ULUSLARARASI SİYASET SOSYOLOJİSİ

Seyfi Say

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

KISALTMALAR

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE TARİHSEL SOSYOLOJİ

Uluslararası İlişkiler ve Sosyoloji

Siyaset Sosyolojisi ve Tarihsel Sosyoloji

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER,

SİYASET BİLİM VE SİYASET SOSYOLOJİ

Siyaset Sosyolojisinin Başlıca Öncüleri ve İnceleme Konuları

Siyaset Sosyolojisindeki Yeni Eğilimler

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI SİYASET SOSYOLOJİ

Niçin Uluslararası Siyaset Sosyolojisi?

Modernleşmenin ve Sömürgeciliğin İç ve Dış Dinamikleri

Dünya Sistemi ve Uluslararası Toplum

Yapısalcı Yaklaşımlar ve Kültürel Boyut

Ulus-Devlet ve Uluslararası Toplum

Küreselleşme

Uluslararası Çatışmaların Sosyolojisi

Kozmopolitan Uluslararası Etik

Postmodern Eleştirel Kuramın Katkıları

Hegemonya Yaklaşamı ve Post-Kolonyal Teori

SONUÇ

BİBLİYOGRAFYA

İNDEKS

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri.
A.g.e.	Adı geçen eser.
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
A.y.	Aynı yer.
b.	Baskı, basım.
bkz.	Bakınız.
C.	Cilt.
çev.	Çeviren.
der.	Derleyen
Ed.	Editör; edisyon (*edition*).
haz.	Hazırlayan.
IMF	International Monetary Fund **(**Uluslararası Para Fonu).
Inc.	Incorporated (Anonim şirket).
İ. Ü.	İstanbul Üniversitesi.
Ltd.	Limited.
M. Ö.	Mîlat'tan önce.
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü).
n.	Dipnot.
No.	Numara.
ö.	Ölümü / ölüm tarihi.
S.	Sayı.
s.	Sayfa.
sad.	Sadeleştiren.
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
t. y.	Tarih yok.
Ü.	Üniversitesi.
Vol.	Volume (cilt)
vs.	Vesaire.
Y.	Yayınları/Yayınlar/Yayıncılık.

ÖNSÖZ

Uluslararası siyaset sosyolojisinin (ve/veya uluslararası ilişkiler sosyolojisinin), oldukça yeni bir bilim dalı olduğu herkesçe bilinen bir husus. Her konuda olduğu gibi bu noktada da 'yeni'lik, bir yandan gelişime açıklığı ve düşünce üretimine elverişliliği yansıtırken, diğer yandan da bir belirsizliğe ve oturmamışlığa işaret etmektedir. Bu handikapın aşılması ve alana ilişkin sağlıklı bir bakış açısının geliştirilebilmesi için öncelikle konu çerçevesinde yapılmış tartışmaların derli toplu bir biçimde özetlenmesinin ve değerlendirme konusu yapılmasının gerektiği açıktır.

Elinizdeki çalışma, böylesi bir amaç etrafında gerçekleştirilmiş bir çabanın ürünüdür. Söz konusu disiplinle (veya alt-disiplinle) ilgili önemli ulusal ve uluslararası yayınlarda dile getirilen görüşlerin sistematik bir bütün halinde sunulması amacını taşımaktadır. Ülkemizde konuyla ilgili yapılmış 'ilk' kitap çalışması olması itibariyle, ilerde verilecek daha yetkin eserler için bir atlama taşı vazifesini görmeyi başarırsa şayet, bu çabamız, kendisinden bekleneni yerine getirmiş olacaktır.

GİRİŞ

Uluslararası siyaset sosyolojisi, özellikle Uluslararası İlişkiler incelemeleri üzerinde düşünmeyi amaçlayan sosyolojik analiz türünü ifade etmektedir. Her ne kadar Uluslararası İlişkiler[1] disiplininin geleceğine ilişkin en etkili tartışmalar sosyo-politik teorinin genel kabul görmüş geleneklerinden yola çıkılarak yürütülmüşse de, bu geleneklerin Uluslararası İlişkiler incelemelerine ilişkin oldukça az bilgi içeren analizler ürettikleri görülmektedir. Bu yüzden, uluslararası siyaset sosyolojisinin, siyaset sosyologları, Uluslararası İlişkiler uzmanları ve sosyo-politik alan teorisyenleri arasında işbirliği yapılmasının önünü açan bir alt-disiplin olarak geliştirildiği söylenebilir.[2]

Bununla birlikte, söz konusu alt-disiplinin farklı yazarlar tarafından Uluslararası İlişkiler sosyolojisi, uluslararası siyaset sosyolojisi, küresel sosyoloji, devletler sistemleri sosyolojisi ya da uluslararası sosyoloji olarak değişik şekillerde adlandırıldığı görülmektedir. Uluslararası İlişkiler sosyolojisinden ya da uluslararası sosyolojiden söz edenlerin, "uluslararası" kavramının zımnen "siyasal ilişkileri" de içerdiğini kabul ediyor olmaları nedeniyle, bu isimlendirme farklılığı söz konusu alt-disiplinin kapsamı ve sınırları açısından önem taşımamaktadır. Ancak, uluslararası sosyoloji kavramının ikinci bir anlama daha sahip olduğu bilinmektedir: Sosyologların uluslararası düzeydeki bütünü.[3] Ayrıca, "uluslararası" kavramı literatüre çok daha önce girmiş bulunduğu için, uluslararası sosyoloji tabirinin, küresel sosyoloji tabirine tercih edildiği görülmektedir.[4]

Uluslararası İlişkiler disiplininin diğer sosyal bilimlerden açık bir şekilde ayrı bir başlangıç noktası mevcut olmadığı gibi, XX. yüzyılın başlarından önce Uluslararası İlişkiler kuramı olarak adlandırılan herhangi bir teorik bütün de bulunmuyordu. Uluslararası İlişkiler disiplininin kökenlerine dair birbiriyle rekabet eden birçok açıklama varsa da, birleştikleri ortak nokta, bu bilim dalının XX. yüzyılın ilk yarısında kurumsallaşmış olmasıdır. Sıkça sosyal bilimlerin temel disiplinleri olarak değerlendirilen sosyoloji, iktisat ve siyaset bilimin aksine, Uluslararası İlişkiler alanının ihdas edilmesinin tarihi XVIII. ve XIX. yüzyıllara uzanmaz. Ayrıca, disiplinin kuruluşunun Avrupa toplumlarındaki modernleşme, endüstriyel

---

[1] Bu çalışmada Uluslararası İlişkiler bir bilimsel disiplin olarak konu edildiğinde özel isim gibi kelimelerin ilk harfi büyük yazılacak, fiilî olaylar kastedildiğinde ise kelimeler küçük harfle başlatılacaktır.

[2] "International Political Sociology Call For Papers 2012-2013", http://www.cihablog.com/wp-content/uploads/2012/08/Call-for-Papers-International-Political-Sociology.pdf (Erişim: 23 Eylül 2012); "International Political Sociology", http://www.afsp.msh-paris.fr/infos/appels/appcontipsuk.pdf (Erişim: 23 Eylül 2012).

[3] Martin Albrow, "Introduction", *Globalization, Knowledge and Society: Readings from International Sociology* içinde (3-13), ed. Martin Albrow ve Elizabeth King, Newbury Park: SAGE Publications Ltd, 1990, s. 10.

[4] *A.y.*

kapitalizmin ortaya çıkışı, bürokratik devletin yükselişi, kölelik, sömürgecilik ve emperyalizm gibi olguların araştırılması hedefleriyle de doğrudan bir ilişkisi bulunmamaktadır. Öyle ki, Uluslararası İlişkiler disiplini kurumsal düzeyde resmen 1919 yılında, anlamlı ve tutarlı bir fikirler bütünü olmaktan ziyade, siyaset bilim, diplomasi, tarih ve hukukun bir merkezden yoksun insicamsız bir karışımı olarak ortaya çıkmıştır. Ve çağdaş uluslararası sistemin Vestfalya Anlaşması ile kurulduğu 1648 yılını inceleme alanının zamansal başlangıcı olarak kabul etmiştir. Bu yüzden de, Uluslararası İlişkiler alanının ana mecrasını takip eden bilim adamları, büyük çoğunlukla, Avrupa'nın ötesindeki dünyayı ve en temel uluslararası süreçleri ihmal etmiş, buzdağının onlar tarafından görülen yüzüne yönelmişlerdir. Sonuç, disiplinin yoksullaşmış ve inceleme alanı daraltılmış bir şekle bürünmesi olmuştur.[5]

Uluslararası İlişkiler üzerinde çalışanlar başlangıçta bu şekilde sosyolojik bakış açısının önemini görmezden gelirken, sosyologlar da uluslararası ilişkilerin yapısını sosyal olayların belirleyici bir faktörü olarak nadiren dikkate aldılar.[6] Ancak, siyaset bilim, sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler arasında yapılan entelektüel işçilik işbölümü ya da ayrımının uluslararası siyaset ile iç politikanın birbirinden kolayca ve açık bir biçimde ayrılabileceği şeklindeki yanlış bir ön kabule dayandığı söylenebilir. Toplulukların sınırlarının nasıl oluştuğu ve birbirlerinden nasıl ayrıldığı, bu sınırların ve ayrılmaların zaman içinde nasıl bir değişime uğradığı konusunun bugüne kadar sosyal ve siyasal analizin kıyısında kalmış olmasının, bu önyargıyı beslediği açıktır.[7]

Öte yandan, Bartelson'a göre, Uluslararası İlişkiler ile makro sosyoloji, egemenlik konusunda birbirlerinin "ayna görüntüleri" olarak işlev görmektedirler. Birincisinin sorunsal olarak gördüğü ve açıkladığı birşeyi, ikincisi "veri"li kabul ederek sorunsal olmaktan çıkarmaktadır. Bu çerçevede Bartelson, iki bakış açısının uluslararası sistemin empirik biçimlenişini ve devlet egemenliğinin şekillenişini nasıl açıkladıklarına dikkat çekmektedir. Makro sosyologlar anarşiye saldırmak suretiyle devlete toplum karşısında özerklik bahşetmekte, öbür yandan da Uluslararası İlişkiler teorisi uluslararası sistemin ortaya çıkışını, devlet egemenliğinin kadîm bir varlığa sahip olduğunu varsayarak izah etmektedir. Her iki perspektif de ontolojik sorular yöneltmektedir. Her ikisi de bu noktada temsil ve vekâletin mümkün olduğunu varsayıyor ve egemen adamı toplum adına bir temsil/vekâlet öznesi olarak

[5] George Lawson ve Robbie Shilliam, "Sociology and International Relations: Legacies and Prospects", *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 23, No. 1 (2010), s. 70.
[6] Ralph Pettman, *State and Class: A Sociology of International Affairs*, London: Croom Helm Ltd, 1979, s. 12.
[7] Andrew Linklater, *The Transformation of Political Community*, Columbia: University of South Carolina Press, 1998, s. 162.

kabul ediyorlar. Sonuç, ulusal ile uluslararası arasında kadîm bir sınırın bulunduğu düşüncesinin önceden varsayılmasıdır.[8]

Böyle olmakla birlikte, tam aksi yönde düşünceleri savunan bilim adamlarının giderek daha etkili hale gelmekte oldukları görülmektedir. Mesela Linklater'e göre, sınırları belirli politik toplumların kökenleri, yeniden üretimi ve dönüşümünün daha kapsamlı analizlerinin geliştirilebilmesi için sosyoloji ile Uluslararası İlişkiler arasında çok daha yakın bir işbirliği gerekmektedir.[9] Raymond Aron ise, çok önceden, "Her müşahhas Uluslararası İlişkiler incelemesi sosyolojiktir" diyerek, Uluslararası İlişkiler ile sosyoloji arasındaki ilişkinin mahiyetine dair çok daha iddialı bir değerlendirmeyi dile getirmiştir.[10] Aron'un ardından Platig de, Uluslararası İlişkiler'in yapısının "çok-disiplinli (*multidisciplinary*) bir yaklaşımı" gerekli kıldığını belirterek,[11] sosyoloji gibi bilim dallarının bu alan için taşıdığı öneme dikkat çekmiştir. Bu tür uyarıların etkisiyle, siyaset bilimi ve sosyoloji gibi görece daha eski bilimsel alanlardan Uluslararası İlişkiler disiplini için yardım almanın gerekli olduğu düşüncesi giderek genel kabul görmeye başlamıştır. Uluslararası İlişkiler teorisi olarak kabul edilebilen açıklama modellerinin özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısı gibi çok yakın bir zamanda ortaya çıkmış olması da, bunu bir zorunluluk haline getirmektedir.[12]

Buna karşılık, özellikle küreselleşme ile birlikte ayırıcı, parçalayıcı ve bölümlendirici bilimsel disiplin anlayışı bir ölçüde çöküşe geçmeye başlamış, Uluslararası İlişkiler teorisi ve sosyolojik düşünce gibi alanlar arasındaki sınırlar giderek çok daha fazla seyyal ve geçirgen hale gelmiştir.[13] Buna bağlı olarak, Uluslararası İlişkiler uzmanları, çalışmalarına sosyolojinin daha incelikli biçimlerinin nasıl katkıda bulunabileceğini görmek için sürekli olarak disiplinin sınırları dışına çıkma cesareti sergilemektedirler.[14] Faruk Yalvaç'a göre, günümüzde sosyolojik devlet teorileri giderek artan biçimde, siyasal realizm gibi devleti temel aktör kabul

---

[8] Helle Malmvig, *State Sovereignty and Intervention*, New York: Routledge, 2006, s. 13. Bartelson'un görüşleri için bkz. Jens Bartelson, *Genealogy of Sovereignty*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

[9] Andrew Linklater, "The Achievements of Critical Theory", *International Theory: Positivism and Beyond* içinde (279-298), ed. Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 290; Andrew Linklater, *Critical Theory and World Politics: Citizenship, State and Humanity*, New York: Routledge, 2007, s. 54.

[10] Kenneth N. Waltz, "Realist Thought and Neorealist Theory", *International Relations: Critical Concepts in Political Science*, Vol. 4 içinde (1521-1536), ed. Andrew Linklater, London: Routledge, 2000, s. 1527.

[11] Raymond Platig, *International Relations: Problems of Evaluation and Advancement*, Santa Barbara - California: Carnegie Endowment for International Peace, 1967, s. 41-44.

[12] Deniz Ülke Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, İstanbul: Sarmal Y., 1998, s. 17-18.

[13] Martin Shaw, *Theory of the Global State: Globality as an Unfinished Revolution*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 74, 76.

[14] Andrew Linklater, *The Problem of Harm in World Politics: Theoretical Investigations*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. x.

eden geleneksel bakış açılarına yaklaşırken, Uluslararası İlişkiler teorisi bu düşünceden uzaklaşmakta ve daha sosyolojik bir biçime bürünmektedir.[15]

Bununla birlikte, sosyoloji alanında evrensel/genel sosyal teorilerle orta ya da küçük-ölçekli teoriler arasında ayrım yapma geleneğinin yaygın olduğu bilinmektedir. Empirik açıdan bakıldığında, özellikle orta ya da küçük-ölçekli teorilerin, etnik çatışmalar ve kültür değişmeleri gibi uluslararası durumların anlaşılması bakımından yararlı olacağı beklenebilir. Genel sosyal teorilerin kolayca spekülatif unsurlar içerebileceği söylenebilirse de, "dünya toplumu" ya da "uluslararası toplum"un genel bir teorisine, bir başka deyişle bir Uluslararası İlişkiler sosyolojisine ihtiyaç duyulduğu da açıktır. Bu noktada özellikle Comte ve Spencer gibi sosyolog düşünürlerin geliştirdikleri açıklama modellerinin bir hareket noktası olarak alınabileceği ileri sürülmektedir. Ancak, bir evrensel toplum teorisi geliştirmek için öncelikle ideolojilerin ve ulusal yaklaşımların bir yana bırakılması ve global bir perspektifin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra, Batılı toplum bilimlerinin bizzat kendilerinin de birtakım önyargılar taşıdıklarına ve bir bütün olarak dünya için çözümler sunma bakımından yanlış birer hareket noktası olabileceklerine dikkat çekilmektedir.[16]

Bütün bunlar çerçevesinde, son dönemde, inceleme alanlarının ve kavramsal çerçevelerinin yoksulluğundan muzdarip bulunan Uluslararası İlişkiler teorisyenlerinin; kavramlarına, konularına ve tartışmalarına açık ve güçlü bir biçimde ilgi gösterdikleri alanlardan biri, doğal olarak, sosyoloji olmuştur. Sosyolojinin, XIX. yüzyılın sonunda Avrupa'da yaşanan çifte devrimin, yani İngiltere'de yaşanan ekonomik nitelikteki sanayi devrimi ile Fransa'da gerçekleşen siyasal nitelikteki demokratik devrim sonucunda ortaya çıkan modern toplumu inceleme konusu yapmış olan bilim dalı olması, bu yönelimin ardındaki saiki açıklamaktadır. İki disiplin arasındaki etkileşim sonucu Uluslararası İlişkiler alanında bir yandan sosyal inşacılık (*social constructivism*) ve eleştirel teori etkili olmaya başlamış, diğer yandan güç, eylem ve nedensellik gibi kavramlar sosyoloji ile ortaklaşa kullanılmaya başlanmış, öte yandan da modern dünyanın nasıl ortaya çıktığı meselesi mevcut tarihsel konjonktürün görece özgünlüğünün değerlendirilmesine yol açacak şekilde empirik ilgi konusu olmuştur.[17]

---

[15] John M. Hobson, *The Wealth of States: A Comparative Sociology of International Economic and Political Change*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 8; Faruk Yalvaç, "The Sociology of the State and the Sociology of International Relations", *State and Society in International Relations* içinde (93-114), ed. Michael Banks ve Martin Shaw, New York : Harvester Wheatsheaf, 1991, s. 94.

[16] Bart Landheer, *On the Sociology of International Law and International Society*, The Hague: Martinus Nijhoff, 1966, s. 3.

[17] Lawson ve Shilliam, s. 70-71.

Nitekim, sosyolojik düşüncenin Uluslararası İlişkiler'de kendisine birtakım yollar açmış bulunduğu, özellikle sosyal yapısalcılık gibi yeni yaklaşımlar gözönüne alındığında hemen dikkat çekmektedir. Ancak, sosyolojik düşünce ile Uluslararası İlişkiler kuramı arasındaki ilişki çok daha eskiye uzanmaktadır. Çünkü bazı Uluslararası İlişkiler bilim adamları, siyasal realizmin hem teori hem de pratik olduğunu söylemek suretiyle, ulusal baskı gruplarından uluslararası sivil toplum bağlantılarına kadar bir dizi sosyal gücün analize dahil edilmesinin önünü açmışlardır.[18] Öte yandan, uluslararası toplum, uluslararası sistem ve dünya toplumu gibi kavramlar genel anlamda kullanıldığında sosyolojik bir anlam boyutunu da yansıtmakla birlikte, Uluslararası İlişkiler literatüründe daha çok farklı kuramların temel kavramları olarak bilinmektedir. Bu çerçevede "uluslararası toplum" kavramı Grotiuscu Uluslararası İlişkiler anlayışını, "dünya toplumu" Kantçı, "uluslararası sistem" ise özellikle Hobbes'cu yaklaşımı özetlemektedir.[19] Kant'ın Uluslararası İlişkiler yaklaşımı, dünya toplumunda cumhuriyetçiliğin yükselişinin dönüştürücü etkilerinin ve uluslararası ticarî ilişkilerin evriminin bir analizini vermesi itibariyle, gelişme ve kalkınma mantıklarının bir sosyolojisini sunmaktadır.[20] Daha yakın zamanlarda yaşamış bir isim olan Max Weber ise bir yandan bir "paradigmatik sosyolog" kabul edilirken, diğer yandan da Uluslararası İlişkiler teorisinin ana mecrasında önemli bir yere sahip bulunan siyasal realizm düşüncesinin versiyonlarından birinin kurucusu olarak tanınmaktadır.[21]

Her ne kadar sosyolojik kavramlar Uluslararası İlişkiler'de baştan beri örtülü bir biçimde kullanılmaktaydıysa da, Uluslararası İlişkiler ile sosyoloji arasında daha görünür bir işbirliğinin başlaması yakın zamanlarda olmuştur. Yapı-aktör, kimlik oluşumu ve kurucu nedenselliğe dair inşacı/oluşumcu tartışmalardan post-yapısalcı bakış açılarına kadar sosyolojiye ait pekçok temel yaklaşım, Uluslararası İlişkiler teorisinin esas özelliklerini aydınlatmak için kullanılmıştır. Ancak, her disiplinler arası ilişkide olduğu gibi, bu gelişmede de faydalı ve mahzurlu yanların bir arada bulunduğu görülmektedir. Bir taraftan Uluslararası İlişkiler alanı entelektüel içe kapanıklıktan kurtulur ve önceleri kayıtsız kaldığı potansiyel açıdan verimli sahalara açılırken, diğer taraftan da bu disiplinler arası keşif tutkusu, Lawson

---

[18] John A. Hall ve T. V. Paul , "Preconditions for Prudence: A Sociological Synthesis of Realism and Liberalism", *International Order and the Future of World Politics* içinde (67-77), ed. T. V. Paul ve John A. Hall, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 67.

[19] Martin Griffiths, Steven R. Roach ve M. Scott Solomon, *Fifty Key Thinkers in International Relations*, 2nd ed., New York: Routledge, 2009, s. 230.

[20] Linklater, *Critical Theory and World Politics: Citizenship, State and Humanity*, s. 33.

[21] Didier Bigo ve R. B. J. Walker, "Political Sociology and the Problem of the Intarnational", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 35, No. 3 (2007), s. 727.

ve Shilliam'a göre, ölçünün kimi zaman yitirildiği bir maymun iştahlılığa, sığlığa ve amatörlüğe yol açmaktadır.[22]

Bu çalışmamızda, bütün bu hususları gözönüne alarak, uluslararası siyaset sosyolojisinin ilgi alanına giren konulara belirli bir bütünlük içinde ve sistematik biçimde genel bir bakış yapmayı denemiş bulunuyoruz. Konunun tüm boyutlarıyla ortaya konulabilmesi için birinci bölümde Uluslararası İlişkiler disiplini ile tarihsel sosyoloji arasındaki bağlantı, ikinci bölümde Uluslararası İlişkiler, siyaset bilim ve siyaset sosyolojisi arasındaki etkileşim ve ilişki, üçüncü bölümde ise, uluslararası ilişkiler sosyolojisinin inceleme alanı içinde yer alan konular tartışılmıştır.

[22] Lawson ve Shilliam, s. 69.

BİRİNCİ BÖLÜM
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE TARİHSEL SOSYOLOJİ

Uluslararası İlişkiler ve Sosyoloji

Uluslararası İlişkiler bağlamında en az üç araştırma yordamının sosyolojik nitelikteki yapı yönelimli yaklaşıma uygunluk gösterdiği görülmektedir: Oluşturmacılık (*constructivism*), İngiliz okulu ve sosyolojik kurumsalcılık (*sociological institutionalism*). Oluşturmacılar (inşacılar), kültürel pratiklerin, davranış normlarının ve sosyal değerlerin politik hayattaki etkilerine dikkat çekmekte, aktörlerin hangi tür eylemleri değerli, gerekli ve uygun olarak anladıkları hususuna şekil veren yollara ilişkin özneler arası anlama faaliyetinin önemine vurgu yapmaktadırlar.[23] Uluslararası İlişkiler'in yapısalcı Marksist kuramcıları ve yapısalcı akademisyenlerin Marksist olmayan diğer bir grubu, analizlerinde sınıf unsurunu düşey/şakulî, devleti ise yatay/ufkî temel sosyal hat olarak almak suretiyle bunları çapraz bir konumlandırmaya tâbi tuttular.[24] Yapısalcı yaklaşım, esas itibariyle en faydalı ve en gerçekçi analiz bütününün, sınıf analizi olduğunu varsaymaktadır.[25] Yapısalcılığın, dünya siyasetindeki manevî birlikteliğin sosyolojisine ciddi biçimde nüfuz etmek suretiyle eleştirel Uluslararası İlişkiler teorisine de yaşamsal katkıda bulunma potansiyeline sahip olduğu ileri sürülmektedir.[26] Buna karşılık, oluşturmacılığın makro-teorik araçlarının büyük kısmının, Uluslararası İlişkiler alanındaki bir teorik çerçeve olarak, değişimden çok, istikrarı açıklama hususunda daha iyi başarı gösterdiği belirtilmektedir.[27]

Sosyologların böylesi standart tartışmalarından Uluslararası İlişkiler öğrencileri, Robert Keohane ve Joseph Nye gibi isimler aracılığıyla yararlandılar. Böylece Uluslararası İlişkiler, dünya toplumunu anlamak için sosyolojiden çok farklı şekillerde katkı aldı.[28] Sosyoloji alanından geniş çapta yararlanan bilim adamlarının Uluslararası İlişkiler incelemelerine verdiği tepkinin bir yönünü, rasyonalizmin eksiklikleri çerçevesinde yönelttikleri eleştiriler oluşturmaktadır. Savunucularının "sosyolojik kurumsalcılık" olarak

---

[23] Martha Finnemore, *National Interests in International Society*, New York: Cornell University Press, 1996, s. 15.
[24] Pettman, s. 56.
[25] William Bloom, *Personal Identity, National Identity and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s. 119.
[26] Richard Price ve Christian Reus-Smit, "Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism", *International Relations: Critical Concepts in Political Science*, Vol. 4 içinde (1784-1816), ed. Andrew Linklater, London: Routledge, 2000, s. 1784, 1808.
[27] Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink, "International Norm Dynamics and Political Changes", *Exploration and Contestation in the Study of World Politics* içinde (247-277), ed. Peter J. Katzenstein, Robert O. Keohane ve Stephen D. Krasner, Cambridge: The MIT Press, 1999, s. 248.
[28] Albrow, s. 9.

adlandırdıkları bu yaklaşım, rasyonalizmin, fikirlerin oluşum sürecini etkileyen faktörleri görmezden gelmesine ve ulusal çıkarların nasıl varlık alemine geldiğini tespit etme hususundaki başarısızlığına dikkat çekmektedir. Sosyolojik kurumsalcılık, öncelikle, devlet faaliyetinin kültürel ve kurumsal ortamına gözatmak, salt maddî koşullara takılıp kalmamak gerektiği konusunda ısrarcıdır. Bu, uluslararası politikanın ortaya koyduğu eylem ve tepkiler değerlendirilirken geniş bir fikirler yelpazesinin taşıdığı önemi dikkate almak, o eylem ve tepkileri dar bir biçimde "rasyonalite" olarak yorumlamamak anlamına gelmektedir. İkincisi, bu fikirler, sadece devletle yüzyüze gelen saiklerin teşvik edici rolünün etkileri olarak değil, ondan da fazla, o devletlerin çıkarlarını ve kimliklerini temelden şekillendiren ve politikaları belirleyen unsurlar olarak görülür. Bu bakış açısı, sosyolojik kurumsalcılık ile yapısalcılığın analitik stratejisi arasında yakın bir benzerlik ve bağ bulunduğuna işaret etmektedir.[29]

Sosyologlar "toplumlar"dan bahsettiklerinde, karakteristik biçimde modern ulus-devletlere atıfta bulunmaktadırlar. Ulus-devletler, kendilerini çevreleyen diğer devletlerden onları ayıran açıkça belirlenmiş sınırlara, kendi içinde az veya çok uyumlu ve tutarlı bir sisteme, önemli ölçüde homojen nitelik taşıyan bir kültürel kimliğe sahiptir. Bu anlamıyla toplum genelde sosyoloji disiplininin en önemli ilgi alanı olmakla birlikte, ulus-devlet kavramı sosyolojik söylemde esas itibariyle teorik tartışma konusu yapılmadan kullanılmaktadır. Ulus-devletler, terimin gösterdiği gibi, büyük ölçüde politik nitelikte kurulmaktadır ve toprağa dayalı oluşumlardır; kimliklerini sadece kendi içlerinde olup bitenler sayesinde değil, daha çok, ulus-devlet sistemine katılım ve bağlılıkları aracılığıyla edinmektedirler. Bu durum, Uluslararası İlişkiler disiplininde daha belirgindir, disiplinler arası işbölümü çerçevesinde kendi payına düşen alan gereği, devletlerin "dış" bağlamını incelemekle yetinmektedir. Ancak, toplumları iç yapıları bakımından değişikliğe uğratan yerelleşme/bölgeselleşme biçimleri, kültür ağları ve sosyal ilişkiler, devletlerin sınırlarını da aşındırmaktadır. Bu durum, Uluslararası İlişkiler akademisyenleri tarafından da, modern sosyal hayatın düzenekleri içinde yer alan devlet-dışı aktörlerin ve hükümetler arası organizasyonların rollerinden söz edilirken dile getirilmektedir.[30]

Sosyologlar, sosyal ilişkilerin istikrarlı kalıplarını (*patterns*) sosyal yapılar (*social structures*) olarak adlandırmakta ve bu yapıları üç kategoride ele almaktadırlar. Mikro yapılar (aileler, arkadaşlık grupları ve meslek birlikleri vs.), makro yapılar (bazı toplumlardaki kast sistemi gibi) ve küresel yapılar (uluslararası organizasyonlar, dünya genelindeki seyahat ve

---

[29] Ward Thomas, *The Ethics of Destruction: Norms and Force in International Relations*, New York: Cornell University Press, 2001, s. 16-17.
[30] Anthony Giddens, *Social Theory and Modern Sociology*, Stanford: Stanford University Press, 1996, s. 33.

iletişim biçim ve uygulamaları, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler vs.).[31] Sosyoloji disiplininin şu beş aşamadan geçerek böylesi bir perspektifi yakaladığı söylenebilir: Evrenselcilik (*universalism*), ulusal sosyolojiler, uluslararasıcılık (*internationalism*), yerelleşme (*indigenisation*), küreselleşme. Evrenselcilik, doğa bilimlerinden ilham alan Comte, Spencer ve Lester Ward gibi isimlerin yaklaşımlarında kendisini gösteriyordu. Ulusal sosyolojiler ise, Weber ve Durkheim gibi düşünürlerin yönelimi olarak boy göstermiştir. Buna karşılık uluslararasıcılık, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ulusal ideolojilerin çöküşü ile birlikte ortaya çıkmıştır. 1970'lerde boy gösteren yerelleşme eğiliminin ise, bir Üçüncü Dünya tavrı olduğu görülmektedir. Küreselleşme aşaması ise, ne ulusal, ne de uluslararasıcı bir karakter taşımaktadır, bu ikisinin karşılıklı etkileşiminin ürünüdür.[32] Siyaset sosyolojisi ise, bütün bunların ötesinde, sosyolojinin siyaset bilim ile etkileşim içinde farklı bir mecrada faaliyet göstermesi anlamına gelmektedir.

Siyaset Sosyolojisi ve Tarihsel Sosyoloji

Siyaset sosyolojisi disiplininin, toplumların siyasal düzenlerini anlamak için, yönetim sistemlerini ve ekonomik örgütlenme biçimlerini analiz etmeye çalıştığı ve bu amaçla karşılaştırmalı tarihi kullandığı bilinmektedir.[33] Tarihsel sosyoloji yaklaşımının bir "siyaset sosyolojisi" perspektifi durumunda olduğunu belirten R. Collins'e göre bu yaklaşımın ilk temsilcileri olarak Weber, De Tocqueville, Fustel de Coulanges ve Otto Hintze'nin isimleri sayılabilir.[34] Ancak, bu yaklaşımın siyaset sosyologları arasında genel kabul görmesine daha çok Raymond Aron'un yol açtığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında geliştirilen Avrupa Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarının; Aron'un "Uluslararası İlişkiler'in tarihsel sosyolojisi" ile başlayıp İngiliz akademisyenlerin "uluslararası toplum" geleneğine kadar uzanan çizgi boyunca, çok daha sosyolojik bir görünüm sergilediği görülmektedir.[35]

Öte yandan, yukarıda belirtildiği gibi, karşılaştırmalı tarih düşüncesinin tarihsel sosyoloji metodolojisiyle yakın ilişkisi vardır. Birçok yazar, tarihsel sosyoloji kavramı ile, Michael Mann ve Charles Tilly gibi yazarların eserlerinde önerdikleri şekilde tarihin

---

[31] Robert J. Brym ve John Lie, *Sociology: Your Compass for a New World*, 3. ed., Belmont: Thomson Wadsworth, 2007, s. 6.
[32] Albrow, s. 6-7.
[33] N. D. Arora, *Political Science*, New Delhi: Tata McGraw-Hill, 2010, s. 12.
[34] Randall Collins, "A Comparative Approach to Political Sociology", *State and Society: A Reader in Comparative Political Sociology* içinde (42-69), ed. Reinhard Bendix ve Coenraad M. Brand, London: University of California Press, 1973, s. 43, 47.
[35] Ole Wæver, "A Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations", *Exploration and Contestation in the Study of World Politics* içinde (47-88), ed. Peter J. Katzenstein, Robert O. Keohane ve Stephen D. Krasner, Cambridge: The MIT Press, 1999, s. 82.

sosyolojisini ya da toplumun tarihsel seyir içerisinde geçirdiği evrimi kast etmemektedirler. Daha çok, Raymond Aron tarafından tasvir edilen tarihsel sosyoloji yaklaşımını esas almaktadırlar. Bu yaklaşımın dayandığı yöntem şunları içermektedir: (1) İnsanlıkla ilgili olay ve olgulara dair az veya çok genel sorular ortaya koymak, (2) Bunların farklı tarihsel bağlamlar içerisindeki cevaplarını aramak, (3) Böylesi cevapları temel alarak genellemeler üretmek, (4) Bu genellemeleri ilave tarihsel bağlamlarda sınamaya tâbi tutarak duruma göre daha uygun hale getirmek ya da terk etmek.[36]

Raymond Aron, Uluslararası İlişkiler'i bir yandan tarihle, diğer yandan da sosyoloji ile ilişkili görüyordu. Tarih, yaşanmış tekil olaylar ve durumlarla ilgileniyordu, sosyoloji ise belirli bir mantıksal kalıba oturmayan eylemleri inceliyor ve onlar arasındaki genel ilişkileri araştırıyordu.[37] Bu nedenle Aron, tarihî tecrübeden alınmış empirik genellemeler temeli üzerine kurulu bir bilgi felsefesini benimsedi ve bunu tarihsel sosyoloji olarak adlandırdı. Onun bu yaklaşımını onaylayanlar arasında Stanley Hoffmann da bulunuyordu. Aynı şekilde Hedley Bull da, davranışçı okul mensuplarını eleştirirken, resmin bütününün ancak tarihten alınmış empirik genellemeler üzerinde kendisini gösterebileceğine inandığını açıkça ifade etti.[38] Bu üç isim, yani Hedley Bull, Stanley Hoffmann ve Raymond Aron, gelenekselci Uluslararası İlişkiler düşüncesini yorumsamacı tarihçilik ve tarihsel sosyoloji çerçevesinde düzeltme işlemine tâbi tuttular.[39] Hedley Bull'ın çalışmaları sayesinde yaygın biçimde tanınan İngiliz okulu, özellikle, bir bütünün kendisini oluşturan parçaların toplamından daha fazla birşey olduğu düşüncesini benimsemekte ve devletlerin oluşturduğu, onların davranışlarını etkileyen bir "uluslararası toplum"un varlığı fikrini kabul etmektedir.[40]

Wendt'e göre, tarihsel sosyolojinin Uluslararası İlişkiler teorisi ile birleştirilmesi suretiyle yapılan çalışmalar, dünya politikasına ilişkin toplum vurgusu taşıyan teorik çabalar için güçlü kavramlar sağlamaktadır.[41] Bu çerçevede, Marksçı tarihsel sosyolojinin bazı versiyonları ve Frankfurt okulunun eleştirel teori geleneği Uluslararası İlişkiler teorisini derinden etkilemiştir.[42] Nitekim, Uluslararası İlişkiler teorisinin yakın zamanlarda özellikle

---

[36] Donald J. Puchala, *Theory and History in International Relations*, London: Routledge, 2003, s. 7-8.
[37] Kenneth N. Waltz, "Realist Thought and Neorealist Theory", *The Evolution of Theory in International Relations* içinde (21-38), ed. Robert L. Rothstein, Columbia: University of South Carolina, 1992, s. 25.
[38] Donald J. Puchala, "Woe to the Orphans of the Scientific Revolution", *The Evolution of Theory in International Relations* içinde (39-60), ed. Robert L. Rothstein, Columbia: University of South Carolina, 1992, s. 56.
[39] Donald J. Puchala, *Theory and History in International Relations*, s. 217.
[40] Finnemore, s. 17-18.
[41] Alexander Wendt, "Social Theory as Cartesian Science: An Auto-critique from a Quantum Perspective", *Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and his Critics* içinde (181-219), ed. Stefan Guzzini ve Anna Leander, New York: Routledge, 2006, s. 139.
[42] Nicholas J. Rengger, *International Relations, Political Theory and the Problem of Order*, London: Routledge,

modern devletin ortaya çıkışı konusu çerçevesinde tarihsel sosyolojiye yöneldiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra, tarihsel sosyolojiden egemenlik kavramı çerçevesinde alınacak yardımın, yeni bir küresel düzenin ortaya çıkış sürecinde yararlı olacağı öne sürülmektedir.[43] Öte yandan, tarihsel sosyolojiden ve Foucault'nun analizlerinden yararlanan Uluslararası İlişkiler bilim adamları, Avrupa-merkezci olmayan bir Uluslararası İlişkiler teorisi tasarlamanın olabilirliği üzerinde tartışmaya başlamış bulunmaktadırlar. Sosyoloji, özellikle yapısalcı realizm ve inşacılık/oluşturmacılık kanalları üzerinden örtülü ya da açık biçimde Uluslararası İlişkiler disiplinini etkilerken, anarşi/dayanışma, araçsal-rasyonel yönetim ve modernitenin tarihsel sosyolojisi gibi konular, iki disiplin arasındaki bağlantı alanları olarak öne çıkmıştır.[44]

Siyasetin karşılaştırmalı makro-sosyolojisinin, sosyal bilimlerdeki yapısal-işlevselci ve evrimci modernleşme çerçevesine yönelik karşı çıkış ve eleştiri tarafından harekete geçirilen ilk yeniden yön tayininin, tarihsel sosyolojinin yükselişi şeklinde kendisini gösterdiği bilinmektedir. Böylece, sosyal ve politik modernleşmenin nedensel açıklamasını yapmak yerine, politik modernleşmenin belirli çığırlar ve diziler olarak makro sürecini tarihselleştirmeye ve kavramsallaştırmaya yönelik genel bir bir metodolojik dürtü ortaya çıktı. Barrington Moore, Theda Skocpol, Perry Anderson ve Michael Mann'ın çalışmaları bu eğilimin örneklerini ortaya koydu. Bunun yanı sıra, özellikle devletin tarihsel sosyolojisi, ulus ve ulusalcılık, devrimlerin tarihsel sosyolojisi, sosyal sınıflar, sosyal hareketler, sosyal tepki ve politik mobilizasyon gibi konular çerçevesinde, siyasal modernleşmenin belirli tarihsel aşamalarına ve boyutlarına karşılaştırmalı bir biçimde yaklaşan daha özel araştırma alanları da geliştirildi. Siyaset sosyolojisindeki bu tarihsel yönelimler çerçevesinde karşılaştırmalı yöntemler ya sosyal-bilimsel yönde bütünsel-nedensel (sosyal ve politik makro şekillenme ve yapılanmalardaki nedensel bağlantıların ve düzenliliklerin analizi) ya da değişken-keşfedici (siyasal süreçlerin mikro-nedensel mekanizmalarındaki çeşitlenmenin teşhisi) açıklamalara ya da kültürel-bilimsel yönde niteliksel-yorumcu (farklı anlam ve eylem yönelimi türlerinin anlaşılması ve karşılaştırılması) ya da yapıbozumcu (saklı ve örtülü bilişsel yapıların analizi ve karşılaştırılması) tekniklere yöneldiler.[45]

Bununla birlikte, tarihsel sosyoloji alanınının ilgi çerçevesine giren konular tek bir disiplinin tekelinde olan mevzular değildir; bu yüzden onlar, Uluslararası İlişkiler ve siyaset

---

2000, s. 148.

[43] Michael S. Drake, *Political Sociology for a Globalizing World*, Cambridge: Polity Press, 2010, s. 90.

[44] Lawson ve Shilliam, s. 70-71.

[45] Willfried Spohn, "Comparative Political Sociology", *The SAGE Handbook of Comparative Politics* içinde (101-124), ed. Todd Landman ve Neil Robinson, London: SAGE Publications Ltd, 2009, s. 109.

bilimi gibi değişik disiplinlerin alanlarına yayılmış durumdadır.[46] Tarihsel sosyoloji, iki boyutludur: Tarihseldir ve uluslararasıdır. Tarihsel sosyoloji, sadece devleti değil, sosyal hayatın diğer tezahürlerini de inceleme konusu yapmaktadır: Aile, ekonomi, kültür, güç (*power*) ve sosyal hareketler.[47] Tarihsel sosyoloji için devlet, ulus, güç ve savaş gibi kavramlar hem uluslararasıdır hem de gerçektir (*real*).[48] O nedenle tarihsel sosyoloji, Uluslararası İlişkiler'in tarih-dışı ve varsayımsal nitelik taşıması tehlikesini önleme fırsatı sunmaktadır.[49]

Tarihsel sosyolojinin, özellikle üç noktada Uluslararası İlişkiler incelemeleri için önemli katkı sağlama potansiyelinin bulunduğu savunulmaktadır: Birincisi, Uluslararası İlişkiler incelemeleri, hele de iç politikadan ayrı düşünüldüğünde, uluslararası konuların anlaşılması bakımından tek başına çok fazla aydınlatıcı olamamaktadır. Tarihsel sosyoloji ise, bu iç ve dış ayrımının ortaya çıktığı tarihsel koşulların anlaşılması ve açıklanmasını mümkün kılmaktadır. İkinci olarak, realist Uluslararası İlişkiler kuramının uluslararası siyaset ile ekonomi arasındaki ilişkiyi büyük ölçüde görmezden gelmesine karşılık, tarihsel sosyoloji sivil topluma ve vatandaş kitlesine eğilerek, Janus gibi iki-yüzlü olan devletin diğer vechesine dikkat çekmektedir. Üçüncüsü, tarihsel sosyoloji, realist Uluslararası İlişkiler kuramının aksine, güç ve özellikle de devlet gücü (*state power*) hakkında çok daha ayrıntılı ve karmaşık analizler sunmaktadır.[50] Bunun yanı sıra, tarihsel sosyoloji yaklaşımının, siyasal süreçlerin mikro-sosyolojik kurulumu ya da teşekkülüne ışık tutması beklenmelidir.[51]

1980'lerden beri, özellikle de son yıllarda tarihsel sosyolojinin taraftarları, modern devletler sisteminin ortaya çıkışından çağdaş tarihsel konjonktürün temel özelliklerinin ve görece yeniliğinin incelenmesine kadar uzanan bir yelpazede katkıda bulunarak, Uluslararası İlişkiler teorisinde kalıcı izler bırakmış bulunuyorlar. Bununla birlikte, tarihsel sosyolojiye olan ilgi artışına ve tarihsel gelişmenin toplumlar arası biçimlerine yönelik yükselen akademik meraka rağmen, çoğu Uluslararası İlişkiler bilim adamları Batı'nın ötesindeki dünyaya bigâne kalmaya devam etmektedirler. Bhambra'ya göre, karşıt yöndeki tezahürlere rağmen, tarihsel sosyoloji Uluslararası İlişkiler alanında hâlâ, Avrupalı toplumların "öteki"leri herhangi birşey olarak inşa ettikleri, onlara ast bir kimlik bağışladıkları karşılıklı bağlantı süreçlerine

---

[46] Daniel Chernilo, *A Social Theory of the Nation-State: The Political Forms of Modernity beyond Methodological Nationalism*, New York: Routledge, 2007, s. 95.
[47] Fred Halliday, "For an International Sociology", *Historical Sociology of International Relations* içinde (244-264), ed. Stephen Hobden ve John M. Hobson, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 246.
[48] *A.g.e.*, s. 247.
[49] *A.g.e.*, s. 248.
[50] Martin Griffiths, Terry O'Callaghan ve Steven C. Roach, *International Relations: The Key Concepts*, New York: Routledge, 2002, s. 141-142.
[51] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 102.

yoğunlaşarak, belirli bir bölgeye sıkışmış halde varlığını sürdürmektedir. "Bağlantılı tarihler" üzerine odaklanmak suretiyle Bhambra, "küresel modernite" olarak görülmesi gereken olgunun keşfini belirli bir çerçeveye oturtan kolonyal anlatıya eleştirel bir gözle yaklaşmanın Uluslararası İlişkiler alanındaki tarihsel sosyoloji yaklaşımı için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.[52] Ayrıca, Uluslararası İliskiler disiplinin hem uluslararası sistemdeki değişim olgusunu, hem de gücün mahiyetini ve oluşum sürecini ve ayrıca devletin bir özne olarak ortaya çıkışını ve işleyişini açıklamakta yetersiz kalması, sosyolojin uluslararası ilişkiler disiplinine katkısını zorunlu kılmaktadır.

[52] Lawson ve Shilliam, s. 78-80. Lawson ve Shilliam'a göre, Uluslararası İlişkiler ile sosyoloji arasındaki ilişkinin mahiyeti ve boyutları, sadece "modern öncesi - modern" sorunsalına atıfta bulunularak değil, aynı zamanda, bu sorunsal içinde mevcut olan ilkel-modern ayrımı da dikkate alınmak suretiyle keşfedilebilir. Bu ayrımın temel bir özelliği, "ilkel öteki"nin kendi kendisini tanımlayan bir şablon oluşumu süreci içinde ortaya çıkan bir özne niteliği taşımaması, Avrupa'ya ait şablon tarafından biçimlendirilmiş bulunmasıdır. Gerçekten de, özellikle klasik teoride kendisini gösteren sosyolojik analizdeki kolonyal çarpıklık, ilkel, modern öncesi ve modern arasındaki ilişkinin inşa ediliş biçiminde bir sorun bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bilhassa Gurminder Bhambra, bu çarpıklığa, tarihsel sosyoloji çerçevesinde dikkat çekmektedir. Bkz. *A.y.*

İKİNCİ BÖLÜM
ULUSLARARASI İLİŞKİLER, SİYASET BİLİM VE SİYASET SOSYOLOJİSİ

Adından da anlaşılacağı gibi, "siyaset sosyolojisi", siyaset bilim ile sosyoloji disiplinlerinden bütünüyle bağımsız değildir ve genelde sosyolojinin bir alt-disiplini kabul edilir. R. Bendix'in ifadesiyle bu bilim dalı, birkaç disiplinin kesişme sahasında yer alan karma bir alandır. O nedenle, söz konusu alana ilişkin eserlerde rastlanan devlet ve toplum ilişkilerine dair materyalin siyaset bilim, sosyoloji, tarih ve antropoloji disiplinlerine ait olduklarının düşünülmesi mümkündür.[53] Benzer şekilde Nash, Scott ve Wallerstein gibi isimler, siyaset sosyolojisinin XIX. yüzyılda ortaya çıkmış bulunan üç ayrı düşünce alanını, siyaset bilim, iktisat ve sosyolojiyi belirli ölçüde kapsayan bir sınır disiplini olarak kabul edilebileceğini ileri sürmektedirler.[54] O nedenle siyaset sosyolojisi, sosyo-kültürel hayat ya da dünya ile siyaset alanı, daha müşahhas düzeyde toplum ile devlet ya da sosyal ve siyasal kurumlar ve gruplar arasındaki karşılıklı ilişkileri ve faaliyetleri incelemek üzere sosyologlar ve siyaset bilimciler tarafından birlikte geliştirilmiş bulunan, siyaset bilim ile sosyolojinin arka planını oluşturduğu disiplinler arası bir araştırma alanı olarak tanımlanabilir. Kısacası, siyaset sosyolojisi, siyasetin toplumsal temelleri üzerinde durur, karşılaştırmalı siyaset sosyolojisi ise, siyaset sosyolojisinin karşılaştırmalı metodolojiyi ve bununla ilişkili karşılaştırma yöntemlerini belirgin bir biçimde kullanan kısımlarından oluşmaktadır.[55]

Siyaset bilim ile siyaset sosyoloji arasındaki ilişkinin anlaşılması bakımından, ABD'de herhangi bir şekilde siyaset bilim tarafından ele alınan konuların, Fransa'ya politik ekonomi veya siyaset sosyolojisi sorunu olarak intikal ettiğini hatırlamak yeterli olabilir.[56] Aynı durum Uluslarlararası İlişkiler alanı için de geçerlidir; bu bilim dalının, bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkışı sırasında Fransa'da genel sosyolojinin bir dalı gibi görüldüğü, ABD'de ise siyaset bilimi ana disiplininden ayrılarak ortaya çıktığı belirtilmektedir.[57]

---

[53] Reinhard Bendix ve Coenraad M. Brand, "Introduction", *State and Society: A Reader in Comparative Political Sociology*, ed. Reinhard Bendix ve Coenraad M. Brand, London: University of California Press, 1973, s. 10.

[54] Neil Fligstein, "The Political and Economic Sociology of International Economic Arrangements", *The Handbook of Economic Sociology* içinde (183-204), ed. Neil J. Smelser ve Richard Swedberg, Princeton: Princeton University Press, 2005, s. 186. Ancak, siyaset bilim ve sosyolojinin yanı sıra iktisat da kapsama dahil edildiğinde, siyaset sosyolojisi yerine, siyasal iktisattan (*political economy*) ve son yıllarda yeni bir disiplin olarak kendisinden söz edilmeye başlanan ekonomik sosyoloji (*economic sociology*) disiplininden söz etmek daha uygun olabilir.

[55] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 101.

[56] Bkz. Wæver, s. 67.

[57] Mesut Önen, *Uluslararası İlişkiler Dersleri*, 2. b., İstanbul: Beta Y., 1988, s. xvii-xviii. Tayyar Arı'nın

Buradan da anlaşılabileceği gibi, Uluslararası İlişkiler, siyaset bilim ve siyaset sosyolojisi arasında çok yakın bir bağlantı bulunmaktadır. Nitekim W. A. Robson'a göre, devletlerarası ilişkiler bağlamında Uluslararası İlişkiler'in konusu, siyaset biliminin konusundan başka birşey değildir.[58] N. J. Rengger de, bazı klasik siyaset bilim teorilerinin, Uluslararası İlişkiler disiplininin giriş konularını teşkil ettiğine dikkat çekmektedir.[59]

Siyaset bilim ile sosyolojinin bir bileşimi olarak gündeme gelen çağdaş siyaset sosyolojisi, modern mutlakiyetçi ulus-devletlerin oluşumunu, siyasal devrimlerin değişimi nasıl ürettiklerini ve sanayi devriminin meydana getirdiği sosyal değişimlerin siyaset üzerindeki etkilerini anlamayı hedeflemiştir. Erken siyaset bilim daha çok siyasal yönetim ve kamu hukuku üzerinde yoğunlaşırken, erken siyaset sosyolojisi özellikle kapitalist kalkınma, sanayileşme ve ayrıca sosyal yapı ile ilgili sosyo-ekonomik değişimler ve onların siyasal alana yansıyan etkileri üzerinde odaklanmışlardır.[60] Öte yandan, siyaset bilim ile siyaset sosyolojisi arasındaki sınırın çok belirgin olmadığı ve kimi zaman bu disiplinler çerçevesinde aynı sorunların ele alındığı görülebilmektedir. Bununla birlikte, siyaset sosyolojisinin siyaset bilimden farklı olarak siyaseti daha çok toplumsal örgütlenmeler bağlamında inceleme konusu yaptığı açıktır. Siyaset bilimciler "devlet"i temel siyasal kurum kabul ederken, siyaset sosyologları onu birçok siyasal kurumdan biri olarak inceler.[61] Bunun yanı sıra, siyaset biliminin siyasal olayları hem hukukî kurumlar, hem tarih, hem beşerî coğrafya, hem iktisat, hem demografya ve hem de sosyal açıdan ele almasına karşılık, siyaset sosyolojisi özellikle sonuncu bakış açısını benimser.[62] Bu yüzden siyaset sosyologları, sosyal yapıya ve politika olgusunun toplumsal bağlamına dikkatlerini siyaset bilimcilere göre daha çok yöneltirler.[63]

Bu noktada siyaset bilimcilerin temel sorusu "Bu siyasal sistem nasıl çalışır?" şeklindeyken, siyaset sosyologları "Bu siyasal sistem nasıl ortaya çıkmıştır?" ve "Bu yapılanma ile hangi toplumsal gruplar ilişkili, hangileri ilişkisizdir?" sorularına cevap ararlar. Ayrıca, "İktidar sahipleri kimlerdir, söz konusu iktidar ne tür mekanizmalar vasıtasıyla

---

ifadesiyle, Uluslararası İlişkiler alanında kullanılan kavramların, siyaset bilim, hukuk, sosyoloji, psikoloji, ekonomi ve tarih başta olmak üzere bireyi ve toplumu ilgilendiren tüm sosyal bilimlerden alınmış bulunduğu görülmektedir. Bkz. Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler*, 2. b., İstanbul: Alfa Y., 1997, s. 29.

[58] Marcel Prélot, *Politika Bilimi*, çev. Nihat Önol, İstanbul: Varlık Y., 1972, s. 98.

[59] Rengger, s. vii.

[60] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 103.

[61] Taner Tatar, *Siyaset Sosyolojisi*, İstanbul: Turan Y., 1997, s. 23. Taner'in ifadesiyle, siyaset sosyoloğu, siyaseti toplumun tamamını meydana getiren müesseseler ağından soyutlayamaz. Çünkü fertler, sosyal münasebetleri çerçevesinde siyasî, iktisadî, idarî, dinî, hukukî vb. gibi bir çok davranışlarda bulunurlar. Bütün bu davranışlardan birini diğerinden soyutlamak mümkün değildir. Bunların siyasî cephesiyle siyaset sosyolojisi ilgilenir. Bkz. Taner Tatar, "Malatya'da Siyasi Katılım: Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1 (2003), s. 332.

[62] Maurice Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, çev. Şirin Tekeli, 2. b., İstanbul: Varlık Y., 1982, s. 5.

[63] Andrew Effrat, "Power to the Paradigms: An Editorial Introductions", *Perspectives in Political Sociology* içinde [3-34], ed. Andrew Effrat, Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1973, s. 7.

uygulanır, hangi amaçla kullanılır, nasıl el değiştirir veya muhafaza edilir, iktidarın meşruiyetinin kaynağı nedir?" soruları, siyaset sosyoloğunun cevap aradığı temel hususlara işaret etmektedir. Ancak, siyaset sosyolojisi "iktidar" incelemesini kişiler arası ilişkiler çerçevesinde değil, toplumsal düzeyde ele alır. İktidarın toplumsal düzeyde ele alınması ise, doğal olarak, konunun "devlet" alanının sınırlarını aşacak şekilde geniş bir yelpazede tartışılmasını gerektirmektedir. Ayrıca, "değişim"i analizlerinin odağına yerleştirmiş oldukları için siyaset sosyologları, siyaseti bir "çatışma" alanı olarak görürler. Onlara göre "uyumsuzluk" ve "radikal tepki" siyasal sistemin işleyişinde kaçınılmaz olarak var olan olgular durumundayken, siyaset bilimciler daha çok konunun "mutabakat", "uzlaşma" ve "işbirliği" boyutunu ele alırlar.[64]

En geniş anlamıyla siyaset sosyolojisi, devlet ile toplum arasındaki ilişkileri konu edinir. S. M. Lipset'in ifadesiyle, siyaset sosyolojisi toplumsal grupların (sınıflar, meslek grupları, etnik gruplar vs.) politik davranış ve süreçleri nasıl ve ne kadar etkilediği ve bunların tekrar toplumu ve kültürü nasıl şekillendirdiği konusu ile ilgilenmektedir.[65] Onun sosyal bilimler içindeki ayırt edici özelliği, partiler, baskı grupları, meslek örgütleri, dinî oluşumlar ve toplumsal hareketler de dahil olmak üzere politik aktörlerin, geniş bir sosyal bağlam içinde faaliyet gösteriyor olduklarına dikkat çekiyor bulunmasıdır. Bu yüzden siyaset sosyolojisi, politik aktörlerin cinsiyet, kast, sınıf, etnisite, dinî inanç ve milliyet gibi toplumsal yapılar tarafından nasıl biçimlendirildiği ve dönüştürüldüğü meselesini inceleme konusu yapar. Ayrıca şu tip sorulara cevap arar: Toplumdaki ne tür birey ve gruplar kendi çıkarlarının ardına düşüp koruyabilme gücünü sergileyebilmekte, onlardaki bu güç uygulamaya nasıl geçirilmekte ve kurumsallaşmaktadır? Sosyal sınıflar, insanların politik tercihlerini nasıl etkilemektedir? Nesil ya da kuşak farklılığı insanların siyasal ideolojileri üzerinde ne tür bir etkiye sahiptir? Kent ve kırsal yaşam biçimleri arasındaki farklılık insanların politik tutumları üzerinde ne ölçüde belirleyicidir? Köktendincilik ile siyasal muhafazakârlık arasında bir ilişki var mıdır?[66]

---

[64] Yücekök, *Siyaset'in Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi)*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Y., 1987, s. 3-5; George A. Kourvetaris ve Betty A. Dobratz, "Siyaset Sosyolojisinin Gelişimi ve Durumu", *Siyaset Sosyolojisi Yazıları* içinde (53-122), ed. Meral Sağır ve Serkan Akıllı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004, s. 64-65.

[65] George Kourvetaris ve Betty Dobratz, *Political Sociology: Readings in Research and Theory*, New Brunswick: Transaction, 1980, s. 7. Said Halim Paşa, "İçtimaî durumların memleket üzerindeki tesir ve nüfuzunun büyüklüğü ve genişliği şimdiye kadar anlaşılmamıştır. Memleketin mukadderatının bunlara bağlı olduğu, gördüğümüz eksikliklerin ve hükûmetteki geriliklerin ya doğrudan doğruya veya dolayısiyle içtimaî vaziyetin tabiî bir neticesi olduğu henüz lâyıkı ile açıklığa kavuşmamıştır" diyerek siyaset sosyolojisi çalışmalarını önemine işaret etmektedir. Ayrıca, "Cemiyetin durumu bir memleketin siyasî ve idarî ahvalinin temelini teşkil eder" demektedir. Bkz. Said Halim Paşa, *Buhranlarımız*, haz. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, t. y., s. 131.

[66] Irving Louis Horowitz, *Foundations of Political Sociology*, New Brunswick: Transaction Publishers, 1997, s.

Bu soruların da gösterdiği gibi, siyaset sosyolojisi, esas itibariyle toplumun devleti etkileme yollarıyla ilgilenmektedir.[67] Daha açık bir ifadeyle, siyaset sosyolojisinin inceleme alanını, devlet ile sivil toplum arasındaki karşılıklı güç ilişkileri, siyasal iktidarın kurumsallaşma süreci ve farklı toplumsal yapılarla siyasal rejimler arasındaki ilişkiler oluşturmaktadır. Devlet, tanımı itibariyle, sınırları belirli bir toprak parçası (ülke) üzerinde yaşayan nüfusun (halk ya da ulus) yönetimiyle ilgili birbirine sıkı bir şekilde bağlı idarî kurumlar dizisi (bürokratik organizasyon) ve uluslararası hukuk çerçevesinde diğer devletler tarafından tanınan bir otorite demektir.[68] O halde siyaset sosyolojisini, "sosyal yapılanmanın ürettiği siyaseti incelemeyi hedefleyen bir disiplin" olarak da tanımlamak mümkündür. Siyasal yapı ile toplumsal yapının karşılıklı etkileşimini ya da aralarındaki etki-tepki ilişkisini konu edinen bilim dalı olarak da tanımlamak mümkündür. Bu karşılıklı etkileşimin analizi sayesinde siyaset sosyolojisi, siyasetin toplumsal tabanının ortaya çıkarılmasını sağlar. Buna bağlı olarak siyaset sosyolojisi, toplumsal yapılanmanın niteliği, iktidar mücadelesinde grup ilişkilerinin oynadığı rol, siyasal kurumları etkileyen toplumsal süreç ve fonksiyonlar üzerinde durmaktadır. Bu yüzden, iktidar oluşumunu ve siyasal yapılanmayı analizinde bir "değişken" olarak ele alır ve belirli zamanlarda ortaya çıkan değişik siyasal sistemlerin incelenmesine yönelir.[69]

Hem siyaset olgusunun, hem de sosyal ilişkilerin uluslararası niteliği, özellikle küreselleşme olayının giderek artan etkisine bağlı olarak, siyaset sosyolojisi ile Uluslararası İlişkiler disiplinleri arasındaki ilişkiyi daha kapsamlı hale getirmektedir. Farklı konularla ilgilenen siyaset sosyolojisi çalışmalarının birbirlerine entegre edilebilmeleri için buna elverişli bir entelektüel donanım ve kavramsal çerçevenin gerekiyor olması da bunu zorunlu kılmaktadır. Böylesi bir entegrasyonu sağlayacak bir çalışmanın, genişleyen küreselleşme ve

---

3; Keith Faulks, *Political Sociology: A Critical Introduction*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999, s. 1.

[67] Kate Nash, *Contemporary Political Sociology: Globalization, Politics, and Power*, 2nd ed., Chichester: Blackwell Publishers, 2010, s. 3; Nur Vergin, "Siyaset ile Sosyolojinin Buluştuğu Nokta", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 90 (2007), s. 61.

[68] Faulks, s. 2. Faulks'un ifadesiyle, "sivil toplum", "toplum" kavramına göre daha spesifik bir anlam taşımaktadır. Bu kavram, iş ve medya organizasyonları, dinî kurumlar, meslek örgütleri, siyasal partiler, baskı grupları ve ticarî birlikler gibi vatandaşların gönüllü olarak kurdukları ortaklık ve birlikleri ifade etmektedir. Bu birlikler, devletten değişik derecelerde bağımsız ve özerk olarak faaliyet gösterirler. En önemlisi, sivil toplum örgütleri, devlet gücünü onunla doğrudan çatışmaksızın etkileyebilir, ona nüfuz edebilir ve üyelerinin çıkarlarını koruyup destekleyen politik aktörler olarak faaliyette bulunabilirler. Bkz. *A.y.*

[69] Ahmet N. Yücekök, *Siyaset'in Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi)*, s. 3. Birçok yazarın, özellikle de "siyasetin toplumsal temellerine" geniş bir açıdan bakanların, bu noktada siyaset kavramına sınır getirilmesinden hoşlanmadıkları görülüyorsa da, siyaset sosyolojisinin bir tanımının yapılmasının ve incelediği olguların genel bir tasvirinin ortaya konulmasının teorik gerçekçilik bakımından gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü böylesi bir gerçekçiliğin yadsınması, sosyoloji ile edebî kurgu arasındaki farkın ortadan kalkmasına yol açma tehlikesini içinde barındırmaktadır. Bkz. Alexander M. Hicks, Thomas Janoski ve Mildred A. Schwartz, "Political Sociology in the New Millennium", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (1-30), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 3.

(Avrupa Birliği gibi uluslarüstü birlikleri de içerecek şekilde) imparatorluk teorilerini de kapsamına dahil etmesi gerekmektedir.[70] Öte yandan, karşılaştırmalı çalışmaların siyaset sosyolojisi için taşıdığı öneme dikkat çeken Bendix ile Lipset'in, bu alanın akademisyenlerinin bir yandan "farklı ülkelerdeki" politik yaşam tarzı ve örgütlenmeleri arasında görülen farklılıklara hangi etkenlerin neden olduğunu, diğer yandan da aynı ülkede belirli bir zaman diliminde hangi faktörlere bağlı olarak böylesi değişim ve farklılaşmaların yaşandığını araştırmaları gerektiğini belirtmektedirler.[71]

Uluslararası İlişkiler ile siyaset sosyolojisi arasındaki bu yakın bağlantı, onların kavramsal çerçevelerinde de kendisini göstermektedir. Özellikle güç (*power*) kavramının, her iki disiplinin merkezinde kendisine yer bulmuş olduğu görülmektedir. XIX. yüzyılın sosyal teorisyenlerinin çabalarını süzgeçten geçiren ve sistematize eden siyaset sosyologları ile Uluslararası İlişkiler bilim adamları, politikayı bir sosyal sistem olarak empirik açıdan inceleyebilmek için, belirli bir sosyal araç ya da etken olarak güç kavramını ürettiler ve onun üzerinde yoğunlaştılar. Nitekim, Morris Janowitz'in siyaset sosyolojisi yaklaşımı çerçevesinde güç, siyaset sosyolojisinin merkezinde yer alır. Ona göre, siyaset sosyolojisi, toplumun bütün kurumsal sektörlerinde yer alan gücün sosyal temelini konu edinmektedir. Taleplerine yönelik bağlılıklarını etkili bir biçimde savunabilenlerle bu taleplere olumlu cevap verenler arasındaki ilişkileri sosyal bir vasıta olarak düzenlemekte olan "güç" faktörü, modern toplumda kendisini aynı anda her yerde gösteren bir olgu olarak görülmektedir. Modern topluma ilişkin hemen her teorinin en önemli konularından biri, "siyasal" gücün ortaya çıkışı ve teşkilatlanışının tasviri olagelmiştir.[72] Bu noktada Hans J. Morgenthau'nun klasik kitabı *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*'te uluslararası siyaseti bir yönüyle barış, bir yönüyle de güç için yapılan bir mücadele olarak tasvir etmiş bulunması önem taşımaktadır.[73]

Olgunlaşmış biçimiyle siyasal sistem, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde, güç ilişkilerinin belirli bir biçimini kurar. Pekçok ulus-devlet için liberal demokrasi, bu ilişki durumunu yönetmenin en oturmuş ve istikrarlı şekli haline gelmiştir. Gücün bu sosyal düzeyde her yerde bulunuşu ile gücün politik sistemde temerküzüne yönelik sosyal çabalar arasındaki gerilim, siyaset sosyolojisi yaklaşımlarının çoğu için araştırmalarının ilk hareket

---

[70] *A.y.*
[71] Reinhard Bendix ve Seymour Martin Lipset, "The Field of Political Sociology", *Reader in Political Sociology* içinde (54-73), ed. Frank Lindesfeld, New York: Fund and Wagnalls, 1968, s. 73.
[72] Jost Halfmann, "World Society and Migrations: Challenges to Theoretical Concepts of Political Sociology", *International Migration Research: Constructions, Omissions, and the Promises of Interdisciplinarity* içinde (129-151), ed. Michael Bommes ve Ewa Morawska, Hants: Ashgate Publishing Company, 2005, s. 132.
[73] Puchala, "Woe to the Orphans of the Scientific Revolution", s. 52.

noktası olmuştur. Böylece, gücün sosyal temeli, siyaset sosyolojisi için iki yönden kurucu unsur haline gelmiştir: Politik gücün hem kaynağı olarak ve hem de aynı gücün nesnesi olarak. Bu yüzden, 1920'lerden beri siyaset sosyolojisinin başat konusunun demokrasi (ve onun kusurları ile karşıtı olan otokrasi ve totaliter yönetim) ve onun devleti (sivil) toplumla uzlaştırabilme kapasitesi olması tesadüf değildir.[74] Güce ilişkin tartışma devam etmekte ve bu kavram uluslararası siyaset incelemelerinin merkezinde yer almayı sürdürmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplininin E. H. Carr, Hans Morgenthau, Kenneth Waltz ve Karl W. Deutsch gibi kurucuları özellikle gücün uluslararası sistemdeki işlevi ve dağıtımı ile ilgilenmişlerdi. Güce ilişkin tartışma günümüzde, eskiden olduğu şekliyle neyin güç olduğuna ve gücün nasıl ve ne şekilde kullanılması gerektiğine dair bir tartışma olmaktan büyük ölçüde çıkmış, uluslararası siyasetin karakterindeki değişimi ve klasik devlet eksenli otorite biçiminden "küresel yönetim"e doğru hareket ediyor oluşumuzu açıklamaya odaklanmış bulunmaktadır.[75] Öte yandan, Glasberg ile Shannon'un çalışmalarında "güç yapıları" teorileri olarak şu yaklaşımlara yer verdikleri görülmektedir: Pluralizm (grup pluralizmi ve seçkinler pluralizmi), güç seçkinleri teorisi, sınıf diyalektiği teorisi ve yapısalcılık-sonrası teoriler.[76]

Gücün bir başka yüzünü "sosyal güç" (*social power*) kavramı ile ifade edilen durum oluşturmakta ve böylece güç kavramının siyaset bilim ve Uluslararası İlişkiler kadar sosyoloji ile olan ilişkisi de daha belirgin bir görünüme kavuşmaktadır. Bu kavram yeni değildir ve hem sosyoloji alanında hem de Uluslararası İlişkiler incelemelerinde oldukça sık ve yaygın biçimde kullanılagelmiştir. 1959 yılında sosyal güç olgusuna ilişkin empirik bir araştırmayı konu edinen ilk kitabı yayınlayan Dorwin Cartwright, olgunun önemine dikkat çekmiş, 1965 yılında ise Kenneth Clark, araştırmalarında bu konu üzerinde yoğunlaşmıştır.[77] Siyasal güç gibi diğer güç biçimleriyle ve meşruiyet olgusuyla ilişkili olan sosyal güç, günümüzde artık, çağdaş uluslararası siyasetin anlaşılmasında anahtar kavramlardan biri olarak görülmektedir. Sosyal güç olgusundaki sosyallik boyutu, gücün seyyal ve akışkan olduğunu, doğrusal ya da çizgisel nitelik taşımadığını, ilişkiler ağı ve iletişim/ulaşım vasıtasıyla hareketlilik sergilediğini ifade eder. Realistler gücü genellikle, ele geçirilmiş, temerküz etmiş, ölçülebilir, görülebilir ve yüzeyde iş gören birşey olarak tazyik ve baskı bağlamında incelemektedirler.[78]

---

[74] Halfmann, s. 133.
[75] Peter van Ham, *Social Power in International Politics*, New York: Routledge, 2010, s. 2.
[76] Davita Silfen Glasberg ve Deric Shannon, *Political Sociology: Oppression, Resistance, and the State*, London: SAGE Publications Ltd., 2011, s. 15-34.
[77] James T. Tedeschi, "Introduction and Overview", *Social Power and Political Influence* içinde (1-15), ed. James T. Tedeschi, New Brunswick: Transaction Publishers, 2008, s. 1.
[78] Van Ham, s. 3. Bununla birlikte sosyal güç kavramının, bütün yaygın sosyal ilişkileri, kurumları, söylemleri ve medyayı içeren bir anlama sahip olduğu vurgulanmaladır. Sosyal güç düşüncesi, gücün alternatif bir kavramlaştırmasını gündeme getirmeyi amaçlamakta ve onun uygulanmasının daima belirli bir sosyal durum

Realistlerin güce genellikle çatışma kavramı tarafından karakterize edilen durumlar çerçevesinde bakmalarına karşılık, sosyal güç, her zaman değilse de sıkça, farklı aktörlerin çıkarlarının uyum ve uzlaşma gösterdiği durumlarda kendisini gösterir. Meşruiyetin güç sunabilmesi mümkündür, ancak gücün bizzat kendisi ile karıştırılmaması gerekir. Bu bakış açısı çerçevesinde meşruiyet sadece gücün sosyalleştirilmesinin bir yöntemidir. Meşruiyet, özellikle, gücün keyfî değil, belirli sınırlar içerisinde ve belirli kurallara göre uygulanacağını gösterir.[79] Kaba güç, tabiatı itibariyle ekonomik veya askerî olabilen ölçülebilir varlığa sahipken, sosyal güç baskıcı olmayan mekanizmalara, yapılara ve süreçlere dayanır. Askerî güç görünür ve medyatik iken (savaş gemileri hareket eder, ateş açar ve sıkça televizyon yayınlarında yer alır), sosyal güç genellikle görünürlükten yoksundur ve kamuoyunun dikkatini üzerinde toplayamaz. Kaba gücün görünürlüğüne karşılık sosyal güç manevîdir ve bunun yanı sıra çok yönlülük ve esneklik gösterir.[80] Öte yandan, devlet gücü sosyal güce değil, otoriter, buyurgan ve tek bir merkezde toplanmış politik güce karşılık gelmektedir ve bu iki güç tipi birbirinden farklıdır.[81] Ayrıca sosyal güç, gücün geleneksel (askerî, sembolik ve yumuşak) biçimlerinden farklılık gösterir. Sosyal güç, yumuşak gücü içermekle birlikte ondan fazla birşeydir. Sembolik güç, sosyal gücün, onu tamamlayan bir parçasıdır.[82] Bütün bu özellikleriyle sosyal güç, çağdaş uluslararası siyasetin merkezî bir parçasıdır.[83]

Diğer taraftan, siyaset sosyolojisi disiplini çerçevesinde benimsenmiş yaklaşımlar da, onun Uluslararası İlişkiler disiplini ile kesiştiği alanların anlaşılması bakımından ipucu vermektedir. Siyaset sosyologlarının çalışmalarına temel yaptıkları pekçok yaklaşım mevcut olmakla birlikte, bunların son tahlilde beş ana kategoriye indirgenebilecekleri savunulmaktadır: Yapısal-işlevselci, "çatışma"cı (*conflict*), "sınıf"çı (Marx), seçkinci (*elitist*) ve pluralist. Çatışma olgusuna değil "uzlaşma"ya (*consensus*) odaklanan yapısal-işlevselci yaklaşım, toplumsal grup, sınıf, kurum ve organizasyonların karşılıklı bağımlılık ilişkisi temelinde birbirlerine entegre olmuş bir "sistem" oluşturduklarını kabul eder. "Çatışma"cı yaklaşım ise sosyal değişme olgusuna ve toplumun dinamik yapısına dikkat çekmektedir.

çerçevesinde gerçekleşebileceğine ve daha baştan bir bağlamı gerekli kıldığına işaret etmektedir. Sosyal güç; iletişim, sosyal bilgi, ekonomik ve politik etkileşim temelinde ortaya çıkmaktadır ve bu, sosyal gücün sadece ilişkisellik çerçevesinde iş gördüğünü ve son tahlilde başkalarının bakış açısına bağlı ya da bağımlı olduğunu göstermektedir. Alain Touraine'in ifadesiyle, "Bütün sosyal ilişkiler güç ilişkilerini içerir ve saf haliyle yatay sosyal ilişki yoktur". Ancak sosyal gücün, stratejik bir doktrinin parçası haline gelmesi de mümkündür. Bkz. *A.y.*

[79] Herbert C. Kelman, "Further Thoughts on the Processes of the Compliance, Identification, and Internalization", *Social Power and Political Influence* içinde (125-170), ed. James T. Tedeschi, New Brunswick: Transaction Publishers, 2008, s. 160, 163; Van Ham, s. 4.

[80] Van Ham, s. 5.

[81] Michael Mann, *The Sources of Social Power: The Rise of Classes and Nation-States, 1760-1914*, Vol. II, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 9.

[82] Van Ham, s. 87, 159, 167.

[83] *A.g.e.*, s. 6, 162.

Buna karşılık elitist/seçkinci yaklaşımlar aristokratik/geleneksel (Michels, Pareto, Mosca) ve radikal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Radikal elitistler (C. W. Mills), gücü elinde bulunduran ekonomik, politik ve askerî elitlere önem vermektedirler. Seçkinci teorinin karşısında yer alan pluralist yaklaşım ise, ortaya bir güç tekelinin çıkmasına engel olacak şekilde pekçok etki kaynağının ve çıkar gruplarının var olduğunu savunur.[84]

Öte yandan, Effrat'ın temel yaklaşımları şu şekilde sıraladığı görülmektedir: Marksizm, yapısal-işlevsel analiz, sistem teorisi, Weberci yaklaşım, Parsonscu teori (Talcott Parsons), sembolik etkileşimcilik (*interactionism*), mübadele/değiştirme (*exchange*) teorisi.[85] Buna karşılık Sitaram Akinchan şu yaklaşımların varlığından söz etmektedir: Davranışsal yaklaşım, yapısalcılık, yapısal-işlevselcilik, sistem yaklaşımı, girdi-çıktı (*input-output*) analizi.[86] Bütün bu sınıflandırmalarda yapısal-işlevselciliğin yerini daima koruduğu görülmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında siyaset sosyolojisinin yaygınlık kazanmasında, bu disipline uygun düştüğü görülen yapısal-işlevselci analiz ekolünün önemli katkısının bulunduğu belirtilmektedir.[87] Biraz daha farklı bir perspektife sahip olan Lindenfeld ise, üç temel bakış açısının varlığından söz etmektedir: Davranışsal yaklaşım, ilişkisel (*correlational*) yaklaşım ve evrimsel yaklaşım.[88] 1985 yılında yayınladıkları çalışmalarında siyaset sosyolojisi alanını başarılı bir biçimde özetleyen ve alanın kısmen sentezini gerçekleştiren[89] Robert R. Alford ve Roger Friedland ise, disiplinin konu edindiği eylem ve yapı değişkenlerini üç farklı düzeyde (bireysel, örgütsel ve toplumsal) ve her birinin karakteristik güç tipi (durumsal, bürokratik ve sistemsel) çerçevesinde analiz ettiler. Her biri bir analiz düzeyine ve bir güç tipine karşılık gelen üç temel teorik yaklaşım, kendisine özgü birer kavramsal çerçeveye sahiptir. Birincisi, bireysel düzeydeki, durumsal nitelik taşıyan ve demokratik yönetim sorunuyla ilişkili olan pluralist yaklaşımdır. İkincisi örgütsel düzeyde analizi esas alan, bürokratik ve devlet kapasitesi sorununa odaklanan yönetsel yaklaşımdır. Üçüncüsü ise toplumsal ve sistemsel düzeyde analiz edilen, ekonomik eşitsizliğe direniş sorununu merkeze alan sınıf yaklaşımıdır.[90]

---

[84] Kourvetaris ve Dobratz, *Political Sociology: Readings in Research and Theory*, s. 5-6.
[85] Bkz. Effrat, s. 7.
[86] Bkz. Sitaram Akinchan, *Caste, Class and Politics: Emerging Horizons of Political Sociology*, New Delhi: Gyan Publishing, 1995, s. 62.
[87] Bkz. Colin Crouch, "Introduction: The Place of Participation in the Study of Politics", *British Political Sociology Yearbook* içinde (1-18), Vol. 3, ed. Colin Crouch, London: Croom Helm Ltd., 1977, s. 1.
[88] Bkz. Frank Lindenfeld, "Editor's Introduction: Some Contemporary Approaches to Political Sociology", *Reader in Political Sociology* içinde (3-9), ed. Frank Lindenfeld, New York: Fund and Wagnalls, 1968, s. 6.
[89] Hicks, Janoski ve Schwartz, s. 5.
[90] Robert R. Alford ve Roger Friedland, *Powers of Theory: Capitalism, the State, and Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s. 16-17, 35-157, 161-222, 225-382.

Buna karşılık Spohn, siyaset sosyolojisindeki ana akımları sırasıyla (1) modernleşme yaklaşımları, (2) eleştirel teori ve neo-Marksist akımlar (3) post-modern ve küresel yaklaşımlar olarak sıralamakta ve bunların, birçok temel özellik tarafından tanımlanan farklı bakış açılarına sahip bulunduklarını belirtmektedir.[91] Bunlardan özellikle sonuncusunun, yani küresel yaklaşımların, uluslararası sorunlarla doğrudan bağlantılı olduğu açıktır. Bununla birlikte, Dowse ve Hughes'in vurguladığı şekilde, hiçbir siyaset sosyolojisi yaklaşımı ya da perspektifinin, alanla ilgili bütün soruları tek başına açık ve ikna edici biçimde cevaplandıracak durumda olmadığını gözönünde bulundurmak gerekmektedir.[92] Siyaset sosyolojisi, başlangıçta, esas itibariyle, sosyal modernleşme süreçlerinin can alıcı bir parçası olarak modern siyasal sistemlerin küresel çapta değişen biçimlerine ilişkin karşılaştırmalı politik modernleşme incelemesi tarafından şekillendirildi. Modernleşme paradigması siyaset sosyolojisini, Batı merkezli makro-sosyolojik evrimci kavramsal çerçeve içinde konuşlandırdı. Bu sadece, değerden bağımsız bir analitik referans çerçevesi olarak değil, aynı zamanda Batı'nın, özellikle de Amerikan kalkınma modellerinin kendi kendisini meşrulaştırıcı ideolojisi olarak hizmet gördü.[93]

Spohn'un bir siyaset sosyolojisi temel yaklaşımı olarak gösterdiği modernleşme perspektifi, ilkin, işlevselci-evrimci modernleşme yaklaşımlarının aksine, siyasal modernleşme süreçlerinin medeniyet boyutu çerçevesinde ortaya çıkan farklı tezahürlerine, kırılganlığına ve çelişkili yapısına dikkat çeker. İkinci olarak, eleştirel ve neo-Marksist yaklaşımlara muhalefet ederek, politik gücün, sosyal muhalefetin ve siyasal çatışmanın kültürel ve kurumsal çelişkilerine vurguda bulunur. Üçüncü olarak, post-modern ve post-kolonyal mikro-sosyolojik yaklaşımlara karşı çıkarak, makro-sosyolojik nitelikte bir yönelimi benimser. Dördüncü olarak da, küresel siyasal sosyolojiye yönelik başlıca sosyo/ekonomik ve siyasal-kurumsal yaklaşımları yadsıyarak, uluslararası ilişkilerin ve dünya siyasetinin tarihsel açıdan statik olmayan ve değişebilir tabiatını, kültürel bakımdan çelişkili doğasını ve medeniyet eksenli boyutlarını gündeme getirir. Bütün bunların da ötesinde, medeniyetlerin, büyük küresel güçlerin ve dünya dinlerinin, siyaset arenasının karmaşık boyutları ve düzeyleri ve ayrıca modernleşen ve küreselleşen bir dünyadaki güç ilişkileri üzerindeki farklı yansımalarını kavramsallaştırarak analiz etmeye çalışır.[94]

---

[91] Willfried Spohn, "Political Sociology: Between Civilizations and Modernities - A Multiple Modernities Perspective", *European Journal of Social Theory*, Vol. 13, No. 1 (February 2010), s. 49-66.
[92] Bkz. Robert E. Dowse ve John A. Hughes, *Political Sociology*, 2nd ed., Chichester: John Wiley & Sons, 1986, s. 39.
[93] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 102.
[94] Spohn, "Political Sociology: Between Civilizations and Modernities - A Multiple Modernities Perspective", s. 49-66.

Sosyal hareketlere ilişkin incelemeler, siyaset sosyolojisi ile Uluslararası İlişkiler disiplinlerinin farklı açılardan konu edindikleri konular arasında yer almaktadır. Sosyal hareketlerin ve bu hareketlerdeki değişimin anlaşılması siyaset sosyolojisinde merkezî bir yer tutar, çünkü söz konusu disiplin, sosyal gücü inceleyen bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Benzer şekilde sosyal hareketler, güç dağıtımında sosyal değişime yol açan örgütlenmiş çabalar olarak tanımlanmaktadır.[95] Devrimleri, birey ve grupların değişim taleplerinin zirveye ulaştığı ve sosyal iç dinamiklerin öngörülemez bir niteliğe büründüğü özel ve az rastlanan bir sosyal hareket türü olarak kabul etmek mümkündür. Geniş anlamında devrim (ya da siyasal devrim), bir devletin ya da siyasal rejimin bir halk topluluğu tarafından düzensiz bir biçimde ve şiddet yoluyla yıkılması, değiştirilmesi ya da köklü bir biçimde dönüştürülmesidir. Devrimler, askerî darbelerden ve "saray devrimleri"nden farklıdır ve bu özelliği onun sosyal hareket boyutuna işaret eder.[96] De Tocqueville'in Fransız Devrimi'ni izah tarzının bir siyaset sosyolojisi analizi olarak değerlendirilmesi mümkündür. Kılıçbay'ın ifadesiyle, "Tocqueville'e göre devrim, her şeyden önce bir kopuş değil bir sürekliliği temsil etmektedir; çünkü devrimin yerleştirdiği düzeni Fransız toplumu devrim öncesinde zaten oluşturmuştur, aksi takdirde öylesine bir oluşumu kabul etmesi ve özümlemesi olanaksız olurdu".[97] De Tocqueville'in bu alandaki katkısı önemlidir, çünkü devrimlerin siyaset sosyolojisine özgü bir yaklaşımla ele alınması onun eksiksiz bir analizi için gereklidir. Devrimin akışı içinde "zihinsel ve toplumsal değişikliklerin hızına ve derinliğine asıl ağırlığı vermek" bu analizin olmazsa olmaz şartıdır.[98] Devrimlerin, zayıf ya da belirli bir anda zayıflayan devletler tarafından yapılan büyük ekonomik adaletsizliklerin ve aşırı siyasal dışlamanın bir bileşimini yansıtan toplumlarda gerçekleşmekte olduğunun farkına varılması, onun toplumsal kökenlerinin anlaşılması ve analizi bakımından önem taşımaktadır.[99]

Bütün bunlar, siyaset sosyolojisinin araştırma ve inceleme konularının neler olabileceği ve olması gerektiği konusunda yeterince fikir vermektedir. Bu çerçevede siyaset sosyolojisi, vatandaşlık, sınıf çatışması, demokrasi, cinsiyet ve ırk adaletsizliği gibi konuların incelenmesi hususunda kapsamlı ve zengin bir araştırma geleneği oluşturmuş

---

[95] J. Craig Jenkins ve William Form, "Social Movements and Social Change", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (331-349), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 331.
[96] Jeff Goodwin, "Revolution and Revolutionary Movements", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (404-422), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 404-405.
[97] Bkz. Mehmet Ali Kılıçbay, "En Gerçekçi Senaryo", Alexis de Tocqueville, *Eski Rejim ve Devrim* içinde (9-16), çev. Turhan Ilgaz, İstanbul: Kesit Y., 1995, s. 13.
[98] Bkz. Andre-Clement Decoufle, *Devrimler Sosyolojisi*, çev. Mehmet Aközer, İstanbul: İletişim Y., 1991, s. 73.
[99] Goodwin, s. 420.

bulunmaktadır.[100] O nedenle, siyaset sosyolojisinin konularını siyasal sistem ve rejimler, siyasal iktidar, devlet, otorite ve meşruiyet tipleri, siyasal kültür, ideoloji, siyasal yenilenme (modernleşme/değişim), siyasal katılma, siyasal partiler/gruplar, toplumsal yapı, baskı grupları, bürokrasi ve siyaset-din ilişkisinin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Kourvetaris ve Dobratz, siyaset sosyolojisinin yedi temel konusu olarak şunları sıralamaktadırlar: Toplum, devlet, sosyal düzen ve sosyal değişme, eşitsizlik/tabakalaşma, siyaset, siyasal katılım, güç. Onlara göre, politik sosyolojinin meşruiyet, otorite, kitle olgusu ve bürokrasi gibi diğer mesleleri, bu ana mevzular arasındaki bağlantılar çerçevesinde ele alınabilir.[101] Daha genel bir yaklaşımla siyaset sosyolojisinin konularını güç, çatışma ve entegrasyon olarak sıralayanlar da mevcuttur.[102] Burada özellikle dikkat çeken husus, siyaset sosyolojisinin incelemeyi amaçladığı konuların "yönetim ile insanlar arasındaki bağlantı ya da hatları" oluşturuyor olmasıdır.[103] Siyaset sosyolojisinin askerî bir boyutu da bulunmaktadır ve bu onun uluslararası alana bakan yüzünü oluşturmaktadır. Yönetim sorunları, dış politika, etnik/dinî ve ülkesel (toprak eksenli) çatışma, ayrılıkçılık, yeniden fetihçilik (kaybettiği toprağı yeniden ele geçirme düşüncesi), toplumsal sorunlar, politik düzen, savaş, silahlı çatışma, siyasî elitler ve uluslararası göç, siyaset sosyolojisinin ve askerî sosyolojinin ilgilendiği konular arasındadır.[104]

Siyaset Sosyolojisinin Başlıca Öncüleri ve İnceleme Konuları

Siyaset sosyolojisinin bağımsız bir bilimsel disiplin olarak ortaya çıkışı yakın zamanlarda mümkün olmuşsa da, inceleme alanı, konusu ve kapsamı itibariyle sosyal bilimlerin en eskilerinden kabul edilebilir.[105] Bir başka deyişle, bu disiplinin entelektüel kökleri, disiplinler arası mahiyetini yansıtacak şekilde, bilimsel disiplinlerin ortaya çıkışından önceki zamanlara kadar uzanmaktadır. Bu çerçevede klasik antikite filozofları krallık, aristokrasi ve modern söylem için daha önemli olan demokrasi de dahil olmak üzere, siyasal alana ilişkin farklı alternatiflere dair oldukça kapsamlı yazıları miras bırakmışlardır. Ancak, onların henüz açık bir toplum kavramı ve düşünceleri mevcut değildi ve siyaset ile toplumu

---

[100] Gregory Hooks ve James Rice, "War, Militarism, and States: The Insights and Blind Spots of Political Sociology", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (566-584), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 582.
[101] Kourvetaris ve Dobratz, *Political Sociology: Readings in Research and Theory*, s. 6.
[102] Bkz. Lothar Böhnisch, *Politische Soziologie: Eine problemorientierte Einfűhrung*, Opladen: Verlag Barbara Budrich, 2006, s. 8, 12.
[103] Geoffrey Ponton ve Peter Gill, *Introduction to Politics*, 2. ed., Oxford: Basil Blackwell, 1988, s. 241.
[104] Neovi M. Karakatsanis ve Jonathan Swarts, "From the Editors", *Political and Military Sociology: An Annual Review*, Neovi M. Karakatsanis ve Jonathan Swarts, Vol. 38 (2010, New Brunswick: Transaction Publishers), s. vii.
[105] Ali Yaşar Sarıbay, *Siyasal Sosyoloji*, 2. b., İstanbul: Der Y., 1994, s. 17.

içiçe geçerek birbirinden ayırt edilemez hale gelmiş olgular olarak görüyorlardı. Bu kavramsallaştırmanın ortaya çıkışı için, toplumu politik kurumlardan ayrı, fakat onları şekillendiren ve onlar tarafından şekillendirilen bir yapı olarak teorileştiren Avrupa Aydınlanması'nın düşünürlerinin konuya eğilmesini beklemek gerekti.[106] Her ne kadar siyaset sosyolojisinin kökleri bu şekilde Eski Yunan düşüncesine ve onun Ortaçağ'daki, erken modern dönemdeki ve Aydınlanma çağındaki yansımalarına kadar geriye götürülebilirse de, modern siyaset sosyolojisi, siyasal ve sosyal alanlar arasındaki ilişkilere dair sistematik bir inceleme olarak Batı Avrupa ve Amerika'da, XVIII. yüzyıl sonları ve XIX. yüzyıl başlarında, sosyal ve siyasal değişim tecrübesi ile birlikte ortaya çıktı. Erken siyaset sosyolojisi bir yandan siyasal ve sosyal evrimdeki makro trendleri incelemek suretiyle makro-sosyolojik bir görünüm arzederken, diğer yandan da, birbiriyle çelişen Batı Avrupa ve Kuzey Amerika siyasal süreçlerini ve sosyo-ekonomik modernleşmesini birbirleriyle ve Doğu'ya ait deneyimlerle açıkça veya örtülü biçimde karşılaştırmaya tâbi tutmuştur.[107] Buradan da anlaşılabileceği gibi, siyaset sosyolojisi başlangıçta makro-sosyolojik siyasal modernleşme biçimi araştırmalarına ilişkin klasik temellerin sentezi durumundaydı.[108]

Siyaset sosyolojisinin düşünce tarihindeki kökenlerini oluşturan görüşler, bir yandan disiplinin mevcut sınırlarının ve kapsamının anlaşılması, diğer yandan da diğer disiplinlerle olan bağlarının kavranılması bakımından önem taşımaktadır. Bu çerçevede görüşleri dikkat çeken ilk düşünürlerden olan Montesquieu (1689-1755), iklimin cumhuriyetçi, monarşik ve despotik olarak sıralanan temel yönetim biçimlerinin şekillenmesindeki rolüne vurguda bulunan bir teori ortaya sürmüştü. Ona göre, bu yönetim biçimlerinin her birinin ardında, söz konusu iklim koşullarında yaşayan insanların kendilerine özgü davranışlarını, tavırlarını ve maneviyatlarını oluşturan belirli bir "ruh" bulunuyordu. A. R. J. Turgot (1721-1781), Condorcet (1743-1794), Adam Smith (1723-1790) ve onları izleyen diğer düşünürler ise, temel yönetim biçimlerinin dönüşümüne karşılık gelen değişik sosyal ve ekonomik gelişme tezahürlerine vurguda bulunarak tarih eksenli açıklama modelleri geliştirdiler. Bu arada Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) çağdaş sivil toplum kavramını tanıttı ve kendisinde topluluğun "genel irade"sinin (*general will*) "siyasal din" vasıtasıyla üretilebildiği yolların taslağını çizdi.[109] Toplum, sivil toplum ve devlet arasında keskin bir ayrım yapan Rousseau, sivil toplumun diğer ikisi arasında vazgeçilmez bir aracı olduğunu ileri sürdü.[110]

---

[106] Jeffrey Olick ve Charles Demetriou, "Sociology, Political", *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol. 8, ed. William A. Darity, Jr., 2. ed., Detroit: Macmillan Reference, 2007, s. 3.
[107] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 103.
[108] *A.g.e.*, s. 113.
[109] Olick ve Demetriou, s. 3. Birçok yazara göre Montesquieu, modern siyaset sosyolojisinin gerçek başlangıç

Bu temeller üzerinde, karşılaştırmalı siyaset sosyolojisinin klasik merhalesi, sosyolojinin kurumsallaşmasıyla birlikte, XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında Avrupa üniversitelerinde özel bir araştırma sahası olarak kendisini gösterdi.[111] Bu dönemde, siyaset sosyolojisi alanına ilişkin ilk önemli teoriler Karl Marx, Max Weber, Alexis de Tocqueville, Gaetano Mosca, Vilfredo Pareto ve Robert Michels'in çalışmalarıyla ortaya çıktı.[112] Bu nedenle, söz konusu disiplinin "kurucu babaları" olarak özellikle Marx, Durkheim ve Weber gösterilmektedir.[113] Spohn'a göre, Fransa'da Charles Montesquieu ve Alexis de Tocqueville, İngiltere'de Adam Smith ve John Stuart Mill, Almanya'da ise Karl Marx ve Lorenz von Stein karşılaştırmalı siyaset sosyolojisinin kurucuları arasında sayılabilir. Bu isimler, kendi ülkelerinin hem felsefî ve siyasî düşünce geleneklerini hem de özel sosyal ve politik deneyimlerini çalışmalarına yansıtmışlardır.[114]

Bunun yanı sıra, XIX. yüzyılın ve XX. yüzyılın başlarının sosyal düşünürleri olarak bilinen çağdaş siyaset sosyolojisinin bu öncüleri, tıpkı selefleri gibi, tarihsel süreçleri yeniden yorumlamak ve tasarlamak, onların dinamiklerini teorileştirmek ve anahtar niteliğindeki çağdaş sosyal yapıların ve kurumların özelliklerini tasvir etmek suretiyle geniş ve farklı açıklama modelleri geliştirdiler. Felsefeciler, iktisatçılar, politikacılar, doğa bilimcileri ve sosyologlar da dahil olmak üzere geniş bir yelpazedeki düşünürler topluluğunun siyaset ve toplum düşüncesinin gelişimine değişik derecelerde hizmette bulunduğu bu dönemde, Karl Marx (1818-1883) ve Max Weber (1864-1920) siyaset sosyolojisinin müteakip gelişimi için en önemli katkıyı sundular. Marks'ın siyaset sosyolojisi alanındaki mirası, her ne kadar Sartori'nin yakındığı indirgemeci "siyasetin sosyolojisi" yaklaşımının müşahhas tezahürlerini birçok bakımdan açıkça yansıtıyorsa da, temelde özellikle "politik ekonomi" anlayışında kendisini gösterir. Çünkü Marks, üretim araçları ve ilişkileri de dahil olmak üzere, "maddî olan"ı, devletin de aralarında bulunduğu sosyal oluşumlar için kilit temel olarak görmüştür.

---

noktasını oluşturmaktadır. Bkz. Irving Louis Horowitz, *Behemoth: Main Currents in the History and Theory of Political Sociology*, New Brunswick: Transaction Publishers, 1999, s. 20.

[110] John W. Harbeson, "Civil Society and Political Renaissance in Africa", *Civil Society and the State in Africa* içinde (1-29), ed. John W. Harbeson, Donald Rothchild ve Naomi Chazan, London: Lynne Rienner Publishers, 1994, s. 17.

[111] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 103.

[112] Kourvetaris ve Dobratz, *Political Sociology: Readings in Research and Theory*, s. 4. Michels, XX. yüzyılın başında yaptığı ve bugün siyaset sosyolojisi olarak adlandırılabilecek çalışmalarını "uygulamalı sosyografi"nin bir dalı olarak nitelendirmişti. Bkz. Juan José Linz, *Robert Michels, Political Sociology, and the Future of Democracy*, New Brunswick: Transaction Publishers, 2006, s. 14.

[113] Nash, s. 4. Bununla birlikte, M. Cristi, Durkheim'ın siyaset sosyolojisine önemli bir katkısının bulunmadığını belirtmektedir. Özel yaşamında siyasetle çok sınırlı bir şekilde ilgilenmiş bulunduğu gibi, entelektüel kariyeri boyunca özel olarak siyaset teorisiyle ilgili önemli bir eser vermiş değildir. Bkz. Marcela Cristi, *From Civil to Political Religion: The Intersection of Culture, Religion and Politics*, Ontario: Wilfrid Laurier University Press, 2001, s. 40.

[114] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 103.

Ekonomi bazen dar bazen de geniş manada anlaşılsa da, Marksist siyaset sosyolojisi siyasetin bütün temellerini daima ekonomik çıkarlar çerçevesinde dile getirmiştir. Bu yüzden Marksist gelenekte modern devlet, yönetici sınıfın, yani burjuvazinin çıkarlarının bir ifadesidir. Bununla birlikte, Marksist gelenek kapitalist ve post-endüstriyel dönemlerdeki devlet ile sivil toplum ilişkileri, devletin sınıf çatışmasında güçlü bir oyuncu olarak yer alması, gücün yeniden sosyal yapılanma süreçlerindeki hem ekonomik hem de politik bakımından oynadığı rol gibi konulara ilişkin açıklamaları bağlamında evrim geçirmiş bulunmaktadır.[115] Marksizm sıkça ekonomistik olmakla ya da ekonomizm içermekle suçlanmakla birlikte, ekonomiyi kenarda tutan siyaset sosyolojisinin gelişimi içinde onun en önemli rakibi, toplumun daima politik açıdan etkin seçkinler tarafından yönetildiğini öne süren seçkinler/elitler teorisi olmuştur.[116]

Emile Durkheim ve Maurice Halbwachs tarafından kurulan Fransız sosyolojisi, siyaset sosyolojisi kapsamında ulusal siyasetin çimentosu ve temeli olarak sosyal bütünleşmeye, ulusal bilinçliliğe ve kolektif şuura vurguda bulundu. Özellikle Ferdinand Tönnies, Ludwig Gumplowicz, Max Weber, Werner Sombart, Otto Hintze, Robert Michels ve Karl Mannheim tarafından geliştirilen Alman siyaset sosyolojisi ise, ulus, etnisite, milliyetçilik, devlet bürokrasisi, resmî aktörler, demokratikleşme, siyasal partiler ve karizmatik siyasal liderler gibi konulara yoğunlaştılar. Özellikle Weber ile Michels'den etkilenmiş bulunan Gaetano Mosca ve Vilfredo Pareto gibi isimlerin geliştirdiği İtalyan siyaset sosyolojisi ise siyasal seçkinlerin rolüne odaklandı. Buna karşılık, Henry Maine, Thomas Marshall, Harold Lasswell ve Harold Laski gibi İngiliz ve Amerikan bilim adamları daha çok İngiltere ve ABD'deki anayasal demokrasinin siyasal gelişimi, siyasal partiler ve politik/sosyal baskı grupları gibi konularla ilgilendiler.[117] Çıkar ve baskı grupları, siyasal partilerden, özellikle üyeleriyle ilgili olan özel ve sınırlı amaçlara sahip bulunmaları bakımından ayrılmaktadırlar.[118]

Genellikle Marx'ın karşıtı bir figür kabul edilen Max Weber, kapitalizmdeki sosyal tabakalaşmaya ilişkin güçlü bir açıklama geliştirdi. Fakat Weber'e göre, refahtaki eşitsizlik ve dengesizlikler, bu tabakalaşmanın ardındaki tek saik değildir, burada daha çok, statülerdeki ve siyasal güçteki farklılıklar, sınıfa indirgenemeyen karmaşık grupları biçimlendirerek etkili olur. Marks'ın ortodoks bir yorumuna zıt olarak Weber, modern zamanlarda siyasal kurumların ekonomik ve sosyal yapıdan ayrılmış hale geldiklerini öne sürdü ve buna

[115] Olick ve Demetriou, s. 3.
[116] Drake, s. 9.
[117] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 104.
[118] Arora, s. 24.

dayanarak, bürokratik örgütlenmenin aktörü ve ürünü olarak gördüğü devletin güçlü bir analizini geliştirdi. Ayrıca, siyasal gücün bir tipolojisini, ideal tipler olarak geleneksel, bürokratik ve karizmatik meşruiyet/otorite biçimleri ayrımını üretti. Karamsar modernleşme yaklaşımı çerçevesinde, geleneksel meşruiyetten bürokratik meşruiyete ilerleyiş bağlamında, karizmatik bir boyut da taşıyabilecek şekilde, tam egemenlik eğilimi sergileyen bürokratik akılcılığa –ki demir kafes olarak adlandırılmaktadır– doğru bir gidişin izini keşfetti. Ona göre, söz konusu karizmatik otorite rasyonalizasyon süreçleri içinde giderek yok olacak, teknik ifadesiyle "karizmanın rutinleşmesi" yaşanacaktı.[119] *Wirtschaft und Gesellschaft* adlı eserinde siyaset sosyolojisinin değer hükümleri getirme veya herhangi bir politik görüşü lanetleme ile uğraşmaması gerektiğini belirten Weber'e göre, onun görevi politik seçenekleri ve politik liderler ile gruplar tarafından ortaya konulan değer yargılarını anlamaya çalışmak olmalıydı.[120] Bununla birlikte Weber'in politik sosyolojisi, kötümser bir rasyonalize edilmiş dünya vizyonu getirmekle suçlanmıştır.[121]

Weber'in siyaset sosyolojisindeki etkisi üç ayrı şekilde kendisini göstermektedir: Birincisi, onun geniş karşılaştırmalı-tarihsel yöntemi; ikincisi, genellikle Marksist indirgemeciliğin reddi kabul edilen çok boyutlu sınıf, statü ve parti teorisi; üçüncüsü, onun genel "rasyonalizasyon" süreci düşüncesinin bir parçası olarak devletin bürokratik işleyişi analizi. Weber'in teorisinin öğelerinden yararlanılarak geliştirilen teorilerden biri, Gaetano Mosca'nın (1858-1941) rekabet halindeki üstün bilgi ve teknik uzmanlık sahibi küçük gruplar tarafından kullanılan güce vurguda bulunan "seçkinler dolaşımı" kuramıdır. Aynı şekilde Weber'in yaklaşımından esinlenen bir başka teori, Robert Michels'in (1876-1936) söz konusu seçkinlerin örgütlenmiş gücü olarak kabul edilen siyasal partilere ilişkin analizidir. Ancak bu iki teori, ilk anda göze çarpan örnekler durumundadır, gerçekte Weber'den sonra geliştirilen neredeyse bütün siyaset sosyolojisi yaklaşımları onun düşüncesinden değişik izler taşımaktadır. Özellikle ABD'de XX. yüzyıl boyunca siyaset sosyolojisi alanında bilim adamları, inceleme konularını kavramsallaştırırken XIX. yüzyılın düşünürleri arasından hemen hemen sadece Marks ve Weber'i izlediler ve onlar tarafından temelleri atılmış makro-tarihsel nitelikteki gelenekleri takip ettiler.[122]

Siyaset sosyolojisinin, bütün bu birikime bağlı olarak, sosyal disiplinlerin açıkça teşhis edilebilir ya da görünür ve belirgin bir alt disiplini olarak 1920'lerde ortaya çıktığı söylenebilir. O zamana kadar, yeni sosyal bilim disiplini toplumu, siyaset tarafından

---

[119] Olick ve Demetriou, s. 3.
[120] A. P. Thakur, *Weber's Political Sociology*, New Delhi: Global Vision Publishing House, 2006, s. 9.
[121] Bkz. Ronald M. Glassman, *Max Weber's Political Sociology*, Westport, Conn.: Greenwood Press, 1984.
[122] Olick ve Demetriou, s. 3-4.

kurulmayan ve yeterince tasvir edilip tanımlanmayan, tam aksine sosyal sistem tarafından ihtiva edilip kuşatılan bir unsur kabul etmekteydi. Siyaset sosyolojisi, siyasetle aile kurumu arasındaki eski karşıtlığı bir yana bıraktı ve politika nosyonunu devletin karar alma kapasitesine indirgeyerek daralttı. Bununla birlikte, siyaset sosyolojisi XIX. yüzyıl siyaset felsefesinin iki ayrılmaz parçasına ortak oldu: Birincisi devlet ile şimdi ekonomik açıdan tasvir edilen toplumun birlikteliği düşüncesi, ikincisi ise, siyasetin, potansiyel olarak düzensiz bulunan toplumu düzenlemek ve yönetmek suretiyle onu bütünleştirebileceği inancı. Politikaya ilişkin bu aslî mülahazaların normatif kalıntıları, her ne kadar empirik bir sosyal bilim olarak kendi çizgisinde gelişme göstermişse de, modern siyaset sosyolojisinde hâlâ yankılanmaktadır.[123] Bu gelişme, İtalya ve Almanya'da yeni ulus-devletlerin oluşması, milliyetçiliğin ve demokratikleşmenin önem kazanması, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra komünizmin ve faşizmin yükselişe geçmesi gibi yeni siyasal tecrübelerle bağlantılıydı. Bu bağlamda, kurucu babaların geleneksel evrimci ve iyimser bakış açıları, müphem ve karamsar yeni perspektiflerle karşı karşıya geldi.[124] O nedenle, Robert Michels'in demokratik kurumlardaki oligarşi yasalarına dair incelemesinin ve bunun yanı sıra Pareto ile Mosca'nın seçkinlerin modern toplumdaki rolüne ilişkin tespitlerinin, siyaset sosyolojisinin siyasal düzenin kırılganlığıyla ilgili kaygılarının kaynağına işaret ediyor olabileceği belirtilmektedir.[125]

Böylece, modern siyaset sosyolojisi, Amerika ve Avrupa mirasını birleştirerek, XX. yüzyılın ilk yarısında geliştirilmiş bulunan farklı entelektüel ve akademik siyaset bilim ve sosyoloji gelenekleri üzerinde, ayrı ve bağımsız bir uzmanlık alanı olarak, II. Dünya Savaşı'ndan sonra genel kabul görmeye başladı.[126] Ancak, siyaset sosyolojisinin disiplinler arası gelişimi için ortak teorik arka plan, modernleşme paradigmasıydı. Bu paradigma klasik sosyoloji gelenekleriyle bütünleşti ve onun yapısal-işlevselci versiyonu, "siyasal olan"ı sosyo-politik evrimin çok boyutlu bir kavramsal çerçevesi ile bütünleştiren bir yol hazırladı. Ayrıca onun, geleneksel siyaset biliminin belirli konularıyla bütünleşmesine izin verildi: Hükümet/yönetim, siyasal kurumlar, kamu hukuku ve siyasal davranış.[127] Özgün modernleşme kavramsal çerçevesinin, özellikle karşılaştırmalı siyasal modernleşme araştırmalarının evrimci, işlevselci ve makro-sosyolojik ön kabulleri açısından ıslahı ve gözden geçirilmesi, üç ayrı boyut sahiptir: Birincisi, modernleşme, muhalefet ve çöküşlerle

[123] Halfmann, s. 132.
[124] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 104.
[125] Halfmann, s. 133.
[126] Drake, s. 38.
[127] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 101.

dolu olarak görülmek yerine, bir evrimci ilerleme süreci olarak tartışılan bir sorunsala dönüştürülmüştür.[128]

Ancak, siyaset sosyolojisinin kapsamı ve sınırlarına ilişkin farklı görüşler ve tartışmalar, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde de varlığını sürdürdü. Giovanni Sartori, 1969 yılında yayınlanan bir makalesinde, siyasetin sosyolojisi (*sociology of politics*) ile siyasal sosyoloji (*political sociology*) arasında keskin bir ayrım yapmıştı.[129] Ona göre, siyasetin sosyolojisi, siyasetin, sahip olduğu sosyal şartlara indirgenmesini içeriyordu ve bu yüzden o, tıpkı din sosyolojisi ya da aile sosyolojisi gibi sosyolojinin bir alt disiplini olarak ortaya çıkmaktaydı. Politik kurumların ve süreçlerin kapsamlı bir analizinin sosyal durumların analizini içermesi gerekmekteyken, siyasetin sosyolojisi bu noktada yetersizdi. Bu yüzden Sartori, her ne kadar onun temel kaygısı sosyologların siyaset bilimcilerin zararına olarak genişleme hırsı içinde olmalarına karşı çıkmaktıysa da, siyasal sosyolojinin gerçekten melez bir yapıya sahip olmasını teklif ediyordu. İlginç olan bir husus, günümüzde artık siyasetin sosyolojisi tabirini düzenli biçimde kullanan bilim adamlarının neredeyse sadece, sınıf ya da aile yapıları gibi sosyal değişkenlere ışık tutmak isteyen siyaset bilimciler olmasıdır. Siyasal sosyoloji ise, gerçekten sosyolojinin bir alt disiplinine işaret etmek üzere kullanılmaktadır. Ancak, Sartori'nin sosyolojide eksik olduğunu düşündüğü melez yaklaşım biçimini çoktan benimsemiş durumdadır.[130]

Asıl vurgusu her ne olursa olsun, siyaset sosyolojisindeki bütün yaklaşımlar, II. Dünya Savaşı sonrasında da, makro-sosyolojik niteliklerini korumaya devam ettiler. Avrupa siyaset sosyolojisinin farklı ulusal gelenekleri, temsilcilerinin birçoğunun göç etmek zorunda kalmaları yüzünden, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan sosyolojisinde, ABD ve İngiliz yaklaşımlarının senteziyle birleşti. Talcott Parsons, Edward Shils ve diğerleri tarafından geliştirilen yapısal-işlevselci sistem teorisi ve onunla ilgili olan modernleşme paradigması merkezî bir rol oynadı. Toplumsal gelişme; sosyal farklılaşma ve bireyselleşme, kapitalist sanayileşme ve sosyal tabakalaşma, ulus-devlet teşekkülü ve demokratikleşme, değer genelleşmesi ve sekülerleşme gibi temel sosyal-evrimsel süreçlere göre kavramsallaştırıldı. Bu referans çerçevesi içinde siyaset alanı sosyal sistemin bir alt-sistemi ve siyasal modernleşme de bütün bir sosyal modernizasyonun işlevsel bir tamamlayıcı parçası olarak görüldü. Esas itibariyle Amerikan toplumu ve siyaseti bu evrimsel süreçlerin nihaî

---

[128] *A.g.e.*, s. 105.
[129] Sartori, 1968'de verdiği bir konferansı gözden geçirerek "From Sociology of Politics to Political Sociology" başlığı altında yayınladı (*Government and Opposition*, Vol. 4, No. 2 [1969], s. 195–214.) Bkz. Erik Allardt, "*Party Systems and Voter Alignments* in the Tradition of Political Sociology", *Party Systems and Voter Alignments Revisited* içinde (10-23), ed. Lauri Karvonen ve Stein Kuhnle, London: Routledge, 2001, s. 16.
[130] Olick ve Demetriou, s. 2.

hedefi olarak tanımlandı ve buna bağlı olarak sadece Avrupa toplumlarının yeniden yapılandırılması için değil, aynı zamanda Avrupa dışı dünyadaki pekçok post-kolonyal toplum için karşılaştırmalı bir model olarak tasarlandı.[131] Öyle ki, modernleşme ile Batılılaşma ve Avrupalılaşma aynı anlama geliyordu.[132]

Modernleşme paradigması ve onunla ilişkili olan karşılaştırmalı siyasal modernleşme incelemeleri, sadece karşılaştırmalı araştırmalar için elverişli bir analitik kavramsal çerçeveyi temsil etmiyor, fakat aynı zamanda, Amerikan dış politikasının bir anlamda ideolojik temelini de oluşturuyordu. Onun çekirdeğinde, Amerikan modern toplum modeline, kapitalizmine ve demokrasisine sosyo-politik evrimin en gelişmiş düzeyini temsil etme onurunu bahşeden bir anlayış yeralıyordu. Bu ise, paradigma çerçevesinde, Üçüncü Dünya'nın gelişip kalkınması için demokrasiye yönlendirme misyonerliği yapma, İkinci Dünya'ya karşı güçlü bir anti-komünist duyarlılık sergileme ve Birinci Dünya'nın mevcut demokratik rejimlerine karşı muhafazakâr ve onaylayıcı bir tutum sergileme sonucunu veriyordu. Sonuçta modernleşme paradigması, 1968 siyasal ve kültürel hareketlerinin de gösterdiği gibi, hem Batı'da hem de Batı dışında, daha çok demokrasi isteyen eleştirel nitelikteki bir dizi karşı hareketin hedefi haline geldi. Egemen modernleşme paradigmasının en temel ayaklarına yönelik bu eleştirel karşı duruşlar, siyaset sosyolojisinde ve onunla bağlantılı karşılaştırmalı araştırmalarda kalıcı bir etkiye yol açtı. Eleştirel teori temelinde kendisini gösteren çatışma teorileri, modernleşme teorilerinin Batı modernitesi karşısındaki onaylayıcı işlevlerine meydan okudular. Modernleşme teorisi ve neo-Marksizm gibi büyük ölçekli anlatılara karşı eleştirel bir hareket olarak post-modernist yaklaşımlar ortaya çıktı. Post-modernizmle sıkça işbirliği yapan post-kolonyal yaklaşımlar da Avrupa-merkezciliği eleştirdiler ve sadece modernleşme teorisini değil, aynı zamanda post-kolonyal dünya bakış açısından neo-Marksizm'i tenkit ettiler. Kısacası, siyaset sosyolojisindeki baskın yaklaşım olan modernleşme paradigmasına muhalefet eden eleştirel karşı hareketler, gelişmiş liberal-kapitalist toplumların olumsuz özelliklerini öne çıkaran bir anlayışla birlikte başladılar ve buna, klasik sosyoloji içindeki eleştirel-teorik akımların yeniden canlanması gelişmesi eşlik etti.[133] Bu noktada eleştiriler özellikle modernleşme teorisinin etnosentrik karakteri üzerinde yoğunlaştırıldı.[134]

Böylece, gelişmiş Batılı toplumların politik ve sosyal güç yapılarının analizi niteliğini taşıyan etkili bir mecra oluştu. Mesela C. Wright Mills ve George W. Domhoff

---

[131] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 104.
[132] Alberto Martinelli, *Global Modernization: Rethinking the Project of Modernity*, London: SAGE Publications Ltd, 2005, s. 8.
[133] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 106.
[134] Ronald Inglehart, *Modernization and Postmodernization*, Princeton: Princeton University Press, 1997, s. 17.

Amerikan güç elitlerini inceleme konusu yaptılar ve John Scott İngiltere'de, Raymond Aron Fransa'da, Ralf Dahrendorf ve W. Zapf Almanya'da, kendi ülkelerinin elitlerini araştırarak onların izini takip ettiler. Klasik sosyolojideki bu eleştirel-teorik akımların yeniden canlanma hamlesine sahne olan ikinci mecra, Batı toplumlarındaki demokratik alanları genişletmek amacıyla, bir dizi eleştirel bakış açısı taşıyan kavram geliştirdi. Katılımcı demokrasi, sosyal protesto, toplumsal hareketler, endüstriyel demokrasi, refah devleti, sivil toplum ve kamusal alan kavramları özellikle önemlidir. Jürgen Habermas'ın Almanya'da kamusal alanın dönüşümü incelemesi, Pierre Bourdieu'nün siyasal, sosyal ve kültürel kapital kavramları, Marshall'ın vatandaşlık kategorisi ve Doğu Avrupa'dan ithal edilen sivil toplum kavramı etkisini halen sürdürmeye devam etmektedir.[135] Bütün bu görüşler çerçevesinde karşılaştırmalı siyaset sosyolojisindeki çığırlardan birini, siyasal ve sosyal alanları birbiriyle buluşturan karmaşık aracı sahanın, sivil toplum ve kamusal alan bağlamında analiz edilmesi girişimi oluşturmaktadır. Bu çerçevede, politik partiler ve çıkar grupları gibi siyasal toplumun klasik konularına ek olarak, iş dünyası kuruluşlarının ya da ticaret birliklerinin politik etkileri, şehir ya da bölge yönetimlerinin siyasal rolü, ve ayrıca çevreci, nükleer karşıtı, sivil haklar yanlısı ya da kadın hakları savunucusu gibi yeni sosyal hareketlerin değişik biçimleri, onların kültürel repertuarları, örgütsel yapıları ve mobilizasyon kalıpları ekseninde inceleme konusu yapılmıştır. Bu noktada, sosyal kapitalin ve onun siyaset ve politik kültür alanlarındaki etkisinin analizi de önem taşımaktadır.[136]

Siyaset Sosyolojisindeki Yeni Eğilimler

İkinci Dünya Savaşı'ndan (1939–1945) sonraki 20 yıl boyunca siyaset sosyolojisi, daha çok, işlevselcilik ile çatışma teorisi arasında ortaya çıkıp sosyolojide geniş çaplı bir bölünmeye yol açan gelişmenin etkisinde kaldı. Émile Durkheim'ın (1858-1917) sosyal dayanışmanın biçimlerine dair geliştirmiş olduğu kapsamlı yaklaşımı Weber'in rasyonalizasyon düşüncesiyle ve geleneksel Anglo-Sakson liberal siyaset anlayışıyla birleştiren işlevselcilik, kendisinde değişik sosyal kurumların ortaya çıktığı ve karşılıklı ilişki içindeki muntazam bir bütün olarak varlığını sürdürdüğü bir gerçeklik modeli üretti. Bu bütünün bir boyutu, söz konusu teorinin liberal görünümünü ifade eden bir yaklaşım olarak devlet ile toplum arasında yapılmış bulunan açıkça fark edilebilir bir analitik ayrımdı. Bu yaklaşıma göre, devlet ile toplumu birbirine bağlayan en temel kurumlar siyasal partilerdi. Bunun yanı sıra işlevselci yaklaşım "siyasal kültür"ü araştırma konusu yaptı; birincisi belirli

[135] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 106.
[136] *A.g.e.*, s. 110.

siyasal kurumları destekleyen normları ve değerleri inceledi, ikinci olarak da politik sembollerin ve anlamların çok daha yorumsamacı bir analizini geliştirdi. Ayrıca, bürokrasi, medya, enformasyon, ordu ve siyasal partiler gibi Amerikan kurumları ile ilgili konuları araştırdı.[137]

Sosyolojik işlevselciliğin etkisi, Vietnam Savaşı öncesinde pluralizm ile birlikte altın çağını yaşadığından beri giderek azalmaktadır.[138] Bunda, ona rakip olan çatışma teorisinin çatışmayı üstün tutarak, işlevselciliğin düzen ile politika karşısındaki bireysel özerkliğe yaptığı vurguyu sorgulamasının da etkisi bulunmaktadır. İşlevselciliğin aksine çatışma teorisi Marks'tan birtakım temel öğreti ve ilkeleri aldı ve onun farklı biçimlerinden çoğu Marksist nitelikte yaklaşımlar olarak görüldü. Bununla birlikte bütün çatışma teorileri Marksist değildir, çünkü bir kimse, salt analitik temellere dayalı olarak çatışmanın sosyal ve siyasal yaşamda yaygın olduğu sonucuna varabilir. Çatışma teorisyenleri için toplumsal düzen, işlevsel karşılıklı bağımlılığın sonucu değildi, tam aksine, rekabet eden toplumsal güçlerin yol açtığı bir sonuç olarak ortaya çıkıyordu. Bu yüzden, çatışma teorisyenleri devlet ile toplum arasında yapılan liberal ayrımı ortaya çıkmamış kabul ederler ve çatışmanın, sınıf ve diğer faktörlerinin yanı sıra ırk ve cinsiyet de dahil olmak üzere pekçok değişik temelini analiz etmeyi sürdürürler.[139] Çatışmacı yaklaşımın en uç versiyonu olarak Carl Schmitt'in siyasetin özü veya temeli olarak dost-düşman ayrımını kabul eden anlayışı gösterilebilir. Schmitt, 1932 yılında yayınladığı *Der Begriff des Politischen* adlı eserinde[140] söz konusu ayrımın normatif değil varoluşsal olduğunu öne sürmüş ve siyaset alanının en yoğun ve aşırı zıtlığa sahne olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, politik kavramlar farklı taraflar arasındaki çatışmayı ifade etmiyorsa içi boş soyutlamalar olmaktan öteye gitmezler.[141] Çatışma teorisi, siyaset sosyolojisine hâkim olan modernleşme paradigmasını ve pozitivist ana mecrayı sorgulayan bir muhalif hareket olarak, yakın zamanlarda, disiplini politik güç ve toplumsal eşitsizlik konularına yönlendiren eleştirel teorinin yenilenmiş biçimlerini temel alarak görüşlerini geliştirmiştir.[142]

Çatışma teorisi ile işlevselci yaklaşımların ardından 1970'lerin başlarından itibaren siyaset sosyolojisinde, birkaç büyük teorik bakış açısı kurma ve savunma olarak kabul

---

[137] Olick ve Demetriou, s. 4.
[138] Alexander Hicks ve Frank J. Lechner, "Neopluralism and Neofunctionalism in Political Sociology", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (54-71), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 69.
[139] Olick ve Demetriou, s. 4.
[140] Bkz. Carl Schmitt, *Siyasal Kavramı*, çev. Ece Göztepe, İstanbul: Metis, 2006.
[141] Bkz. Nur Vergin, *Siyasetin Sosyolojisi*: *Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*, İstanbul: Bağlam, 2003, s. 102-109; Alev Özkazanç, *Siyaset Sosyolojisi Yazıları*, Ankara: Dipnot Y., 2007, s. 177.
[142] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 102.

edilecek şekilde, belirli konular etrafında birçok yeni yönelim geliştirildi.[143] Bu çerçevede Seymour Martin Lipset demokratikleşme, Stein Rokkan ise sosyal çatlama/yarılma tezlerini ortaya attılar. Lipset, demokrasinin anayasal yönetim, vatandaşlık hakları ve serbest seçimlerle birarada bulunan siyasal bir sistem olarak ekonomik gelişme, orta sınıfın teşekkülü, kültürel eğitimin ve sosyal refahın yükselişi ve çoğulcu siyasal kültürle yan yana gittiğini savundu. Rokkan ise, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Doğu Avrupa'da seçmenlerin sergilediği gruplaşma kalıplarını, siyasal modernleşme sürecinde devlet ile kilise, aristokrasi ile burjuvazi ve burjuvazi ile işçi sınıfı arasında etkili olan farklı yarılma/çatlama yapılarının sonucu olarak açıklamaya çalıştı.[144] Bu yaklaşıma göre, sanayi tarımın, devlet kilisenin, merkez çevrenin, sınıflar da birbirlerinin karşısında yer alıyorlardı.[145] Lipset ve Rokkan tarihsel boyuta ağırlık vererek siyaset sosyolojisi alanında daha önce yapılmış çalışmalarda kendisini gösteren tarihsel nitelikteki hatalardan kendilerini korudular.[146] Bu teorik gündemin özellikle siyaset bilimciler tarafından canlı tutulan önemli bir vechesi, politika, ekonomi, toplum ve kültür alanları arasındaki çok katmanlı karşılıklı ilişkiler çerçevesinde liberal demokratik rejimlerle komünist rejimler arasında yapılan mukayese idi. Mesela, nasyonal sosyalizm ve komünizme ilişkin işlevselci açıklama, faşizmi kapitalizmin uç bir ürünü olarak gören Marksist düşünce bir yana bırakılarak, totalitaryanizm teorisi ile bağdaştırıldı. Böylece faşizm onları ayrı ele alırken, totalitaryanizm teorisi Naziler ile Sovyetler'i tek tip olarak kabul etti. Faşizm teorisi ekonomik alana çok büyük bir öncelik verirken, işlevselcilik totaliter devletleri çok başlı olarak gördü ve onların gücünü analitik düzeyde ayrı sosyal alt sistemler arasındaki benzeşimlere dayandırdı.[147]

Siyaset sosyolojisi, demokrasiye olan ilgisini, Soğuk Savaş bağlamında devlet düzeninin istikrarının devletin meşruiyetine bağımlı olduğuna inanılan 1960'larda ve 1970'lerde de sürdürdü. Siyaset sosyolojisinin modern devletin istikrarı ile ilgili duyarlılığı, politik bir kurum olarak toplumu homojenleştiren ve uzlaştıran ulus-devlet üzerinde odaklandı. Çünkü özgür toplum, devlet ile toplumu birbirine bağlayan birleştirici bir ilkeye ihtiyaç duyuyordu ve liberalliğin kendisi birlik ve toplumsallığı sağlamaya yetmiyordu. Eski düzende tarihsel temele sahip birlikteliğin yanı sıra din bu birleştirici ilkeyi sağlıyordu. Yeni düzende ise ulus, dinin ve geleneğin yerini almış, politik bir bilinçlilik ve ikrar ortaklığı olarak birleştirici bağ ve bütünleştirici ilke haline gelmişti. Ancak, bir ulusal toplum fikri

---

[143] Olick ve Demetriou, s. 4.
[144] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 104-105.
[145] Stefan Svallfors, "Conclusion: The Past and Future of Political Sociology", *The Political Sociology of the Welfare State* içinde (258-280), ed. Stefan Svallfors, Stanford: Stanford University Press, 2007, s. 260.
[146] Allardt, s. 16.
[147] Olick ve Demetriou, s. 4.

eşliğinde toplumu homojenleştirme girişimi karmaşık ve çelişkili tezahürlere yol açmıştı: O, sadece az veya çok kuşatıcı nitelik taşıyan refah devletinin kurulması (en genel anlamıyla, ulus-devlet sınırları içinde kültürel, eğitsel ve maddî eşitliği ve homojenliği üretecek devlet destekli programların uygulanması) anlamına gelmiyordu, aynı zamanda, bir ulusa ait olduğuna inanmayan insan grupların etnik temizliğinin imkân dahilindeki bütün biçimlerini de ifade ediyordu. Bununla birlikte genel bir sonuç olarak, devlet ile ulusun işbirliği, vatandaşlık kavramını ve uygulamasını, bireyler ile devlet arasındaki doğrudan bir ilişkiyi üretti. Bu da, kurumlar tarafından oluşturulan politik çerçeve vasıtasıyla, yönetimin temsilci/vekil niteliği taşıyan biçimlerinin ve siyasal yönetimin demokratik yöntemlerinin ortaya çıkmasına yol açtı.[148] Demokrasiye ilişkin süreç teorileri, siyasal partilerin ve ticarî birliklerin dönüşümünün, değişen politik kimliklerin ve gönüllü gruplara katılımın anlaşılması bakımından dikkat çekmektedir (Manza, Brooks, Sauder, Schwartz ve Lawson).[149]

Lipset'in disipline bir başka katkısı, 1960 yılında siyaset sosyolojisine ilişkin olarak yazdığı *Political Man* adlı eserinde "siyasetin toplumsal temelleri" konusuna özel bir vurgu yaparak, disiplinin yönünün daha açık bir biçimde belirlenmesini sağlamaya çalışması oldu.[150] Buna karşılık, pluralist teorik geleneğe mensup William G. Domhoff'un *Who Rules America* (1967) adlı eseri ise, söz konusu toplumsal temellerin dönüştürücü potansiyelinin anlaşılması hususunda yeni bir yön çizerek dikkatleri kapitalist güce çevirdi. William Garnson'un *The Strategy of Social Protest*'i (1975) ise, gücün toplumsal temellerine yönelik dikkati çıkar gruplarından sosyal hareketlere kadar genişletti. James Petras ile Maurice Zeitlin ise bu arada *Latin America: Reform or Revolution* (1967) başlıklı eserleri ile işçi hareketlerinin siyasal yönüne daha fazla ilgi gösterilmesinin önünü açtılar.[151]

Öte yandan, karşılaştırmalı siyaset bilimin ilk köklü paradigmasının, yani modernleşme teorisinin krizi, bir yandan karşılaştırmalı "siyaset sosyolojisi" araştırmalarının çeşitlenmesine, diğer yandan da karşılaştırmalı kurumsal analizin güç kazanmasına yol açtı. Modernleşme paradigmasının söz konusu krizi, hem paradigmanın gelişme ve kalkınma deneyiminin varyasyonlarını hesaba katmada başarısız olması itibariyle entelektüel nitelikteydi, hem de, Batı endüstriyel demokrasisi şablonu olarak ona eşlik eden "gerçek dünya" politikası bağlamında kendisini gösteriyordu, çünkü böylesi bir modernleşme

[148] Halfmann, s. 133.
[149] Hicks, Janoski ve Schwartz, s. 2.
[150] Dick Houtman, *Class and Politics in Contemporary Social Science*, New Brunswick: Transaction Publishers, 2009, s. 15.
[151] Hicks, Janoski ve Schwartz, s. 1.

deneyimi dünyanın önemli bir kısmı tarafından reddedilmişti.[152] Bu çerçevede modernleşme, ekonomik ve politik modernizasyon şeklinde iki ayrı boyut olarak kavramsallaştırılmak yerine, işlevsel olarak karşılıklı bağımlı çok boyutlu bir süreç olarak sorunsal haline getirilmiştir. Özellikle Samuel Huntington, politik modernleşmenin ekonomik modernleşme tarafından teşvik edilmesinin gerekli olmadığına, fakat devlet istikrarı ve demokratikleşmenin karşılıklı bağlantılarından etkilendiğine işaret etti. Öte yandan, makro-sosyolojik incelemeye ve nicel araştırma yöntemlerine yönelik ilgi, politik modernleşmenin etkenlerine ve nedensel yapısına ışık tutan kapsamlı tarihsel-karşılaştırmalı inceleme tarafından sorunsal yapıldı. Modernleşmenin sosyal yapı ile ilişkisi üzerinde yoğunlaşan Barrington Moore'un, politik gücün farklı meşruiyet kalıplarına dikkat çeken Reinhard Bendix'in ve Avrupa'daki ulus-devlet oluşumunu inceleyen Charles Tilly'nin çalışmaları bu kapsamda değerlendirilebilir.[153] Aynı dönemde gündeme gelen bir ölçüde farklı bir araştırma programı ise, özellikle tarihçileri ilgilendiriyordu: Milliyetçilik incelemesi. Milliyetçilik araştırmalarının yöntemleri ve ideolojik yönelimleri çeşitlilik göstermekle birlikte, bunlar, genel olarak modern bir olgu sayılan ulusalcılığın ortaya çıkışını kavramak için geniş bir tarihsel derinliğe ve arka plana sahip olma eğilimi gösterdiler.[154] Bütün bu çalışmalar, siyasal süreçleri ve faaliyetlerin toplumsal etkenler tarafından belirlendiği yönünde ortak bir bakış açısına sahipti.[155] Bu tartışmaların ve yeni yönelimlerin etkisiyle, siyaset sosyologları 1960'lı yılların sonundan itibaren "sosyal olan" ile "siyasal olan" arasında keskin ve belirgin bir ayrım yapma tutumundan neredeyse tamamen vazgeçtiler.[156] Bu, siyasal sistemin anlaşılması çabası çerçevesinde siyasetin yalıtılmış bir alan olarak görülmemesi, politik süreçlerin sosyolojik kökleriyle birlikte araştırılması anlamına geliyordu.[157]

Karşılaştırmalı siyaset sosyolojisi alanındaki hegemonik bir yaklaşım olarak modernleşme paradigmasının çöküşü, bu alandaki yeni açılım ve yönelimlere cesaret verdi. Böylece, karşılaştırmalı siyaset sosyolojisindeki araştırmalar giderek çeşitlenmeye başladı ve insan gelişimine ilişkin bütün büyük ölçekli teorilerde mevcut bulunan pozitivist nitelikteki varsayımlara meydan okuyan post-kolonyalizm ve post-modernizm gibi yeni paradigmalar geliştirildi.[158] Bu yönelim, sosyal ve politik değişkenler arasındaki düzenliliklerin tespiti yoluyla nedensel açıklama arayışı sergileyen sosyal-bilimsel yaklaşımlardan uzaklaşıp,

---

[152] Todd Landman ve Neil Robinson, "Introduction", *The SAGE Handbook of Comparative Politics* içinde (1-9), ed. Todd Landman ve Neil Robinson, London: SAGE Publications Ltd, 2009, s. 6.
[153] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 105.
[154] Olick ve Demetriou, s. 4.
[155] Hicks, Janoski ve Schwartz, s. 1.
[156] Olick ve Demetriou, s. 3.
[157] Arora, s. 12.
[158] Landman ve Robinson, s. 6.

onların sosyal ve politik alanlardaki yansımalarında ortaya çıkan kültürel anlamlar ve "bilişsel inşa" ile ilgilenen kültürel-bilimsel yaklaşımlara doğru yol alan genel bir hareket anlamına geliyordu.[159] Kültürel ve inşacı/oluşturmacı perspektif, devletin kültürel çerçevesinin, dinin devlet biçimi ve siyasal kültür üzerindeki etkisinin, devlet, ulus ve ulusalcılık arasındaki ilişkilerin, ulusalcılık ve din ilişkisinin, ulusalcılık ve dil bağlantısının, etnisite ve vatandaşlık konularının ve ayrıca güç ve meşruiyet sorunlarının araştırılmasını hedeflemiştir.[160] Böylece, ikili karşıtlıklarla (ben ve öteki, modern ve geleneksel vs.) ilgilenen yapısalcı ve kurumsalcı yaklaşımların yerini, büyük ölçüde, bu ikili kategorileri yıkma kaygısıyla hareket eden post-yapısalcı ve/veya postmodernist yaklaşımlar almıştır.[161]

Bu şekilde kültürel ve inşacı (*constructivist*) yöne ağırlık veren bir bakışla, kültür, dil, söylem, kolektif aktörlerin kimliği, sınıf dilleri ve kimlikleri, kültürel sermaye ve söylem kalıpları araştırma konusu yapılmıştır. Bu çerçevede, politik kurumların ve davranışların öğeleri olarak Max Weber'in ideal tiplere yönelişinin yeniden canlanması ve ilgili hermenötik *Versthen* (anlama) yönteminin ve karşılaştırmanın yorumcu tiplerinin ortaya çıkması durumu söz konusudur. Bazen, hermenötik-yorumcu yaklaşımların inşacı epistemoloji çerçevesinde üst üste gelmesine bağlı olarak, kültürel-inşacı yaklaşımlar, politik aktörlerin epistemolojik ve kültürel kavramsal çerçevelerini yapıbozuma tâbi tutmak suretiyle, siyasal gücün mikro-fiziğini anlamaya çalışmaktadırlar. Bunun en önemli örnekleri özellikle post-kolonyal incelemeler alanında yapılmış bulunmaktadır.[162]

Yapıbozum kavramını ortaya atan Jacques Derrida'ya göre, Batı düşüncesi anahtar kavramlarını, doğru/yanlış, nesne/özne, değer/gerçek, akıl/beden, yapı/içerik, teori/pratik, yerel/evrensel, ben/öteki gibi tanım çiftlerine dayandırmaktadır.[163] Bu çift kavramlar genellikle tarafsız tanımlamalar olarak sunulmakla birlikte Derrida aslında bu kavramların hiyerarşik olarak düzenlendiklerini ileri sürmektedir; bu terimlerden biri üstün (ya da imtiyazlı), diğeri ise düşük (ya da önemsiz) konumdadır. 1980'li yıllar boyunca, yapıbozum analizi, Uluslararası İlişkiler kavramlarının sık sık savaş/barış, dost/düşman, düzen/anarşi, idealizm/realizm, yerli/yabancı, merkez/çevre gibi tanım çiftleri halinde kullanıldığını gören genç Uluslararası İlişkiler bilim adamlarının dikkatini çekti. İmtiyaz hiyerarşisini destekleyen kriterleri ve bunların ideolojik doğasını ortaya çıkarmaya çalışan yabıbozum, sadece aklın/akılcılığın var olduğu iddiasına karşı gücün oynadığı rolü ortaya koymaya çalışmaktadır.

---

[159] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 102.
[160] *A.g.e.*, s. 109-110.
[161] Peter Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Y., 1994, s. 117.
[162] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 110-111.
[163] Torbjon L. Knutsen, *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, çev. Mehmet Özay, İstanbul: Açılım Kitap, 2006, s. 365.

Post-yapısalcı yazarlar, modern bilimi baskıcı *mathesis* [öğrenme ve zihin disiplini] olarak gören Adorno ve Horkheimer'le aynı yaklaşımı paylaşmaktadırlar. Ancak, baskı mekanizmasını ifade için kullanılan terimler, bir yazardan diğerine değişiklik gösterebilmektedir. Foucault *mathesis*, Lyotard 'meta-anlatılar', Derrida 'logomerkezcilik' kavramlarını kullanmakla birlikte, bu isimlendirme farklılıklarının altında sabit ve birleştirici bir düşünce vardır: Modern bilim söylemi, dar bakışlı, seçkinci ve hoşgörüsüz tasarımını katılımcılarına zorla kabul ettirmektedir. Bu görüş ışığında, post-yapısalcılığın Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarının uluslararası aktörlerden, etkileşimlerden ve yapılardan, bizzat aktörleri ve etkileşimleri ifade eden kavramlara doğru bir bakış değişikliği içerdiği ortaya çıkmaktadır.[164]

Böylece, 1980'lerin başından itibaren, Michel Foucault, Pierre Bourdieu, yapısalcılık sonrası ve kültürel yönelimli teorisyenler, feminizm akımı (Butler, Hobson, Lindholm, Young), ırkçılık teorisi (Goldberg, Omi, Winant) ve rasyonel-tercih/seçim teorileri (Coleman, Hechter, Lange, Garrett, North, Tsebellis,Wallerstein) siyaset sosyolojisi çalışmalarının seyrini belirlediler.[165] Bunların yanı sıra medya da, kamusal alandaki bir aktör olarak giderek artan bir ilgiye mazhar olmuştur. Bu muhtelif kurumların analizine bağlı olarak, farklı kurumsalcı (*institutionalist*) yaklaşımlar ortaya çıkmıştır ve rasyonel seçim kurumsalcılığı bunlardan biridir. Bu çerçevede, devlet, bürokrasi, ulus ve ulusalcılık gibi sosyo-politik analizin büyük kategorileri belirli kurumsal bağlamlarda aktörlerin rasyonel seçimlerine atıfta bulunularak açıklanmıştır. Michael Hechter'in *Internal Colonialism* ve Margaret Levi'nin *Of Rule and Revenue* adlı çalışmaları, siyaset sosyolojisindeki rasyonel seçim yaklaşımını yansıtan örnekler durumundadır.[166] Böylece, rasyonel-seçim yaklaşımları bireysel ve kolektif siyasal eylem içinde içerilen rasyonel eylem yönelimini analiz ettiler.[167] Buna bağlı olarak, kitlesel iletişimin ve medyanın siyaset sosyolojisi araştırmalarında yer almaya başladığı, bu kurumların politik adaylar, seçimler, ideolojiler, meşruiyet ve siyasetin uygulanması ve değerlendirmesi üzerindeki etkisinin araştırıldığı, medyanın sadece haber ve yorumların bulanık bir filtresi değil, bunun da ötesinde bir siyasal aktör olarak değerlendirme konusu yapıldığı görüldü. Medyanın empirik araştırmalara, özellikle de karşılaştırmalı çalışmalara

---

[164] *A.g.e.*, s. 366.
[165] Hicks, Janoski ve Schwartz, s. 1. Gerçekte Foucault, düşünce tarihinde Sokrates öncesine, sofistlerin seslendirdiği anlayışa dönüşü temsil etmektedir. Çünkü ona göre, tıpkı sofistlerin söylediği şekilde, "doğru her zaman söyleme akrabadır; ne tüm söylemlerde doğru olan bir ifade vardır, ne de tüm söylemler için doğru olan herhangi bir ifade". Bkz. Mark Philip, "Michel Foucault", *Çağdaş Temel Kuramlar* içinde (90-109), ed. Quentin Skinner, çev. Ahmet Demirhan, 2. b., Ankara: Vadi Y, 1997, s. 96.
[166] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 110.
[167] *A.g.e.*, s. 102.

entegre edilmesi, kitle iletişim araçlarının kamusal alandaki rolünün kavranılması bakımından önem taşımaktadır (Keane, Kellner, Schudson ve Waisbord, Wheeler, Zaller).[168]

Kültür kavramının siyaset sosyolojisi çalışmalarına dahil edilmesinin en belirgin yansıması "siyasal kültür" kavramında kendisini göstermektedir.[169] Gabriel Almond ve Sydney Verba, 1963 yılında yayınladıkları *The Civic Culture* adlı eserlerinde beş ulustaki siyasal katılımı etkileyen kültürel sabiteleri incelediler. Ayrıca, 1960'lı yıllarda kapitalizme yönelik neo-Marksist ilgi ve çalışan sınıfın yükselişi çerçevesinde farklı bilim adamları siyaset sosyolojisi bağlamında kültürel araştırmalar yaptılar. Mesela Edward P. Thompson, *The Making of the English Working Class* adlı eserinde dinin ve zanaat becerisinin anlamı üzerinde durdu ve kapitalizmin gölgesi altındaki gündelik yaşamın anlamını ortaya çıkaran bir "sosyal tarih" hareketinin başlamasına yardım etti. Daha sonra 1970'lerde ve 1980'lerin başında Basil Bernstein, Raymond Williams ve Garth Stedman-Jones dilin ve sembollerin sosyal bir bağlamda toplumsallaşmayı, öğrenimi ve eylemi nasıl etkilediğini araştırdılar. Yine 1970'lerde ve 1980'lerde eleştirel teori genel olarak reklam, cinsiyet, medya ve kültür konusuna yöneldi.[170]

Bu dönem sırasında hız kazanan bir başka araştırma programı ise, siyaset sosyolojisi için zorunlu bir konu olan toplumsal hareketler ve kolektif eylem üzerinde odaklanmış bulunuyordu. Her ne kadar bu araştırma programının güç kazanmasında etkili olan temel bir etken 1960'ların sivil haklar hareketinin incelenmesine yönelik ilgi idiyse de, toplumsal hareketlere dair araştırma farklı coğrafî, siyasal ve tarihsel bağlamları kapsayacak şekilde genişledi. Bir başka araştırma programı ise, sivil toplumun kavramsallaştırılması ve tarihsel evrimi ve ayrıca yine sivil toplumla ilgili olan sosyal sermaye kavramı çerçevesinde ortaya çıktı.[171] Sivil toplum konusu, Hall, Jacobs, Janoski ve Keane gibi isimlerle sınırlı kalsa da, siyaset sosyologlarından belirli bir ilgi gördü. Böylece sivil toplumun, sosyal hareketlerin, çıkar gruplarının ve devletin yeni sentetik teoriler tarafından siyaset sosyolojisi incelemelerine dahil edilmesi durumu yaşandı.[172] Bunun yanı sıra, sivil toplum (siyasal ve ticarî amaçları olmayan gönüllü kuruluş ve organizasyonlar) ile sosyal hareketler arasındaki ilişki de araştırma konusu yapıldı.[173] Bu araştırma hattı, özellikle 1989'dan itibaren sosyologlar, siyaset bilimciler, tarihçiler, felsefeciler ve siyaset uygulayıcılarının dikkatini çekerken,

---

[168] Hicks, Janoski ve Schwartz, s. 2.
[169] Subrata Kumar Mitra ve Malte Pehl, "Introduction", *Political Sociology: The State of the Art* içinde (13-30), ed. S. K. Mitra, Malte Pehl ve Clemens Spiess, Obladen: Barbara Budrich Publishers, 2010, s. 18.
[170] Hicks, Janoski ve Schwartz, s. 8.
[171] Olick ve Demetriou, s. 4.
[172] Hicks, Janoski ve Schwartz, s. 2.
[173] William Kornblum, *Sociology in a Changing World*, 9. ed., Belmont: Wadsworth, 2012, s. 222.

siyaset sosyologları Doğu Avrupa'da komünizmin çöküşünden sonra demokratikleşmenin kilidi olarak bireyle devlet arasındaki kamusal alanda güçlü bir gelişim gördüler. Diğer bir araştırma programı ise, kalkınmanın farklı kalıpları ve süreçleri de dahil olmak üzere, dünya genelindeki ekonomik-politik gelişmenin sorunlarını inceleme konusu yaptı. Bağımlılık teorisi diye adlandırılan bu perspektif ile dünya-sistemi teorisi tarafından şekillendirilen bu yaklaşım, her ne kadar tipik bir tarihsel bakışa sahipse de, sosyoloji ve karşılaştırmalı siyaset bilim alanlarındaki daha standart tartışmalarda kendisine yer bulan geniş bir bulgular alanı üretti.[174]

Bu arada, Peter Evans, Dietrich Rueschemeyer ve Theda Skocpol'un editörlüğünde yayınlanan *Bringing the State Back In* (1985), 1980'lerin yükselen devlet-merkezci kurumsalcılığının siyaset sosyolojisinde önemli bir etki meydana getirdiğini tescil etti.[175] Kurumsalcı yaklaşımlar, özellikle, siyasetin kurumsal ortam ve çevresine yoğunlaşmaya çalıştı.[176] Bu yaklaşıma göre devletler, Vestfalya sistemi tarafından tanımlandığı şekliyle, uluslararası alandaki meşru aktörler durumundadır ve onlara iç politikalarında ve eylemlerinde diledikleri gibi davranma hakkı verilmiştir. Bu ön kabul, siyaset sosyolojisine de uzun süre hâkim olmuştur.[177] Devlet-merkezli yaklaşım, Weber'in yaptığı gibi, devleti salt kendisine özgü işlevleri ve görevleri bulunan bir organizasyonlar dizisi olarak görür ve onun siyasetin merkezinde yer aldığını kabul eder. Bu nedenle devlet-merkezli analizin kurumsalcı yaklaşım içinde yer aldığı söylenebilir.[178] Devletin karşılaştırmalı sosyolojik ve siyasal incelemenin merkezî konusu olması gerektiğini savunan bu yaklaşım çerçevesinde yürütülen çalışmalar, devletin örgütsel profilini karşılaştırmalı incelemelerin konusu yapan diğer çalışmalardan farklı olarak, devletin tarihsel oluşum sürecini devletlere ilişkin yenilenmiş karşılaştırmalı bakış açısı çerçevesinde, yani devletleri kendi çıkarlarını gözeten özerk aktörler kabul ederek inceledi.[179] Siyasetin makro-sosyolojisinin ikinci bir defa yeniden yön tayini anlamına gelen bu gelişme, devletin makro düzeydeki tekliğinin analitik farklılaşmasıyla ilgilidir. Siyasal-sosyolojik analiz bu çerçevede devletin belirli işlevlerinin ve aktörlerinin sosyal temeline yönelmiştir. Sosyal-bilimsel yönde, özellikle sosyal siyasetin karşılaştırmalı analizi etkili olmuş, fakat aynı zamanda ekonomi politikaları, polis ve ordu

---

[174] Olick ve Demetriou, s. 4.
[175] Hicks, Janoski ve Schwartz, s. 1.
[176] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 102.
[177] Gregory Hooks ve Linda Lobao, "Space and Politics", *Handbook of Politics: State and Society in Global Perspective* içinde (367-384), ed. Kevin T. Leicht ve J. Craig Jenkins, New York: Springer, 2010, s. 373.
[178] Edwin Amenta, "State-Centered and Political Institutional Theory: Retrospect and Prospect", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (96-114), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 96.
[179] Olick ve Demetriou, s. 4.

gibi diğer devlet alanları da ilgi konusu haline gelmiştir.[180]

Theda Skocpol, Evans ve Rueschmeyer'ın destek verdiği devlet-merkezli ve politika-merkezli teori 1980'li ve 1990'lı yıllarda siyaset sosyolojisi alanında önemli ölçüde dikkat çektiyse de, sonradan pluralist ve elitist gelenekler daha fazla ilgi odağı oldular.[181] Ayrıca, değişim ve dönüşüm incelemesi şeklinde kendisini gösteren liberal-kapitalist modernleşme paradigması, komünizmin alternatif bir modernleşme ve ideoloji olarak çöküşüyle birlikte gözle görülür bir canlanma yaşadı.[182] Bunun yanı sıra, sosyal hareket araştırmacılarının (Diamond, Liebman ve Wuthnow, Luker, Marshall), insan hakları hareketlerine, Yeni Sağ, fundamentalizm ve neoliberalizm hareketlerinden daha fazla ilgi duydukları görüldü.[183]

Öte yandan, üç rejim tipi ve siyaset teorisi (sosyal demokratik, geleneksel ve liberal) ile siyaset sosyolojisinin dört modeli (pluralist, elitist, korporatist ve kitle toplumu) arasında bir eşleşme yapmanın mümkün olduğu öne sürülmektedir.[184] Buna göre pluralizm sosyal demokrasi ile, geleneksel rejimler ise sınırlı ölçüde korporatizm ve geniş ölçüde de elitist model ile uyum göstermektedir.[185] Buradan da anlaşılabileceği gibi, değişik toplumların siyasal ve sosyal düzenlerini anlamak için farklı siyaset sosyolojisi teorilerinden yararlanmak gerekmektedir. Bunun yanı sıra, toplum değiştikçe siyaset sosyolojisinin de konularında ve yaklaşımlarında değişiklik yaşanması kaçınılmazdır.[186]

---

[180] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 109.
[181] Hicks, Janoski ve Schwartz, s. 2.
[182] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 102.
[183] Hicks, Janoski ve Schwartz, s. 3.
[184] Thomas Janoski, *Citizenship and Civil Society: A Framework of Rights and Obligations in Liberal, Traditional, and Social Democratic Regimes*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s. 108, 112.
[185] *A.g.e.*, s. 114-115.
[186] Crouch, s. 2.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ULUSLARARASI SİYASET SOSYOLOJİSİ

İlk kez 1954 yılında Raymond Aron, etkili bir şekilde, "De l'analyse des constellations diplomatiques" başlıklı makalesinde Uluslararası İlişkiler sosyolojisine ve dolayısıyla uluslararası siyaset sosyolojisine duyulan ihtiyacı ilan etmiş bulunuyordu.[187] Daha çok sosyolog kimliğiyle tanınan Aron, dünya siyasetinin ve uluslararası ilişkilerin sosyolojide ihmal edildiğini görmüş ve Uluslararası İlişkiler disiplininin sosyolojinin bir alt dalı olarak gelişmesini sağlayacak bir bakış açısı geliştirmeye çalışmıştır.[188] Bunun ardından 1960'lı yıllarda ve 1970'lerin başında birçok yazarın (Kenneth S. Carlston, Wilbert E. Moore, Herbert J. Spiro, Leon Mayhew, Amitai Etzioni, Talcott Parsons), daha önce literatürde "küresel toplum"dan ziyade ütopik anlamda bir "küresel imparatorluk"tan ve "küresel devlet"ten söz edilmesine karşılık, bir bütün halinde evrensel sosyal gerçeklik için "toplum" kavramını kullanmaya başladıkları görüldü.[189] Örnek olarak bu isimlerden Moore, 1966 yılında, "kürenin, yani insanlığın sosyolojisi anlamında" bir küresel sosyolojiye olan ihtiyacı açıkça dile getirmiştir.[190]

Aynı şekilde Aron, konuyla ilgili görüş ve tezlerini tekrarlayarak, 1967 yılında, "Her müşahhas Uluslararası İlişkiler incelemesi sosyolojiktir" şeklindeki iddiasını seslendirmiştir.[191] Bunun ardından 1974 yılında Marcel Merle, *Uluslararası İlişkiler Sosyolojisi*[192] adını taşıyan kitabını kaleme alarak, sosyolojinin, devletler arasındaki ilişkilerin daha geniş durumdaki sosyal ilişkilerden bağımsız olduğunu kabul eden geleneksel ön kabullerin gözden geçirilmesini sağlayacağını öne sürmüştür. Bununla birlikte Merle, sosyologların mevcut ilgi alanlarını eleştirerek, bir şikâyet olarak, sosyolojinin devletlerin sınırlarında durdurulmaktan hoşnut olduklarını da ifade etmiştir.[193] Uluslararası İlişkiler ile

---

[187] Raymond Aron, *Peace & War: A Theory of International Relations*, çev. Richard Howard, New Brunswick: Transaction Publishers, 2003, s. vii. İlgili makale için bkz. Raymond Aron, "De l'analyse des constellations diplomatiques", *Revue Française de Science Politique*, Yıl: 4, No: 2 (1954), s. 237-251.

[188] Her ne kadar Uluslararası İlişkiler alanı bilimsel bir disiplin olarak bağımsızlığını korumuşsa da, Aron gibi isimlerin konuyla ilgili çalışmaları bu disiplinin gelişimine katkı sağlamış ve bir alt dal olarak uluslararası siyaset sosyolojisinin oluşturulması arayışlarına esin kaynağı olmuştur.

[189] Niklas Luhmann, *A Sociological Theory of Law*, çev. Elizabeth King-Utz ve Martin Albrow, London: Routledge & Kegan Paul, 1985, s. 377, n. 95.

[190] Albrow, s. 9. Bkz. Wilbert E. Moore, "Global Sociology: The World as a Singular System", *American Journal of Sociology*, No. 71 (1966), s. 475-482.

[191] Raymond Aron, "What is a Theory of International Relations?", *Journal of International Affairs*, Vol. 21, No. 2 (1967), s. 198; Raymond Aron, *Politics and History*, çev. Miriam Bernheim Conant, New Brunswick: Transaction Publishers, 2009, s. 178.

[192] Marcel Merle, *Sociologie des Relations Internationales*, Paris: Dalloz, 1974.

[193] Albrow, s. 9.

sosyoloji arasındaki ilişki, bir yönüyle bazı konuların belirli bir disiplinin sınırları içine hapsedilememesinden kaynaklanmaktadır; Din, kültür, terörizm, milliyetçilik ve küreselleşme böyledir. Hatta, günümüzde suç olgusunun (insan ticareti, uluslararası uyuşturucu trafiği ve değişik kaçakçılık faaliyetleri örneklerinde görüldüğü gibi) uluslarüstü ve küresel bir boyut kazanmış olması, konuyu salt bir kriminoloji ya da hukuk sorunu olmaktan çıkarmakta, uluslararası siyaset sosyolojisinin ilgi alanına dahil etmektedir.[194] Aynı şekilde, "sosyal medya"nın Ortadoğu ülkelerindeki Arap Baharı adı verilen zincirleme devrim ya da dönüşümlerde oynadığı rol, konuyu salt bir iletişim meselesi olmaktan çıkarmış, uluslararası siyaset sosyolojisinin temel ilgi alanlarından biri olarak kabul edilmesi gereken bir noktaya taşımıştır.[195]

Böylece disiplinler arası ya da çok-disiplinli yaklaşımlara yönelik arayışlar ortaya çıkmakta ve bu durum, Wallerstein'ın ifade ettiği gibi, XIX. yüzyılda olduğu gibi, sosyal bilimlerin henüz tam olarak belirli alt disiplinlere ayrılmadığı ve bu alt disiplinlerin görece özerkliklerini kazanmadıkları döneme dönüş girişimlerine yol açmaktadır. Ancak burada, bu disiplinlerin tekrar nasıl bütünleştirilebilecekleri, bunun mümkün olup olmayacağı ve faydalı ya da gerçekten gerekli olup olmadığı sorularına cevap aramak önem taşımaktadır. Gerçekte bilimsel ve meslekî işbölümü çok da anlamsız veya gereksiz birşey değildir. Her ne kadar farklı disiplinlerdeki çalışmaların farkında olmak entelektüel muhayyilenin âb-ı hayatının bir parçasıysa da, belirli bir alanda uzmanlaşmak ve derinleşmek yerine her konuda eşit ölçüde bilgi sahibi olmaya çalışmak pratikte çok az yararlı olacaktır. Çünkü her bilim adamının her konuda eşit ölçüde bilgi sahibi olduğu bir ortamda, muhtemelen, bu bilim adamları bir bütünün birbirlerini tamamlayan parçaları olmaktan çıkacak, birbiri yerine ikame edilebilecek yedek ve bir ölçüde gereksiz parçalar haline geleceklerdir. Bütün disiplinler hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmaları yüzünden, belirli bir alanda yeni katkılar sağlayacak ölçüde derinleşme imkânını da büyük ölçüde yitireceklerdir. Bir başka deyişle, disiplinler arası yaklaşım, belirli bir alandaki yüzeysel görüntünün sakladığı daha derin anlamların dikkatten kaçırılmasına yol açacak şekilde ilgiyi dağıtabilir ve görece olarak daha önemsiz konulara yöneltebilir. Öte yandan, farklı disiplinlerin gerektiğinde birbirlerinden ödünç yaklaşım ve kavram almaları uygulamasının yaygınlığının, bunların tek bir disiplin şeklinde biraraya getirilmesi arayışlarını gereksiz hale getirdiği de söylenebilir. Ayrıca, disiplinler arası bir

---

[194] James Sheptycki, "Criminology and the Transnational Condition: A Contribution to International Political Sociology", *International Political Sociology*, Vol. 1, No. 4 (2007), s. 391-392.

[195] Thomas N. Cooke, *The State and Social Media Abroad: International Political Sociology & The 'Blurring' of Who\What Governs Foreign Policy*, 16 July 2012, s. 4, http://cas.uwo.ca/_files/MRP%20TCooke.pdf (Erişim: 27 Kasım 2012).

araştırma yöntemi, rakip uzmanlık alanlarının yorumlarının eksik kalmasından dolayı sıkça boşluklara yol açar. Uluslararası siyasetin son birkaç yılının hem yönetimler hem de akademisyenler için ortaya koyduğu derslerden biri, belirli bir alan, konu ya da dile (mesela Ortadoğu, Irak ya da Arapça) dair uzmanlık bilgisinin, çok az sayıda uzmanın sahip olabileceği bir kavrayış derinliğini yansıtıyor olduğudur. Bu anlamda, sosyal bilimler her ne kadar kendi aralarında kopmaz bazı ilişkilere sahip tek bir aileyi oluşturuyorlarsa da, bazı alanların sadece uzak akrabalar durumunda olduklarını fark etmek önem taşımaktadır. Tıp alanından müşahhas bir örnekle açıklamak gerekirse, bir pratisyen hekimden beyin ameliyatı yapacak uzmanlığa ulaşması beklenemeyeceği gibi, bir kalp cerrahından da kadın hastalıkları ve doğum alanında da aynı şekilde derin ve ayrıntılı bilgi sahibi olmasını istemek hem gereksiz hem de faydasızdır. Kısacası, uzmanlık isteyen konuların çoğu, gerçekte geniş ölçekli bir disiplinler arası çalışma yürütülmesini gerektirmemektedir. Ancak, Uluslararası İlişkiler disiplininin bu açıdan kendisine özgü sorunlar taşıdığı da kesindir. Barry Buzan ve Richard Little'ın belirttiği gibi, Uluslararası İlişkiler alanı, diğer disiplinlerden fikir ve yaklaşımların içeriye girmesine izin veren yarı geçirgen sınırlara sahiptir, bununla birlikte, karşı yönden sürekli ve kalıcı trafik akışına engel olmadığı da söylenemez Nasıl siyaset bilim uluslararası alana da uzanıyorsa, Uluslararası İlişkiler sahasının dışından araştırmacılar da belki disiplin içinde kabul edilmelerini beklemelerine yol açacak şekilde çok boyutlu ve disiplinler arası nitelik taşıyan çalışmalar yapabilirler. Gerçekten de, Noam Chomsky, Niall Ferguson ve Slavoj Žižek gibi isimlerin, çağdaş dünya politikasının tam kalbine hitap eden Irak, savaş, Amerikan gücünün tabiatı ve hacmi vs. gibi konularda bile Uluslararası İlişkiler alanının mensubu olan birçok akademisyenden daha yüksek bir profile sahip oldukları görülmektedir. Ancak, Buzan ve Little, bütün bu disiplinler arası etkileşim tartışmalarının ve kaygılarının Uluslararası İlişkiler düşüncesini üç boyutlu bir alana hapsettiğini ileri sürmektedir: Vestfalya durumuna karşılık gelen bir Avrupa-merkezci tarih dışılık, askerî ve siyasal güç ilişkilerine imtiyaz tanıyan bir sektörel darlık ve ayrıntılara yönelik ilginin getirdiği artan bir parçalanma. Sonuçta Uluslararası İlişkiler teorisinin ana mecrası, büyük ve geniş düşünmek yerine, küçük ve dar düşünmeyi tercih etmiş bulunmaktadır. Buna bağlı olarak, Uluslararası İlişkiler alanı belirli ölçüde bir alt disiplin görüntüsü vermekte, moda haline gelen akademik düşünce ve yaklaşımlara kapısını açmakla birlikte, onlara kendi rengini ve biçimini vermekte başarısız kalmaktadır.[196]

[196] Lawson ve Shilliam, s. 79-81. Atıfta bulunulan yazarların çalışmaları için bkz. Immanuel Wallerstein, *World Systems Theory*, Durham: Duke University Press, 2004; George Lawson, "A Conversation with Michael Mann",

Öte yandan, "sosyal/toplumsal" kelimesinin anlamının, siyaset sosyolojisinde sorunlara yol açtığı görülmektedir. Birçok tanımında o, toplumla özdeştir, fakat ulus-devletin sınırlarının uluslarüstü ve küresel süreçlerin etkisiyle sorgulanır hale gelmesi yüzünden, karmaşık sosyal ilişkiler ağının ulusal sınırlarla örtüşmesi gerektiği görüşü artık geçerli görülmemektedir. Bunun yanı sıra, siyasetin toplumsal temeline yoğunlaşmak, sıkça, "kültür"ün dışarıda bırakılması durumunu akla getirmektedir.[197] Bundan dolayı uluslararası siyaset sosyolojisi; sosyoloji, siyaset bilim ve Uluslararası İlişkiler disiplinlerinin teorik imkânlarından yararlanarak devlet ve toplum, egemenlik ve piyasa, ulusal ve uluslararası, sosyal ve politik, ulus ve devlet, küresel ve uluslararası, topluluk ve toplum, kendi/ben ve öteki, kolonyal ve uluslararası gibi modern kategorik ayrımlar üzerinde yeniden çalışmakta ve modern dünyayı kavrayışımıza ilişkin yeni açılımlar getirmeyi amaçlamaktadır.[198]

Niçin Uluslararası Siyaset Sosyolojisi?

Uluslararası siyaset sosyolojisinden söz etmek, "sosyal olan"ın Uluslararası İlişkiler teorisine mevcut analiz çerçevesini aşacak şekilde dahil edilmesi anlamına gelmektedir.[199] Uluslararası siyaset sosyolojisinden söz edilmesinin nedenlerinden biri, genel siyaset sosyolojisinin siyaset biliminin gölgesinde gelişerek "ulusallaştırılmış" bir bilimsel disiplin olması ve buna bağlı olarak merkezî önem atfettiği "güç" kavramına dikkatlerini yönelterek devlet gücü ya da ulusal gücü öne çıkarmış bulunmasıdır. Bunun doğal sonucu, siyaset sosyolojisinin ele aldığı konuların uluslararası boyutunu ihmal etmiş bulunmasıdır. Böylece meşruiyet ve devlet otoritesi gibi araştırma mevzuları siyaset sosyolojisinde yaygın bir şekilde tartışılırken, uluslararası toplumu ilgilendiren ve küresel nitelik taşıyan sorunlar dikkatlerden kaçmıştır.[200]

Millennium, Vol. 33, No. 2 (2005), 477-508; Barry Buzan ve Richard Little, "Why International Relations Has Failed as an Intellectual Project and What to Do About It", *Millennium,* Vol. 30, No. 1 (2001), 19-39.

[197] Spohn, "Comparative Political Sociology", 116, n. 1. Bunun yanı sıra, uluslararası siyaset sosyolojisinin, Batı dışındaki dünyayı "diğerleri/öteki" olarak adlandırıp dışlaması itibariyle yeterince "uluslararası" olmadığını savunan akademisyenler mevcuttur (Bkz. Pınar Bilgin, "The *International Political* 'Sociology of a Not So International Discipline' ", *International Political Sociology*, Vol. 3, No. 3 [September 2009], s. 338). Bazı araştırmacıların Kuzey Amerika ve Avrupa dışında Uluslararası İlişkiler'e dair çok fazla bir teorik birikim bulunmadığını öne sürmelerine karşın kendisinin farklı düşündüğünü belirten Wæver, her ne kadar henüz üzerlerinde yeterince çalışılmamış olsa da, Batı-dışı ülkelerdeki eserlerden çok şey öğrenilmesinin mümkün olduğunu savunmaktadır. Bkz. Ole Wæver "The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations", *International Organization,* Vol. 52, No. 4 (Autumn 1998), s. 696.

[198] Jef Huysmans ve Joao Pontes Nogueira, "International Political Sociology: Opening Spaces, Stretching Lines", *International Political Sociology,* Vol. 6, No. 1 (2012), s. 1-2.

[199] Bigo ve Walker, s. 727.

[200] *A.g.e.,* s. 729.

Günümüzde küreselleşme olarak adlandırılan gelişmeler çerçevesinde bir dünya ekonomisinin, kozmopolitan kültürün ve uluslararası sosyal hareketlerin ortaya çıkmış bulunması ve bütün bunların herkesi etkiliyor olması, uluslararası siyaset sosyolojisine olan ihtiyacın çok daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Sosyologlar, bu tuhaf dönüşümün ortaya çıkardığı meydan okumaya onu kavramsallaştırarak ve yeni yaklaşımlarla teorileştirerek cevap vermeye çalışmaktadırlar. Bu çabayı teşvik etmek için uluslararası sosyoloji (ya da uluslararası siyaset sosyolojisi) alanı oluşturulmuş bulunmaktadır.[201] Buna bağlı olarak, uluslararası sosyolojinin, sosyologların uluslararası toplum incelemesinin bir ürünü olduğu görülmektedir.[202] Siyaset sosyolojisinin cevap vermesi gereken uluslararası nitelikteki sorulardan birini şu sorun oluşturmaktadır: Politik karar ve eylemler genel olarak siyaset alanını, rejimleri ve uluslararası sistemleri nasıl etkilemektedir? Bu çerçevede emperyalizm, neo-kolonyalizm, uluslararası ticaret, uluslararası ticarî birlikler, küresel kapitalizm, göç, soykırım ve iltica gibi konular, siyaset sosyolojisinin ilgilendiği uluslararası alana ait konular arasında yer almaktadır.[203]

Öte yandan, özellikle ulaşım ve telekomünikasyon alanlarında olmak üzere teknolojinin giderek yaygınlaşmasına bağlı olarak *çokuluslu örgütler*in ortaya çıkmasına dikkat çeken Keohane ve Nye gibi araştırmacılar, teknolojik yeniliklerin geleneksel Uluslararası İlişkiler teorisinin içermediği yeni yapıları ürettiğini savunarak yeni bir tartışma başlattılar. Uluslararası ekonomik işbirliği ve dış yardımlar gibi yeni olgulara işaret eden Wallerstein gibi isimler ise, bağımlılık, karşılıklı bağımlılık ve çevre ülkeler gibi kavramları Uluslararası İlişkiler literatürüne kazandırdılar. Bütün bu çabalar, son tahlilde güç ve devlet-merkezli realist kuramın devamı olarak görülmekle birlikte, Uluslararası İlişkiler teorisinin varsayımlarının yeniden değerlendirilmesine yönelik bir anlayışa yol açmayı başardılar.[204]

Uluslararası toplumun/siyasetin sosyolojisinin en önemli görevi olarak şayet global düşünce biçimlerinin oluşturulması kabul edilirse, öncelikle, böylesi düşünce biçimlerine sosyolojik temel üzerinde hangi yolla ulaşabileceğinin sorulması gerekmektedir. Küresel düşünme biçimleri dünya dinlerinde ve genel ideolojilerde mevcut bulunurken, uluslararası

---

[201] Margaret S. Archer, "Foreword", *Globalization, Knowledge and Society: Readings from International Sociology* içinde (1-2), ed. Martin Albrow ve Elizabeth King, Newbury Park: SAGE Publications Ltd, 1990, s. 1.
[202] Albrow, s. 5.
[203] Hicks, Janoski ve Schwartz, s. 18. Emperyalizm kavramı literatüre J. A. Hobson'un ilk defa 1902'de yayınlanan ve en önemli eseri olan *Imperialism: A Study* (Emperyalizm: Bir İnceleme) ile girmiştir. Waltz, eserin birinci bölümünün altıncı kesiminin, daha sonra Lenin'den Baran ve Sweezy'e kadar uzanan yazarlar silsilesi tarafından üretilen emperyalizm açıklamalarının esasını ortaya koyduğunu ileri sürmektedir. Bkz. Kenneth Waltz, *Uluslararası İlişkiler Kuramı*, çev. Ersin Onulduran, Ankara: A.Ü. SBF Y., 1982, s. 21.
[204] Howard Williams, Moorhead Wright ve Tony Evans, *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme*, çev. Zana Çitak ve diğerleri, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996, s. 19.

hukuk kendisini, uluslararası toplumun düzeni ile iştigal eden bir bilim olarak kabul etmektedir.[205] Bu çerçevede, Uluslararası İlişkiler sosyolojisinin geliştirilmesi için çaba sarf eden yazarlar olarak özellikle şu isimlerin öne çıktıkları görülmektedir: Fred Halliday, Andrew Linklater, Darryl S. L. Jarvis, Jan Aart Scholte, Martin Shaw, Justin Rosenberg.[206] Temel sorun, siyaset sosyolojisinin, artık kendisinden yoğun bir biçimde söz edilmeye başlanan küresel toplumu uluslararası konulara ilişkin geleneksel kavramsal çerçevesi ile nasıl analiz edebileceğidir.[207]

Bununla birlikte, Uluslararası İlişkiler/siyaset sosyolojisinden söz eden yazarların genelde konuyu daha çok "uluslararası güvenlik" konsepti çerçevesinde tartıştıkları görülmektedir. Çünkü, günümüzde uluslararası güvenlik sorunu, salt bir devletler arası çatışma konusu olarak görülmemekte, meselenin sosyal boyutlarının açığa çıkarılması istenmektedir.[208] Soğuk Savaş döneminde "güvenlik" anlayışı güç çekişmeleri ve sınır anlaşmazlıklarında olduğu gibi *devlet* eksenli ele alınırken, Soğuk Savaş sonrası dönemin yeni kavramlar *toplum*a dayanıyordu. Eski bakış açıları stratejik etkileşimin dinamiklerine dayanırken, yenileri toplumsal nüfuz, ekonomik anlamda karşılıklı bağımlılık ve kaynak sıkıntısı gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Eski görüşler diplomasi, jeopolitik ve strateji üzerinde odaklanmışken, yeniler özellikle refah ve adaletin ekolojik ön koşullarına ve siyasal etkileşimin sosyo-kültürel alanına ağırlık vermektedir.[209]

Ancak, bu güvenlik boyutunun uluslararası siyaset sosyolojisinin gelişimi açısından sınırlayıcı olmaktan çok hızlandırıcı bir etken olduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü, uluslararası siyaset sosyolojisi çalışmaları büyük ölçüde 1990'lı yıllarda akademik çevrelerde yapılan Avrupa güvenlik incelemeleri çerçevesindeki tartışmalardan doğdu. Söz konusu tartışmaların temel konuları genel insan güvenliği ve hürriyeti, iç güvenlik, devletler arası güç ilişkileri, göç, sosyal dışlama (*exclusion*) ve hareket (*movement*) özgürlüğüydü. Bu tartışmaların bir sonucu olarak 2007 yılında bir grup bilim adamı, güvenlik konusunun uluslararası siyaset sosyolojisi adı altında yeni yaklaşımlarla ele alınması gerektiğini ileri sürdüler. Bu bilim adamları uluslararası ilişkiler disiplininin temel kavramlarından olan "ulusal güvenlik" ve "devlet güvenliği" kavramlarına karşı bir alternatif olarak "toplumsal güvenlik" kavramını öne sürdüler. Bu, ulusal güvenliğe değil, uluslararası güvenliğe vurguda bulunmak anlamına geliyordu. Bu bilim adamlarına göre, güvenlileştirme ve

---

[205] Landheer, s. 6.
[206] Hobson, *The Wealth of States*, s. 13.
[207] Bigo ve Walker, s. 737.
[208] Bill McSweeney, *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s. 4, 27, 54.
[209] Knutsen, s. 348.

güvenliksizleştirme süreçlerinin temelinde "dışlama" yatıyordu. Söz konusu akademisyenler, güvenlik kavramını epistemolojik düzeyde tartışmaya açarak kavramın gerçekte ne anlama geldiği ve neyin güvenlik olarak kabul edilmesi gerektiği üzerinde de durdular. Ortada bir güvenlik ikilemi (*dilemma*) vardı, çünkü bir devlet tarafından güvenliğin sağlanması olarak değerlendirilen bir faaliyet diğer bir devlet tarafından tehdit olarak algılanabilirdi. Böylece "güvenlik", güvenliksizlik üretebilir ve bir ülkeyi, diğer bir ülke için kurban haline getirebilirdi. O halde güvenlik, küresel boyutta ve "herkes için" olamazdı; güvenlik uygulamaları, kendiliğinden, başkaları için güvensizlik oluşturmaktaydı. Bütün bunlardan çıkan sonuç şuydu ki, güvenliğin anlamı gerçekte politikaya ve baskın aktörlerin (devletlerin ve güçlerin) meşrûlaştırma stratejilerine bağımlı durumdaydı. Bir başka deyişle, güvenlik aslında meşruiyetle ilgiliydi ve onun tanımının tam kalbinde politika yer alıyordu. Sorun aslında, kimin güvenliğinin önemli ve kimin güvenliğinin kurban edilebilir olduğunu açıklama kapasitesi ve gücüne sahip olan aktörün kim olduğuyla ilgiliydi. Söz konusu baskın aktör, kimin şiddetinin güvenliği sağlama ve korunma, kimin şiddetinin de güvenliği yok etme ve saldırganlık olduğuna karar verme gücüne sahipti.[210]

Walker ve Bigo'nun ifadesiyle, uluslararası siyaset sosyolojisinden söz edildiğinde ortaya çıkan sorunlardan biri, gerekli analitik donanımın oluşturulması için kullanılacak kavramsal çerçeve ile ilgilidir. Bu sorun, "uluslararası" kavramının yeniden tanımlanmasına kadar uzanan bir teorik arayışa karşılık gelebilir. Ayrıca, devletlerin sınırları uluslararası siyaset sosyolojisi çerçevesinde verili bir durum olmaktan çıkmakta, incelenen konunun sorunsallarından biri haline gelmektedir.[211] Uluslararası sosyoloji; faaliyetlerini sınırlar ötesine yayarak günümüz siyasetini etkileyen Yeşiller, barış ve feminizm gibi hareketleri, uluslarüstü bireysel ilişkileri, farklı kültürlere ait olanlar arasındaki evlilikleri ve yakınlaşmaları, ülke sınırlarına bağlı kalmayan gönüllü kuruluşları, bir hareket olarak uluslararasıcılık akımını, küresel kitle iletişimi ve haberleşmesini, terörizmi ve çok-uluslu şirketleri, birbirlerinden ayrı ele alınan olgular olmaktan çıkararak daha geniş ve bütüncül bir perspektiften birbirleriyle ilişkili olarak inceleme konusu yapabilir.[212] Gerçekte siyaset olgusunun sosyal zemininin politik alana olan etkisinin salt ulusal sınırlar içinde kalmadığı, uluslararası boyutlarının da bulunduğu, sürekli gözlemlenen açık ve belirgin bir olgudur. Mesela lobi ve baskı grupları devamlı olarak, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde, siyasî

---

[210] Didier Bigo, "International Political Sociology", *Security Studies: An Introduction* içinde (116-129), ed. Paul D. Williams, Oxon: Routledge, 2008, s. 116-123, 128.
[211] Bigo ve Walker, s. 731.
[212] Albrow, s. 10.

seçkinlerle gayriresmî bağlantılar kurmak suretiyle politik kararları etkilemeye çalışmaktadırlar.[213]

Uluslararası siyaset sosyolojisi, Uluslararası İlişkiler disiplininin "uluslararası" alana ilişkin kavramsallaştırmaları ve analizlerinin yetersiz kaldığı noktaları tamamlama potansiyeli taşımaktadır. Çünkü, ortaya çıkışı itibariyle Uluslararası İlişkiler disiplini de siyaset bilimin çok fazla etkisi altında kalmış ve böylece devletçi bir bakış açısı taşıyan realizm gibi akımlar onun "sosyal" boyutu büyük ölçüde ihmal etmesine neden olmuştur.[214] Buna karşılık, uluslararası İlişkiler/siyaset sosyolojisi, özellikle medeniyetler, imparatorluklar ve devlet toplumları da dahil olmak üzere, farklı uluslararası siyasal örgütlenme biçimlerinin, toplulukların manevî ve politik sınırlarına nasıl bir anlam yüklediklerinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır.[215] Siyaset sosyolojisinin uluslararasılaşması, salt geçmiş değil, şimdi ve gelecek üzerinde de yoğunlaşmayı gerektirmektedir. Şimdi ya da yaşanan an üzerinde durmak, küresel sorunlar ile ilgilenmek anlamına gelmektedir; geleceği inceleme konusu yapmak ise, zaten ancak uluslararası/küresel alana özel olarak ağırlık vermekle mümkün olabilir.[216]

Benzer şekilde, bireyselliğin, özerkliğin ve farklı toplumlar arası sistemlerdeki evrensel manevî ilkelerin ortaya çıkışının analizi ve yönetimin kapalı ve dışlayıcı kurallarının yükselmesini sağlayan güçlerin incelenmesi, eleştirel bir Uluslararası İlişkiler/siyaset sosyolojisinin araştırma konusunun biçimlenmesini sağlayabileceği düşünülmektedir. Evrensellik ve özerklik arzusunu yansıtan bireyin yükselişi ve yeni sosyal bağların ortaya çıkışı meselesi, XIX. yüzyılın meşhur ikili karşıtlıklarını desteklemektedir: Cemaat ve cemiyet (*Gemeinschaft* ve *Gesellschaft*), geleneksel meşruiyet/otorite ve yasal-ussal meşruiyet/otorite, mekanik ve organik dayanışma, statü ve sözleşme.[217] Uzun sosyal teori tarihinde "evrensel gerçekleri" ifade etme arzusu, toplumun doğasına dair düşünce üretiminin en sürekli özelliği olarak kalmıştır. Bu, Aristo ve İbn Haldun gibi büyük düşünürlerin empirik açıdan son derece dikkatli ve özenli çalışmaları için de geçerlidir.[218]

---

[213] Stefan Svallfors, "Introduction", *The Political Sociology of the Welfare State* içinde (1-29), ed. Stefan Svallfors, Stanford: Stanford University Press, 2007, s. 4

[214] Bigo ve Walker, s. 730.

[215] Linklater, *The Transformation of Political Community*, s. 10.

[216] Edward A. Tiryakian, "Sociology's Great Leap Forward: The Challenge of Internationalisation", *Globalization, Knowledge and Society: Readings from International Sociology* içinde (63-78), ed. Martin Albrow ve Elizabeth King, Newbury Park: SAGE Publications Ltd, 1990, s. 76.

[217] Linklater, *Critical Theory and World Politics: Citizenship, State and Humanity*, s. 39.

[218] Martin Albrow ve Elizabeth King , "Towards a Universal Social Science", *Globalization, Knowledge and Society: Readings from International Sociology* içinde (17-18), ed. Martin Albrow ve Elizabeth King, Newbury Park: SAGE Publications Ltd, 1990, s. 17.

Bununla birlikte, bir uluslararası siyaset sosyolojisine olan ihtiyacı dile getiren ve böylesi bir araştırma alanı oluşturmaya çalışanlar, siyaset sosyologlarından ziyade Uluslararası İlişkiler bilim adamları olmuştur. Bunun anlaşılır bir nedeni vardır; Uluslararası İlişkiler disiplininin, en azından tanım gereği, bütün bir dünyayı inceleme alanı olarak seçtiği ve *küresel* bir bakış açısına sahip olduğu kabul edilirken, sosyolojinin bu noktada açık bir taahhüdü bulunmamaktadır. Ancak, her iki disiplinin de ortak bir "kör nokta"ya sahip oldukları söylenebilir. Bunun temel nedeni, her ikisinin de inceleme konusu olarak genelde Batı, özelde de Avrupa sosyal ve siyasal düzenleri seçiyor olmalarıdır. Bu noktada özellikle şu önemli soru ortaya çıkmaktadır: Avrupa modernitesi küresel moderniteyi temsil edebilir mi? Klasik sosyoloji analizi her ne kadar uluslararası bir bakış açısıyla Avrupa dışı toplumlara ilişkin gözlemleri de ayrıntılı bir şekilde içeriyorsa da, bunun büyük ölçüde sömürgeci bir perspektiften yapıldığı bilinmektedir. Mesela Durkheim'ın din sosyolojisi, işbölümüne ilişkin çalışması çerçevesinde Avustralyalı Aborijinlerin ve Amerika "vahşi insanları"nın inanç sistemine yoğunlaşmış, fakat bu, Avrupalı sözde "geleneksel" toplumlar ile karşıtlık ilişkisi içerisinde yapılmıştır. Yine, Durkheim'ın öğrencisi Marcel Mauss, modern bireyin ortaya çıkışını ve gelişimini, bilinçli, ahlâkî/manevî boyutu olan aktör olarak, Amerikan yerlilerinde ve Avustralya'nın Aborijinlerinde kendisini gösteren "ilkel" kolektif rollerle karşıtlık bağlamında araştırma konusu yapmıştır. Aynı şekilde, Weber'in sosyolojisi de, Avrupa tarzı "büyü bozulması" biçimlerini "Doğu" inanç sistemleriyle karşıtlık ilişkisi çerçevesinde ele alan ideal-tipler manzumesi olarak oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra, Marks'ın son yazılarının da, Amerikan yerlileri üzerine çalışmaları bulunan Lewis Henry Morgan gibi figürler tarafından ortaya konulan "ilkeller"in antropolojisinden etkilenmiş olduğu bilinmektedir. XIX. yüzyılın ortalarında ve sonunda "görgüsüz ve iptidaî kabileler"in incelenmesi, "uygarlar"ın daha iyi anlaşılması için vahşilerin ve barbarların bilinmesi gerektiği varsayımı çerçevesinde yürütüldü. Bu incelemeler sıkça, ilkel ve en eski insanlık geçmişinin gizemi tarafından gayrete getirilen tarihsel öykülere dayanıyordu. Etnografik yöntemlerin ortaya çıkışı ve gelişmesi sayesinde Avrupalılar, "egzotik" topluluklar içinde yaşamaya devam eden "ilkelliğin" bilgisine erişiyorlardı. Konunun sosyal antpopolojinin ve daha bilimsel bir görünüm kazanarak karşılaştırmalı sosyolojik incelemelerin ilgi alanına girmesiyle birlikte Meyer Fortes ve Edward Evans-Pritchard, her ne kadar esas itibariyle antropolog olarak tanınıyorlarsa da, şimdilerde "karşılaştırmalı siyaset bilim" olarak adlandırılan yaklaşımı ürettiler. Sosyologlar sıkça, kendilerinin modernite incelemesiyle antropologlar tarafından yapılan ilkellik araştırması arasında ilkesel bir ayrım yapmakla ilişkilendirilmişlerdir. Bununla birlikte, Roger D. Masters uluslararası alanın zayıf ve yetersiz sosyalliğine ışık

tutmak için sosyal-antropolojik araştırmaların verilerini ilkel bir yönetim biçimi olarak kullanmıştır. Daha sonra Hedley Bull, Masters'ın çalışmalarından, kendisinin uluslararası ilişkileri "anarşik toplum" olarak gösteren kavramsallaştırması için bir esin kaynağı olarak yararlanmıştır. Yakın zamanlarda ise Aaron B. Sampson, Waltz'ı anarşik uluslararası sistemin Durkheimcı yapısal-işlevselci teorisine yönelten etkenlerden birinin, onun sosyal antropoloji okuması olduğunu ileri sürmüştür. Bu çerçevede ele alındığında, Waltz'ın uluslararası ilişkiler teorisinin, belki de, "tropikal anarşi"nin bir örneği olarak görülmesi isabetli olur. Bu yüzden, Uluslararası İlişkiler'in çok bilinen "yurtiçi kıyas"(*domestic analogy*) sorununun yanı sıra, bir de "jeo-kültürel kıyas"tan, yani Avrupa dışı kültürlerdeki ve toplumlardaki modernleşmenin, geç XVIII. yüzyıl Avrupa'sının çifte devriminden (sanayi ve demokrasi) türetilmiş ve sömürgecilik ve emperyalizm vasıtasıyla nakledilmiş veya taklit yoluyla alınmış olması varsayımından da söz edilebilir.[219]

Uluslararası İlişkiler disiplini her ne kadar ilke olarak siyaset teorisinden, uluslararası hukuktan ve uluslararası tarihten besleniyorsa da, görece olarak az olmakla birlikte, sosyolojik yaklaşım, teori ve kavramlardan da baştan beri yararlanmıştır. Mesela Kenneth Waltz, *Theory of International Politics* adlı eserinde (1979, New York: McGraw Hill) uluslararası siyaset teorisini geliştirirken, uluslararası anarşi kavramsallaştırması için Émile Durkheim'a başvurmuştur. Ayrıca Waltz, ulusal ve uluslararası düzen ayrımını yaparken, Durkheim'ın mekanik ve organik dayanışma ayrımına atıfta bulunmuştur. Waltz'a göre, uluslararası alanda devletler düzeyindeki ilişki, işlevsel farklılaşmanın ve işbölümünün görülmediği mekanik dayanışma tarafından karakterize edilmektedir. Böylece Durkheim'ın anomisi (kuralsızlık ve normsuzluk), uluslararası alanda anarşiye karşılık gelmektedir. Buna karşılık yurtiçi/ulusal alanın özelliği, işlevsel olarak farklılaşmış bir mekânda birbirlerine zımnî uzlaşma ve hiyerarşi ile bağlı bütünleşmiş aktörlerin sergilediği organik dayanışmaya sahne olmasıdır. Waltz'ın Durkheim'ın kavramsal çerçevesini (anomi, organik dayanışma ve mekanik dayanışma) kendi Uluslararası İlişkiler teorisine uyarlarken söz konusu kavramların tanımlarını amacı doğrultusunda bir ölçüde değiştirdiği görülmekle birlikte, onun yapısalcı

[219] Lawson ve Shilliam, s. 77-79. Atıfta bulunulan yazarların ilgili çalışmaları için bkz. Marcel Mauss, "A Category of the Human Mind: The Notion of Person, the Notion of 'Self'", *Sociology and Psychology: Essays* içinde (57-94), London: Routledge and Kegan Paul, 1979; Lewis Henry Morgan, *Ancient Society*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1964; Meyer Fortes ve Edward Evans-Pritchard, *African Political Systems*, London: Oxford University Press, 1940; Roger D. Masters, "World Politics as a Primitive Political System", *World Politics*, 16:4 (1964), s. 595-619; Hedley Bull, *The Anarchical Society*, London: Palgrave, 1977; Aaron B. Sampson, "Tropical Anarchy: Waltz, Wendt, and the Way We Imagine International Politics", *Alternatives*, Vol. 27, No. 4 (2002), s. 429-457.

realizm anlamına gelen bu teorik çabası, Uluslararası İlişkiler kuramının sosyolojik bir mantıkla kurulması anlamına geliyordu.[220]

Bunun yanı sıra, Uluslararası İlişkiler/siyaset sosyolojisinin, devletlerin vatandaşlarının yanı sıra sığınmacıları, göçmenleri ve turistleri de inceleme konusu yaparak *dünya toplumu* kavramına ulaşmaya çalışmak durumunda olduğu belirtilmektedir.[221] Siyaset sosyolojisi devrimler, diktatörlük, demokrasi, ırk ve cinsiyet politikaları ve refah devletlerinin güçlenişi konularını açıklamaya güçlü bir şekilde yoğunlaştığı halde, göç ve yerleşim politikalarına çok fazla eğilmemiştir. Doğal olarak bu, siyaset sosyolojisinin uluslararası boyutunun bir ölçüde ihmal edilmesi anlamına gelmektedir. Göç, vatandaşlık ve entegrasyon politikalarının dünya genelinde dikkat çekmeye başlaması oldukça yeni bir durumdur.[222] Siyaset bilimci Gary Freeman, sosyoloji, tarih ve Uluslararası İlişkiler disiplinlerinin uluslararası göç olgusuna siyaset bilime göre çok daha fazla ilgi gösterdiğine dikkat çekmektedir. Siyaset sosyoloğu Jost Halfmann ise, uluslararası göçü, küreselleşmiş dünyanın ortaya çıkışı için kurucu bir öğe olarak değerlendirmektedir. Ona göre bu gelişme, siyaset sosyolojisinin yerleşik yaklaşımlarına karşı bir meydan okumayı temsil etmektedir ve bu disiplindeki geleneksel kavramlar ve açıklama modellerini yeniden düşünmek için bir fırsat olarak kabul edilmelidir.[223]

Değişik bilimsel disiplinlerin ve yaklaşımların (devlet-merkezli teoriler, güç kaynakları teorisi, ekonomik teoriler ve kültürel/ırksal teoriler) göç olayını yorumlayışları farklılık göstermektedir. Güç kaynakları teorisi konuyu siyasal parti gücü, etnik organizasyon ve iş ilişkileri dengesi temeli üzerinde yükselen göç politikaları ile açıklamaktadır.[224] *Uluslararası göç* konusu önce sosyoloji disiplini tarafından, yakın zamanlarda kendisine mal ettiği "transnasyonalizm" kavramı altında göç sosyolojisi çerçevesinde inceleme konusu yapıldı. Ancak bu moda tabirin kullanımında kendisini gösteren kavram kargaşasının, salt göç sosyolojisi ya da genel sosyoloji ile sınırlı kalmadığını, tam aksine, Uluslararası İlişkiler de aralarında olmak üzere onu alıp benimseyen diğer disiplinlere de sıçradığını belirtmek gerekir.[225] Devlet-merkezli ve kurumsalcı teoriler ise göç konusunu bürokrasinin yapısı ve

---

[220] Lawson ve Shilliam, s. 72-73.
[221] Bigo ve Walker, s. 732.
[222] Thomas Janoski ve Fengjuan Wang, "The Politics of Immigration and National Integration", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (630-654), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 652.
[223] Michael Bommes ve Ewa Morawska, "Introduction", *International Migration Research: Constructions, Omissions, and the Promises of Interdisciplinarity* içinde (1-16), ed. Michael Bommes ve Ewa Morawska, Hants: Ashgate Publishing Company, 2005, s. 10.
[224] Janoski ve Wang, s. 631.
[225] Ewa Morawska, "The Sociology and History of Immigration: Reflections of a Practitioner", *International Migration Research: Constructions, Omissions, and the Promises of Interdisciplinarity* içinde (203-239), ed.

devletin stratejik bir rol oynadığı millet oluşumu açısından incelemektedir.[226] Ekonomik teoriler ise, göç olayına ekonomik kâr açısından fayda ve zarar çerçevesinde yaklaşmaktadır.[227]

Uluslararası siyaset sosyolojisi açısından önem taşıyan konulardan birini, yönetim olgusunun yerel ve küresel boyutları oluşturmaktadır. Avrupa Birliği sürecinin, konunun güncel ve somut bir tezahürü olarak özellikle incelenmesi gerektiği açıktır. Siyaset bilimi yaklaşımlarının Avrupa Birliği süreci çerçevesinde kıtanın bütünleşmesinin Avrupa toplumları üzerindeki siyasal, yasal ve kurumsal etkileri üzerinde yoğunlaşmasına karşılık, Avrupa siyaset sosyolojisi, kıtanın bütünleşmesinin özellikle ulusal ekonomiler, sosyal politikalar, kamu alanları ve sivil toplumlar üzerindeki yansımalarına dikkat çekmiştir.[228] Böylece, kamu alanları ve sivil toplumlar arasındaki ilişki çerçevesinde yönetim olgusunun farklı bir görünümü ortaya çıkmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplini yönetim (*governance*) terimini üç ayrı düzeyde kullanmaktadır: Uluslararası, küresel ve yerel/bölgesel. Uluslararası yönetim, temel aktörlerin devletler olduğu bir duruma karşılık gelmektedir. *Küresel yönetim* ise, devletlerin yanı sıra IMF ve Dünya Bankası gibi hükümetler arası ve devlet-dışı aktörleri ve süreçleri içermektedir. Yerel/bölgesel yönetim ise belirli bir bölgedeki devletleri, devletler arası ve devlet-dışı aktörleri ve süreçleri ifade etmektedir.[229]

Bu noktada, Michel Foucault'nun "yönetimsellik" (*governmentality*) ya da yönetme becerisi olarak kavramsallaştırılan yaklaşımının da gözönünde tutulmasında yarar bulunmaktadır. Bu yaklaşımın, Weber'in bakış açısına benzer bir çizgi üzerinde yer aldığı görülmektedir. Foucault'ya göre, modernite, sıkı disiplinli bürokrasilerin mağrur intizamına ait teknikler tarafından idare edilen bir işleyişte kendisini gösteren total nitelikte tek tipleştirici bir senaryoyu temsil etmektedir. Bir başka deyişle, modernitedeki denetim, aracı kurumlar çerçevesinde kendisini göstermemekte, tam aksine, öznelliğin dahilî veya haricî biçimleri üzerinde yükselerek ortaya çıkmaktadır. Foucault'nun yönetimsellik kavramını uluslararası alana taşıyan Robert Deuchars, uluslararası organizasyonların rolünün devletler arası ilişkilerin farklı bir biçimi olarak görülmekten çok "*küresel sosyal*"in "yönetimselliği" olarak nasıl daha iyi anlaşıldığını açıklamaktadır. Bu noktadan hareketle Deuchars, küresel düzenin araçsal akılcı biçimlerinin özneler arası boyutlarını (günlük kredi derecelendirme

---

Michael Bommes ve Ewa Morawska, Hants: Ashgate Publishing Company, 2005, s. 214.
[226] Janoski ve Wang, s. 635.
[227] *A.g.e.*, s. 636-637.
[228] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 112-113.
[229] David Armstrong ve Julie Gilson, "Intoduction: Civil Society and International Governance", *Civil Society and International Governance* içinde (1-12), ed. David Armstrong ve diğerleri, New York: Routledge, 2011, s. 2-3.

uygulamaları, risk yönetimi, muhasebe ve sigorta gibi) açığa çıkararak, eleştirel nitelikte bir sosyolojik yaklaşımın küresel yönetim olgusunun anlaşılmasına nasıl katkıda bulunacağını göstermektedir.[230]

Uluslararası siyaset sosyolojisi oldukça geç geliştirilmiş yeni bir inceleme alanı olarak henüz emekleme aşamasındadır ve doğal olarak, farklı disiplinlerden kendi tartışma konuları çerçevesinde yararlanmaya çalışmaktadır. Ancak bu durum, disiplinler arası incelemelerde mündemic bulunan önemli bir tehlikeye işaret etmektedir: Maymun iştahlılık ya da amatörce bir gelişigüzel meraka kapılarak yolda dağılıp gitme ihtimali. Disiplinler arası bir tutumun sahada sonuç almaya yarayan bir düzeyde çalışmaya nadiren imkân verdiği bilinmektedir. Daha çok, bir disiplinin bir başka disiplinin çalışma alanında koloni oluşturmasına yol açan bir araç olarak iş görmektedir. Bir başka deyişle, disiplinler arası verimli bir arazinin mahsul verecek şekilde hazırlanmasından çok, "entelektüel yağma seferi ve soygun" olarak kendini göstermektedir. Bunun yan etkilerinden biri, dikkatlerin asıl konudan uzaklaşması ve sonuçta sadece hayal kırıklığı ile başbaşa kalınmasıdır. Nitekim, iktisat ve fizik alanlarında giderek gözden düşen ve rasyonel seçim yaklaşımının aşırı bir şekli olan oyun teorilerinin kullanımı, Uluslararası İlişkiler disiplinini kendi temel ilgi alanından belirli ölçüde uzaklaştırmış ve bilimciliğin (*scientism*) tuhaf bir biçimine yöneltmiştir. Bununla birlikte, nasıl çok az Uluslararası İlişkiler teorisyeninin anlaşılır nedenlerle biyolojiye ve jeolojiye ilgi duyduğu görülüyorsa, aynı şekilde "tarih bilimleri"nin dünya politikasının karmaşıklığının anlaşılmasına fizikten daha elverişli olduğu açıktır. Her ne kadar biyoloji ve jeoloji doğal seçilim ve tektonik plakalar gibi geniş uygulama alanı bulunan paradigmalar çerçevesinde çalışıyorlarsa da, onların yaklaşımlardan ancak ilgili süreçlerin kopyalandığı, tümdengelim yoluyla kalıpların elde edildiği ve kendileri sayesinde bilginin teraküm ettiği sınıflandırmaların oluşturulduğu karşılaştırmalı analiz çerçevesinde yararlanılabilir. Öte yandan, ne biyolojinin ne de jeolojinin ilgi alanı ve yöntemi Uluslararası İlişkiler'in bilimsel şablonu ile geniş ölçüde örtüşür. Buna karşılık, makro-sosyologların özellikle de devlet oluşumu, ekonomik gelişme ve çatışma süreçlerindeki toplumlar arası dinamiklerin kurucu rolü dikkate alındığında, Uluslararası İlişkiler'den öğrenecekleri çok şeyin bulunduğu açıktır. Karşılaştırılabilir noktalar sadece siyaset teorisi ya da küreselleşme incelemesinden değil, pekçok alandan elde edilebilir. Diğer taraftan, disiplinler arası yaklaşımın, Bruce Carruthers'in işaret ettiği şekilde, entelektüellerin bir akademik disiplinden

[230] Lawson ve Shilliam, s. 76-78. Foucault'nun ilgili çalışması için bkz. Michel Foucault, "Governmentality", G. Burchill, C. Gordon, & P. Miller (eds.) *The Foucault Effect: Studies in Governmentality* içinde (87-104), London: Harvester Wheatsheaf, 1991.

kavramları ve verileri alıp diğer bir disipline bazen dikkatsizce aktararak bir tür mütercim gibi hareket etmeleri sonucu bazı yanlış anlamalara ve yorumlara yol açması da mümkündür. Bu yüzden, disiplinler arası yaklaşımların derinlik ve titizliğe hizmet etmesi kadar yüzeysellik ve yavanlığa yol açması da beklenebilir. Doğal olarak buradan, disiplinler arası yaklaşımın tümden terk edilmesi değil, sadece bunun belirli bir plan, program ve farkındalık çerçevesinde yapılması gerektiği sonucu çıkar. Çünkü, nasıl hiçbir ülke kendisini dünyadan soyutlayamazsa ve nasıl hiçbir birey bir adada tek başına yaşıyormuş gibi hareket edemezse, bunlar çevreleriyle çeşitli alanları kapsayan bir etkileşim, mübadele ve teatide bulunmak zorundalarsa, aynı şekilde, genel olarak tek bir büyük ailenin üyeleri durumunda bulunan bilimsel disiplinler de birbirleri karşısında saf bir yalıtılmışlık durumu sergileyemezler. Bununla birlikte, kendi özel mekânlarını kıskanç bir şekilde başkalarından korumaları mümkündür. Bir başka ifadeyle, disiplinler arası etkileşim, her disiplin için yaşamsal bir öneme sahiptir, çünkü canlılığını ve dinamizmini sürdürmesini, kendisini yenilemesini sağlayan malzemeye bu şekilde erişir, ancak bunun dikkatli bir şekilde yapılması gerekir.[231]

Modernleşmenin ve Sömürgeciliğin İç ve Dış Dinamikleri

Modernleşme ve sömürgecilik konularıyla içiçe geçmiş bir bir tartışma alanı olan azgelişmişlik üzerine yapılan çalışmaların, uluslararası siyaset sosyolojisinin merkezinde yeraldığı söylenebilir. Çünkü, Uluslararası İlişkiler teorisi realist yaklaşıma yöneltilen eleştiriler sonucu "gün geçtikçe sosyolojik bir görünüm kazanırken", sosyoloji bilim dalı da azgelişmişlik kuramları tartışmasına devletler sistemi ile ilgili tartışmaları kattığı için "Uluslararası İlişkiler disiplini ile bütünleşmeye" başlamıştır.[232]

Modernleşme kuramları temelde değişim sorununu ele almaktadır. Peter Burke, "toplumsal değişim" kavramının bazen toplum yapısında meydana gelen değişiklikleri anlatmak üzere dar bir anlamda, bazen de, siyasal örgütlenmeyi, ekonomiyi ve kültürü de içeren geniş bir anlamda kullanıldığına dikkat çekmektedir. Burke ayrıca, Yahudi-Hristiyan tarih felsefeleri ve, bir önceki kuşağın sosyologları ile gelişme iktisatçıları arasında moda olan *modernleşme* modeli gibi bazı toplumsal değişme kuramlarının döngüsel/çevrimsel değil, doğrusal olduklarını vurgulamaktadır.[233] Smith ise, "modern" kavramının anlamlarından

---

[231] Lawson ve Robbie Shilliam, s. 80-82. Carruthers'in sözü edilen çalışması için bkz. Bruce Carruthers, "Frontier Arbitrage", *Newsletter of the American Sociological Association Comparative and Historical Sociology Section*, 17:1 (2005), s. 3-6.

[232] Faruk Yalvaç, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar", *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* içinde (131-184), der. Atila Eralp, 7. b., İstanbul: İletişim Y., 2004, s. 139.

[233] Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 128.

birini "çağdaş" (*recent*) veya "en çağdaş"la (*most recent*) eşit kullanımın oluşturduğunu dile getirmektedir. İkinci anlamı ise tarihseldir ve belirli zaman dönemlerini ifade eder. Avrupa'da Rönesans ve Reformasyon'a kadar geriye giden söz konusu modern dönem/çağ, laikleşme ve kapitalizmin doğuşu ile ayırt edilir. Diğer bir açıdan ise modernleşme, gelişmekte olan ülkelerin liderleri veya elitlerince, belirli açılardan daha gelişmiş olarak gördükleri çağdaş toplumlar doğrultusunda kendi toplumlarını değiştirmek için bilinçli biçimde uygulanan bir seri plan ve politikaların bütünüdür.[234]

Söz konusu üçüncü anlamı dikkate almayan ve modernliği zaman ve mekândan bağımsız, nötr bir toplumsal gelişme biçimi olarak sunan modernleşme kuramları, şehirli yaşam biçiminin yayılması, emeğin üretkenliğindeki artış, siyasal katılımın artması, merkezî yönetsel yapıların ortaya çıkması, soyut birey kimliklerinin oluşması ve bireyin önem kazanması gibi modernleşme sürecinden beklenen sonuçları, modernlik sürecinin kendisini tanımlamak için kullanmaktadırlar.[235] Bu çerçevede modern ve geleneksel toplumlar arasında şu karşıtlıkların bulunduğu öne sürülmektedir: Geleneksel toplum hiyerarşisi doğuma dayanır ve toplumsal hareketlilik düşük düzeydedir. Modern hiyerarşi ise liyakate dayanır ve sosyal hareketlilik yüksektir. İlkinin tabakalar toplumu olmasına karşılık, ikincisi sınıflar toplumudur. İlki *Gemeinschaft*, ikincisi ise "kişilik dışı" *Gesellschaft*'tır. İlki özellikçi ya da yöreselci, ikincisi evrenselcidir. Geleneksel toplumun kültürü dinsel, efsuncu, hatta akıl dışıdır. Modern toplumunkiyse laik/dünyevî, akılcı ve bilimseldir.[236]

Buna bağlı olarak modernleşme kuramı, sanayileşmenin temelde özgürlük sağlayan ve ilerlemeci bir güç olduğunu ve bu çerçevede sanayileşmiş Batı toplumlarının "azgelişmiş" toplumlar için örnek alınacak model durumunda olduklarını öne sürer. Refah içinde yüzen bu toplumların temel özellikleri kalkınmanın "göstergeler"i olarak kabul edilir. Böylece bu kuram, Batı'nın dünya üzerindeki egemenliğinin ideolojik savunması vazifesini de üstlenmiştir.[237] Yine modernleşme kuramına göre, demokrasi Batı'daki ekonomik gelişme ve kültürel evrimin ürünüdür. Dolayısıyla Batılı olmayan toplumlarda demokrasinin yerleşmesi iktisadî gelişme düzeyinin yükselmesini ve kültür değişimini gerektirmektedir.[238] Böylece modernleşme kuramı Batı'nın 1960'lardaki "bugün"ünü idealleştirerek, bir anlamda gelecek zamanların çağdaşlığının şimdiden yakalanmış olduğunu varsayan, bir başka deyişle

---

[234] Anthony D. Smith, *Toplumsal Değişme Anlayışı: İşlevselci Toplumsal Değişme Kuramının Bir Eleştirisi*, çev. Ülgen Oskay, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Y., 1988, s. 66-67.
[235] Ahmet Demirhan, *Modernlik*, İstanbul: Ağaç Y., 1992, s. 63-64.
[236] Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 129-130.
[237] Anthony Giddens, *Sosyoloji - Eleştirel Bir Yaklaşım*, çev. Ruhi Esengün ve İsmail Öğretir, Erzurum: İhtar Y., 1993, s. 139-140.
[238] Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Y., 3. b., 1995, s. 13.

çağdaşlığı "donduran" bir tarih felsefesi niteliğinde ortaya çıkmıştır.[239] Buna bağlı olarak modernleşme kuramı, Batı uygarlığını tek "çağdaş" uygarlık olarak göstererek modernliğin biçim ve türünü de tek-tipleştirmiştir. Böylece, azgelişmiş ülkeler için çağdaşlaşma ve bu kavramın içerdiği uygarlaşma boyutu, Batılılaşma demek olmuştur. Bu çağdaşlığı ve uygarlığı tekelci bir anlayışla sahiplenme tutumunun Batı'da bir "geleneği" de mevcuttur. Mesela Hegel'e göre, dünyanın her tarafında karşılıklı tecavüzler hakimken, Avrupa ulusları arasında hukuk ve uygarlığın meydana getirdiği bir aile ortamı bulunmaktaydı. O yüzden Avrupa en üst ideali temsil ediyordu.[240] Hegel'e göre tarih, Doğu'dan Batı'ya doğru ilerlemektedir,[241] bir başka deyişle, çağdaşlaşmak, Batılılaşmak demektir.

Realist bir bakış açısıyla devletlerin "iç ilişkilerinde geçerli olan ilkeleri", onların "dünya-tarihi ile ilişkilerinde geçerli olan ilkelerden" ayıran, bir başka deyişle ulusal ve uluslararası alanda farklı davranış ya da politika standartlarının geçerli olması gerektiğini savunan Hegel, Batılı uygarlara Batılı olmayan barbarları uygarlaştırma misyonunu verir. Bu uygarlaştırma, barbarların kendilerine rağmen gerçekleştirilebilir: "Tek tek devletler birbirlerini karşılıklı bağımsız bireyler olarak varsayarlar, birinin bağımsızlığı ancak ötekilerin bağımsızlığı varsayıldığı ölçüde kabul edilir. Bu tür ilişkiler anlaşmalarla saptanır ve bu durumda haklılık nedenlerinin en az gözönünde bulundurulması gerekir. Dünya-tarihinde ise daha yüksek bir hak geçerlik kazanır. Uygar halkların barbar sürüleriyle ilişkisi sözkonusu olduğunda bu hak gerçekten de geçerlilik kazanmaktadır."[242] Popper, Hegel'in bütün kişiler arası ilişkileri köle ile efendisi arasındaki ilişkiye, yani egemen olma ve boyun eğme ilişkisine indirgemesine dikkat çekmektedir. Hegel'e göre, her kim ki bağımsızlığını koruyacak cesaretten, yaratılıştan ve kabiliyetten yoksundur, onun kölelik derekesine düşürülmesi gerekir. Bu anlayışın Hegel'in Uluslararası İlişkiler kuramındaki karşılığı şudur: "Uluslar Tarih Sahnesinde ağırlıklarını ortaya koymalıdırlar; Dünya'da egemen olmaya kalkışmak onların görevidir."[243]

Hegel gibi modernleşmeci bir bakış açısına sahip olan Francis Fukuyama, 1989'da yayınlanan "Tarihin Sonu mu?" başlıklı makalesinde, liberal demokrasilerin insanlığın düşünsel gelişiminin son noktasını ve nihaî yönetim biçimini oluşturduğunu öne sürerek, buna ulaşıldığı için tarihin sonunun geldiğini iddia etmiştir. Tarihi Prusya Devleti ile bitiren Hegel ile sınıfsız ve devletsiz toplumla sona erdiren Marx'a atıfta bulunan Fukuyama, Batı'nın

---

[239] *A.g.e.*, s. 50.
[240] Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, s. 110-111.
[241] Georg Hegel, *The Philosophy of History*, New York: Cosimo, Inc., 2007, s. 103.
[242] Georg W. F. Hegel, *Tarihte Akıl*, çev. Önay Sözer, İstanbul: Kabalcı Y., 3. b., 1995, s. 145.
[243] Karl R. Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, C. 2, çev. Mete Tunçay, 2. b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1989, s. 17.

toplumsal ve siyasal projesinin zaferinin kanıtının, Batı liberalizmine karşı geliştirilmiş alternatiflerin iflas etmesi olduğunu savunumuştur. Bir başka deyişle Fukuyama, Batılı olmayan toplumların modernleşme yolunda Batı'yı izlemeleri ve taklit etmeleri gerektiğini söylemektedir.[244] Fukuyama'nın tarihin sonu tezini reddeden ve ideolojiler değil uygarlıklar ekseninde düşünen Samuel Huntington ise, Amerikan popüler kültürünün dünyaya yayılmasının Batı uygarlığının tam bir zaferi anlamına gelmeyeceğini savunmaktadır. Ona göre, popüler kültür tarihsel ve yerleşik kültürle kıyaslanamaz ve toplumlar arasındaki kültürel alışverişin uygarlıklar arasındaki farkları ortadan kaldırması mümkün değildir. Bir başka deyişle, "modernleşme ve ekonomik gelişme, kültürel anlamda Batılılaşmaya gereksinim duymadığı gibi onu üretmez de".[245] Benzer şekilde Mazrui de Batılılaşma ile çağdaşlaşma arasında ayrım yapmakta, fakat Afrika'da sonucun çağdaşlaşma değil, Batılılaşma olduğunu öne sürmektedir.[246] Bu yaklaşıma göre, gelenekler, Japonya'da görüldüğü gibi sanayileşmeye rağmen devam edebilir,. Buna karşılık, Fransız etkisiyle Tunus'da görüldüğü gibi, *kültürel yayılma* ve *taklit* yoluyla, sanayileşme olmadan da bir toplumda modern kişilik eğilimleri belirebilir.[247]

Ancak, Huntington'un dile getirdiği yaklaşım başlangıçta hemen hiç fazla taraftar bulamamış, tarihin kaçınılmaz evrimine beslenen inanç, liberal ve sosyalist teorisyenlerin söylemlerinde sömürge karşıtı, uygulamada ise emperyalizm yanlısı olmalarına yol açmıştı. Böylece, pekçok liberal, sömürgeciliğin anlamını daraltarak onu merkantilizme, çatışmaya ve savaşa indirgedi. Diğer taraftan emperyalizm, gelişme ve ilerlemeyle bir tutuluyor, dünya halklarının bu şekilde karşılıklı etkileşim içine girdiği, bilgiye ve refaha ulaştığı, uluslararası

---

[244] Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, s. 220, 223.

[245] *A.g.e.*, s. 236. Bu düşüncenin aksini savunanlara göre teknoloji kültürel bakımdan nötr birşey değildir. Bir başka deyişle teknoloji-kültür ilişkisi varoluşsaldır/ontolojiktir, sosyal olarak inşa edilmez ya da kurulmaz. Marx, 1847'de yazdığı *Felsefenin Sefaleti* adlı eserinde şöyle demektedir: "Kol değirmeni size, derebeyi toplumunu, buhar değirmeni sanayi kapitalizmi toplumunu verecektir.... Nesnel üretkenliğe uygun biçimde toplumsal ilişkiler kuran bu insanlar; bu toplumsal ilişkilerine uygun biçimde de, ilkeler, düşünceler ve kategoriler üreteceklerdir." (Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, s. 376; Maurice Duverger, *Politikaya Giriş*, 2. b., İstanbul: Varlık Y., 1984, s. 74.) Yine Marx, *Kapital*'in birinci cildinde aynı görüşü şöyle dile getirmektedir: "Teknoloji, insanın, doğayı etkileme biçimini; nesnel yaşantısını üretme sürecini ve dolayısıyla toplumsal ilişkilerin ve onlardan doğan düşünce ve düşünsel görüşlerin kökenini gün ışığına çıkartır."[245] (Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, s. 376-377.) Ancak Engels, bu görüşün aşırıya vardırılmaması gerektiğini savunmuştur: "Gençlerin, zaman zaman ekonomik yana, gereğinden fazla ağırlık vermelerinin sorumluluğu kısmen, Marx'a ve bana aittir. Hasımlarımıza karşı onların inkar ettiği temel ilkeyi vurgulamak zorunda kaldığımızdan, ... diğer faktörlere gereken yeri vermek için ... olanak bulamadık. Ekonomik durum, temeldir; ama üst yapının çeşitli ögeleri; ... siyasal, hukuksal, felsefi kuramlar, din anlayışları ... tarihi çatışmalarda her zaman etkili olmuşlardır. Ve hatta çoğu durumda, çatışmanın biçimini belirleyen başlıca etkenler olmuşlardır." (Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, s. 381.)

[246] Ali Mazrui, *Afrikalılar*, çev. Yusuf Kaplan, İstanbul: İnsan Y., 1992, s. 207.

[247] Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*, Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Y., 1976, s. 281.

işbölümünün istikrara kavuşturulduğu kabul ediliyordu.[248] Buna karşılık birçok yazar da, modernleşmenin gerçekte emperyalizm anlamına geldiğine dikkat çektiler. John H. Kautsky ve S. N. Eisenstadt, Batılı olmayan toplumlarda "Batılı modern kültürün düşünsel araçlarıyla donanmış yerli bir aydınlar grubunun" ve yabancı sermaye ile "işbirliği" içindeki yerli sermayenin modernleşme sürecini "içeriden" besleyen "ajanlar" olduklarını öne sürmektedirler.[249] Modernleşmenin emperyalizm boyutu kültür ve "kimlik" düzeyinde çok daha açık biçimde gözlemlenebiliyordu. Nitekim, *International Encyclopedia of The Social Sciences*'da (1967) modernleşmenin (*modernisation*), eski bir olayın zamanımızdaki adı olduğu ve azgelişmiş ülkelere, gelişmiş ülkelerin vasıflarını kazandıran sosyal değişme sürecini anlattığı ifade edilmektedir. Modernleşme emperyalizm ile birlikte başlamıştı ve sömürge halklarına geleceklerinin imaj veya tasvirleri, sömürgeciler tarafından sunuluyordu. Buna bağlı olarak Hindistan'dan söz edilirken İngilizleşiyor, Hindiçin'den söz ederken Fransızlaşıyor denilmiş, daha sonra ortak bir adlandırmayla Avrupalılaşmaktan söz edilmeye başlanmıştır.[250]

Ancak II. Dünya Savaşı Avrupa devletlerinin zayıflamasına ve Amerika nüfuzunun yayılışına sebep olunca Avrupalılaşma'nın yerini yeni bir kelime aldı: Batılılaşma. Bu kavram, Avrupa'nın yanı sıra Amerika'yı da kapsıyordu, böylece Batı (Avrupa ve Amerika) dışı ülkelerin Batılılaşmasından söz etmek mümkün hale geliyordu. Buna karşılık, "Avrupa Batılılaşıyor" denilemeyeceği için, onun Amerikanlaşmasından söz ediliyordu. Ne var ki, Soğuk Savaş dönemi, bu daha geniş ifadenin, yani Batılılaşma kavramının bile lüzumundan fazla dar olduğunu ve sömürgeciliği akla getirmeyen "nötr" bir kelimeye ihtiyaç duyulduğunu göstermişti. Bu yüzden literatüre "modernleşme" kelimesi dahil edildi.[251] Avrupa'nın dünyanın, daha doğrusu uygarlığın merkezi olduğunu varsaymak 1945'e kadar makul görünmeye devam etmişti. Avrupa'nın dışında ve Avrupa'ya karşı olan anti-emperyalist hareketler bile çoğu zaman bu varsayıma meylediyorlar ve uygarlığın referansı olarak Avrupa'yı görüyorlardı. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında bu anlayış artık eskisi kadar kabul edilebilir gelmemeye başladı. Bu değişmekte olan dünyayla başa çıkmak için, Wallerstein'a göre, Batılı yazarlar "gelişme", Üçüncü Dünya" ve "modernleşme" gibi kavramları icat ettiler.[252] Eski tatsız terimlerin yerini alan bu kavramlar çerçevesinde "geri

---

[248] Knutsen, s. 253. Sosyalistler, yağmacı ve baskıcı olmasına rağmen, emperyalizmin, "tarih dışı" ve "barbar" toplumları kendi "Asya tipi üretim tarzları"ndan alıp tarihsel evrimin ya da gelişimin ilerlemeci sürecine dahil ederek gelişmeci bir amaca hizmet ettiğini iddia ettiler. Bkz. *A.g.e.*, s. 254.
[249] Köker, s. 51, 63.
[250] İzzet Er, *Din Sosyolojisi*, Ankara: Akçağ Y., 1998, s. 209.
[251] *A.g.e.*, s. 209.
[252] Immanuel Wallerstein, "Toprağı Bol Olası Modernleşme", *Tarih Risâleleri* içinde (243-250), der. Mustafa

kalmış" uluslar sadece "azgelişmiş" idiler. Kullanımdan kalkan Sarı Sürü tabirinin yerini Üçüncü Dünya almıştı. "İlerleme" artık Batılılaşmayı gerektirmiyordu, Batı'ya rağmen "modernleşmek" mümkündü.[253]

Rönesans ile aynı dönemde başlayan ve teknolojik ilerleme ile güç kazanan sömürgecilik olgusu, Avrupalılar tarafından dünyayı "uygarlaştırma" amaçlı bir faaliyet olarak gösterilmiştir. Benimsenen merkantilist ekonomi anlayışı ise, dış politikada işgalci, saldırgan ve savaşçı bir politika izlenmesine neden olmuştur.[254] Fransız Devrimi ve Napoleon savaşlarına kadar Avrupa'da egemen olan merkantilist ticaret anlayışı çerçevesinde zenginlik, en basit şekliyle külçe altın veya gümüşü elinde bulundurmak olarak anlaşılıyordu. Bir ulusun pazarlarını ve dolayısıyla zenginliğini genişletmenin tek yolu, onları bir başka ulustan ya ihracat yoluyla ya da zorla, gerekirse "ticaret savaşı" yaparak ele geçirmekti. Böylece savaş, merkantilist politikanın hem nihaî amacı hem de aracı olmuştu. Böylece ticaret, zenginlik anlamına gelen altın ve gümüşü devletin hazinesine akıttığı için teşvik edildi; zenginlik gücün ya da daha müşahhas şekliyle savaşa hazır olmanın kaynağıydı.[255]

Knutsen'in ifadesiyle, dünyayı, XIX. yüzyılın egemen bakış açısı olan "tarihî ilerlemecilik" kavramıyla değerlendiren "Batılı emperyalistler", dünyanın "gelişmemiş" ya da "geri kalmış" uluslarını, "akıl ve özgürlüğün tarihsel evrimi"ne dâhil etmekte olduklarını ileri sürüyorlardı. Hıristiyanlığı, eğitimi, refahı ve ayrıca Avrupa medeniyetinin değerlerini bu uluslara götürmekle onlara iyilik yapmış olduklarını düşünüyorlardı.[256] Bir başka deyişle bu emperyalizm "yüksek medeniyet" adına "insaniyetperver" bir hareketi savunuyordu. Geri kalmış halklara uygarlığın nimetlerini, sağlık şartlarını, okul eğitimini, bilimi ve maddî "ilerleme"yi getirmek, böylece insanlığı yükseltmek "beyaz adamın vazifesi", diğer bir ifadeyle "aşikâr alınyazısı"ydı. Özellikle İngilizler, emperyal hükümranlıklarının baş amacının yerli halkları kendilerini yönetebilecek bir hale getirmek, hatta millî bağımsızlık için eğitmek olduğunu iddia ediyorlardı.[257] Diğer sömürgeci güç Fransa da, benzer şekilde, ilişkide olduğu Afrika, Asya, Amerika ve Ortadoğu ülkelerine kendi devlet yapısını, toplum biçimini ve yaşam modelini ihraç etti. Bu konuda ona, etkisi altındaki ülkelerin elit ve aydınlarından önemli ölçüde yardım geldi. Hatta, Fransız sömürgeciliğine karşı mücadele verenler bile Fransız devlet yapısını ve yaşam biçimini hiç tereddütsüz kopya ettiler.[258] XIX.

Özel, İstanbul: İz Y., 1995, s. 243-244.
[253] *A.g.e.*, s. 244.)
[254] Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, s. 76-77.
[255] Edward Hallett Carr, *Milliyetçilik ve Sonrası*, çev. Osman Akınhay, 3. b., İstanbul: İletişim Y., 1999, s. 16.
[256] Knutsen, s. 253.
[257] Carlton J. H. Hayes, *Milliyetçilik: Bir Din*, çev. Murat Çiftkaya, İstanbul: İz Y., 1995, s. 140-141.
[258] Şehmus Güzel, *Devlet-Ulus*, İstanbul: Alan Y., 1995, s. 150.

yüzyılın son çeyreği boyunca emperyalist egemenlik en geniş boyutlarına ulaşmış, Batılılar dünyanın geniş bölgelerinin üretim yaşamını kontrolleri altına almışlar ve böylece bu alanları Batılılaştırmışlardı. Mısır Hidivi, İran Şahı ve Çin İmparatoru gibi yerli yöneticilere borç para vererek ve bu rejimlerin devamını sağlayarak finansal gelirlerini artırdılar.[259] Aynı dönemde Osmanlı Devleti'nin gelirleri de, Batılı ülkelerden aldığı borçları ödeyemez duruma düştüğü için, bu ülkelerin yönetimi altında kurulan ve beş bin kişiyi çalıştıran Düyun-u Umumiye (Genel Borçlar) İdaresi tarafından denetlenir hale gelmişti.[260]

Emperyalizmin sadece ekonomik gerekçelerle açıklanamayacağını iddia eden[261] Joseph A. Schumpeter, tarihin genişleme, güvenliğini koruma, kazanç elde etme veya yönetme arzusuyla yapılmış savaşlarla dolu olduğuna dikkat çekmektedir.[262] Emperyalizmin kullanılan yönteme göre askerî, ekonomik ve kültürel olmak üzere üçe ayrılabileceğini söyleyen Morgenthau'ya göre ise, *kültürel emperyalizm*, en yumuşak olmakla birlikte en etkili olan emperyalizm biçimidir; çünkü bu, hedef *toplum*un düşüncesini ve aklını fethetmek demektir. *Kültür*ünü ve siyasal ideolojisini hedef devlete benimseten emperyalist devlet, başka yollarla o ülke üzerinde denetim kurmak isteyenlerin hepsinden çok daha istikrarlı ve kalıcı bir üstünlük ve zafer elde etmiş olur.[263] Bununla birlikte, toplumlar arası kültürel etkileşimi daha nötr biçimde ifade etme çabası içinde bulunan sosyal bilimciler de mevcuttur. Bunlar, belirli bir toplumun dünyanın geri kalanından yalıtılabilmesinin mümkün olmadığına dikkat çekmektedirler. Kendi disiplinleri de kültürler arası temas bağlamında gelişmiş olan antropologlar, kültürler arası etkileşim sürecini tartışmak için "kültürle(n)me" (*acculturation*) kavramını geliştirmiş bulunmaktadırlar.[264] Fransız tarihçisi Nathan Wachtel'in İspanyol fethinden sonraki Peru üstüne yaptığı çözümlemesinin, *kültürleme* ve İtalyan sosyoloğu Vittorio Lanternari'den aldığı "yapının dağılması / yapısızlanma" (*destructuration*) kavramlarına dayandığı görülmektedir. Wachtel, Georges Gurvitch'in de kullandığı[265] "yapının dağılması" deyiminden, geleneksel toplum sistemini oluşturan ayrı parçalar aralarındaki bağların kopmasını anlıyordu. Kızılderililer'in kendi toplumlarında yaşanan

---

[259] Knutsen, s. 253.
[260] Gülsevim Yumuk, "Is Everything that is Legal Ethical? Research on the Turkish Tax System", *The Ashgate Research Companion to Corporate Social Responsibility* içinde (305-318), ed. David Crowther ve Nicholas Capaldi, Burlington: Ashgate Publishing Company, 2008, s. 307-308.
[261] Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 3. b., İstanbul: Alfa Basın Yayın Dağıtım, 2004, s. 291-93; Yasemin Kilit Aklar, "Globalist Teoriler: Emperyalizm ve Bağımlılık", *Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış* içinde (123-137), Kocaeli: Umuttepe Y., 2009, s. 130.
[262] Arı, *Uluslararası İlişkiler*, s. 431.
[263] Julie Reeves, *Culture and International Relations: Narratives, Natives and Tourists*, London: Routledge, 2004, s. 99.
[264] Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 134-135.
[265] Bkz. George Ritzer, *Explorations in Social Theory: From Metatheorizing to Rationalization*, London: SAGE Publications Ltd, 2001, s. 90-91.

değişime tepkilerini "kültürle(n)me" terimiyle tartışıyor ve bu terimi, bir kültürün başat, ötekininse ast durumda olduğu bir kültürel temas diye yeniden tanımlıyordu.[266]

Wachtel'in *kültürleme* anlayışının önemli bir özelliği, sadece "nesnel" kültür teması ile ilgilenmekle kalmayıp, astların başat kültür hakkındaki imgesine de "yenik düşenlerin vizyonu" kavramı altında bakmasıdır. Kültür etkileşiminin siyasal bağlamını araştırması ve iki kültürün üyelerinin birbirlerini algılama yollarıyla ilgilenmesi, eski kültürleme modeline yeni bir boyut kazandırarak, onu yalnızca betimleyici değil, aynı zamanda da açıklayıcı hale getirmektedir.[267] Başat ve ast kültürler arasındaki etkileşimin uluslararası siyaset düzeyindeki bu açıklamasının ulusal düzeydeki tezahürünü Amerikalı sosyolog Edward Shils, toplumun merkezî kurumsal sistemini çözümlemek için ürettiği "merkezî değer sistemi" kavramıyla çözümlemiştir. Merkezî değer sistemi, toplumun kutsal bildiği şeylerle olan bağlantısından ve egemen güç sahipleri (otoriteler) tarafından tutulmasından dolayı merkezidir. Merkeziliğin bu iki boyutu birbiriyle yaşamsal bir ilişki içindedir ve her biri diğerini tanımlar ve destekler.[268] Bir başka deyişle, merkezîleşme, bir yandan toplumun, kutsallaştırdığı şeylere samimiyetle uymasından, diğer yandan da, o şeylerin yönetici elitler tarafından tutulmasından ileri gelmektedir. Bu tespit, Marx'ın "Her dönemin hakim ideolojisi, o dönemin hakim sınıflarının ideolojisidir" tezini hatırlatmaktadır.[269]

Uluslararası düzeyde düşünüldüğünde, XIX. yüzyıl Rusya'sında, XVIII. yüzyıl Prusya'sında ve XVII. yüzyıl Hollanda'sında aristokratların onlar için bir yabancı dil olan Fransızca'yı günlük yaşamlarında kullanmaları, hem kendilerini toplumsal skalada daha aşağı insanlardan ayırmalarının bir yolu, hem de uygarlık merkezi olarak gördükleri Paris'e bir saygı gösterisiydi.[270] "Geri kalmış bir toplumun içinde yaşamadan ayrılmanın biricik yolu olan tüketim maddeleri iştahı, bu batılılaşmış sınıf gençlerinin, kadınlarının kafalarında bir devrim yapar, onları toplumdan sıyırıp koparır. Bu, onlarda ... Batı uygarlığının tüketim maddelerine karşı tapınırcasına bir sevgi yaratır. Medenileşmek ile ... yabancı ithal malı tüketim maddelerine düşkünlük aynı şey demek olur."[271] Yerli aydınların, kendi toplumlarının "hayat tarzı ve tüketim modelini değiştirmek için" Batılı burjuva ve kapitalistlerden çok gayret ettikleri görülür.[272] Buna bağlı olarak, XIX. yüzyılda dünyanın geri kalan

---

[266] Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 152.
[267] Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 153.
[268] Joel S. Migdal, *State in Society: Studying How States and Societies Transform and Constitute One Onether*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, s. 44.
[269] Ahmet Öncü, *Sosyoloji ya da Tarih: İbn-i Haldun ve Mukaddime Üzerine Bir Deneme*, Ankara: Öteki Y., 1993, s. 55.
[270] Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 94-95.
[271] Niyazi Berkes, *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, İstanbul: Yön Y., 1965, s. 190-191.
[272] Ali Şeriati, *Medeniyet ve Modernizm*, çev. Ahmet Yüksekoğlu, İstanbul: Bir Y., 4. b., 1985, s. 27.

bölgelerinden Batı'ya gönderilen öğrencilerin oradan "özgür düşünceli" kimseler değil, aksine, büyük bir çoğunlukla "fikren tutsak ve kötü bir taklitçi olarak" dönmüşlerdir.[273] Turan'ın ifadesiyle, "Batı yanlısı düşünce tarzını benimseyenler, uygarlığın bileşik bir bütün olduğunu, teknoloji ve kültür gibi iki bileşkeye ayrılamayacağını" öne sürüyorlardı. Onlara göre, değişim, modern teknolojinin benimsenmesiyle sınırlı kalamazdı, değişim *kültürel dönüşüm*ü de içermek zorundaydı.[274]

Bu nedenle, azgelişmiş olarak adlandırılan ülkelerin modernleşme çabalarını bütünüyle dış dinamiklere bağlamak ve bunu emperyalizm diye nitelendirerek tek yönlü bir sömürü ilişkisi şeklinde sunmak, olguyu yanlış anlama sonucunu verecektir. Gerçekte çok defa azgelişmiş olarak adlandırılan ülkelerin bizzat kendileri modernleşme çabası içine girmekte "uygar" olarak adlandırılan ülkeleri taklit etmektedirler. "Bu azgelişmiş ülkeler benzer bir ekonomik ve toplumsal gelişme çizgisini göstermedikleri halde hegemonik gücün bazı ekonomik, *kültürel* ve siyasal özelliklerini benimsemeye çalışırlar."[275] Mesela Comte'un pozitivizmi ve "ilerleme" düşüncesi yaşadığı dönemde Batı dışı toplumlarda büyük ilgi görmüş ve hatta birçok ülkede resmî devlet felsefesi haline bile getirilmiştir. Brezilya bayrağının üzerindeki amblemde "*ordre et progrés*" ibaresinin bulunması bunun basit örneğidir. Öte yandan Kemalist hareketin doğrudan izleyicisi olduğu Jön Türk hareketini simgeleyen "İttihat ve Terakki" ibaresi de, yine "*ordre et progrés*" deyiminin Osmanlıca'ya bir tercümesiydi.[276] Gellner'in ifadesiyle, "Batılılaşma yolundaki Kemalist miras hem demokrasiyi hem de sekülerliği içeriyordu". "Bunun altında yatan tümevarım şöyleydi: Batı seküler ve demokratiktir. Batı güçlüdür. Biz de güçlü olmalıyız. Öyleyse biz de seküler ve

---

[273] M. Muhammed Hüseyin, *Modernizmin İslam Dünyasına Girişi*, çev. Sezai Özel, İstanbul: İnsan Y., 1986, s. 47.

[274] İlter Turan, "Türkiye'de Din ve Siyasal Kültür", *Çağdaş Türkiye'de İslam* içinde (39-69), ed. Richard Tapper, çev. Özden Arıkan, İstanbul: Sarmal Y., 1993, s. 42-43. "Ahmed Cevdet Paşa'nın dediği gibi, 'yeni bir medeniyyet yoluna gidilmek' fikrinin ortaya çıktığı bu dönemde 'İşin başından başlanmayup kuyruğundan tutulmuş bu binanın temeline bakılmayup sakfin (tavanın) nakşine özenilmiş; ya'ni Frengistan'da münteşir olan fünun ve sanayiin neşr ü tervicine himmet olunmak lazım gelürken enhar-ı medeniyyetin getürdügi hass ü haşak, israf ü sefahete aldanılmış idi'." (Bekir Karlığa, "Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Yeni Bulunan Bir Fizik Kitabı Tercümesi ve Onsekizinci Yüzyılın Başında Osmanlı Düşüncesi", *Bilim-Felsefe-Tarih*, S. 1 [Mayıs 1991, İstanbul: Hikmet Neşriyat], s. 325.) "(Yeniçeriliğin ilgasından sonra kurulan) Yeni Osmanlı ordusunun bu başarısızlığı (1828-29 Rusya Savaşı) ıslahatın ve destekçilerinin prestijlerine gölge düşürdü. Çoğu kişi askeri yenilginin eski unsurların ilga edilmesinin ve Batı'yı taklit etmenin sonucu olduğu inancındaydı. Sultan'ın bu yenilgiden çıkardığı sonuçlar ise çok başkaydı. Ona göre askeri ıslahat henüz yeterli seviyeye ulaşmamıştı. Bu yüzden daha hızlı Batılılaşma için daha çok çaba sarfetmek gerekiyordu. Takip eden yıllarda Batılılardan doğrudan yardım talep etmeye, artan sayıda yabancı danışman getirtmeye başladı.... Avrupa geleneklerini ülkeye uyarlamaya; kabuller vermeye, toplantılar tertiplemeye başladı. Hükumet dairelerine, hatta ordu kışlalarına resimlerini astırdı. Askeri üniformalar bile Batılılaştırıldı." (Ebubekir Bagader, *Modern Çağda Ulema*, çev. Osman Bayraktar, İstanbul: İz Y., 1991, s. 47.)

[275] Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 317, n. 19.

[276] Ersin Balcı, *İlerlemenin Öteki Yüzü*, İstanbul: Ağaç Y., 1992, s. 37-38.

demokratik olmak zorundayız"[277] Durumu Toynbee, "Türk 'Herodian'ları, Batılı bir milletin veya devletin kopyasını Türkiye'de üretmeye çalışıyorlar" diyerek özetlemişti.[278] Bu, ne sadece Türkiye'ye özgü bir durumdur ne de salt Cumhuriyet döneminde yaşanmıştır. Bütün bir Yakındoğu ve/veya Ortadoğu'da Fransa Cumhuriyeti'nin ulus-devlet yapısı örnek alınmıştır.[279]

İlerleme (terakki) kavramının yanısıra, "yeniden doğuş" ve "diriliş" kavramlarına olan ilgi de aynı eğilimden beslenmektedir. Wallerstein, ilerleme inancı kadar, dünyanın pek çok bölgesinde geniş ölçüde kullanılan *rönesans* (yeniden doğuş) sözcüğünün Avrupa'nın özgül kültürel tarihinden kopya edilmiş olmasına dikkat çekmektedir. "Yeniden doğuştan söz eden, önceki bir kültürel şan çağını öne sürmüş, ama aynı zamanda şu an itibariyle kültürel bakımdan aşağı bir konumu kabul etmiş olmaktadır."[280] Bu noktada milliyetçilik de, benzer bir çelişkili söylem geliştirmiş, bir yandan sömürgeleştirilmiş halkın aşağılık olduğu iddiasını reddederken, diğer yandan da, geri bir ulusun kendi kültürel kimliğini koruyarak kendisini "modernleştirebileceğini" savunmuştur. Böylece, milliyetçilik "sömürgeci egemenliğin dayandığı entelektüel 'modernlik' varsayımını" kabul eden bir söylem üretmiştir.[281]

Bununla birlikte, modernleşme kavramının, günümüzde bu kavramla anlatılmak istenen olgunun anlaşılması bakımından güçlüklere yol açtığı da ileri sürülmektedir. Modernliğin sorununun, durmadan değişmesi olduğunu ileri süren Burke, tarihçilerin bu yüzden Ortaçağ sonuyla Sanayi Devrimi'nin başı arasındaki dönemi anlatmak için, kendi içinde çelişkili "erken modern" gibi bir terim icat etmek zorunda kaldıklarını söylemektedir. Ona göre, "post-modern" kavramının icadı da aynı şekilde anlaşılmalıdır.[282] Modernleşme kavramına ve kuramlarına yöneltilen eleştirilerden bir başkasını, modernleşmeci okulun azgelişmişlik sorununu toplumların kendi iç yapı ve değerlerine bağlayarak çözümlemeleri ve

---

[277] Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, çev. Simten Coşar, Saltuk Özertürk ve Nalan Soyarık, İstanbul: İletişim Y., 1998, s. 117.

[278] Arnold Toynbee, *Medeniyet Yargılanıyor*, çev. Ufuk Uyan, İstanbul: Yeryüzü Y., 1980, s. 189. Herodian, "Roma kültürünü benimseyip taklit eden" eski Yahudi devleti kralı Herod'a gönderme yapan bir tabirdir (Bkz. Şahin Uçar, *Tarih Felsefesi Açısından İslâm'da Mülk ve Hilafet*, İstanbul: İz Y., 1996, s. 138). Toynbee'ye göre, Herodian'lığın zayıf tarafı, yaratıcı değil, taklitçi olmasıdır. "Bu yüzden bir başarıya ulaşsa bile, insani bir yaratıcılığı geliştirmek yerine taklit ettiği toplumun makine yapımı maddelerini geliştirmeye mahkum." Bkz. Toynbee, *Medeniyet Yargılanıyor*, s. 190.

[279] Güzel, s. 327.

[280] Immanuel Wallerstein, *Tarihsel Kapitalizm*, çev. Necmiye Alpay, İstanbul: Metis Y., 2. b., 1996, s. 73.

[281] Partha Chatterjee, *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası*, çev. Sami Oğuz, İstanbul: İletişim Y., 1996, s. 71. Milliyetçiliğin tezahürlerinden biri ekonomide devletçilik olarak görülmekle birlikte, bu tür politikaların hayata geçirilmesinin ardındaki etkenler ilk anda düşünülenden daha karmaşık bir sürece işaret etmektedir. Mesela, bir ülkenin diğer bir ülkeye ekonomik yaptırım uygulaması, genelde, yaptırıma maruz kalan ülkenin ekonomide devletçiliğe yönelmesine ve ekonomik faaliyetleri ile üretim yapısını yeniden düzenleme çabası içine girmesine yol açmaktadır. Bkz. Daniel W. Drezner, *The Sanctions Paradox: Economic Statecraft and International Relations*, Cambridge: Cambridge Universtiy Press, 1999, s. 11-12.

[282] Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 134.

dış etkileri gözardı etmeleri iddiası oluşturmaktadır. Buna göre, modernleşmeci bakış açısı, "azgelişmiş" toplumların tutucu, değişime yabancı, ilerleme karşıtı olduklarını ve geleneksel değer ve normları yücelten bir toplumsal yapıya sahip bulunduklarını öne sürmektedir. Batı toplumlarını ideal ya da norm olarak gösteren modernleşmeciler, diğer toplumları geleneksel, Üçüncü Dünya'ya ait, azgelişmiş ya da gelişmemiş toplumlar olarak kategorize etmektedirler. Bunun yanı sıra modernleşmeciler, toplumsal zenginliğin adil paylaşımı, doğa ile uyum ve çevrenin korunması gibi konuları gözardı etmektedirler.[283]

Modernleşme kuramına yönelik en temel eleştirilerden birini, onun "ilerleme" inancı oluşturmaktadır. Bu inancın, ufuklarımızın son birkaç yüzyılla sınırlandırılmasından beslendiği öne sürülerek, zamansal bakımdan daha geniş bir perspektifin, değişimin tek doğrultulu (*unilinear*) olmadığını, tarihe "tek yönlü" bir yol olarak bakılamayacağını gösterdiği belirtilmektedir. Bir başka deyişle, toplum her zaman modernleşmenin öngördüğü şekilde merkezîleşmenin, karmaşıklaşmanın, uzmanlaşmanın vb. artması yönünde hareket etmemektedir.[284] İlerleme inancını eleştiren Parkinson, tarihin bize, biri ötekinin yerine geçen iktidar biçimlerinin her birinin kusursuzluk değil, çürüme elde ettiğini gösterdiğini savunmaktadır.[285] Toplumların binlerce yıldan beri, hem başarısızlık hem de başarıyla taçlanan deneyimler yaşadıkları görülmektedir.[286] Carr'ın ifadesiyle, geri dönüşsüz, sapmasız ve kesintisiz, süreklilik içinde devam eden, kopuksuz düz bir çizgi boyunca ilerleyen türden bir gelişmeye aklı başında hiç kimse hiçbir zaman inanmamıştır. "Açıktır ki, ilerleme dönemleri olduğu gibi, gerileme dönemleri de vardır."[287] Bu noktada, Oswald Spengler'in 1918 yılında yayınlanan "*Batı'nın Çöküşü*" adlı önemli eserinin Avrupa-merkezci ve ilerlemeci anlayışın sorgulanmasına yol açması itibariyle bir çığır açtığını kabul etmek gerekmektedir.[288]

Modernleşme yaklaşımına yönelik bir başka eleştiri, Habermascı eleştirel kuram tarafından dile getirilmiştir. Pozitivizmin bilginin bağımsızlığı ön kabulünü reddetmesine ve bilgi ile çıkar arasında ilişki kurmasına dikkat çeken Habermas, modernitenin teknik bilgi ile araçsal ussallık arasındaki ilişki üzerine kurulu olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre,

---

[283] Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, s. 189-191.
[284] Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 133.
[285] C. Northcote Parkinson, *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984, s. 8-9.
[286] Jean Baechler, *Kapitalizmin Kökenleri*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi Y. 2. b., 1994, s. 171-172.
[287] Edward Hallett Carr, *Tarih Nedir?*, çev. Misket Gizem Gürtürk, İstanbul: İletişim Y., 5. b., 1996, s. 135-136.
[288] Donald R Kelley, *Frontiers of History: Historical Inquiry in the Twentieth Century*, New Haven: Yale University Press, 2006, s. 83-84; Michael Bell, *Literature, Modernism and Myth: Belief and Responsibility in the Twentieth Century*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 10-11.

modernite projesi, araçsal ussallığın toplumun her alanına ve bu arada uluslararası ilişkilere yansıması demektir. Uluslararası sorunların teknik sorunlar olarak görülmesi ve insan faktörünü dışlayan teknik çözümler aranması modernite projesinden kaynaklanmaktadır. Moderniteyi bitmemiş ya da başarılı olamamış bir proje olarak nitelendiren Habermas'a göre bunun nedeni, *ilerleme* ve *özgürlük* vaad edildiği halde sadece ilkinin gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bir başka ifadeyle, modernite kapitalist teknolojik gelişmeyi hayata geçirmiş fakat demokrasiyi geri plana atmış, modernitenin araçsal ussallığı özgürlük yerine *egemenlik* ilişkilerini üretmiştir. Aynı şekilde araçsal ussallık temelinde kurulan Uluslararası İlişkiler kuramı da, uluslararası sistemdeki egemenlik ilişkilerine meşruiyet kazandırmaktadır.[289] Araçsal ussallığın bireyler arası ilişkilerde iletişimi yok ettiğini ve bunun sonucu olarak kamu alanını sömürgeleştirdiğini öne süren Habermas, çözümü iletişimsel ussallığın araçsal ussallığın yerini almasında görür. Böylece devlet-toplum ilişkilerinde demokratikleşmenin öne açılacak, demokratik bir dünya düzeninin oluşturulması mümkün olacaktır.[290] Benzer şekilde bu özgürlük ve demokrasi yokluğuna dikkat çeken Gellner, Habermas'tan farklı olarak, daha eski ve daha iyi bilinen kavramları kullanarak, modern toplumda fertlerin "hadım edilmiş sayılmaları" gerektiğini söylemektedir. "Aksini iddia etse bile modern insan bir kral, ülke veya dine değil bir kültüre sadakat göstermektedir. Ayrıca, genel anlamıyla kullanırsak, hadım edilmiş sayılır. Yani Memlukların içinde bulundukları durum evrenselleşmiştir. Modern insan artık bir akrabalık grubuna bağlı değildir. Kendisiyle bir anonim kültür topluluğu arasına giren önemli bir bağ da kalmamıştır."[291]

Dünya Sistemi ve Uluslararası Toplum

Doğal olarak siyaset sosyolojisi, başlangıçtan beri, uluslararası alanı ilgilendiren yaklaşım ve görüşleri de bir ölçüde içinde taşımıştır. Bununla birlikte, siyaset sosyolojisinde haricî yani ülke-dışı etmenlerin önemi, daha çok dünya sistemi (*world system*) yaklaşımı ile dünya siyaseti (*world polity*) analizinin ilgilendiği bir konu olarak var olagelmiştir.[292]

---

[289] E. Fuat Keyman, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* içinde (227-260), der. Atila Eralp, 7. b., İstanbul: İletişim Y., 2004, s. 232-233; Tom B. Bottomore, *Frankfurt Okulu*, çev. Ahmet Çiğdem, 2. b., Ankara: Vadi Y., 1997, s. 78-80. Araçsal ussallık/akılcılık kavramını literatüre kazandıran Adorno ve Horkheimer'e göre, araçsal akılcılık, aklın kapitalizmin işleyişi için araç yapılmasıdır. Bkz. J. M. Bernstein, *Adorno: Disenchantment and Ethics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, s. 83-84.

[290] Keyman, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", s. 234.

[291] Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusculuk*, çev. Büşra E. Behar ve Günay G. Özdoğan, İstanbul: İnsan Y., 1992, s. 74.

[292] Nitsan Chorev, "On the Origins of Neoliberalism: Political Shifts and Analytical Challenges", *Handbook of Politics: State and Society in Global Perspective* içinde (127-144), ed. Kevin T. Leicht ve J. Craig Jenkins, New York: Springer, 2010, s. 131, n. 3.

Marksizmden etkilenen Andre Gunder Frank ve Wallerstein gibi bağımlılık teorisyenleri, ekonomik ilişkiler temelinde inceledikleri *dünya sistemi* çerçevesinde analizlerine sermaye sahipleri, sınıflar ve *uluslararası örgütler* gibi unsurları da katmakta ve çatışmaların asıl nedeninin sınıfsal farklılıklar olduğunu öne sürmektedirler.[293] Bu çerçevede Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, karşılıklı bağımlılığın sadece refahı değil, aynı zamanda olumsuz yönde bağımlılığı ve korunmamışlığı artıracağı konusunda Rousseau ve List'in dile getirmiş bulundukları endişeleri dikkate alarak 'kompleks karşılıklı bağımlılık' kavramını ürettiler ve akonomik işbirliği üzerine oluşan ilgi merkezini aşmak suretiyle teorilerini Uluslararası İlişkiler'in güvenlik, etki ve yapısal güç gibi geleneksel ilgi alanlarıyla irtibatlandırdılar.[294]

Dünya sistemi teorisinin temel amacı, dikkatimizi toplumsal bölünmelerden devletler ve toplumlar arasındaki bölünmelere çevirmeye çalışmaktır. Buna göre, kapitalist dünya sistemini belirleyen merkezî ülke veya ülkeler ile onların etkisi altındaki çevresel veya yarı-çevresel ülkeler arasında, işgücünün adaletsiz bir mübadele çerçevesindeki uluslararası taksimi aracılığıyla gerçekleşen bir bölünme vardır. Immanuel Wallerstein'ın çalışmaları, dünyanın ekonomik ve politik düzenindeki değişimleri açıklamaya yardım etmek için, Kondratieff'in yükseliş ve çöküş trendlerine atıfta bulunarak dünya tarihindeki farklı dönemlere odaklanmıştır. Dünya sistemi teorisi çerçevesinde yapılan tartışmalar kısmen, kapitalist dünya sisteminin ekonomik ve politik döngüleri/çevrimleri arasındaki ilişkilere ve bunların doğasına ve uzunluğuna ilişkindir. Ancak, politik güç ve onun güçlü ekonomik çıkarlar ile olan yakın bağlantısı, dünya sistemlerinin dinamiklerinde merkezî bir rol oynar. Dünya sistemi teorisyenleri tarafından politik eylemler ve tutumlar, dünya sistemi içindeki hakimiyet mücadelesinin yansımaları olarak görülür.[295] Öte yandan, evrensel değerlerin ortaya çıkması gerektiğini savunan kozmopolitanist yaklaşımın, aktörlere daha az, yapılara ise daha fazla vurguda bulunmak suretiyle, küresel sivil toplumun postmodern bir politik sosyolojisi olmaya yaklaştığı görülmektedir.[296]

Uluslararası alanda sistem fikrine dayanan yaklaşımlara göre, uluslararası sistemde (uluslararası toplumda), uluslararası eylemcilerin ortaya koydukları eylemler ve ilişkiler, birtakım kurallar çerçevesinde cereyan etmekte ve göreceli bir istikrardan sözetmek mümkün görünmektedir. Bu şekilde birleşmiş bir dünya düşüncesini dile getiren yaklaşımlar iki ana

---

[293] Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, s. 199-200.
[294] Knutsen, s. 326-327. Keohane ve Nye'nin söz konusu çalışması için bkz. Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, *Power and Interdepence: World Politics in Transition*, Boston: Little, Brown & Co., 1977.
[295] Axel van den Berg ve Thomas Janoski, "Conflict Theories in Political Sociology", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (72-95), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 83.
[296] Drake, s. 186-187.

akım altında birleştirilmektedir: Federalizm ve fonksiyonalizm/işlevselcilik. Federalizm yaklaşımının tezi, uluslararası toplumun örgütlenmiş bir yapıya doğru ilerlemekte olduğudur. Buna karşı işlevselci yazarlar, uluslararası örgütlerin mevcudiyeti olgusundan hareket etmektedirler. Onlara göre, daha şimdiden ekonomik, kültürel, teknik alanlarda uluslararası örgütlere tanınmış ve devredilmiş olan işlevler, er ya da geç bir süre sonra, devletlerin ortadan kalkmaları sonucunu verebilecektir.[297] Devletle yanyana faaliyet gösteren diğer aktörlerin varlığına vurgu yapan sistem analizcileri ve ticaret teorisyenleri dünya siyasetinde ve dünya toplumunun anarşik doğasında devletin önceliği bulunduğunu kabul eden realist varsayımlara meydan okumaktadır. Gerek sistem analizcileri gerekse işlevselciler, devletler arasındaki düzenli fakat karmaşık etkileşimin yeni uluslarüstü aktörlerin hizmet ettiği uluslararası bir düzeni ürettiğini ile sürmektedir. Onlara göre, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, IMF ve NATO gibi uluslararası organizasyonlar ve çokuluslu işletmelerin küresel yapılanmaları bu gelişmenin tezahürleri durumundadır.[298]

Öte taraftan, sosyolojik sistem teorisi, toplumu "dünya toplumu" olarak tasarlamak ve devletleri dünya siyaset bütününün alt birimleri olarak tanımlamak suretiyle siyaset sosyolojisinde uluslararası nitelik taşıyan bir teorileştirme çabası sergilemektedir. Bu durumda dünya toplumunun siyasal sistemi onun karakter itibariyle küresel olan sosyal çevresiyle bağlantılı olarak ele alınabilir. Bu da, mevcut *küreselleşme* araştırmalarının iki merkezî sorunu karşısında yeni bir yaklaşım geliştirmeyi mümkün kılmaktadır: Devletlerin birincisi diğer sosyal sistem organizasyonlarıyla (mesela ticarî firmalarla) ilişkisi ve ikinci olarak da dünya siyasetinin diğer teşkilatlarıyla (özellikle de uluslarüstü olanlarıyla) olan bağlantısı. Şayet devletler artık dünya toplumunun politik sistemindeki tek ilgili ve elverişli organizasyon konumunda değilseler ve diğer faaliyet sistemlerinin organizasyonları devlet otoritesini etkin biçimde bir dereceye kadar umursamayabiliyorlarsa, "güç" artık sadece ulus-devletler arasındaki ilişkiler çerçevesinde yer tutmaya devam edemez. Bu durumda politik gücün yeri ve alanıyla ilgili değerlendirme ve yaklaşımların yenilenmesi gerekir.[299]

Öte yandan, dünya sistemi teorisinin Uluslararası İlişkiler alanının inceleme konusuna giren birçok olguyu açıklamakta yetersiz kaldığı dile getirilmektedir. Mesela dünya savaşlarının bu kuram çerçevesinde anlaşılması mümkün değildir. Hayes'in belirttiği gibi, Birinci Dünya Savaşı çıktığında, gerek kitleler, gerekse sınıflar hükümetlerine destek yarışına girmiş, Marksist sosyalizm iflas etmiştir. Bu ideolojinin takipçilerinin savaşa girmemek veya

[297] Önen, s. 25-29.
[298] Knutsen, s. 326.
[299] Halfmann, s. 143.

engel olmak için "genel grev" veya başka yollara hiç başvurmadıkları gibi, "büyük şirketler" ve "milletlararası maliye" yollu ekonomik değerlendirmeler de geçersiz hale gelmiştir.[300]

Yapısalcı Yaklaşımlar ve Kültürel Boyut

Uluslararası İlişkiler kuramı sadece dünya sistemi yaklaşımı çerçevesinde değil, yapısalcı realizm ve onun tenkidi mahiyetindeki sosyal inşacılık/oluşturmacılık olarak bilinen alternatifi açısından da sosyolojiye borçlu durumdadır. Bu çabalar sırasında farklı yaklaşımların birbirlerinden birçok durumda kısmen yararlandıkları da görülmektedir. Yapısalcı yaklaşımın gelişmesine, Uluslararası İlişkiler'in geleneksel öğretim sınırlarının giderek fark edilmesi durumu da eşlik etmiştir. Vestfalya Anlaşması'ndan bu yana Avrupa'da süregelen devletler arası etkileşimin mevcut sosyal bilimler paradigmaları çerçevesinde büyük ölçüde dar görüşlü bir incelemeye tâbi tutulduğu gerçeğini fark eden bilim adamları, Vestfalyacı devlet sistemi hakkındaki çalışmalardan devşirilen genellemelerin, Avrupa dışına çıkıldığında karşılaşılan çok-kültürlü dünyamızda anlamlı olup olamayacağını merak ettiler. Böylesi bir sorgulamayı Ferguson ve Mansbach (1996) yapmışlar, uluslararası ilişkilerin sınırlarını coğrafya ve tarih ekseninde genişleterek, Batı dışındaki bölgeleri analizlerine dahil etmişler, böylece Uluslararası İlişkiler alanına önemli bir *kültürler arası* boyut katmışlardır. Ferguson ve Mansbach, teritoryal devletin nasıl bir aktör olduğunu göstermekte ve bunun Batılı kökenlerini ortaya koymaktadırlar. Aynı zamanda, "millî birlik" ve "devlet egemenliği" gibi temel kavramların meslekî literatürde nasıl mübalağa konusu yapıldığını göstermektedirler.[301]

Yapısalcılardan J. G. Ruggie, uluslararası yaşamın yüzyıllardır kendi kendi kendine yeten anarşik bir sistem olarak işlediği iddiasını reddederek, uluslararası sistemin normlar, kurallar ve "mübadele anlayışları" yasalarına göre işlediğini ve bunların tekrarlanan pratiklerle sürekli yeniden *yapılandığını* ileri sürmektedir. Kavramsallaştırmanın gözlemden önce geldiğini, deneysel gerçekliklerin anlamının onları çevreleyen kavramlara bağlı olduğunu öne süren yapısalcılar, Nicholas Onuf ve Alexander Wendt de dahil olmak üzere, uluslararası siyaset yapılarının *toplumsal etkileşimin* sonuçları olduklarını ileri sürmüşlerdir. Onlara göre devletler statik değil, dinamik aktörlerdir, bu yüzden de devlet kimlikleri değişmez değildir, tam aksine karmaşık, tarihsel, üst üste gelen ve sık sık çatışan uygulamalar vasıtasıyla yeniden yeniye yapılanmaktadır. Yapısalcılar, geçicilik göstermeleri, istikrarsız olmaları ve sürekli değişmeleri nedeniyle, iç politika ve uluslararası ilişkiler arasındaki farkın

[300] Hayes, s. 173-174.
[301] Knutsen, s. 369-370.

önemsizleştiği konusunda hemfikirdirler.[302] "Kolektif biz"in inşasına kolektif "ötekiler"in inşasının eşlik ettiğine dair eski düşünceyle bağlantılı olan yapısalcılıktan yararlanan Uluslararası İlişkiler bilim adamları, uluslar ve devletler arasında giderek artan etkileşimi, "biz" ve "ötekiler" arasındaki karşılıklı yapılandırılmış ilişkiler gibi incelenebilecek inşa edilmiş kimlikler olarak yorumladılar.[303] Yapısalcılığın pek çok biçiminin mevcut olduğunu vurgulayan Wendt, ve onlardan makul ve *sosyolojik* bir boyutu olan birini uluslararası sistem hakkında teori geliştirmek için kullandığını belirtmektedir.[304]

Yapısalcı realizmi eleştiren Wendt, onu tenkit ederken bir dizi sosyolojik yaklaşım ve gelenekten de yararlanmış, George Herbert Mead ve (*Verstehen* olarak bilinen Alman yorumsamacı sosyoloji geleneğinden etkilenmiş olan) Erving Goffman gibi isimler tarafından inceleme konusu yapılan Amerikan sembolik etkileşim anlayışından ve Peter Berger ile Thomas Luckmann'ın çalışmalarında örnekleri görülen bilgi sosyolojisinden geniş ölçüde etkilenmiştir. Wendt'in sosyal inşacılık yaklaşımı, ilk olarak sosyolojide kendisini gösteren ve diyalektik materyalizmin yapısalcı eğilimleri ile Talcott Parsons'ın yapısal-işlevselciliğinin gölgesinde ortaya çıkan aktör-yapı tartışmasını, bilim felsefesiyle doğrudan ilişkili eleştirel realizm türünden tartışmaların da etkisiyle, Uluslararası İlişkiler kuramına uyarlamıştır. Sosyal aktörlerin öneminin anlaşılmasını sağlamak için Wendt, disiplinin ana mecrasına ait statik anarşi düşüncesini değiştirmiş, uluslararası sistemde devletlerin bir yandan anarşi ortamının gereklerine göre sınırlanmış bir hareket alanına sahip olurken, diğer yandan da o ortamın kurulmasına yol açacak şekilde kendi rollerini oynadıklarını ileri sürmüştür. Ona göre, Hobbes, Locke ve Kant'ın açıkladıkları üç ayrı "anarşi kültürü" çerçevesinde devletler tarafından oynanan belirli "sosyal roller" (düşmanlık, rekabet, dostluk) sembolik teknikler olarak hizmet görmektedir. Wendt için, maddî kapasiteler, söz konusu ilişkilerin kendisine hem eklemlendiği hem de onun içinde yorumlandığı "sosyal bağlamlar" öncelikle anlaşılmaksızın kavranamaz. Wendt'in açtığı inşacılık kulvarında yürüyerek bir araştırma gündemi oluşturan Richard Price ve Nina Tannenwald, uluslararası siyasette uygun davranışı ortaya koyan "uygarlık standardı"nın şemsiyesi altında kimyasal ve nükleer silahların kullanılmaması yönünde bir normun ortaya çıkışı üzerinde çalıştılar. Benzer şekilde, Martha Finnemore, "insanî müdahale normu"nun, Hristiyanlar'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun baskılarından korunması çabalarıyla başlayarak zaman içinde nasıl oluşturulduğunu ve köleliğe karşı savaş ile sömürgelikten kurtuluş aşamalarından geçilerek evrensel bir insanlık

---

[302] *A.g.e.*, s. 372-373.
[303] *A.g.e.*, s. 369.
[304] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 1.

kavramına ne şekilde ulaşıldığını tasvir etti. Patrick Jackson ise, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni Alman devletinin imajının Batı medeniyetinin merkezî kavşağı olarak yeniden oluşumu üzerinde çalıştı.[305]

Bazı yazarlar, uluslararası olay ve olguları "normal" bir sosyal vakıa olarak anlamanın bir yolu olmak üzere uluslararası siyaset sosyolojisini inşa etmek için, oluşturmacılık/yapılandırmacılık (*constructivism*) ile yapısalcılığı (*structuralism*) birleştirmeye çalışmaktadırlar. Burada oluşturmacılık, itiyatları ve köklü teamülleri (*habitus*) tesis eden sübjektif yaklaşım, fikir ve eylem kalıplarının temsil ettiği bir sosyal yaratılışın mevcut bulunduğu düşüncesini, yapısalcılık ise, genellikle sosyal sınıflar olarak adlandırılanlar başta olmak üzere grupların ve faaliyet alanlarının objektif toplumsal yapılar anlamına geldiği fikrini ifade etmektedir. Bu iki yaklaşımın birleştirilmesi, sübjektif ve objektif unsurların diyalektik bir ilişki içinde analize dahil edilmesi, sosyal varlığı inşa eden öznelerin sübjektif tutumlarıyla onlardan büyük ölçüde bağımsız olup onları kuşatan ve etkileyen sosyal yapıların ortaya koyduğu etmenlerin birlikte incelenmesi arayışına karşılık gelmektedir.[306]

1980'lerde ve 1990'larda Uluslararası İlişkiler disiplini sosyolojiden sadece "sosyal inşacılık" yaklaşımı ve aktör-yapı (*agent-structure*) tartışmasının değişik uzantıları çerçevesinde açıkça değil, aynı zamanda onların eleştirisi çerçevesinde neo-realistlerlerden de örtülü biçimde yararlandı. Ancak, hem inşacılık hem de yapısalcı realizm, Uluslararası İlişkiler bilim adamlarının çok daha öteye, sosyolojinin klasiklerine uzanan bir yolculuğunun ara istasyonları durumundaydılar. Öyle ki, Durkheim'in sosyal dayanışma kavramı, Weber'in öznelliğe (*subjectivity*) dair çalışmaları ve sosyal bilimler teorisyenlerinin geliştirdiği rasyonalite, sosyal eylem ve güç gibi kavramlar Uluslararası İlişkiler disiplinine taşındı. Michael Mann'ın dünya tarihinde sosyal gücün kaynaklarına ilişkin yaptığı öncü çalışma, bu etkilenmelerin bir ürünüydü. Sosyolojinin Uluslararası İlişkiler disiplini üzerindeki etkisi ve

---

[305] Lawson ve Shilliam, s. 72-74. Bahsi geçen çalışmalar için bkz. Alexander Wendt, "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, 41:3 (1987), s. 335-370; Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999; George Herbert Mead, *Selected Writings*, Chicago: University of Chicago Press, 1981; Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York, 1959; Peter Berger ve Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality*, London: Penguin, 1967; Richard Price, *The Chemical Weapons Taboo*, Ithaca: Cornell University Press, 2007; Nina Tannenwald, *The Nuclear Taboo: The United States and the Non-Use of Nuclear Weapons Since 1945*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007; Martha Finnemore, "Constructing Norms of Humanitarian Intervention", *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* içinde (153-188), Peter Katzenstein (ed.), New York: Columbia University Press, 1996; Martha Finnemore, *The Purpose of Intervention: Changing Beliefs about the Use of Force*, Ithaca: Cornell University Press, 2003; Patrick Jackson, *Civilizing the Enemy*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2006.

[306] Didier Bigo, "The Möbius Ribbon of Internal and External Security(ies)", *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory* içinde (91-116), ed. Mathias Albert, David Jacobson ve Yosef Lapid, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2001, s. 97-98.

iki disiplin arasındaki entelektüel etkileşim çok boyutlu ve karmaşık bir nitelik almış bulunmaktadır. Nasıl Waltz, Durkheim'dan uluslararası anarşi anlayışı çerçevesinde yararlandıysa, onun yapısalcı realizmini eleştiren birçok Uluslararası İlişkiler akademisyeni de sosyolojik düşünce geleneklerinden, özellikle de Jürgen Habermas ile arkadaşlarının çalışmaları tarafından temsil edilen Frankfurt Okulu geleneğinden faydalandılar. Sosyal dayanışmanın modern biçimlerinin etik bakımından imkânı üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınan Habermas'a göre, modernite sosyal "sistem"in kuralsızlığı ile "yaşam-dünya"nın iletişimsel rasyonalitesi arasında bir gerginlik üretiyor olsa bile, manevî/ahlâkî tutum ve siyasal eylem ikincisinin, yani "yaşam-dünya"nın iletişimsel rasyonalitesinin korunması ve geliştirilmesi ile gerçekleşecektir. Çünkü Habermas'a göre, modern sosyal yaşamın ahlâkî taahhütleri, "ideal-konuşma durumları"na yönelmiş bireyler arasındaki özgür ve eşit teatiden ortaya çıkan doğruluk talebi ile manevî/ahlâkî eylemin zemini durumundaki iletişimsel eylem biçimleri çerçevesinde gündeme gelmektedir. Habermas'ın bu yaklaşımı ile Uluslararası İlişkiler teorisi arasında bir bağlantı kuran Andrew Linklater, uluslararası ilişkilerin "yaşam-dünya"sının, manevî/ahlâkî evrenselciliğin zayıf bir biçimini yansıttığını ileri sürmüştür. Çünkü, modern öznenin dünya ölçeğinde evrenselleşmesi yoluyla ortaya çıkan karşılıklı konuşma ve muhavereye dayalı akıl yürütme, bir başka deyişle iletişimsel rasyonalite ortaya, manevî/ahlâkî terkiplerin uluslararası ilişkilere aktarılmasına hizmet edecektir. Böylece Linklater, küresel düzeydeki kuralsızlık tarafından karakterize edilen modern toplumda dayanışmanın ahlâkî biçimlerinin varlığını sürdürmesini sağlayacak sosyolojik saikleri Uluslararası İlişkiler disiplinine kozmopolitan teori çerçevesinde taşımış oluyordu. Genel olarak sosyolojik yaklaşımlar, ulusal ve uluslararası alanlarda varlığını sürdüren niteliksel açıdan farklı toplumsal yaşam biçimlerinin bulunup bulunmadığı sorusuna ilişkin bilgi vermiş bulunmaktadır. Yine sosyolojik yaklaşımlar, ülke içinde etkili olduğu görülen sosyal dayanışmanın sınırlar ötesine de yansıyıp yansıyamayacağına ilişkin tartışmalarda yol gösterici olmuştur. Bu çerçevede modern sosyal dayanışmanın muhtevası ile sosyal yaşamın ahlâkî imkânları üzerinde duran Daniel Chernilo, klasik sosyolojinin modern toplum ile ulus-devlet arasındaki ilişki konusunda bir "metodolojik ulusalcılık"la malul bulunduğunu ileri sürmektedir.[307]

---

[307] Lawson ve Shilliam, s. 73-75. Sözü edilen çalışmalar için bkz. Michael Mann, *The Sources of Social Power Vol. 1*, Cambridge: Cambridge University Press, 1986; Jürgen Habermas, *Knowledge and Human Interests*, Boston: Beacon Press, 1971; Jürgen Habermas, *Reason and the Rationalization of Society*, Boston: Beacon Press, 1983; Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity: Twelve Lectures*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1987; Andrew Linklater, *The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of the Post-Westphalian Era*, Columbia: University of South Carolina Press, 1998; Andrew Linklater, "Dialogic Politics and the Civilising Process", *Review of International Studies*, 31:1 (2005), s. 141-154.

Diğer yandan, John Meyer ve arkadaşları tarafından "kurumsalcılık" (*institutionalism*) etiketi altında sosyolojik bir bakış açısıyla geliştirilen bir yaklaşım, "sosyal *yapılar*"ı sabit veri olarak kabul edip tartışma dışı bırakmak yerine nedensel değişkenler olarak ele almaktadır. Kurumsalcıların bakış açısına göre, sosyal yapı, devletlerin oluşturduğu bir *uluslararası toplum* tarafından değil, genişleyen ve derinleşen *dünya kültürü* tarafından kurulur. Onların kültür kavramının içeriği, Bull, Watson, Wight ve Gong tarafından tartışma konusu yapılan Batı değerlerine benzememektedir; onlara göre, modern uluslararası sistem, çekirdeğini Weberyan (ve Batılı) rasyonalite anlayışının oluşturduğu güçlü bir dünya çapındaki kültürel kurallar dizisi tarafından yönetilmektedir.[308] Meyer'ın temel kavramlarından birini, birkaç farklı anlam yüklediği "dünya toplumu" tabiri oluşturmaktadır. Bu anlamlardan biri çerçevesinde dünya toplumu, Birleşmiş Milletler gibi dünya düzeyindeki/genelindeki organizasyonlardan, insan hakları ve çevre gibi kolektif konularda açık hedeflere sahip bulunan kurumlardan ve tüm insanlığın yararını gözeten normatif düşünce akımlarından oluşan kolektif bir sistemdir.[309]

Ulus-Devlet ve Uluslararası Toplum

Doğal olarak, devlet ve devlet egemenliği, uluslararası siyaset sosyolojisi için de önemli tartışma konularından birini oluşturmaktadır. Hatta, Uluslararası İlişkiler ile sosyolojinin entegrasyonu, devletin, uluslararası ve ulusal alanların oluşturduğu bütüne dayanacak şekilde sosyolojik bir bakışla yeniden tanımlanması sayesinde mümkün olmaktadır.[310] Bunun da ötesinde, modernlik adı verilen dönüşüm ve değişim süreci, ulusal ve uluslararası boyutlar çerçevesinde devlet formu içinde gerçekleşen bir ilişki şeklinde ifade edilmektedir.[311] Değişim ve dönüşüm incelemeleri, otoriter ya da totaliter yönetimlerin demokratik rejimlere dönüşmelerini sağlayan farklı yollar ile bunların otoritaryanizm karşısındaki sağlamlıkları, kırılganlıkları ve tekrar ona teslim olma potansiyeli üzerinde yoğunlaşmış bulunmaktadır.[312] Modernite paradigması devleti siyasal egemenlik alanı olarak sunmakta ve onu sivil topluma vatandaşlığın ulusal biçimleri vasıtasıyla bağlamaktadır. Ancak tarihsel olarak devletler uluslararası ilişkiler çerçevesinde inşa edilmektedir. Yani

---

[308] Finnemore, s. 19.
[309] John W. Meyer, "Rationalized Environments", *Institutional Environments and Organizations: Structural Complexity and Individualism* içinde (28-54), ed. John W. Meyer ve W. Richard Scott, London: Sage Publications Ltd., 1994, s. 41.
[310] Hobson, *The Wealth of States*, s. 5
[311] Philip McMichael, "Globalization", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (587-606), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 594.
[312] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 111-112.

devlet sisteminin devamlılık gösteren tarihi global ve bölgesel, sınıfsal, ırksal ve etnik güç ilişkileri bütününe eklemlenmiş durumdadır.[313]

Ulus-devletin ve devlet egemenliğinin nasıl kurulduğuna ilişkin sosyolojik öğe, devlet içi ve uluslararası siyasetteki çağdaş değişimleri anlamak için kritik öneme sahiptir. Uluslararası İlişkiler teorisindeki ve siyaset sosyolojisindeki tartışmaların çoğu, açıkça veya örtük biçimde, devletin toprak unsuruna ilişkin boyutlarına vurguda bulunma eğilimi göstermektedir.[314] Ülke sınırları bir yandan devlet egemenliğine işaret ederken diğer yandan devletleri, ulusları, sınıfları ve hatta medeniyetleri birbirinden ayırmaktadır. Kimlik daima farklılığa işaret ederken, sınırlar da bu kimliklerin devam etmesini sağlamaktadır.[315] Devletleri özerk aktörler (*actor*) olarak ele alan teorik çerçeveler ile onları küresel yapılara (*structure*) eklemlenmiş oluşumlar olarak değerlendiren teorik çerçeveler arasındaki tartışma eski bir fikir mücadelesidir ve yıllarca sosyal bilimleri meşgul etmiş bulunan daha genel fail-yapı (*agent-structure*) tartışmasının bir parçası durumundadır. Siyaset bilim ve realist Uluslararası İlişkiler kuramında aktör ya da etken (*agent*) yönelimli yaklaşımlar belirleyici olagelmiştir. Yapıya ağırlık veren (yapısalcı) yaklaşımlar ise sosyal yapıları nedensel değişkenler olarak analizlerine temel yapmışlar ve aktörleri ve çıkarlarını onlara bağlı olarak açıklamışlardır.[316]

Uluslararası siyaset sosyolojisi çerçevesinde devlete ilişkin inceleme konularından bir başkasını meşruiyet ve tanınma konusu oluşturmaktadır. Uluslararası İlişkiler bilim adamları, Weber'in araçsal rasyonellik yaklaşımından ve onun "meşru otorite" kavramından pekçok tartışmada yararlandılar. Mesela Michael Barnett and Martha Finnemore hizipçiliğin, siyasî entrikaların, hantal karar alma süreçlerinin ve kendini soyutlayan seçkinlerin yüksek kalitede siyaset yapımına imkân vermediğini açıklarken, kilit nokta olarak Weber'in yaklaşımına dayanıyorlardı. Weber açısından, devlet algısına ilişkin "büyü bozulması"nın ortaya çıkması (araçsal rasyonalite), rasyonalitenin diğer biçimlerinden (değer), sosyal ve manevî/ahlâkî eylem arasındaki ilişkinin birbirinden bilinçli olarak koparılması itibariyle farklıdır. Benzer şekilde, Weber'e göre, araçsal rasyonalite, siyasal meşruiyetin diğer ideal-tiplerinden (karizmatik ve geleneksel meşruiyet), temel manevî/ahlâkî hedeflere yönelik teknik araçlara izin veren yolları içeriyor olmasıyla ayrılabilir. Barnett ve Martha Finnemore için, araçsal akılcı eylem, insan tabiatının davranışsal düzeyde istikrarlı ve devamlı bir

[313] McMichael, s. 593.
[314] David Jacobson, *Rights across Borders: Immigration and the Decline of Citizenship*, London: The Johns Hopkins University Press Ltd, 1997, s. 4.
[315] Bigo ve Walker, s. 735.
[316] Finnemore, s. 14.

özelliği değildi, tam aksine, ister ulusal düzeyde olsun isterse uluslararası, modern siyasal gücün uygulanmasında mündemic bulunan belirli bir sosyal eylem biçimiydi.[317]

Devlet, devlet egemenliği ve meşruiyet konularıyla ilişkili bir başka sorun, ulus-devletin ideolojik zeminini oluşturan milliyetçiliktir. Birçok yazar, milliyetçiliğin özü itibariyle bir politik meşruiyet teorisi olduğunun altını çizmiş bulunmaktadır.[318] Milliyetçiliğin İngiltere'deki kökenleri ve buradan Fransa'ya, Almanya'ya, Rusya'ya, Japonya'ya, ABD'ye, Doğu ve Güney Avrupa'ya yayılış süreci bilinmektedir. Uluslararası bir niteliği bulunan pan-milliyetçilik (*pan-nationalism*) de özü itibariyle yalın milliyetçiliktir.[319] Pan-nasyonalizme benzer şekilde, Morgenthau ayrıca bütün bir dünyaya kurtuluş vaat eden "milliyetçi evrenselcilik"ten söz etmektedir.[320] Hayes ise, 1870'lerden I. Dünya Savaşı'na kadarki dönemin, yani milliyetçiliğin Avrupa ile Amerika'da gerçek bir kitle hareketi halini aldığı sıraların, millî emperyalizmin olağanüstü patlayışı gerçekleştirmiş olmasına dikkat çekmektedir.[321] Ona göre, *yeni emperyalizm* esas itibariyle milliyetçi bir olguydu.[322] Aynı şekilde Balibar, emperyalizmin basit fetih girişiminden, bir "uygarlık" temeline oturmuş *evrensel* egemenlik girişimine ancak ırkçılık/milliyetçilik olarak dönüşebildiğini vurgulamaktadır.[323]

Bu konuları dünya toplumu kavramı etrafında şekillenen araştırma gündemi çerçevesinde, yapısalcı realizm ile İngiliz Okulu arasında ortaya çıkan sinerjiye atıfta bulunarak incelemiş bulunan Chernilo, söz konusu "metodolojik *nasyonalizm*"in bakış açısının Uluslararası İlişkiler disiplinine bir "yurtçiyle kıyas" eleştirisi olarak yansıdığını belirtmektedir. Ona göre, yurtçiyle kıyas eleştirisi, yurtçi toplumlar düzeyinde ortaya çıkan düzen türlerinin uluslararası alana aktarılabileceği düşüncesinin reddi anlamına gelmektedir.

---

[317] Lawson ve Shilliam, s. 75-77. Sözü edilen çalışma için bkz. Michael Barnett ve Martha Finnemore, *Rules for the World: International Organizations in Global Politics*, Ithaca: Cornell University Press, 2004.

[318] Bkz. Kathryn A. Manzo, *Creating Boundaries: The Politics of Race and Nation*, London: Lynne Rienner Publishers, 1998, s. 38; John A. Hall, *The State of the Nation: Ernest Gellner and the Theory of Nationalism*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s. 55; Timothy Baycroft, *Culture, Identity and Nationalism: French Flanders in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Suffolk: The Boydell Press, 2004, s. 2. Mesela Guibernau şöyle demektedir: "Bir başka konu da, belirli politikacıların ulusalcı talepleri kendi politikalarını haklı göstermek için kullanmalarıdır. Ulus-devletlerde halkın istemediği belirli tedbirleri meşrulaştırmak için 'ulus için fedakarlık yapma gereği' veya 'ulusumuz bu çabayı hakediyor' ve benzeri söylemlere başvurulduğu çokça görülür." Bkz. Montserrat Guibernau, *Milliyetçilikler - 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler*, çev. Neşe Nur Domaniç, İstanbul: Sarmal Y., 1997, s. 113.

[319] Liah Greenfeld ve Jonathan Eastwood, "Nationalism in Comparative Perspective", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (247-265), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 264.

[320] Hans J. Morgenthau, *Uluslararası Politika*, C. II, çev. Oran ve Ünsal Oskay, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği, 1970, s. 432.

[321] Bkz. Hayes, s. 135.

[322] *A.g.e.*, s. 139.

[323] Etienne Balibar, "Irkçılık ve Milliyetçilik", *Irk, Ulus, Sınıf-Belirsiz Kimlikler* içinde (50-87), ed. E. Balibar ve I. Wallerstein, çev. Nazlı Ökten, 2. b., İstanbul: Metis Y., 1995, s. 85.

Oysa, zımnî ve örtük bir evrenselciliği klasik sosyal teoriden çıkarmak mümkündür, hatta o, Avrupa "doğal yasa" geleneğinden bile elde edilebilir ve bu evrenselcilik düşüncesi, uluslararası dinamiklerin teorileştirilmesi için kullanılabilir. "Sosyal uluslararası" (*the social international*) konusuna ilişkin sosyolojik yaklaşımlar, öznellik durumunun Uluslararası İlişkiler disiplininde anlaşılma biçimini de etkilemiştir. Öznellik konusu, hangi sistemlerde anarşik/anomik bireylerin bulunduğu sorunuyla da yakından ilişkilidir. Uluslararası İlişkiler disiplinindeki üçüncü büyük tartışma kapsamında pozitivizmi eleştiren pekçok yazar, post-pozitivist ya da post-modernist teoriyi takip ederken hermenötikten ve yorumsamacı sosyolojiden öznellik bağlamında yararlanmışlardır. Öyle ki, sosyolojik kaynakları kullanarak, araçsal akılcılığın, akılcı/rasyonel öznelliğin tipik nitelikte modern bir biçimi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Doğal olarak araçsal rasyonalite kavramı, ilk önemli sosyologlardan Max Weber'in izi takip edilerek kullanılmaktadır. Weber'in sosyolojisinin büyük bölümü, rasyonalitenin modern biçimlerinin, sosyal eylemin ve siyasal düzenin araçsal rasyonalitenin şekli üzerinde niçin ve nasıl etkili olduğu konusunun araştırılmasıyla ilgilidir. Mesela o, "Protestan ahlâkı" tezinde, Protestan çağrının, ne dünyevî zevklere müsamaha göstermeyi ve ne de bu dünyadan kaçışı isteyen manevî düsturlar arasında tarihsel olarak istisnaî bir konumda bulunduğunu ileri sürmektedir. Öyle ki Protestanlık bu dünya "içinde"ki emeğin zahidliğini talep etmektedir. Ancak Weber'e göre, bireyleri sosyal eylemin kendisine yöneldiği değer-yüklü hedeflere ilişkin zararı öngörme ve hesaplama imtiyazına sahip özneler haline getiren bu gelişme, "büyünün bozulmasına" ya da bir hayal kırıklığının yaşanmasına yol açtı.[324]

Batı toplumlarının mevcut sosyo-ekonomik düzeninin oluşumunda gözardı edilemez bir yeri bulunan ve modernleşme süreci ile Batı dünyası üzerinden tüm küreyi etkileyen Protestanlığı uluslararası siyaset sosyolojisi açısından önemli hale getiren bir başka faktör, *milliyetçilik* akımlarının ortaya çıkmasında oynadığı roldür.[325] Batı'da milliyetçiliğin ortaya çıkışının bir yandan kapitalizmin gelişmesiyle, diğer yandan da Protestanlığın yaygınlaşmasıyla ilişkili olduğu bilinmektedir. Ticarî kapitalizmin doğuşu, devletlerin dış piyasalarda kendi tüccarıyla bütünleşmesini ve ulusal bilincin ortaya çıkmasını sağlarken, feodal toplumda önemli olan din faktörünün Protestanlık ve laisizm ile zayıflatılması da, toplumsal en önemli unsuru olarak vatan fikrinin güç kazanmasınının önünü açmıştır. Kapitalizm, Hıristiyanlığı kendi amaçları doğrultusunda reforma tabi tutarak, Protestanlık

[324] Lawson ve Shilliam, s. 74-76.
[325] Liah Greenfeld, *Nationalism: Five Roads to Modernity*, Cambridge, Mass.: *Harvard* University Press, 1993, s. 55.

mezhebinin benimsenmesini ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu arada, Protestanlığın bir varyantı olan Püritenlik, XVII. yüzyıldan itibaren İngiliz milliyetçiliğinin temelini teşkil etmiştir.[326] Buna bağlı olarak, milliyetçiliğin modernleşmenin bir işlevi olduğu düşüncesi, yakın dönemde literatürde dikkat çekici şekilde ön plana çıkmıştır.[327] Modernleşme kavramı burada tarihsel bir anlama sahiptir ve belirli bir zaman dilimini ifade etmektedir. Avrupa'da Rönesans ve Reformasyon'a kadar gerilere giden söz konusu dönemin ayırıcı özelliği, laikleşmenin ve kapitalizmin doğuşuna sahne olmuş bulunmasıdır.[328]

Hans Kohn, 1946 yılında yayınladığı *The Idea of Nationalism* adlı çalışmasında, Renan gibi, milliyetçiliğin statik ve yapısal bir olgu olmaktan çok, temelde bir "fikir" olduğunu ileri sürmüştür. Millet de, ona göre, esas itibariyle egemen bir topluluktu. 1980'li ve 1990'lı yıllarda ise konuyu Eric Hobsbawm, Ernest Gellner, Anthony Smith ve Benedict Anderson araştırdılar. Bunlardan ilk ikisi yapısalcıdır, onlara göre ulus ve ulusçuluk temelde yapısal ve maddî bir olgudur.[329] Bununla birlikte, milliyetçilik akımlarının esas itibariyle modernleşmeci kuramlar oldukları kabul edilmektedir. Öyle ki, "milliyetçiliğin, modernleşmenin bir işlevi olduğu kuramları yakın dönemdeki literatürde oldukça ön plana çıkmış" bulunmaktadır.[330] Hayes'e göre, "Milliyetçilik, sürekli genişleyen bir pazarın yanında, önemli bir Avrupa ihraç malıydı". Hindistan'da, Çin'de, Mısır'da ve diğer yerlerdeki önde gelen yerli halklar, oradaki Avrupalı memur, tâcir, misyoner ve öğretmenler sayesinde ve özellikle de İngiltere, Fransa, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ünivesite ve kolejlere gönderilen öğrenciler vasıtasıyla milliyetçiliği özümsediler. Milliyetçi iştiyakla dolan yerli entelektüeller, bunu kitlelere de ulaştırdılar.[331] İlk bakışta milliyetçilik temeli üzerine kurulu ulus-devlet yapılanmaları ile cumhuriyetçilik ve demokrasi arasında bir ilişki varmış gibi görünmekle birlikte, gerçekte gerek demokrasi ile özgürlükler, gerekse temel hak ve hürriyetler ile rejim tipleri arasındaki ilişki sanıldığından daha karmaşık bir nitelik taşımaktadır. Mesela bugünkü İsrail'in bir "etnik demokrasi" olarak kabul edilmesine karşılık, etnik ve ırksal farklılıkları tanıyan "çok-uluslu" imparatorluklar/devletler şeklinde demokratik olmayan bir rejim tipi de vardır. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu İslâm'a imtiyaz tanımakla birlikte, millet sistemi çerçevesinde belirli başka dinlere hoşgörü göstermiştir. Milletlere belirli bir örgütsel özerklik tanınmış, bütün gayrimüslimlerin bunlardan birine ait olmaları

---

[326] "Milliyetçilik", *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul: Risale Y., 1990, s. 32.
[327] Mithat Baydur, *Milliyetçilik*, İstanbul: Ağaç Y., 1994, s. 62.
[328] Smith, s. 66.
[329] Greenfeld ve Eastwood, s. 247.
[330] Baydur, s. 62.
[331] Hayes, s. 145.

istenmiştir. Vergiler verildikçe ve Osmanlı Devleti'nin otoritesine meydan okunulmadıkça grupsal farklılıklara müsaade edilmiştir.[332]

Benzer şekilde, Uluslararası İlişkiler disiplininin halihazırda yaşanan olaylarla gereğinden fazla ilgilendiğini, buna karşılık insanlık tarihinde var olagelmiş bulunan farklı uluslararası topluluklara ilgisiz kaldığını düşünen Martin Wight, "devletler sistemleri sosyolojisi" (*sociology of states-systems*) adını verdiği yaklaşım çerçevesinde, Greko-Romen ve Eski Çin devletler sistemi gibi farklı tarihsel tecrübelerin bağımsız politik toplulukların aynı anda varolmasına imkân sağlayan ortak bir kültüre nasıl sahip olduklarının ve askerî bir rekabetin kaçınılmaz realist bakış açısı ile dünya barışının ahlâkî vizyonu arasındaki gerilime nasıl bir anlam yüklediklerinin araştırılmasını talep etmiştir.[333] Öte yandan, devlet sınırları içinde ve ötesinde kimlerin vatandaşlık hak ve yükümlülüklerine sahip olması gerektiğine ilişkin sorular vasıtasıyla, eşitlik, özgürlük ve farklılığın şartları, çağdaş siyaset sosyolojisi içinde birbirleriyle uyumlu hale getirilmeye çalışılmaktadır. Ancak günümüzde *küreselleşme*, özellikle Batılı devletlerin topraklarındaki geniş ölçekli göç ve yerleşim hareketleriyle bağlantılı olarak, "ulus-sonrası vatandaşlık" olgusuyla ilgili sorunlara ve çevresel tehlikelere acilen cevap verme zorunluluğuna yol açmaktadır. Ulusal kimlik, haklar ve yükümlülükler ve "kader ortaklığı" çerçevesinde bir ülke toprağına ait olmanın anlamı tartışılır hale gelirken, önceden ulus-devlete açıkça bağlı olan vatandaşlığın kendisi, bir ülke toprağıyla ilişkili olma özelliğini yitirmektedir.[334]

Öte yandan, devlete ilişkin oldukça gelişmiş bir literatüre sahip bulunan liberal geleneğin bu gelişmişlik ölçüsünde karmaşık, muğlak ve çeşitlilik içeren bir görünüm sergilediği görülmektedir. Aşırı uçların birinde, toplumsal aktörlerin devlet tarafından denetim altına alınmadığı bir ortamda toplumun daha çok fayda sağlayacağına inanan bazı *liberal* teorisyenler bulunmakta olup *anarşizm*e doğru eğilim göstermektedirler. Bu tavır, *şeffaf dünya ekonomisinin* refahı artıracağına ve *savaşları azaltacağına* inanan rasyonalistlerce yeniden gündeme getirilmektedirler. Tam aksi yöndeki diğer aşırı uçta ise, devletin, toplumun

---

[332] David R. James ve Kent Redding, "Theories of Race and State", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (187-198), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 196-197. James ve Redding, Osmanlı İmparatorluğu gibi demokratik olmayan rejim tipleri için ayrıca parantez içinde despotik nitelemesi yapmaktadırlar. Ancak, etnik ve ırksal farklılıkları tanımayan bir demokrasi, despotik sıfatını gerçekte daha çok hak etmektedir. Görüldüğü gibi, çağımızın karmaşık gerçekliğini yansıtmada mevcut kavramlar kimi zaman yeterli olmamakta, hatta yanlış anlama ve yorumlara neden olmaktadır.

[333] Andrew Linklater, "Introduction", *International Relations: Critical Concepts in Political Science*, Vol. 4 içinde (1251-1252), ed. Andrew Linklater, London: Routledge, 2000, s. 1251.

[334] Nash, s. 40.

genel refahının temin edilmesinde bir araç olarak kullanılması gerektiğine inanan, sosyalizme doğru bir eğilim gösteren liberaller yer almaktadır.[335]

Küreselleşme

Küreselleşme konusu, siyaset sosyologları tarafından, ulus-devlet oluşumunun ve vatandaşlık kavramının merkezî öğesi olan "egemenliğin" geleneksel yorumu ile ilişkisi bağlamında incelenen konulardan birini oluşturmaktadır. Öyle ki, 1980'lerden itibaren, genelde sosyal bilimcilerin ve özelde siyaset sosyologlarının dikkatlerini çevirdikleri belki en önemli konu, küreselleşme idi.[336] İnsanlar küreselleşmeden bahsettiklerinde genellikle, giderek güç kazanan *uluslarüstü egemenlik sistemini* kastetmektedirler. Bu gelişmenin, ulaşım ve iletişim araçlarındaki köklü ve kapsamlı değişimin doğal ve kaçınılmaz sonuçları arasında yer aldığını ileri sürenler bulunmaktadır.[337] Küreselleşme, uluslarüstülük ve devlet egemenliğinin kısmen sona ermesi, Uluslararası İlişkiler tartışmalarında XX. yüzyılın sonu gibi yakın bir zamanda yer almıştır. Ancak küreselleşme, yeni bir terim olmakla birlikte, özel olarak yeni bir olguya tekabül etmemektedir. Çünkü Avrupa, Amerika ve Asya Ortaçağ'ın geç dönemlerinden beri birbirleriyle etkileşim halindeydi. "Uluslarüstücülük" de benzer şekilde, uzun süredir, modern Batı'nın ayrılmaz bir parçasını teşkil etmektedir.[338] Bir başka deyişle, küreselleşme gerçekte bütünüyle yeni bir olgu değildir; temel yapısı, ortaya çıkışı, boyutları ve yolaçtığı sonuçlar itibariyle tarihsel ve sosyolojik araştırmaya açık bir sosyal durumdur.[339]

Küreselleşme konusunun siyaset sosyolojisine dahil edilmesi zorunluluğu, esas itibariyle bu disiplindeki uluslararası boyutun açığa çıkarılması anlamına gelmektedir. Küreselleşmeye ilişkin temel yaklaşım ve teoriler sosyoloji, iktisat ve Uluslararası İlişkiler disiplini çerçevesinde geliştirilmiş bulunmaktadır.[340] Söz konusu süreç, yakın zamanlarda ortaya çıkan, insanların tek bir *dünya toplumuna,* küresel topluma eklemlenmesi süreciyle ilgili bir konu olarak inceleme konusu yapılmaktadır.[341] Diğer taraftan, bütün politikaların esas itibariyle *yerel* olduğunu söyleyenler ile gerçekte bütün politikaların *küresel* kabul

---

[335] Knutsen, s. 339.
[336] Olick ve Demetriou, s. 4-5.
[337] Peter Evans, "Counterhegemonic Globalization: Transnational Social Movements in the Contemporary Global Political Economy", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (655-670), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 655.
[338] Knutsen, s. 344.
[339] Jens Bartelson, "The Social Construction of Globality", *International Political Sociology,* Vol. 4, No. 3 (2010), s. 231.
[340] George Ritzer, *Globalization: A Basic Text,* Chichester: Wiley-Blackwell, 2010, s. 455.
[341] Albrow, s. 9.

edilmesi gerektiğini öne sürenler arasında da bir tartışma yaşanmaktadır (Khagram, McMichael ve Evans).[342] Birçok yazarın özellikle vurguladığı gibi, küreselleşme sadece sermayenin ve kapitalizmin uluslararasılaşması değildir, aynı zamanda küresel kurumların ve süreçlerin dünyanın her yerine nüfuz etmesidir; yani bir yönüyle ekonomik, diğer yönüyle de siyasaldır.[343] *Siyasî küreselleşme* ile *ekonomik küreselleşme* arasındaki uygunluk ve örtüşme, muhtemel bir dizi teorik yansımalarıyla birlikte, siyaset sosyolojisi için önemli ve nasıl sonuçlanacağı belli olmayan bir empirik sorun durumundadır.[344] Bir başka ifadeyle, küreselleşme çerçevesinde ortaya çıkan küresel topluluklar, sosyal ve politik güçteki önemli dönüşümlerin yansımaları ve öğeleridir.[345] Yol açtığı dönüşüm ve değişimle küreselleşme, devlet yapılarını etkisizleştirmekte, ülke sınırları içindeki hizmet kapasitesini ve geleneksel işlevlerini zayıflatmakta, buna karşılık yıkıcı etnik ve dışlayıcı kimlikleri cesaretlendirmektedir.[346]

Büyümekte olan bir politik makro-sosyoloji araştırmaları alanı olarak *küreselleşme,* bir dünya düzeninin ortaya çıkışı ve ulusal politik alan ile ulusal toplum, ekonomi ve kültür arasındaki karşılıklı ilişkilerde dönüşüm olarak kendisini göstermektedir. Küreselleşme kavramının üç genel anlama sahip bulunduğu görülmektedir: Birincisi, uluslarüstü ekonomik, sosyal, kültürel ve özellikle de iletişimsel güçler sayesinde dünya genelinin giderek artan biçimde karşılıklı bağlantı içine girmesidir. İkincisi, ulusal toplumlar üzerindeki uluslarüstü egemenlik alanlarının büyümesi, bir dünya düzeninin oluşmasıdır. Üçüncüsü ise, küreselleşmenin bilişsel boyutu ya da küresellik bilincidir. Siyaset bilim yaklaşımlarının küresel politik ve yasal kurumlar ile ulus-devletler ve ulusal politikalar arasındaki karşılıklı ilişkiye odaklanmasına karşılık, küreselleşmenin siyaset sosyolojisi, araştırmalarında ekonomik, kültürel ve sosyal nitelikteki küresel güçler ile bunların ulus-devlet ve ulusal politik düzen üzerindeki etkilerine ağırlık verir. Bu yüzden, karşılaştırmalı siyaset sosyolojisi küreselleşme analizinde iki temel hususa odaklanır: Birincisi, küreselleşmenin farklı derecelerinin ulus-devlet toplumlarıyla bağlantısı çerçevesinde karşılaştırılmasına yönelik tarihsel süreç analizidir. İkincisi ise, küresel-ulusal ve küresel-yerel hatlar üzerinde ortaya çıkan farklı küreselleşme biçimlerinin ortaya koyduğu yapısal ve kültürel çeşitlenmenin

---

[342] Hicks, Janoski ve Schwartz, s. 2.
[343] Mildred A. Schwartz ve Kay Lawson, "Political Parties: Social Bases, Organization, and Environment", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (266-286), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 284.
[344] Jason Beckfield, "Transboundary Politics", *Handbook of Politics: State and Society in Global Perspective* içinde (145-160), ed. Kevin T. Leicht ve J. Craig Jenkins, New York: Springer, 2010, s. 156.
[345] Rita Abrahamsen ve Michael C. Williams, *Security Beyond the State: Private Security in International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 90.
[346] Hooks ve Rice, s. 583.

karşılaştırılmasına yönelik güncel-eşzamanlı durum analizi. Bu çerçevede, küreselleşmenin sadece Batı'daki etkilerine değil, aynı zamanda Batılı olmayan toplumlar ve siyasal düzenler üzerindeki etkilerine de odaklanma yönünde artan bir eğilim mevcuttur.[347]

Öte yandan, küreselleşmenin ulus-devletler için bir egemenlik krizine yol açtığı ve devlet-vatandaş ilişkisinin üzerinde kurulduğu toplumsal sözleşmenin içeriğinde küresel piyasa düzeninin gerekleri çerçevesinde bir değişme yaşandığı öne sürülmektedir. Bu kriz dünya genelinde kendisini farklı biçimlerde göstermekte ve küresel piyasa düzeninin bir yansıması olarak değişik sosyal hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca, fiilî küresel ekonomik baskılar ve etkiler birçok devleti neoliberal politik reformlar ve toplumsal düzenlemeler yapmaya zorlamaktadır. Küreselleşme ile birlikte gündeme gelen bir başka konu göç hareketleri ve göçmen kitlelerin yaşadıkları ulusal kimlik, vatandaşlık ve entegrasyon eksenli sorunlardır. Çifte vatandaşlık uygulamalarının yaygınlaşmasının bariz bir şekilde ortaya koyduğu "çifte milliyet" olgusu giderek daha büyük bir boyutlarda kendisini göstermektedir.[348] Böylece egemenlik, modern çağın devlet-toplum ilişkisi ve uluslararası sistemin düzgün işleyişi için bulduğu bir çözüm değil, zamanımızın merkezî bir sorunu olarak analiz edilmesi gereken bir mesele haline gelmiştir.[349] Küreselleşmenin ulus-devletler için bir egemenlik krizine yol açıyor olması, bu süreç çerçevesinde "güc"ün giderek daha fazla globalleşen bir ekonomide devletin (devlet sisteminin) dışında temerküz etmesi ve bunun da siyaset ile toplumsal dinamikler arasındaki ilişkilerin biçimini ve seyrini etkilemesiyle ilişkilidir. Küresel güçler, ekonomi politikalarını dışarıyla rekabet güdüsü çerçevesinde belirleme ve hatta bazen kendi yurtiçi ekonomilerini dış etkenlerden bağımsız biçimde düzenleme girişiminde bulundukları zaman devletlerle karşı karşıya gelmektedir. 1950'li yılların başından itibaren uluslararası göçlere giderek artan bir biçimde izin verilmesi, devletler üzerindeki küresel baskının çok daha karmaşık bir hale gelmesine neden olmuş bulunmaktadır. Ayrıca, bu göçmenlerin nasıl davranacaklarını ve ayrıca hem yurtiçi siyasete hem de uluslararası sivil topluma ve uluslararası hareketlere nasıl ve ne ölçüde entegre olacaklarını daha çok kültürel etkenler belirlemektedir. Bu durum, küreselleşme konusunun salt ekonomik ve siyasal değil, aynı zamanda kültürel etkenler çerçevesinde tartışılması gerektiğini göstermektedir.[350]

---

[347] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 113.
[348] Hicks, Janoski ve Schwartz, s. 27.
[349] Didier Bigo, "Pierre Bourdieu and International Relations: Power of Practices, Practices of Power", *International Political Sociology*, Vol. 5, No. 3, s. 254.
[350] Hicks, Janoski ve Schwartz, s. 28.

Siyasî küreselleşme, ister biçimsel isterse gelişigüzel olsun, politik eylemin devletin ve devletler arası ilişkilerin ötesine uzanan bir düzeyinin gelişmekte olmasına işaret etmektedir. Bunu, birçok bakımdan, küresel siyasî kurumları kendi temsillerinden bağımsız olarak var olan sosyal güçlerin ve kimliklerin bir yansıması ve ifadesi olarak incelemek için, ulus-devlet bağlamında geliştirilmiş eski yaklaşımları ve onların beraberindeki varsayımları (verili kimlik, sınırlandırılmış sosyal güçler ve sabit çıkar gruplarından ibaret kuşatılmış bir toplum) kullanan küresel postmodern durumun politik sosyolojisine ait bir model çerçevesinde, ister ekonomik isterse kültürel olsunlar, en temeldeki süreçlerin bir yansıması olarak anlayabiliriz. Küresel ve postmodern politik sosyoloji, alternatif nitelikte, küresel politik eylemi zımnî bir şekilde varsayılmakta olan kimliklerin ve gerçekliklerin yansıması olmaktan çok, yeni aktörlerin ve politikaların temsil ve sunum düzeyinde kurulması olarak görmektedir.[351]

Uluslararası siyaset sosyolojisi açısından, genel siyaset sosyolojisindeki neo-modernizasyon analizi şeklinde yenilenmiş bulunan makro-yaklaşımlar, tek biçimlilik yerine dünya genelindeki *farklı* modernitelerin kabulü perspektifi ve *uluslarüstü/küresel yönelimler* de önem taşımaktadır. Siyaset sosyolojisinin karşılaştırma da içeren bu disiplinler arası gelişimi, politik-sosyolojik analizin makro ve mikro düzeylerindeki karşılaştırmanın sosyal-bilimsel genellemeciliğini ve kültür-bilimsel bireyselciliğini içerecek şekilde karşılaştırma metodolojisinin genişlemesini ve çoğulcu hale gelmesini de içeriyordu. Modern siyaset sosyolojisinin modernleşme paradigmasının kavramsal çerçevesi içinde kristalize olmasıyla birlikte, ondaki baskın eğilim, özellikle niteliksel mahiyette ve çok sayıda değişkenli istatistik tekniklerini kullanan genelleştirici bir karşılaştırma metodolojisi haline geldi. Bu gelenek çerçevesinde yapılan karşılaştırmalar özellikle şu dört hususa atıfta bulunmaktadır: 1. Karşılaştırma birimleri olarak ulus-devlet toplumlarına, 2. Farklı ulusal bağlamlar içindeki öğeler ve değişkenler arasında yaşanan ilişkilere, 3. Söz konusu öğelerin ulusal düzeydeki yapılanma ve şekillenmelerine, 4. *Küresel sistem* içindeki ulusal yapılanma ve şekillenmelere.[352]

Dünya genelindeki artan ekonomik, siyasal ve sosyal karşılıklı bağlara ve ilişkilere atıfta bulunan küreselleşme, siyaset sosyolojisinin geleneksel ilgi alanlarının çoğunu uluslararası niteliğe sahip yeni bir bağlama taşıdı. Küresel ticaretin ve yatırım sermayesinin büyüyen yüzü çerçevesinde siyaset sosyologları, adaletsiz küresel kalkınmanın, küresel eşitsizliğin ve daha genel olarak da iktisadî değişim karşısındaki sosyal uyumun

[351] Drake, s. 176.
[352] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 114.

yansımalarının araştırılmasıyla ilgilenir hale geldiler. Siyaset sosyologları bu eleştirel bakış açılarını, neoliberal ideolojinin yaygınlaşması ve küreselleşme muhalifi toplumsal hareketler ile diğer muhalefet biçimleri sayesinde ona karşı ortaya çıkan direnişin büyümesi gibi Batı'da ortaya çıkan gelişmelere kadar genişlettiler. Bunun da ötesinde, siyaset sosyolojisi, geleneksel ilgi çerçevesini ve meşguliyetlerini ortaya çıkmakta olan küresel aktörler cephesine uyarladı. Böylece siyaset sosyologları uluslarüstü/çokuluslu şirketlerin, devlet dışı örgütlerin ve politik ya da ekonomik nitelikteki hükümetler arası teşkilatların rolünü incelemeye başladı. Kültürün küreselleşmesi açısından bakıldığında, siyaset sosyolojisi kimliği, değerleri, politik sadakati, vatandaşlığı ve göç durumlarını dikkate alarak geleneksel ilgi alanlarını yeniden gözden geçirmektedir. Yapısalcılık sonrası (*poststructural*) yaklaşımın ve postmodern teorinin etkisi altında siyaset sosyolojisi; politik aktörler ve öğeler olarak değerlendirmeye alınan temel analiz birimleri vasıtasıyla karmaşık süreçleri inceleme konusu yapmaktadır.[353] Küresel/uluslararası siyaset sosyolojisi, global politik eylemin temsilcileri ve açılımı olarak yeni aktörleri ve politikaları tartışma konusu yapmak yerine, en temelde yer alan kimlikleri ve gerçeklikleri yansıtmaya çalışır.[354] Böylesi bir siyaset sosyolojisi, sivil toplumun kozmopolit bir bağlamda analize dahil edilmesini de sağlar.[355] Öte yandan, toplumsal hareketlerin söylem ve eylem biçimleri, ideolojik yönelimleri ve pratik hedefleri itibariyle gösterdikleri *uluslararasılaşma* eğilimi, neredeyse saf "yurtiçi" veya "ulusal" sosyal hareketlerin *geçmişe özgü* bir olgu gibi görülmesine yol açacak hale gelmiştir.[356] Bu çerçevede küreselleşmeye ilişkin tartışmalar da sıkça, kültürün görece homojenleşmesi ve direncine odaklanmaktadır.[357]

Bu hat üzerinde ilerleme gösteren siyaset sosyolojisindeki makro-modernleşme analizi, iki zıt yönde gelişme göstermiştir. Bir yanda karşılaştırmalı *medeniyet* yaklaşımı, modern toplumların pekçok farklı biçimlerinin varlıklarını sürdürüyor olmalarından hareketle *değişik* modernleşme perspektiflerinin bulunabileceğini savunmaktadır. Bu yaklaşım, *küreselleşmenin* artması ve yoğunlaşmasına ve farklı küreselleşme süreçlerinin gerek ulusal gerekse uluslararası siyaset üzerindeki etkilerinin araştırılmasına yönelik ilgiye dikkat çekmektedir. Diğer yanda ise, liberal-kapitalist modernleşme paradigmasının eleştirel alternatifleri post-modernizm, neo-Marksizm ve post-kolonyalizm biçimlerinde varlığını sürdürmekte ve bunlar, farklı modernleşme şekillerinin ve küreselleşmenin sosyolojik

---

[353] Olick ve Demetriou, s. 5.
[354] Drake, s. 176.
[355] *A.g.e.*, s. 186.
[356] Hicks, Janoski ve Schwartz, s. 27-28.
[357] James M. Jasper, "Culture, Knowledge, Politics", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (115-134), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 123.

temellerinin karşılaştırmalı analizini hedefleyen mikro-sosyolojik perspektifler tarafından tamamlanmaktadır. Karşılaştırmalı siyaset sosyolojisinin metodolojik alanının bir ucunda sosyal-bilimsel kutup yer almakta ve bu çerçevede karşılaştırma girişimi büyük ölçekli uygulama çabaları olarak, küresel boyutta niceliksel değişkenler eksenli araştırma yöntemleri eşliğinde, siyasetin ve siyasal süreçlerin mikro temellerine dair olay eksenli niteliksel karşılaştırmalı araştırmalar şeklinde devam etmektedir. Metodolojik alanın kültürel-bilimsel kutbu çerçevesinde ise, olay eksenli niteliksel karşılaştırma yöntemleri, niceliksel değişkenler eksenli yaklaşımlara çoğunlukla itibar edilmeksizin, yorumsamacı ve yapıbozumcu araştırma yönelimleriyle birleştirilmektedir.[358] Diğer yandan da, modernleşme paradigmasının yeniden canlanmasıyla rasyonel, yapısal ve *kültürel teoriler* ortaya atıldı ve 1980'lerin sonunda komünizmin çöküşünün ardından bu teoriler modernleşme paradigmasıyla, homojenleşme olarak kabul edilen küreselleşmeye ilişkin fikirlerin şemsiyesi altında mücadele etmeye devam ettiler.[359]

Politik makro-sosyolojisinin yeniden canlanması, niceliksel çok-değişkenli yöntemlerin *çok-kültürlü* karşılaştırmalarda kullanılması tarafından karakterize edilen karşılaştırmalı incelemenin devam etmesi anlamına gelmektedir. Bu yelpaze içinde yer alan uluslararası karşılaştırmalar sahası ise, üçüncü demokratikleşme dalgası ve onunla ilgili değişim ve dönüşüm incelemeleriyle belirgin bir biçimde genişlemiştir. Bunun yanı sıra, politik makro-sosyolojinin yeniden canlanışı, farklı modernitelerin kabulü perspektifi gibi makro düzeyde, özellikle medeniyetler arası karşılaştırmaları kapsayacak şekilde, kültürel ve bireyselleştirici karşılaştırma yöntemlerini gerektiren kültürel-inşacı yaklaşımları da içermektedir. Ayrıca, gelişen küresel sistem bağlamındaki yoğun ve güçlü küreselleşme süreçleri, bağımsız analiz birimlerinden ziyade karmaşık öncüllerden yola çıkan yeni ilişkisel araştırma metodlarını gerektirmektedir. Küreselleşmenin genel kalıplarının analizi gözönünde tutularak, genelleştirici, veri-temelli ve çok değişkenli karşılaştırmalar genellikle yapılmakla birlikte, küreselleşmenin ya da küre-yerelleşmenin (*glocalization*) yani küresel ile yerelin karşılıklı bağlantısının farklı biçimlerinin analizi, bağlam-eksenli, değişken-keşfedici veya kültürel karşılaştırma yöntemlerini gerekli kılmaktadır. Bu yüzden, siyaset sosyolojisindeki karmaşık karşılaştırma metodolojisi alanı, artan bir şekilde metodik çoğulculuk tarafından karakterize edilmektedir, fakat aynı zamanda, akademik uzmanlaşmanın baskısı altında, disiplin içi ve disiplinler arası bölünme ve parçalanma yönünde bir eğilim de mevcuttur. Giderek daha fazla küreselleşen bir dünya şartlarında, küresel, ulusal ve yerel arasındaki farklı

[358] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 103
[359] Landman ve Robinson, s. 6.

karmaşık ilişkiler üzerinde yoğunlaşmak gerekmektedir.[360] Bunun anlamı, siyaset sosyolojisinin sınırlarının, uluslararası siyaset sosyolojisi olarak çok daha geniş bir perspektifle ele alınmasıdır.

Uluslararası Çatışmaların Sosyolojisi

Uluslararası siyaset sosyolojisi açısından önem taşıyan ve mutlaka incelenmesi gereken konulardan birini *savaşlar* oluşturmaktadır. Genel olarak savaşların hem uluslararası düzende, hem devletler arası ilişkilerde, hem savaşan toplumların birbirleriyle olan münasebetlerinde, hem de savaştan etkilenen ülkelerin toplumsal yapılarında önemli değişikliklere yol açtığı bilinmektedir. Mesela etnik çatışmalar, sadece yol açtıkları şiddet vasıtasıyla değil, aynı zamanda uluslararası göç olaylarıyla farklı ülkelerin toplumsal yapılarını değişik düzeylerde etkileyebilmektedir.[361] Bununla birlikte, Inglehart çok daha farklı bir noktaya dikkat çekerek, toplumlardaki "değer değişimleri"nin genel ve yaygın sosyal refah iklimi ve büyük savaşların yokluğu ile ilişkili olduğunu öne sürmüştür.[362] Zenginlik, bolluk ve refahın ve uzun barış dönemlerinin toplumsal yozlaşmayı ve gerek birey gerekse topluluklardaki lüks yaşam tutkusunu güçlendirdiği ve hızlandırdığı öteden beri sıkça dile getirilmiş bir görüştür.[363] Doğal olarak bir yandan savaşlar, diğer yandan da üretim ve uluslararası bir düzen ve manevî/ahlâkî gelişim arayışı, toplulukların manevî ve politik sınırlarının şekillenmesinde rol oynamaktadır.[364] Bununla beraber, savaş ve militarizme ilişkin kapsamlı incelemelerin siyaset sosyolojisindeki geleneksel tartışmalara son zamanlarda yansımalarının olduğu görülmekle birlikte, disiplinin savaş ve militarizm yaklaşımı hâlâ eksik ve düzensiz kalmaya devam etmektedir.[365] Savaş, demokrasi tarihi için, devasa sonuçlarıyla birlikte uluslarüstü bir süreç türü durumundadır. Özellikle Avrupa'daki demokratikleşme süreci, XVIII. yüzyılın sonunda Fransa'nın başlattığı savaşların ve Almanya'nın başlattığı İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı sonuçlar dikkate alınmaksızın anlaşılamaz.[366]

---

[360] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 115.
[361] Kathleen Newland, "Ethnic Conflict and Refugees", *Ethnic Conflict and International Security* içinde (143-163), ed. Michael E. Brown, Princeton: Princeton University Press, 1993, s. 143.
[362] Seymour Martin Lipset, *Consensus and Conflict: Essays in Political Sociology*, New Brunswick: Transaction Publishers, 1990, s. 195.
[363] M. M. Goldsmith, "Liberty, Luxury and the Pursuit of Happiness", *The Languages of Political Theory in Early-Modern Europe* içinde (225-251), ed. Anthony Pagden, Cambridge: Cambridge University Press, 1990, s. 227.
[364] Linklater, *The Transformation of Political Community*, s. 11.
[365] Hooks ve Rice, s. 578.
[366] John Markoff, "Transitions to Democracy", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (384-403), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 399.

Çatışma olgusunun en keskin ve uç biçimi savaş olmakla birlikte, uluslararası siyaset sosyolojisinin üzerinde durması gereken tek çatışma biçimi savaş değildir. Çatışmayı insan davranışı üzerinde durarak açıklayan mikro çatışma kuramcılarının (psikoloji, sosyal psikoloji ve biyoloji ile ilgilenenler, oyun kuramcıları ve karar verme kuramcıları) aksine sosyologlar, antropologlar, coğrafyacılar, örgüt ve iletişim kuramcıları çatışmayı, gruplar, kolektif yapılar, sosyal kurumlar, sosyal sınıflar, geniş siyasal hareketler, dinî ve etnik gruplar, ulus devletler, devletler arası ittifaklar ve kültürel sistemler düzeyinde ele alarak makro yaklaşımı benimsemektedirler.[367] Değişik sosyal çatışma türlerinin incelenmesi önem taşımaktadır ve bu türler ile kaynaklarının karmaşıklığından dolayı, pekçok farklı *çatışma* teorisi geliştirilmiş durumdadır: Etnik çatışma teorileri, devlet-merkezli teoriler, ekonomik çatışma teorileri, kültürel çatışma teorileri, feminist teoriler vs. Buna bağlı olarak, herşeyi açıklama iddiası taşıyan ve her soru için hazır bir cevabı bulunan çok boyutlu eklektik teoriler üretmek de mümkündür.[368] Sosyal alanda çatışma esası üzerine kurulu kuramlardan bir çoğu Darwin'in "doğal ayıklama" teorisinden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmişlerdir.[369] Marx, Simmel, Weber, R. Dahrendorf, L. Coser, J. Bernhard, M. Gluckman gibi yazarlar, hem grup içi hem de gruplar arası mücadelelerin toplumsal yaşamın süreklilik gösteren özelliği olduğunu savunmuşlardır.[370] Kant'ın devlete karşı olumsuz tavrından etkilenen ve yok olacağı şeklindeki inancını paylaşan Marx, tıpkı onun gibi, uyumlu bir topluma ulaşmayı moral bir amaç olarak benimsemiştir. Maksist yaklaşım Hobbes'un *çatışma* kavramını da almış fakat bunun kaynağını sınıflar arası farklılıklarda aramıştır.[371]

Her halükârda, uluslararası çatışmaların varlığı bir vakıa olduğu için, çatışma teorilerinden bu tür çatışmaların doğasını ve kaynaklarını anlamak için yararlanmak gerekmektedir. Bu noktada, eleştirel teori ve çatışma teorisinin, Batı modernliğinin doğasındaki çatışmalar ve muhalefetlere dair karşılaştırmalı inceleme üzerine sistematik bir yönelim geliştirmekten çok, doğrudan o çatışma ve muhalefetleri yansıtmakla ve analiz etmekle ilgilendiğini belirtmek önem taşımaktadır. Yapısal-işlevselci modernleşme paradigmasına karşı böylesi eleştirel alternatiflerin ortaya çıkışına, insan tecrübesinin biricikliğinin tarihselci pozisyonunu ve karşılaştırılamazlığını bile bazen yeniden üreten niceliksel karşılaştırma yönelimli genel bir eğilimin eşlik ettiği bilinmektedir. Aynı şekilde neo-Marksist yaklaşımlar da, kapsamlı bir metodoloji arayışına girmekten çok, sosyal-

---

[367] Arı, *Uluslararası İlişkiler*, s. 400.
[368] Van den Berg ve Janoski, s. 95.
[369] İbrahim Erol Kozak, *İbn Haldun'a Göre İnsan-Toplum-İktisat*, İstanbul: İnsan Y., 1984, s. 290, n. 5. Sosyal Darwinizm, söz konusu çatışmacı teorilerin Darwin'le olan ilişkisi en belirgin olanıdır.
[370] *A.g.e.*, s. 108.
[371] Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, s. 126.

bilimsel analiz geleneğini sürdürerek, modern kapitalizmin muhalif doğasını, sınıf yapısını ve politik gücü araştırmakla meşgul oldu. Post-modernizm ve post-kolonyalizm ise, sosyal bilimlerdeki ve siyaset sosyolojisindeki "kültürel dönüş"ün bir parçası olarak, kültürel-eleştirel analizi ve sıkça da, merkezîlikten arındırılmış, parçalanmış ve bireyselleştirilmiş "dünya"ların biricikliğine ve otantikliğine dair tarihselci pozisyonları yeniden canlandırdı. Bu yüzden, karşılaştırmalı siyasal makro-sosyolojinin ana mecrasına karşı çıkan eleştirel yaklaşımlar, değişik şekillerde, makro-sosyolojik, çok-kültürlü ve niceliksel yöntemlerden niteliksel, hermenötik ve yapıbozumcu metodlara doğru bir hareketi temsil etmektedir. Bütün bu gelişmelere rağmen, karşılaştırmalı siyaset sosyolojisi artan bir şekilde siyasetin mikro temelinin analizine ağırlık vermektedir.[372]

Birçok bilim adamına göre çatışma, yeri ve zamanı, basit veya karmaşık oluşu önem taşımaksızın bütün sosyal sistemlerin kaçınılması mümkün olmayan bir özelliği ve yaşamın yaygın ve normal bir parçasıdır.[373] Öyle ki, tarih sayfalarına bakıldığında, barışın değil savaşın "medenî" insanlık toplumunun "normal" durumu olduğu anlaşılmaktadır.[374] Özellikle sosyologlar ve antropologlar, insan davranışındaki çatışmacı yönü patolojik bir durum olarak gören psikologlardan farklı olarak, bunu insanın grup ya da toplum halindeki yaşamının normal bir sonucu olduğunu ileri sürmektedirler.[375] Buna bağlı olarak çatışmanın, rasyonel değilse bile bilinçli olan varlıklar arasında cereyan eden bir eylem türü olduğu kabul edilmektedir. Bu, çatışmanın; tarafların istek, ihtiyaç ve yükümlülükleri, bir başka ifadeyle birbirine zıt zihin durumları çerçevesinde tanımlanması anlamına gelmektedir.[376] Çatışma rasyonel bir davranış olarak kabul edilemeyeceği gibi, entelektüel (*intelligent*) bir tavır da değildir, fakat avantajların *bilinçli* bir hesabı tarafından motive edilen bir davranıştır.[377] Diğer taraftan çatışma, kolektif ihtiyaç ve korkuların yol açtığı bir süreç olarak da tanımlanmaktadır.[378] Bunun yanı sıra, çatışma kavramı birçoklarınca, değerler, kaynaklar, statü ve güç gibi faktörler üzerinde yürütülen ve rakibi ortadan kaldırma ve ona zarar vermeyi

---

[372] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 114.
[373] Jacob Bercotivch ve Allison Houston, "The Study of International Mediation: Theoretical Issues and Empirical Evidence", *Resolving International Conflicts: The Theory and Practice of Mediation* içinde (11-35), ed. Jacob Bercovitch, London: Lynne Rienner Publishers, 1996, s. 11; Charles Hauss, *International Conflict Resolution*, 2nd ed., London: The Continuum International Publishing Ltd, 2010, s. 11; Knutsen, s. 217.
[374] Norman D. Palmer ve Howard C. Perkins, *International Relations: The World Community in Transition*, 2. ed., Boston: Houghton Mifflin Company, 1957, s. 211.
[375] Arı, *Uluslararası İlişkiler*, s. 405-406.
[376] Michael Nicholson, *Rationality and the Analysis of International Conflict*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s. 11-12.
[377] Thomas C. Schelling, *The Strategy of Conflict*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1980, s. 4.
[378] Herbert C. Kelman, "Social-Psychological Dimensions of International Conflict", *Peacemaking And International Conflict: Methods & Techniques* içinde (61-107), ed. I. William Zartman, revised ed., Washington: United States Institute of Peace, 2007, s. 67.

amaçlayan eylemler olarak da nitelendirilmektedir.[379] Ancak çatışma, gerilim ve rekabetten farklıdır.[380] Aynı şekilde, çatışma kuramının konu edindiği çatışma türü, çıkar çatışması, değer uyuşmazlığı ve ideolojik çatışma kavramlarıyla anlatılan olgulardan farklıdır.[381] Bu yüzden, çatışma ile diğer uyuşmazlık türleri arasındaki farklılığa dikat çekmek isteyen yazarlar, çatışmayı mücadele, kavga ve çarpışma olarak tanımlamaya özen göstermektedirler. Bazıları bir adım daha ileri giderek, çatışmanın paylaşım kabul etmeyen ödüller için mücadele etme ve bir hedef için birbiriyle bağdaşmayan araçlar kullanmak anlamına geldiğini söylemektedirler. Mesela Lewis Coser, çatışmayı şu şekilde tanımlamaktadır: Çatışma, hedeflenen şeylerin ele geçirilmesine ve buna paralel olarak rakiplerin devre dışı bırakılmasına, etkisizleştirilmesine veya ortadan kaldırılmasına yol açan bir mücadeledir.[382] "Silahlı çatışma", tarafların amaçlarına ulaşmak için güç (*force*) ya da kaba kuvvet kullanmalarıyla farklılaşan ve terörizm gibi faaliyetleri içermesi itibariyle savaştan ayrılan fakat onu da kapsayan özel bir çatışma kategorisidir.[383]

Çatışma olgusu, "uluslararası boyutlarda iç çatışmalar ve uluslararası çatışmalar", "global boyutta çatışma ve bölgesel çatışma", "siyasal çatışma ve hukukî çatışma", "silahlı ve silahsız çatışma" gibi ayrımlara konu olmaktadır.[384] Bir iç çatışmanın, dış müdahale halinde, "uluslararası boyutta iç çatışma niteliği" kazanacağı kabul edilmektedir.[385] Öte yandan, uluslararası çatışmalardan söz edildiğinde değişik terimlerin akla geldiği görülmektedir; uzlaşmazlık, gerilim, kavga, buhran, savaş, vs. bunlardandır.[386] Devletler düzeyinde düşünüldüğünde iç ve dış çatışmaların nedenlerinin bir ölçüde farklılık gösterdiği görülmektedir.[387] Bununla birlikte, çatışan taraflar çatışmanın kaynağı olarak belirli görünür nedenleri gösterseler de, çatışma esas itibariyle sübjektif, fenomenolojik ve sosyal nitelikteki kırılma ve bölünmeleri yansıtır. Bu öznellik faktöründen dolayı, farklı "çıkarlar"ın analiz edilmesi, her bir tarafın çatışma algısına şekil veren en temeldeki ihtiyaçlarının teşhis edilmesinden daha az önemli olabilmektedir.[388] Bu bağlamda bazı bilim adamlarına göre tüm

---

[379] Arı, *Uluslararası İlişkiler*, s. 391.
[380] *A.g.e.*, s. 391-392.
[381] C. R. Mitchell, *The Structure of International Conflict*, London: Macmillan Pres Ltd, 1981, s. 35.
[382] Donald L. Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict*, London: University of California Press, 1985, s. 95.
[383] Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse ve Hugh Miall, *Contemporary Conflict Resolution*, Cambridge: Polity Press, 2011, s. 31, 80.
[384] Önen, s. 56-57.
[385] *A.g.e.*, s. 60.
[386] *A.g.e.*, s. 55.
[387] Greg Cashman, *What Causes War?: An Introduction to Theories of International Conflict*, Lanham: Lexington Books, 2000, s. 151.
[388] Fen Osler Hampson, Chester A. Crocker ve Pamela R. Aall, "Negotiation and International Conflict", *Handbook of Peace And Conflict Studies* içinde (35-50), ed. Charles Webel ve Johan Galtung, New York: Routledge, 2007, s. 41.

çatışmaların kaynağında tarafların farklı değerlere sahip olmaları ve buna bağlı olarak olay ve olguları farklı tanımlamaları yatmaktadır.[389] Buna bağlı olarak, etnik çatışmanın kökenleriyle ilgili temel bir sorunun, yabancı korkusu ve kendi grubunu üstün görme duygusu (*ethnocentrism*) olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, farklı ülkelerde hem nüfus büyümesi hem de teknolojik büyümenin biraraya gelmesi durumunda rekabetin ve çatışma ortamının oluştuğunu savunanlar bulunmaktadır.[390] Uluslararası çatışmaların nedeni olarak realistler Freud'u akla getirecek şekilde insanın saldırgan doğasına atıfta bulunmaktadırlar.[391] Uluslararası alandaki çıkar ve ihtiyaç farklılıkların bir yarışmaya yol açtığı, uluslararası eylemcilerden birinin zor kullanarak veya hukuku çiğneyerek kendi iradesini bir diğerine kabul ettirmeye çalışması durumunda bu rekabetin çatışmaya dönüşeceği belirtilmektedir.[392]

Çatışmanın işlevsel yönüne işaret eden bilim adamları bu olgunun grup içi bütünleşmenin yanı sıra grup kimliğinin ve grup içi uyumun artmasına da yol açıyor olmasına dikkat çekmektedirler. Aynı şekilde siyaset bilimciler ve tarihçiler de uluslararası çatışmaların ulus bilincinin artmasında önemli bir işleve sahip olduğunu kabul etmektedirler.[393] Etnik çatışmanın pekçok nedeni bulunmakla birlikte, temelde bunlar iki ayrı paradigma çerçevesinde ele alınmaktadır: Primordiyalist (ilk/ilkel dönemlere özgü) ve modernist. Primordiyalist yaklaşıma göre, çatışma derin tarihsel, sosyal ve kültürel nedenlerin sonucudur. Modernistlere göre ise, "çağdaş" politik ve sosyal etkenlerin ürünüdür. Bu iki paradigma, çatışmanın nedenleri konusunda birbirlerinden ayrılsalar da, iki noktada birleşmektedirler: Birincisi, devlet, birçok ülkede olduğu gibi iki ya da daha fazla etnisiteden oluştuğu zaman çatışma riski ortaya çıkmaktadır. İkincisi, etnik çatışmanın nedenleri karmaşıktır.[394]

Bazı bilim adamları çatışma olgusunu müzakere türü çatışma, çarpışma (savaş) ve oyun türü çatışma olarak üçe ayırmaktadır.[395] Oyun türü çatışmalarda tarafların önünde çeşitli seçenekler bulunur ve taraflardan birinin elde edeceği sonuç, kendi tercihlerinin yanı sıra, ne yapacağı tam bilinmeyen diğer tarafın davranışına da bağlıdır.[396] Oyun türü çatışmalar, oyun teorisi kapsamında analiz edilmesi mümkün olan çatışmalar durumundadır. Uluslararası sürtüşme ve çatışmaları matematiksel denklemler ile açıklamaya çalışanlar bulunduğu gibi,

---

[389] Arı, *Uluslararası İlişkiler*, s. 398.
[390] Cashman, s. 141.
[391] Önen, s. 57.
[392] *A.g.e.*, s. 55-56.
[393] Arı, *Uluslararası İlişkiler*, s. 406.
[394] Bradley A. Thayer, *Darwin and International Relations: On the Evolutionary Origins of War and Ethnic Conflict*, Lexington: The University Press of Kentucky, 2004, s. 221.
[395] Arı, *Uluslararası İlişkiler*, s. 393.
[396] *A.g.e.*, s. 396-97.

"oyun teorisi" denilen kuram çerçevesinde inceleyenler de vardır."[397] Uluslararası çatışmaların analizine uygulanması 1950'lerde başlayan[398] oyun teorisi, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak devleti kabul etmesi ve rasyonel davrandıklarını varsayması, belirsizlik ve güvensizlik varsayımlarına dayanması ve devletler arası ilişkileri "çıkar" açısından ele alması bakımından realizmle aynı çizgidedir.[399] Bununla birlikte, oyun teorisinin uluslararası sürtüşme ve çatışmalara uygulanmasının, çözümü bulunamayan güçlüklere yol açtığı, matematikçilerin ortaya attıkları "matematik denklemi" kuramının da, incelenen konuya uymadığı ileri sürülmektedir.[400]

Son dönemde çatışma kavramı etrafında yaşanan tartışmalardan birini, Huntington'un *medeniyetler çatışması* tezi oluşturmaktadır. Söz konusu teori, aynı zamanda *siyasal kültür* kavramı çerçevesinde de üzerinde durulmayı gerektirmektedir. Bu tezi çerçevesinde Huntington, dünyayı sekiz ya da dokuz kültürel bölgeye ayırmaktadır: "Batılı" Kuzey Amerika ve Batı Avrupa, Ortodoks Rusya ve Güneydoğu Avrupa, Latin Amerika ve Karayipler, Budist dünyası ve Japonlar, İslâm âlemi, Afrika, Çin, Hint dünyası. Huntington, bunların her birini ayrı bir medeniyet olarak tanımlamakta ve ortak temel dinî gelenekler ve inançlar tarafından karakterize edildiklerini öne sürmektedir. Ona göre, bu kimlikler, Soğuk Savaş'ın son bulmasının ardından uluslararası politikadaki en önemli fay hatlarını temsil etmeye başlamış bulunmaktadırlar.[401] Çağdaş dünyada insanlık arasında ortaya çıkan asıl bölünme ve çatışmanın temel ve belirleyici kaynağının kültürel bir nitelik taşıdığını öne süren Huntington'a göre, medeniyetler, temelde kültürel bir birim veya oluşum olmaları nedeniyle söz konusu çatışmanın zeminini oluşturmaktadır.[402] Huntington, "uygarlıklar çatışması" adını verdiği paradigmanın, artık sona ermiş olan "Soğuk Savaş" paradigmasının yerini aldığını iddia ediyordu.[403]

Ancak, Huntington'un yaklaşımı, *Orientalism* adlı ünlü çalışmasında Avrupa-merkezcilik ile uluslararası siyaset düşüncesi arasında bir bağ bulunduğunu öne süren[404] Edward W. Said tarafından, "cehaletler çatışması" olarak nitelendirildi.[405] Huntington'ın

---

[397] Önen, s. 59.
[398] Arı, *Uluslararası İlişkiler*, s. 234.
[399] Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 235.
[400] Önen, s. 60.
[401] Dirk Berg-Schlosser, "Culture at a Crossroads?", *Political Sociology: The State of the Art* içinde (31-49), ed. Subrata Kumar Mitra, Malte Pehl ve Clemens Spiess, Obladen: Barbara Budrich Publishers, 2010, s. 46.
[402] Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilisations?", *Samuel P. Huntington's The Clash of Civilisations?: The Debate* içinde (1-25), New York: Foreign Affairs, 1996, s. 1-2.
[403] Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 25.
[404] John M. Hobson, *The Eurocentric Conception of World Politics: Western International Theory, 1760-2010*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 2.
[405] Roger Chapman, "Huntington, Samuel P.", *Culture Wars: An Encyclopedia of Issues, Viewpoints, and*

düşünce tarzında büyük ölçüde Bernard Lewis'in Eylül 1990'da *The Atlantic Monthly*'de yayınladığı "Müslüman Öfkenin Kökenleri" (The Roots of Muslim Rage) başlıklı makalesine dayandığını ve "medeniyetler çatışması" kavramını da ondan aldığını söyleyen Said'e göre, her iki isim de, medeniyetlerin iç dinamiklerini ve çoğulculuklarını gözardı ediyorlardı. Oysa medeniyetleri, insanlık tarihine canlılık kazandıran sayısız akım ve karşıt akımdan yalıtılmış kapalı varlıklar gibi göstermek yanlıştı; aralarında bir değiş tokuş, karşılıklı etkilenme ve paylaşım da söz konusuydu.[406] Öte yandan, Huntington'un "medeniyetler çatışması" teorisinin, Francis Fukuyama'nın "tarihin sonu" teziyle birlikte, 1990'lı yılların en çok yankı oluşturan Avrupa ya da Batı-merkezci reaksiyon durumunda olduğu belirtilmektedir. Huntington'un özellikle, jeopolitik deniz hakimiyeti teorisiyle tanınan ırkçı-emperyalist teorisyen Alfred Thayer Mahan'dan yararlanmış bulunduğu dile getirilmektedir.[407] Ayrıca, Richard W. Bulliet gibi yazarlar, Huntington'un iddiasının aksine, İslâm ile Batı'nın ortak köklere sahip bulunduklarını ve tarihlerinin çoğunu paylaşmış olduklarını, günümüzde aralarında başgösteren karşıtlığın esaslı farklılıklara değil, aralarındaki yakınlığın uzun süredir yadsınmasına dayandığını öne sürdüler.[408]

Huntington'un söz konusu makalesi, dinin Uluslararası İlişkiler disiplininde yeniden gündeme gelmesinin de önünü açmıştır. 11 Eylül 2001'den sonra ise politik şiddet ve dinle ilgili kitaplar bir sel gibi ortalığı kaplamıştır. Bütün bu çalışmaların vardığı sonuç, dinin uluslararası ilişkilerdeki rolünün görmezden gelindiği ve dış politika tartışmalarında göz önünde tutulması gereken yaşamsal ve önemli bir faktör olduğudur. Douglas Johnston and Cynthia Sampson'un editörlüğünü yaptıkları *Religion, the Missing Dimension of Statecraft* (New York: Oxford University Press, 1994) adlı kitap konuya dengeli bir bakış açısı getirmeye çalışmış ve dinin uluslararası ilişkilerdeki rolünün, bir yandan savaşlara yol açarken diğer yandan da devletin davranışındaki kötülüğü dizginlemek ve barışı teşvik etmek olarak ortaya çıkabildiği ileri sürülmüştür. Bu çerçevede Uluslararası İlişkiler alanındaki liberal, realist ve sosyal yapısalcı yaklaşımlar, dinin uluslararası davranışları güdülemede

---

Voices, ed. Roger Chapman, Armonk: M. E. Sharpe, Inc., 2010, s. 269.

[406] Edward W. Said, "The Clash of Ignorance", *The Nation*, 22 October 2001, http://www.thenation.com/article/clash-ignorance (Erişim: 1 Kasım 2012). Kavramın çok daha önce, 1926 yılında yayınlanmış bulunan bir kitabın başlığını oluşturduğu görülmektedir. Bkz. Basil Mathews, *Young Islam on Trek: A Study in the Clash of Civilisations*, New York: Friendship Press, 1926.

[407] John M. Hobson, "Decolonizing 'Western Exceptionalism and Universality' One More Time", *Recent Themes in World History and the History of the West: Historians in Conversation* içinde (104-110), ed. Donald A. Yerxa, Columbia: University of South Carolina Press, 2009, s. 105; Hobson, *The Eurocentric Conception of World Politics*, s. 284.

[408] Bkz. Richard W. Bulliet, *The Case for Islamo-Christian Civilization*, New York: Columbia University Press, 2004, s. vii; Majid Fakhry, "An Islamic Perspective", *The Oxford Handbook of Religious Diversity* içinde (393-402), ed. Chad V. Meister, Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 401.

oynadığı rolün giderek daha fazla farkına varmaktadırlar. Ancak, Kalpakian'a göre, Huntington dinin rolünü aşırı abartarak yansıtmış bulunmaktadır. Din önemli bir faktör olmakla birlikte, uluslararası ilişkilerde merkezî faktör değildir. Böylece Uluslararası İlişkiler disiplini, İbn Haldun'unkine benzer bir bakış açısına yaklaşmaktadır.[409]

Realistler analizlerinde dine doğrudan yer vermemekle birlikte, genelde dinsel geleneklerden çıkarılmış olan etiği, devlet veya gruplar tarafından gerçekleştirilen eylemler için olumlu bir saik olmaktan çok, devlette *sınırlayıcı* bir faktör olarak kullanmaya çalışmışlardır. Buna karşılık postmodernistler, dinin kimlik ve şiddetle olan bağının daha çok farkındadırlar.[410] Bununla birlikte, karşılaştırmalı politik makro-sosyoloji geleneğinde farklı modernleşme perspektifleri geliştiren Shmuel Eisenstadt ve arkadaşları tarafından, *dünya medeniyetlerinin*, "çekirdek vazifesi gören kurumlar ve dinler temelinde" siyasal ve kültürel modernleşme programlarıyla ilgili birbirlerinden farklı türlerinin ve dinamiklerinin bulunduğunun varsayıldığını da belirtmek gerekmektedir. Bu incelemeler çerçevesinde, sadece Doğu Avrupa, Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu'ndaki komünizm sonrası deneyimler birbirleriyle açık bir şekilde karşılaştırılmadı, aynı zamanda onlar, demokratikleşmenin üçüncü dalgasının kurucu parçası olarak daha önce Güney Avrupa ve Güney Amerika'da yaşanan otoritaryanizmden demokrasiye geçiş örnekleriyle de mukayeseye tâbi tutuldular. Benzer şekilde, Üçüncü Dünya ülkelerinin siyaset sosyolojisi, modernleşme incelemeleri ve dünya sistemi ya da bağımlılık yaklaşımları olarak bölündü ve sosyalist ya da komünist kalkınma stratejilerinin büyük ölçüde zayıflamasıyla birlikte dönüşüm ve değişim araştırmalarının neo-modernist bir biçimine dönüştü. Her ne kadar politik makro-sosyolojinin bu neo-modernist yenilenmiş biçimi daha açık bir teorik çerçeve kullandı ve hızla artan karşılaştırmalı incelemeler ürettiyse de, bir kez daha, komünist kavramsal çerçeveyi korumak veya otoriter ya da totaliter yönde ilerlemek yerine Batı'nın kapitalizme ve demokrasiye ulaşmak için öngördüğü yolları izlemeyen pekçok örnek tarafından bir kez daha sorunsal haline getirildi.[411]

Medeniyet farklılığının yanı sıra, ulus-devlet yapısının da farklı devletler ve uluslar arasında çatışmaya yol açan bir paradigma üzerine kurulu olduğu öne sürülmektedir. Buna göre, modern devlet, kendi toprakları üzerinde, farklı kimlikler yerine, ülke çapında ve daha soyut bir ulusal kimlik oturtur. Bu, onu genel uluslararası toplumdan ayıran özelliğidir. Ancak söz konusu ulusal kimliği korumak için, bu kez uluslararası alanda, diğer ulusal birimlere

---

[409] Jack Kalpakian, "Ibn Khaldun's Influence on Current International Relations Theory", *The Journal of North African Studies*, Vol. 13, No. 3 (September 2008), s. 373.
[410] *A.y.*.
[411] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 112.

karşı, Hobbescu kaos ortamı anlamında sürekli bir savaşa girişir.[412] Bunun yanı sıra bazı durumlarda, ulusal kimlik politikalarının ülke içindeki farklı kimlikleri baskı altına alma veya asimile etme uygulamalarının iç çatışmalara yol açtığı görülmektedir. Ancak, ulus-devlet olsun veya olmasınlar, sadece kimliklerini koruma kaygılarının değil, "çıkarlarını kutsallaştırma" eğilimi göstermeleri de uluslararası alandaki çatışmaların temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır.[413] Bu çerçevede sömürgeci politikalar izlemelerinin de devletleri çatışma ortamına sürükleyen temel sebeplerden biri olduğu görülmektedir. Konuya ilk değinen isimlerden olan Jeremy Bentham'ın (1748-1832) *Evrensel ve Kalıcı Barış Planı* isimli (1794) çalışmasına temel oluşturan liberal bakış açısına göre, sömürgecilik serbest ticaret kadar uluslararası istikrar ve barış için de önemli bir engel teşkil etmektedir. Çünkü sömürgecilik, ülkeleri sahip oldukları sömürgeleri savunmak ve ticaretlerini korumak için silahlanmaya ve güçlü deniz kuvvetleri bulundurmaya itmektedir. Şayet sömürgeci Avrupa ulusları, denizaşırı mülklerini terk ederlerse, sömürgelerinde olduğu kadar anavatanlarında da çatışmayı azaltmış olurlar.[414] Sosyalistlere göre ise sömürgecilik merkantilist savaşlar, yağmalama, köleleştirme ve cinayet anlamına geliyordu.[415]

Modern savaşların tümünün olmasa bile çoğunun ana sebebinin doğrudan veya dolaylı olarak emperyalizm olduğunu düşünen Hobson ise, emperyalizmi, başta sermayedarlar olmak üzere özel çıkar çevrelerinin devlet mekanizmasını, ülke dışında kendilerine ekonomik kazanç sağlamada kullanmaları olarak görüyordu. Bunda vatanseverlik, misyonerlik ve maceracılık gibi başka sâikler de etkili olsa da, ekonomik faktör temel etken ve kaynaktı.[416] Klasik Marksist-Leninist görüşlerin emperyalizmi ekonomik ilişkilerle ve kapitalist yayılmacılıkla açıklayarak indirgeyici bir yöntemi benimsemediklerini vurgulayan J. Galtung ise, emperyalizm yapısal bir ilişki biçimi olduğunu öne sürmüştür. Ona göre emperyalizm bu anlamda bir yandan uyum içinde olan çıkarlar arasındaki *ilişki*yi ve diğer yandan da uyumlaştırılamayan çakarlar arasındaki *çatışma*yı ifade eden bir süreçtir.[417] Galtung'un geliştirdiği emperyalizmin bünyesel/yapısal teorisi, *merkez* (hükmeden ulus) ile *çevre* (hükmedilen ulus) arasındaki ilişkileri konu edinir. Ancak, merkez ile çevre, ayrıca kendi içlerinde merkez ve çevre olarak ikiye bölünmüşlerdir. Bu çerçevede, merkezin merkezi ile çevrenin merkezi arasında bir çıkar uyumu veya farklılığı ortaya çıkabilir. Galtung'a göre, şu şartların gerçekleşmesi durumunda emperyalizm en gelişmiş biçimini alır ve *çatışma*

---

[412] Cemal Bali Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, Ankara: Dost Kitabevi, 1998, s. 18.
[413] Rene-Jean Dupuy, *Uluslararası Hukuk*, çev. Selahattin Bağdatlı, 2. b., İstanbul: İletişim Y., 1995, s. 7.
[414] Knutsen, s. 205-206.
[415] *A.g.e.*, s. 253.
[416] Waltz, *Uluslararası İlişkiler Kuramı*, s. 22.
[417] Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 309.

yaşanmaz: 1. Merkezin merkezi ile çevrenin merkezi arasında çıkar uyumunun oluşması, 2. Çevrenin merkezi ile çevresi arasındaki çıkar çatışmasının, merkezin merkezi ile çevresi arasındakinden daha keskin olması, 3. Merkezin çevresi ile çevrenin çevresi arasında çıkar çatışmasının ortaya çıkması. Bu şartların oluşması durumunda hâkim/hegemonik devlet, hükmolunan devleti, hâkim sınıf yardımcılığı ile sömürür. Ancak, merkezin merkezi ile çevrenin merkezinin çıkarları uyum içinde olmadığı ve çevrenin merkezi ile çevresi kendi içinde birleştiği zaman, *uluslararası çatışma* yaşanacaktır.[418]

Çatışmanın, insanın temelde kötü olan doğasının uluslararası alana yansıması anlamına gelen uluslararası sistemin doğasından kaynaklandığını ileri sürenlere göre, gelecekte sürtüşmelerin nasıl bir görünüm kazanacağını anlayabilmek için uluslararası sistemi oluşturan ulusların ve rejimlerin kendine özgü karakterlerinden ziyade uluslararası sistemin biçimine, mesela iki kutuplu mu yoksa çok kutuplu mu olduğuna bakmak gerekmektedir. Hobbescu siyaset anlayışını uluslararası ilişkilere uygulayan bu yaklaşım, saldırı ve güvensizliğin bir takım özgül tarihsel koşulların ürünü olmaktan çok tüm insan toplumlarının evrensel niteliği olduğunu ileri sürmektedir.[419] Aynı şekilde, ülkelerin iç yapılarını ve sosyo-ekonomik durumlarını çözümlemelerine dahil etmeyen ve veri olarak alan realistler, uluslararası sistemdeki değişim ve dönüşümü savaşlara bağlamışlardır. Ancak, bu bakış açısının yanlışlığını ve ülke içi dinamiklerin analize dahil edilmesi gerektiğini, Sovyetler Birliği'nin savaş yaşanmadan dağılması açıkça göstermiştir.[420] Bununla birlikte, böylesi bir anlayışa dayanan klasik devletler hukuku doktrinine ve uygulamasına göre, Birinci Dünya Harbi'nin sonlarına kadar, egemen devletlerin başta gelen haklarından biri "harp hakkı" olarak görülmüştür. Savaş hakkı, egemen bir devletin, menfaatlerini gerçekleştirmek veya ihlâl edildiği iddiasında bulunduğu bir hakkını veya devletler hukuku kuralını korumak üzere, kendi takdirine göre, girişmeğe karar vereceği silahlı ve çok şümullü bir zorlama yolu idi. Bu hakkın meşruluğu üzerinde tartışmayan devletler hukuku uzun zaman sadece kullanılış kaidelerini tesbit ile uğraşmıştır.[421]

Savaşların insan doğasının kötülüğünden değil yanlış anlamalardan ve buna bağlı olarak silahlanma yarışından kaynaklandığını öne süren idealistler ise, uluslararası hukuk süreç ve mekanizmalarının adaleti sağlayacağına ilişkin güvenin oluşmasının, egemen devletleri sorunları savaşa başvurarak çözmekten vazgeçireceğini savunur. Tarafları biraraya

---

[418] Önen, s. 58, 59.
[419] Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu mu?*, çev. Yusuf Kaplan, Kayseri: Rey Y., 1992, s. 43-44.
[420] Atila Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplinin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* içinde (57-88), der. Atila Eralp, 7. b., İstanbul: İletişim Y., 2004, s. 86-87.
[421] Seha L. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, C. 2, 3. b., Ankara: A.Ü. SBF Y., 1965, s. 423.

getirerek müzakere çerçevesi sağlayacak bir uluslararası örgütün barışı korumada önemli bir rol üstleneceği kabul edilir. Hükümetler arası yanlış anlamaları en aza indirecek ve kamuoyu denetimini ya da sivil toplumun etkinliğini sağlayacak "açık diplomasi"nin de savaşların önlenmesinde etkili olacağı başta Wilson olmak üzere birçoklarınca savunulmuştur.[422] XX. yüzyılda Uluslararası İlişkiler'in bir disiplin olarak ortaya çıkması da bu normatif bakış açısının bir sonucudur. İdealistlerin tartışma konusu yaptıkları savaşların ne zaman meşru olabileceği ve onlara nasıl son verilebileceği gibi sorunlar, Uluslararası İlişkiler'in bağımsız bir bilimsal alan haline gelmesini sağlamıştır. Bu yüzden başta silahlanma yarışı ve silahsızlanma olmak üzere savaşa ilişkin güncel sorunlar Uluslararası İlişkiler disiplinindeki normatif geleneğin ilgi alanına girmektedir. Teröristle özgürlük savaşçısını ayırmaya yarayan bir bakış açısı geliştirmek ve devletlerin birbirlerinin içişlerine karışmaması ilkesinin sınırlarını ve bir dış müdahalenin ne zaman meşru olabileceği sorununu tartışmak da, normatif bir perspektifi benimsemek anlamına gelmektedir.[423]

Buna karşılık, uluslararası alanda normatif yaklaşımlara yer olmadığını ileri sürenler, normlar ve değer sistemlerinin çokluğunu ve farklılığını buna neden olarak gösterirler. Bunlar arasında seçim yapmanın objektif bir kriterinin bulunmayışı ve bu konuda belirleyici olan bir konsensusun mevcut olmayışı gerekçe gösterilerek, ahlâkçı bir politikanın emperyalist nitelikte olacağı ve toplumların özgün değerler sistemini yok sayacağı ileri sürülür. Buna karşılık Mervyn Frost, devletler ve toplumların birbirleriyle geleneksel ilişkilere girmelerinin, bir ortak zeminin varlığına, yani normlara temel olacak bir konsensusa işaret ettiğini savunmuştur. Ona göre, normlara uyulmaması onların mevcut olmamaları anlamına gelmeyeceği gibi, onlara aykırılığın özel bir haklılaştırma çabasını gerektirmesi de normların varlığını ortaya koymaktadır. Nitekim barış halinde bulunan devletlerden bunu meşrulaştırma çabası içine girmeleri beklenmezken, savaşanların haklı olduklarını gösterme zorunluluğu duymaları, savaşın normlara aykırı, barışın ise uygun olduğunu göstermektedir.[424]

Savaş konusu üzerinde yaptıkları çalışmalarla tanınan Uluslararası İlişkiler bilim adamları, savaşın nedenlerini incelerken toplumsal etkenlere de eğilme ihtiyacı duymaktadırlar. Mesela Quincy Wright, savaşların nedenlerini ortaya koyarken tek bir faktörün yeterince açıklayıcı olmayabileceğini, bu yüzden çok sayıda faktörün dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre, 1) teknolojik düzey, 2) hukuksal yapı, 3) sosyo-

---

[422] İhsan D. Dağı, "Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları", *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* içinde (185-226), der. Atila Eralp, 7. b., İstanbul: İletişim Y., 2004, s. 197.
[423] Dağı, s. 188-191.
[424] *A.g.e.*, s. 205-206. Ayrıca bkz. Mervyn Frost, *Ethics in International Relations: A Constitutive Theory*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, s. 109-110.

politik örgütlenme ve 4) kültürel nedenler gibi dört temel unsur önem taşımaktadır.[425] Buna bağlı olarak savaşın sosyolojik işlevler görmesi, psikolojik ihtiyaçlara cevap vermesi, teknolojik yönden faydalı olması ve meşruiyet açısından makul düzeyde kalması beklenmektedir.[426] Karl W. Deutsch da 1) kültür ve değerler sistemi, 2) siyasal ve toplumsal kurumlar, 3) hukuksal ve teknolojik gelişmenin savaşlar üzerindeki etkilerine yer vermektedir.[427] Öte yandan, Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War* isimli çalışmasında savaşın nedenlerinin belirlenmesi çabası çerçevesinde üç faktörün inceleme konusu yapıldığına dikkat çekmektedir: 1) Savaş ile insan doğası ve davranışı arasındaki ilişki (birey düzeyinde analiz), 2) Devletlerin içsel yapılarıyla, bir başka deyişle siyasal ve ekonomik düzenlemeleriyle savaş arasındaki ilişki (devlet düzeyinde analiz), 3) Uluslararası sistemin yapısıyla savaş arasındaki ilişki (sistem düzeyinde analiz).[428] Ancak Waltz, nedenlerle semptomların kimi zaman birbirine karıştırıldığını ve birtakım semptomların savaşların nedeni olarak kabul edildiğini öne sürmektedir.[429] Savaşa ilişkin normatif yaklaşıma çağdaş ve felsefî bir boyut getirmeyi amaçlayan Michael Walzer ise, savaşın hangi şartlarda meşru olabileceğini açıklamaya çalıştı. Ona göre meşru savaş bir yandan savaşın şartlarıyla, diğer yandan da kullanılan araçlarla ilgilidir. İlki savaşın "esas" itibariyle haklı/meşru olup olmadığını, ikincisi ise haklı/meşru bir "biçim"de yürütülüp yürütülmediğini gösterir.[430] Buna bağlı olarak Walzer, savaş suçu kavramı üzerinde durur.[431] Bir başka devletin toprak bütünlüğüne ve siyasal egemenlik hakkına müdahalede bulunmayı saldırganlık olarak nitelendiren Walzer, bu "suç"un saldırıya uğrayan tarafa karşı koyma hakkı kazandıracağını belirtir. Ayrıca, uluslararası toplumun saldırgan devleti uluslararası hukuka uymaya zorlamasını ve cezalandırmasını da meşru bulur. Üçüncü olarak, 1967 Arap-İsrail Savaşı örneğinden hareketle "önleyici savaş"ı da meşru kabul eder.[432]

Bununla birlikte, dünya genelinde bütün bir uluslararası toplumun savaş konusuyla ilgili normatif ilkeleri kabullenmesi süreci oldukça yavaş cereyan etmiştir. Önce dinî görüşlerden kaynaklanan esaslar, sonraları insanî/hümanist ve felsefî düşünceler, harbin cereyan tarzını yumuşatmaya çalışmıştır. Savaşa başvurmanın yasak edilmesi ve harbi

---

[425] Arı, *Uluslararası İlişkiler*, s. 416.
[426] Quincy Wright, *A Study of War*, Chicago: University of Chicago Press, 1983, s. 351-360.
[427] Arı, *Uluslararası İlişkiler*, s. 416.
[428] *A.g.e.*, s. 400.
[429] Kenneth N. Waltz, *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press, 2001, s. 57, 71, 233-235; Nicholas Greenwood Onuf, *The Republican Legacy in International Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s. 223.
[430] Michael Walzer, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument With Historical Illustrations*, New York: Basic Books, 2006, s. 21.
[431] *A.g.e.*, s. 21-33.
[432] Dağı, s. 208-209.

milletlerarası bir suç sayma teşebbüsleri ancak XX. asrın ilk çeyreğinden sonra ortaya çıkmıştır.[433] Uluslararası bir yükümlülük olarak savaşın yasaklanması edilmesi 24 Temmuz 1929'da Paris'te imzalanan Briand Kellogg Misakı ile gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, haksız saldırıya uğramaktan dolayı mukabelede bulunma durumunda savaş meşrû kabul ediliyordu.[434] Bunun yanı sıra, esas itibariyle dinî görüşlere dayanan ve Aydınlanma Dönemi sonrasında geliştirilen "meşrû savaş doktrini" Lahey ve ardından Cenevre Sözleşmeleriyle uluslararası hukukun temel metinleri arasına girmiş bulunmaktadır.[435] Meşrû savaş kavramı bir yandan hangi koşullarda savaşa başvurmanın meşrû olacağını, diğer yandan da hangi araçlarla yürütülmesi durumunda meşrû olmaktan çıkacağını göstermek için tasarlanmıştır.[436]

Batı dünyasında XVI. yüzyıla kadar savaş konusunda bir hukukî düzenleme bulunmadığı gibi, öğreti alanında da daha çok "haklı savaş" kavramı üzerinde durulmuştur. V. yüzyılda ortaya atılan ve XVI. yüzyıla kadar savunulan haklı savaş kavramından XIX. yüzyıla gelindiğinde öğreti alanında vazgeçilmiştir.[437] Geleneksel haklı savaş kavramı ile modern meşrû savaş kavramı arasındaki en temel farklardan birini, ilkinin dinî gerekçelerle savaşı haklılaştırmaya çalışması oluşturmaktadır. Bununla birlikte, çağımızda dinî gerekçelerin yerini, diktatörlükle yönetilen toplumlara insan hakları ve demokrasi götürme gibi gayeler almış bulunmaktadır. V. yüzyılda *Tanrı Devleti* adlı eserinde bir yandan insanlardaki bitmeyen hırslar, şeytanî duygular ve açgözlülükler yüzünden yeryüzünde savaşların hiç sona ermeyeceğini ileri süren Augustine (354-430), diğer yandan da, Katolik Kilisesi'ni korumak üzere girişilen bütün savaşları haklı ilan etmiştir.[438] Bir ölçüde daha seküler bir çizgiyi yansıtan Aquinolu Thomas (1225-1274) ise, savaşın günah olduğunu belirtmekle birlikte haklı savaşın varlığını kabul etmiştir. Ona göre, kişisel çıkara değil toplumun mutluluğuna hizmet eden, saldırıya uğramak gibi haklı bir nedenden kaynaklanan ve kötü amaçlara yöneltilmeyen bir savaş haklıdır.[439]

Din ile savaş arasındaki ilişkinin sorgulanması Avrupa'da ancak XVI. yüzyıldaki Reform tartışmalarıyla başlayabilmiştir. Bu dönemde birtakım düşünürler ve hukukçular, kralların kendi maceraperestliklerini dinî iddialarla haklı çıkarmaya çalıştıklarına dikkat çektiler.[440] Mesela Bodin, Vitoria, Gentili ve diğer düşünürler, dinî gerekçelerin varlığının

---

[433] Meray, C. 2, s. 423.
[434] Arı, *Uluslararası İlişkiler*, s. 420-21.
[435] Dağı, s. 206-207.
[436] Dilara Mehmetoğlu, "Pozitivizm, Normativizm ve Davranışsalcılık Teorilerine Genel Bir Bakış", *Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış* içinde (17-40), Kocaeli: Umuttepe Y., 2009, s. 34.
[437] Arı, *Uluslararası İlişkiler*, s. 418-419.
[438] Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, s. 60-64.
[439] *A.g.e.*, s. 70-71.
[440] Knutsen, s. 89.

savaş için yeterli bir mazeret olamayacağını ileri sürdüler.[441] Dini bir savaş nedeni yapmanın tehlikesine karşı uyarıda bulunan ilk İspanyol hukukçusu olan Francisco de Vitoria (1480-1549), dinî öğretinin savaşı meşrû kılması halinde her hükümdarın, kendi savaşını dinî ilan edebileceğine dikkat çekmiştir.[442] Aquinas'ın önemli bir yorumcusu ve Salamanka Okulu'nun (*Escuela de Salamanca*) kurucusu olan Vitoria,[443] 1532 yılında "Yakın Geçmişte Keşfedilen Yerliler Hakkında" (*De Indis Noviter Inventis*) adlı kitabında barışın ön koşullarını tartıştı. "İspanyollar'ın Barbarlara Karşı Savaşma Hakkı" (*De Jure Bellis Hispanorum in Barbaros*) adlı ikinci eserinde ise savaşın nedenleri ya da haklılık gerekçeleri üzerinde durdu. Din farklılıklarını, devletin sınırlarının genişletilmesi arzusunu ve hükümdarın kişisel çıkarını adil birer savaş gerekçesi olarak kabul etmeyen Vitoria, saldırı/taarruz savaşının ancak yanlış algılama/anlama durumunda mazur görülebileceğini ve bir hakkın ihlalinin cezalandırılması dışında haklı bir gerekçesinin olamayacağını ileri sürdü. Bununla birlikte Vitoria, sivilleri korumanın askerî harekâtların başarısını tehlikeye atması durumunda onların bilinçli bir şekilde öldürülebileceğini yazabilmiştir.[444] Vitoria'nın Avrupa ticaret ruhunu "tabiî hukuk" içine taşıdığı, bu yüzden de sömürgeciliği normal karşıladığı, "dünyayı her türlü açgözlülüğe açık bir alan" haline getirdiği ileri sürülmektedir.[445]

Devletler arasındaki çatışmaların kaçınılmaz olduğunu, böylesi çatışmaların ya müzakerelerle ya da güç kullanılarak çözümlenebileceğini savunan İtalyan hukukçu Alberico Gentili (1552-1608) ise, 1589'da Londra'da yayınladığı *De Iure Belli Libri Tres* ve 1598'de Prusya'nın Hanau kentinde yayınladığı *De Jure Belli Commentationes Tres* adlı kitaplarında[446] devlet egemenliğini sınırlayı bazı düşünceler ileri sürmüştür. Ona göre, hiçbir devlet, kendi egemenlik bölgesinden kötü bir niyet taşımaksızın geçmekte olanlara engel çıkaramaz. Zararsız serbest geçiş hakkı ya da Gentili'nin ifadesiyle "doğal imtiyaz"ı, devletler topluluğunun temel ilkelerinden biridir. Ona göre, doğanın bize tanıdığı kimi imtiyazlar başka insanlar tarafından inkâr edildiğinde, mesela bir yolu kullanım hakkımız engellendiğinde, sığınabileceğimiz limanlardan çıkarıldığımızda ya da ticaretten alıkonulduğumuzda savaş doğal/haklı olarak kabul edilebilir.[447] Savaşın sadece adil araçlarla ve sadece gerçek otorite

---

[441] *A.g.e.*, s. 103.
[442] *A.g.e.*, s. 89-90.
[443] José A. Fernández-Santamaría, *The State, War and Peace: Spanish Political Thought in the Renaissance, 1516-1559*, Cambridge: Cambridge University Press, 1977, s. 3.
[444] Knutsen, s. 95-97.
[445] Cemal Bali Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu*, 2. b., Ankara: Dost Kitabevi, 1997, s. 79.
[446] Christopher Tomlins, *Freedom Bound: Law, Labor, and Civic Identity in Colonizing English America, 1580-1865*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 117, n. 69.
[447] Knutsen, s. 99-100. Gentili'nin düşünceleri üzerindeki İslâm etkisi için bkz. John Kelsay, "Islam and Christianity in the Works of Gentili, Grotius, and Pufendorf", *Just Wars, Holy Wars, and Jihads* içinde (207-218), ed. Sohail H. Hashmi, New York: Oxford University Press, 2012.

sahiplerince adil bir nedenle gerçekleştirilmesi gerektiğini savunan Gentili, sadece egemen devletlerin böylesi otoriteler olarak düşünülebileceklerini kabul etmektedir. Bununla birlikte, Uluslararası İlişkiler teorisiyle bağlantılı daha gelişmiş açıklamalar onda değil, "egemenlik" kavramı tanımıyla ve *pacta sunt servanda* (egemen yöneticilerin vaadlerini tutmaları) ilkesini formülleşmesiyle sürekli gündemde kalan Jean Bodin'de (1530-95) bulunmaktadır.[448]

Haklı savaş kavramı ile ilgili düşüncelerine Uluslararası İlişkiler literatüründe özel bir önem verilen Hugo Grotius (1583-1645) ise, ancak müdafaa-i nefs amacıyla yapılan savaşın meşrû olacağını ileri sürmüştür.[449] Grotius savaşı, basitçe, güç kullanarak çatışma durumu olarak tanımlamaktadır. Buna karşılık Clausewitz, karşımızdakini isteklerimize boyun eğdirmek için güç kullanmayı savaş olarak adlandırmaktadır.[450] 1625'te yayınladığı *De Jure Belli Act Pacis* (Savaş ve Barış Hukuku) adlı kitabında egemen devletlerin yetkilerini sadece "doğal/tabiî hukuk"un sınırlayabileceğini öne süren Grotius'a göre, devletlerin başka devletlerle savaşması ancak kendilerini koruma amaçlı olmak kaydıyla meşrûdur. Ayrıca, bu kendini koruma faaliyeti de belirli kurallar çerçevesinde yürütülürse meşrûdur.[451] Savaşta her türlü hukuk kuralının geçerliliğini yitirdiği düşüncesinin yanlış olduğunu pratik hayat da göstermektedir. İnsanlar gibi ulusların da dost kazanabilmek için haksızca savaşa girmemeleri ve savaşı onurlu bir şekilde yürütmeleri önemlidir.[452] Yine, devleti ilgilendirdiği söylenen birtakım sebeplerle her türlü ihanet ve zorbalığın mazur gösterilmesine de karşı çıkan Grotius, tabiî hukukun savaş zamanında bile geçerli olduğunu ileri sürmüştür.[453] Kendi ifadesiyle, "Tabiî hukuk Tanrı'ya izafe edilebilir, çünkü bizde böyle prensiplerin mevcut olmasını istemiş olan yine Tanrı'dır".[454] Ona göre, "Savaşın adaletli bir savaş olabilmesi için orada dine adalet işlerinde normal olarak gözetildiğinden daha az bir yer verilmemelidir".[455]

Buna karşılık, Machiavelli (1469-1527) için haklı-haksız savaş ayrımı diye bir şey yoktur. Ona göre insanlar nankör, iki yüzlü, dönek, içten pazarlıklı, sinsi ve kişisel çıkarları sözkonusu olduğunda haindirler. Herkes kötü olduğuna göre, hükümdarın başkalarının kendisine kötülük yapmasını beklemesi gerekmez. Moral değerlerden bağımsız olarak amacına ulaşmada her aracı meşrû kabul edebilir. Başkalarını hükmü altına alan birisi

---

[448] *A.g.e.,* s. 102.
[449] A. Nuri Yurdusev, " 'Uluslararası İlişkiler' ve Öncesi", *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* içinde (15-55), der. Atila Eralp, 7. b., İstanbul: İletişim Y., 2004, s. 50.
[450] Golo Mann ve Harry Pross, *Aussenpolitik,* Frankfurt am Main: Fischer Bücherei, 1958, s. 144
[451] Mehmet Gönlübol, *Uluslararası Politika,* 4. b., Ankara: Attila Kitabevi, 1993, s. 414-419; Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, s. 89-90.
[452] Williams, Wright ve Evans, s. 123-125.
[453] Paul Hazard, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, çev. Erol Güngör, 2. b., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994, s. 287.
[454] *A.g.e.,* s. 288-289.
[455] *A.g.e.,* s. 287.

yerilmemeli, bilakis bunu yapabildiği için övülmelidir. Bir hükümdarın en önemli düşünce ve uğraşısı savaş olmalıdır.[456] Savaş, lüzumlu olduğu zaman, haklı bir savaştır; ve silaha sarılmaktan başka ümit kalmadığı zaman silah kutsaldır.[457] Benzer şekilde Clausewitz de, çıkar çatışmasının insan toplumlarının ayrılmaz bir parçası olduğu yönündeki muhafazakâr öncüle dayanarak bir savaş teorisi geliştirmiştir.[458] "Uluslararası ilişkilerle ilgili çağdaş düşüncelerin birçok stratejik yönü Clausewitz'in çalışmasından elde edilmektedir."[459] Ona göre savaş, siyasetten ayrılamaz; siyasetin bir parçasıdır, onun bir şekli, siyasal etkileşimin diğer araçların eklenmesiyle sağlanan devamlılığıdır.[460] Öyle ki, bir millet, ancak ulusal karakteri ve "savaş alışkanlığı" birbirleri üzerinde sürekli ve karşılıklı bir etki yaptıkları takdirde, bir gün dünya politikasında güçlü bir yere sahip olmayı umut edebilir.[461] Savaş tarihçisi Keegan ise, Clausewitz'in aksine, savaşın diplomasinin değil, *kültür*ün bir uzantısı olduğunu ve politikadan çok daha fazlasını kapsadığını savunmaktadır. Savaşın aslında kültürün bir göstergesidir, çoğu zaman kültürel biçimleri saptar ve bazı toplumlarda kültürün ta kendisidir.[462] Mesela "Kazaklar için savaş, politika değil, yaşam biçimiydi".[463] Lenin'den itibaren Sovyet liderleri, Clausewitz'den ve onun savaş ile siyaset arasındaki karmaşık ilişkiye dair görüşlerinden etkilenmişlerdir.[464]

Clausewitz'in devletler anlaşamadıklarında ve kendi belirli istekleri arasında ahenkli bir uyum ve denge sağlayamadıklarında sorunu savaşla çözmeleri görüşünü destekleyen Hegel, böylesi bir savaşın "mutlak bir kötülük" olarak görülmesine karşı çıkar. Aksine, ona göre savaşlar yapıcı, hatta ilerlemeci işlevlere sahiptir. Çünkü millî bütünlüğü geliştirir, devletlerin büyümesini tetikler ve tarihin ilerlemesine yardımcı olur. Savaş, aynı zamanda, insanları ve devletleri rahata alıştırıp yozlaştıran barışa karşılık, kurulu ulus-devletleri yozlaşmaktan korur, devletleri dinç ve uyanık tutar.[465] Ona göre, savaşla halkın etik sağlığı korunur ve ve halk, sürekli bir barışla birlikte gelebilecek karmaşadan uzak tutulur.[466] O halde savaş mutlak bir kötülük değil, tersine, ussal/aklî bir zorunluluk kabul edilmelidir.[467] Böylece,

---

[456] Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, s. 80.
[457] Machiavelli, *Hükümdar*, çev. Yusuf Türk, İstanbul: Düşünen Adam Y., 1996, s. 119.
[458] Knutsen, s. 220.
[459] Williams, Wright ve Evans, s. 202.
[460] Knutsen, s. 220-221.
[461] Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, çev. Şiar Yalçın, İstanbul: Spartaküs Y., 1997, s. 211.
[462] John Keegan, *Savaş Sanatı Tarihi*, çev. Füsun Doruker, İstanbul: Sabah Kitapları, 1995, s. 1, 8-9.
[463] *A.g.e.*, s. 4.
[464] Condoleezza Rice, "Sovyet Büyük Stratejisinin Evrimi", *Savaşta ve Barışta Büyük Stratejiler* içinde (205-232), ed. Paul Kennedy, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Eti Kitapları, 1995, s. 207.
[465] Knutsen, s. 225.
[466] Williams, Wright ve Evans, s. 185.
[467] Frederick Copleston, *Felesefe Tarihi - Hegel*, C. VII, çev. Aziz Yardımlı, 3. b., İstanbul: İdea Y., 1996, , s. 60.

devletler arası ilişkileri düzenleyen herhangi bir uluslararası hukuk normunun yahut ahlâk ilkesinin mevcut bulunduğunu reddeden Hegel, çatışan milletler ve değerlerden hangisinin daha mükemmel olduğuna karar vermede savaşa son sözü söyleyen bir hakem konumunu verir.[468] Bunun sonucu olarak, uluslararası hukuku devletler üzerinde tam bağlayıcı kabul etmez[469] ve sürekli barış idealini reddederek, savaşı ulusların ahlakî bütünlüğünü koruyan bir araç olarak görür.[470] Ona göre, ikiye bölünüp birbiriyle savaşan "özel ilgiler"dir, bunlardan bir taraf yenilmeye mahkumdur. Fakat özelin yenilgisinden "genel"in zaferi doğar, genele bir zarar gelmez. Karşıtlar arasındaki savaşa katılan, tehlikeye atılan, genel değildir; o, yıpransınlar diye özel tutkuları cepheye yollar. Tutkuları kendi amacı için kullanmasına "usun hilesi" denilebilir. Bireyler gözden çıkarılır, kurban edilir. "İde" varoluşun ve geçiciliğin bireylerin tutkularına ödetir.[471] Hegel'in bir tür "beşerî din" niteliği taşıyan ve "us" kavramını Tanrı'yla özdeşleştiren metafizik nitelikteki bu görüşleri felsefî idealizm ve rasyonalizmin[472] sınırlarını aşmamakla birlikte, Avrupa'daki savaş yanlısı çevrelerin zihin kodlarının anlaşılması bakımından önem taşımaktadır. Sınıf çatışması kavramını toplum anlayışının ve Uluslararası İlişkiler yaklaşımının temeli yapan Marx'ın Hegel'in diyalektiğini yönteminin esası haline getirmiş olması[473] bu noktada önem taşımaktadır.

Aynı düşünce geleneği içinde yer alan Nietzsche (1844-1900), bütün organik yaşamın temel özünü bir tek içgüdüye bağlamıştır: Güçlü ve egemen olup yönetme isteği. Ona göre, yaşayan her varlık, bulunduğu hal üzere kalmakla yetinmez, büyümek, gelişmek ve egemen olup yönetmek ister. Hatta, bundan vazgeçmektense yok olup ölmeyi göze alır.[474] Nietzsche, bunun da ötesinde, savaşı gelecekteki olumlu gelişmeler için bir araç olarak kabul etmiş ve her davayı "kutsal" hale getiren şeyin savaş olduğunu savunmuştur. Ona göre, barış ancak yeni savaşların aracı ve hazırlayıcısı olarak sevilmelidir ve kısa barışlar uzun olanlarına tercih edilmelidir.[475] Nietzsche'nin bu düşünceleri daha sonra sadece Hitler gibi siyasal aktörleri değil, Weber gibi bilim adamlarını da etkilemiştir. Öyle ki Weber, "savaşın Almanya'nın 'ruhunu temizleyeceğine' inanan kişi"dir.[476] Weber'in uluslararası politika,

---

[468] William Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, çev. İsmet Özel, İstanbul: Şûle Y., 1996, s. 264.
[469] Williams, Wright ve Evans, s. 179.
[470] F. C. Copleston, "Hegel", *Büyük Düşünürlerin Politika Felsefeleri* içinde (85-92), ed. Maurice Cranston, İstanbul: Milliyet Kültür Kulübü, 1968, s. 91.
[471] Hegel, *Tarihte Akıl*, s. 105.
[472] Bkz. Patrick Thaddeu Jackson, *The Conduct of Inquiry in International Relations*, New York: Routledge, 2011, s. 234, n. 12.
[473] Cynthia Weber, *International Relations Theory: A Critical Introduction*, 3. ed., New York: Routledge, 2010, s. 113.
[474] Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine*, çev. Nejat Bozkurt, 3. b., İstanbul: Say Y., 1996, s. 44.
[475] Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, s. 138.
[476] Şerif Mardin, *Siyasal ve Sosyal Bilimler - Makaleler II*, der. Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder, İstanbul:

savaş ve ekonomik çatışmalara ilişkin yaklaşımı özü itibariyle hemen hemen bütünüyle Nietzsche'den alınmıştır. Onun uluslararası ilişkileri analiz ederken kullandığı dil, Nietzsche'nin Darwinizm benzeri yaklaşımları tarafından şekillendirilmiş, bu yüzden modern dünyanın baskıcı, yıkıcı ve nihilist nitelikte bir yer olarak resmini yapmıştır.[477] Bundan dolayı Weber'in "güç devleti"nin önemine yönelik dar yaklaşımı ve Almanya'nın doğu bölgelerinin etnik farklılığına eleştirel bakışı; çağdaş politik hoşgörünün gereklerini ve azınlık grupların korunmasında insan haklarının oynaması gereken küresel rolü gözardı eder.[478] Bundan dolayı Toynbee'nin, "Batı'da 'militer güçler' ve 'erdemler'in öğretilmesi, onlara tapılması ve onlara hayran kalınması" olgusundan söz etmiş olması doğal karşılanmalıdır.[479] Bu noktada, realist Uluslararası İlişkiler kuramının en önemli ve başta gelen isimlerinden biri kabul edilen Morgenthau üzerindeki Weber etkisi de hatırlanmalıdır.[480]

Savaş olgusuyla ilgili olarak uluslararası siyaset sosyolojisi açısından daha önemli bir noktayı, yönetim biçimleri ile savaş arasında kurulan ilişki oluşturmaktadır. William Godwin'e (1756-1836) göre doğaları gereği saldırgan olan monarşiler ve aristokrasiler savaştan hoşlanırken, demokrasiler tabiî olarak barışçıldırlar. Çünkü kamuoyunun büyük bir çoğunluğu sürekli savaştan kaçınmak için çalışacak ve demokratik rejimlerde bu eğilim karar mekanizmalarına yansıma imkânı bulacaktır.[481] Aynı şekilde, Uluslararası İlişkiler konuları ile hukuk, yönetim, ekonomi, tarih vb. çalışmalar arasında bağlantı kurmuş bulunan Montesquieu de (1689-1755), savaşın bir çeşit rejim türü olduğunu iddia etmiştir. Ona göre, monarşinin ruhunun savaş ve yayılmacılık olmasına karşılık cumhuriyetin ruhu barış ve itidaldi.[482] Benzer şekilde Kant da, savaş açmaya istekli monarşilerin aksine demokratik rejimlerin savaştan kaçınacağını ileri sürmektedir. Çünkü geniş halk kitleleri savaşın zararının

---

İletişim Y., 1990, s. 105.

[477] Bryan S. Turner, *Orientalism, Postmodernism and Globalism*, London: Routledge, 1994, s. 198, 202.

[478] *A.g.e.*, s. 202. Ali Fuad Başgil, Oppenheimer'ın "*Devlet*" adlı kitabında "kuvvet teorisi"ni savunarak, devletin sahip olduğu gücün kaynağını gasp, yağma ve tahakküm olarak gösterdiğini belirtir. Ona göre, devletin kökeni savaşlardır, mahiyeti ise, galiplerin mağlupları sömürmek için kurduğu örgüt olmasıdır (Ali Fuat [Başgil], *Esasiye Hukuku Dersleri*, 2. b., İstanbul: Bozkurt Matbaası, 1936, s. 171-172). Ancak, kendisini bir liberal sosyalist olarak nitelendiren Oppenheimer, gerçekte, bazı kesimlerin imtiyazlarının bekçisi haline gelen devlet kurumunun radikal biçimde dönüştürülmesi gerektiğini savunmaktaydı. Bkz. Paul Gottfried, "Introduction to the Transaction Edition", Franz Oppenheimer, *The State: Its History and Development Viewed Sociologically* içinde (vii-xx), çev. John M. Gitterman, New Brunswick: Transaction Publishers, 1999, s. ix, xii.

[479] Arnold Toynbee, *Savaş ve Uygarlık*, çev. Mehmet Dündar, 2. b., İstanbul: Ürün Y., 1997, s. 24, 26, 28, 31-32.

[480] Her ne kadar Morgenthau *Politics Among Nations* (Uluslararası Politika) adlı çalışmasında Weber'e açıkça sadece bir kez atıfta bulunmuşsa da, daha sonra onun düşüncesine olan entelektüel borcunu itiraf etmiştir. Ayrıca, Morgenthau'nun eserinin Weber düşüncesiyle olan bağı Michael J. Smith, Stephen P. Turner ve Regis A. Factor gibi isimler tarafından günümüzde belgelenmiş bulunmaktadır. Bkz. Véronique Pin-Fat, *Universality, Ethics, and International Reations: A Grammatical Reading*, New York: Routledge, 2010, s. 136, n. 16.

[481] Knutsen, s. 168-169. Godwin'in demokrasi anlayışı devlet karşıtlığına kadar uzanmaktadır. Ona göre, devlet kurumu özü itibariyle baskıcıdır. Bkz. John H. Bodley, *The Power of Scale: A Global History Approach*, New York: M. E. Sharpe, Inc., 2003, s. 185-186.

[482] Knutsen, s. 168-169.

kendilerine, faydasının ise yöneticilere olacağını bilirler.[483] Ancak Bouthoul bu noktada Montesquieu'den ve Kant'tan farklı düşünmektedir. Ona göre, cumhuriyet olarak nitelendirilen ulus-devlet, monarşilerden, bir başka deyişle bir hükümdarın yönetimindeki devletten daha "savaş-doğurgan" bir çevredir. Çünkü, eski düşman, sadece kralın düşmanıydı, ulus-devlette ise düşman bütün bir ulusun, yani herkesin düşmanıdır. Modern eğitim ve sosyalleştirme süreci de savaşçı eğilimleri beslemektedir. Günümüzde hemen her toplulumun zihniyetinde, insanların kafasına çocuklukta sokulmaya başlanan "işaretlenmiş düşman" kavramı daima vardır. Bu ortak hasım kavramı, genellikle devlet için, toplumun ona olan sadakatini ve onunla olan bağlarını sıkı ve güçlü tutan bir etken kabul edilir. Düşmanın gerçek veya sahte tehdidi, ülke içinde bir yandan yönetime saygıyı ve düzenin istikrarını sağlar, diğer yandan da milletin savaş yapma yeteneğini canlı tutar.[484]

Öte yandan, savaş ile toplumların fakirlik ve zenginliği arasında ilişki kuran kimi yazarlara göre, savaşın en çok, düşük teknolojiye sahip çevrelerde yaygın olduğu görülmektedir. Nitekim 1989'dan 1994 yılına kadar geçen altı yıl içerisinde 64 ülkede meydana gelen 94 silahlı çatışmanın çoğu, düşük teknolojik silahlarla yapılan sivil savaşlardı. Bu tür savaş örnekleri, özellikle en yoksul ülkeler arasında yaşanmaktadır. Öyle ki, dünyanın en fakir 50 ülkesinin 38'i, 1993 yılında ya savaş halindeydi ya da ileri düzeyde siyasal şiddetten muzdarip bulunuyordu. Bu tip bölgelerde cereyan eden çatışma ve savaşların bir başka özelliği, daha çok, belirli rejimlerin meşruiyetine karşı ülke içi meydan okumaları temsil ediyor olmalarıydı. Böylesi ülkelerdeki güvenlik tehditlerinin, ekseriyetle dış saldırılardan değil, ülke içindeki farklı grupların siyasal sürece entegre olmayı başaramamalarından kaynaklandığı görülmektedir.[485] İbn Haldun'un bedevîlerin savaşa yatkınlığını vurgulamasına benzer şekilde, Uluslararası İlişkiler kuramcılarınca, "ekonomik bakımdan azgelişmişliğin devletin saldırgan oluşunda önemli bir paya sahip olduğu belirtilmektedir".[486]

Savaş ile devletlerin yönetim biçimleri ve toplumların sosyo-ekonomik yapıları arasında ilişki kurma çabaları görece olarak yenidir. Konuyla ilgilenen ilk yazarların genelde, yukarıda da belirtildiği gibi, çatışmayı ve onun özel bir türü olan savaşı doğal bir olgu olarak gördükleri ve en iyi ihtimalle insanın doğasına bağladıkları görülmektedir. Mesela askerî eylemi uluslar için var olma ya da yok olma yolu olarak gören Sun Tzu (M. Ö. 500'ler),[487]

---

[483] *A.g.e.*, s. 193.
[484] Gaston Bouthoul, *Siyaset Sosyolojisi*, çev. Ali Türkây Yazıcı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1968, s. 37.
[485] Knutsen, s. 347-348.
[486] Arı, *Uluslararası İlişkiler*, s. 408.
[487] Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, çev. Sibel Özbudun ve Zeynep Ataman, 2. b., İstanbul: Anahtar Kitaplar Y., 1996, s.

barıştan ziyade savaşı doğal bir durum olarak gördüğü için, düşmanın daha önceki davranışlarına ters düşecek şekilde birdenbire silahları bırakmasının ve ateşkes önermesinin hileden başka bir açıklamasının olamayacağını savunur.[488] Romalı yazar Polybios (M.Ö. 205-125) ise, "*Evrensel Tarih*" adlı eserinde[489], Roma'yı ve kurumlarını ayakta tutacak en sağlam yol olarak, başarılı savaşları ve fetihleri sürdürmeyi göstermiştir.[490] Thucydides (M. Ö. 455-400) ise, *Peloponezya Savaşı Tarihi*'nde insanın bencil doğasına dikkat çekerek, savaşlara yol açan genel neden olarak "çıkarlar" uğruna güç kullanma eğilimine işaret eder.[491] Ona göre, bir devlet yeterli güce sahipse, daha zayıf komşularını yönetme dürtüsüne karşı koyamaz.[492] Thukydides'e göre, insanın özünü oluşturan bu engellenemez güçlülük arzusu, bütün çatışmaların nedenidir.[493]

Bireysel bencillik ile kolektif bencillik arasında ayrım yaparak kolektif bencilliği ve çıkar güdüsünü değerli kabul eden Platon/Eflatun (M. Ö. 427-347) ise, Popper'ın ifadesiyle, devletin çıkarını herşeyin üstünde tutarak, bu uğurda savaş da dahil her yola başvurulmasını onaylar. Devletin çıkarı dışında nihaî bir ahlâkî ölçüt tanımayan Platon, buna hizmet eden politikaları ve uygulamaları ahlâkî, bunu tehlikeye sokanlari ise gayri-ahlakî görmektedir. "Bu ahlakın uluslararası ilişkiler bakımından ne demeye geldiğini anlamak kolaydır: Devletin kendisinin, güçlü oldukça, başka devletlere saldırmaya da hakkı vardır."[494] Platon'a göre, devletin görevlerinden olan askerlik şu amaçlarla yapılmalıydı: 1) Bağımsızlığını sürdürebilmek, 2) Diğer devletler üzerinde önder duruma gelmek, 3) Köleleri denetim altında tutabilmek.[495] Bununla birlikte Platon, savaşların temel nedeni olarak gördüğü birey ve toplumların hırsını kötülüklerin kaynağı olarak nitelendirmektedir: "Savaş, teklerin hayatında olduğu gibi, toplumun hayatında da kötülüklerin kaynağı olan şeyden, başkalarından çok mal edinmek hırsından doğuyor."[496] Devleti toplulukların ya da organizasyonların en yücesi kabul eden Aristo[497] da, üstadı Platon gibi, devletler arası ilişkilerde savaşı bir realite olarak kabul eder.[498]

57.
[488] Harro von Senger, *Savaş Hileleri*, çev. Mekin Özbalta, İstanbul: Anahtar Kitaplar Y., 1996, s. 177.
[489] İlhan Akın, *Kamu Hukuku*, 7. b., İstanbul: Beta Basın Yayım, 1993, s. 31.
[490] *A.g.e.*, s. 33.
[491] Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, s. 38-39.
[492] *A.g.e.*, s. 49.
[493] Yves Lacoste, *İbni Haldun*, çev. Mehmet Sert, İstanbul: Sosyalist Y., 1993, s. 162.
[494] Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, C. 1, s. 110.
[495] Kıvanç Ertop ve Çetin Yetkin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, C. 1, İstanbul: Say Y., 1985, s. 168.
[496] Eflatun, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, 5. b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985, s. 64.
[497] Ebenstein, s. 39, 42-43.
[498] Yurdusev, s. 32.

Genel olarak "insan doğası" ve davranışı üzerinde duran bu tür birey merkezli analizler Aristo ve Eflatun'dan Kant'a kadar pekçok yazarca dile getirilmiş bulunmaktadır. Çağdaş bilim adamları da bireyin psikolojik yapısının, yaşının, aldığı eğitimin, cinsiyetinin, yetiştiği aile ortamının, ait olduğu sosyal çevrenin ve eski deneyimlerinin onun savaşa başvurma eğilimi üzerinde belirli ölçüde etkili olduğunu savunmaktadırlar.[499] Aralarında bazı görüş farklılıkları bulunmakla birlikte Hobbes, Crucé, Spinoza ve Grotius gibi yazarlar savaşı açgözlülük ve gurur gibi insan duygularıyla açıklamışlar ve hepsi de, insan aklı ve duyguları üzerinde etkili olunabilirse barışçıl bir toplum düzeni için yeni umutlar doğabileceğini ileri sürmüşlerdir.[500] Özellikle Thomas Hobbes'a göre, insan, doğası itibariyle bencil, çıkarcı, saldırgan, ayrıca güç ve üstünlük arayan bir niteliğe sahiptir.[501] Bununla birlikte Hobbes, "olan"ı değil, "olması gereken"i anlatan bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaklaşımının normatif niteliği nedeniyle onu siyasal realizmin değil, siyasal idealizmin bir temsilcisi olarak görmek de mümkün olabilir. Ona göre, herkesin herkesle sürekli savaştığı bir ortamda insanlar, akıl ve tutkuları sayesinde barışa yönelirler. Aralarında yaptıkları sözleşmenin şartları "doğal yasa" olarak belirlenir. Hobbes, doğal yasanın kurallarını, ahlâkî nitelik taşıyan 19 ilkede toplar. Şu ilke ise, ona göre, onların hepsini içermektedir: "Kendine yapılmasını istemediğin bir şeyi başkasına yapma."[502]

Ancak Hobbes'a göre, sözleşmeyi yapan insanlar, barışın sağlanması için tüm hak ve özgürlüklerini devlete devrederek kendilerini birbirlerine ve devlete karşı taahhüt altına sokmuşlar, fakat devlet sözleşmede taraf olmamış ve halka karşı kendisini bağlamamıştır. Bir başka deyişle devlet sözleşmeye taraf değildir, lehine sözleşme yapılan üçüncü kişi durumundadır.[503] Bütünüyle kurgu olan bu sözleşme düşüncesi, aralarında bu şekilde anlaşan insanların geçmişte birbirleriyle sürekli savaşmalarına neden olan özellikleri çerçevesinde, tutarsız bir varsayım haline gelmektedir. Çünkü Hobbes'a göre, insanlar arasındaki mücadele üç nedene dayalıdır: Rekabet, güvensizlik ve herkesten üstün olma tutkusu.[504] Birbirleriyle güç ve çıkar için rekabet eden, birbirlerine güvenmeyen ve birbirlerinden üstün olma tutkusu taşıyan insanların, devleti temsil edecek şahıs ya da gruplar aralarından çıkacağına göre, onlarla niçin rekabet etmedikleri, onlara nasıl güvendikleri ve onların karşısında üstünlük tutkularından nasıl vazgeçtikleri sorusu cevapsız kalmaktadır. Ancak, yeterli bir cevap olmamakla birlikte, Hobbes'a göre, akıl ve yaşama tutkusu insanları barışa ve böylesi bir

---

[499] Arı, *Uluslararası İlişkiler*, s. 402.
[500] Knutsen, s. 148.
[501] Arı, *Uluslararası İlişkiler*, s. 401.
[502] Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta Y., 1987, s. 143.
[503] *A.g.e.*, s. 137.
[504] *A.g.e.*, s. 133.

sözleşme yapmaya itmektedir.[505] Fakat bu defa da, aynı akıl ve tutkunun, ve onları geçmişte çatışmaya iten rekabet, güvensizlik ve üstünlük tutkusu gibi nedenlerin, bu insanları, aralarından seçip devlet olma imtiyazı bahşettikleri kişi veya gruptan bağlayıcı bir söz almaya neden zorlamadığı, onlara nasıl güvendikleri sorusu karşılıksız kalmaktadır. Üstelik bu varsayım, gerçekte bütün insanların birbirleriyle sözleşme yaptıklarını değil, bazılarının birbirleriyle sözleşme yaptıklarını, devlet konumuna gelecek bir kişi veya grubun ise, lehine sözleşme yapılan üçüncü kişi ya da taraf olarak sözleşmeye katılmadıklarını, ama o sözleşme yapan insanların, sözleşmeye taraf olmayı kabul etmeyen kişi ya da zümrenin kendileri üzerindeki kayıtsız şartsız otoritesini kabul ettiklerini kabul etme esası üzerine kuruludur. Bir başka deyişle, sözleşmeye taraf olanlar, her nasılsa, kendilerine karşı söz verenlerin değil de, söz vermeyi kabul etmeyenlerin, kendileri üzerlerinde kayıtsız şartsız otorite kurmasına razı olmaktadırlar. Nitekim, Hobbes üzerine bir inceleme kaleme almış bulunan Bernard Gert, filozofun, bireylerin gönüllü eylemlerinin rasyonel ve kendileri için faydalı olacağını kabul etmesinin kendi içinde birçok soruna ve çelişkiye yol açtığını ifade etmektedir.[506]

Hobbes'un bir başka çelişkisi, bir yandan egemen gücün toplumda yasayı yapan, kaldıran, değiştiren tek güç olduğunu ve bu gücün kendi yaptığı yasalarla da bağlı olmadığını ileri sürerken ve "Hiç kimse kendi kendini bağlayamaz" ifadesini kullanırken,[507] diğer taraftan da, sözleşme ile devleti kuran halkın, kendilerini söz konusu sözleşme ile bağlayabildiklerini kabul etmesidir. Ayrıca, devlet adı verilen kişi veya grubun sözleşmeye taraf olmaması uyruklarına karşı sorumlu olmamasına neden teşkil ediyorsa, aynı gerekçe ile, yani taraf olmaması itibariyle onlardan itaat beklemeye de hakkı olamaz; çünkü sözleşmeye taraf olmadığına göre, kendisiyle ilgisi bulunmayan böyle bir sözleşmeye dayanarak itaat talebinde de bulunamaz. Şayet sözleşmeye taraf olanlar, birbirlerini sözleşmeye uymaya zorlarlarsa, bu durumda da "zorlayıcı" egemen güç, bir başka deyişle devlet, zorlayan tarafların bizzat kendisi haline gelir, önceden devlet otoritesi kendilerine tevdi edilenler bu konumlarını yitirmiş olurlar. Böyle olmakla birlikte, Capitant'a göre, modern totaliter devletler mistik nitelik taşırken, Hobbes'un yaklaşımı rasyonalist bir doktrin niteliğini taşımaktadır.[508] Gerçekte ise, bu sözleşme düşüncesi irrasyonel, tutarsız ve mantıksızdır. Modern devletler, gerçek güç ilişkilerinden doğmuş reel oluşumlarken ve ayrıca kendilerini hiç değilse teorik olarak halka ya da ulusa karşı sorumlu kabul ederlerken, Hobbes'un devlet tasarımı irrasyonel varsayım ve sonuçlara dayanan ve devleti toplum karşısında, Vialatoux'un

---

[505] *A.g.e.*, s. 135.
[506] Bernard Gert, *Hobbes*, Cambridge: Politiy Press, 2010, s. 122.
[507] Göze, s. 139.
[508] *A.g.e.*, s. 144.

ifadesiyle, "sorumsuz bir ölümlü tanrı" haline getiren bir kurgudan ibarettir.[509] A. P. Martinich, haklı olarak, Hobbes'un doğa hali düşüncesinin, doğal hukuk anlayışının, eşitlik yorumunun, despotizm görüşünün, analiz yönteminin ve sevgi-nefret değerlendirmesinin sorunlar içerdiğini söylemektedir.[510] Doğal olarak en sorunlu alanı sözleşme anlayışı oluşturmaktadır. Hobbes'un irrasyonel sözleşme varsayımından hareketle vardığı sonuçlar, irrasyonellik bakımından, varsayımıyla tutarlılık göstermektedir. Ona göre, insanların, kurdukları devletin biçimini değiştirmeye hakları yoktur. Hiçbir gerekçeyle egemen gücün emirlerine uyulmaması düşünülemez, çünkü egemen güç sözleşmeye taraf olmamıştır. Mülkiyet hakkı, ancak egemen gücün bahşettiği bir hak olacaktır.[511]

İnsanı doğası itibariyle gururlu ve açgözlü olarak tanımlayan Hobbes'a karşılık Rousseau, onu özünde barışçıl ve nazik olarak betimlemektedir. Ona göre, insanın doğasında onu saldırıya yöneltecek hiçbir şey bulunmamaktadır; insanlar ancak tabiî halden (doğa durumundan) medenî topluma geçip devletleştiklerinde kavgacı ve savaşçı olmaktadırlar. Toplumsal bir yük olan savaş, medeniyetin bir ürünüdür. Bir asker olmayı tabiî haldeki birey değil, ancak vatandaş isteyebilir. Böylece Rousseau, diğer bütün sözleşmeci düşünürlerle ayrılığa düşmekte, onların toplumsal sözleşmenin insanlar arasındaki çatışmaları sona erdirmesi görüşünün tam aksini savunarak, sözü edilen sözleşmenin savaşların ön koşullarını ürettiğini savunmaktadır.[512] Ona göre, savaşlar egemen devletler arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin bir ürünü olduğu için, bu devletlerin egemenlik özelliklerinin ortadan kaldırılması durumunda savaşlar da kendiliğinden son bulacaktır. Ancak bu teklif, devlet kurumunun bütünüyle ortadan kaldırılması anlamına gelmemektedir. Devletler egemenliklerinden belirli ölçüde feragat ettiklerinde ve federal bir kurum içerisinde sınırlı biçimde devam ettirdiklerinde barış güvence altına alınacaktır.[513]

Benzer şekilde Kant (1724-1804), düşüncelerini açıkladığı *Zum Evigen Frieden: Ein Philosophischer Entwurf* (Ebedî Barış: Felsefî Bir Tasarı) adlı eserinde, insanoğlunun rasyonel karakteri nedeniyle aslında hiçbir zaman savaş istemeyeceğini, iç ve dış ebedî barışın liberal demokrasinin bir federasyon biçiminde dünya geneline hakim kılınmasıyla sağlanabileceğini iddia etmiştir.[514] İnsanoğlunun akıl sahibi bir varlık olmasına ve kendi gerçek çıkarının tam anlamıyla bilincinde bulunmasına dikkat çeken Kant'a göre, bütün

---

[509] *A.g.e.*, s. 143.
[510] A. P. Martinich, *Hobbes*, New York: Routledge, 2005, s. 39, 85, 94, 96, 128, 174.
[511] Göze, s. 138-139.
[512] Knutsen, s. 177.
[513] *A.g.e.*, s. 185.
[514] Mehmet Gönlübol, *Milletlerarası Siyasî Teşkilatlanma*, 3. b., Ankara: A.Ü. SBF Y., 1975, s. 35; Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, s. 105-106.

rasyonel bireyler savaşın zorluklarına katlanacak olanın yöneticilerden ziyade kendileri olduklarını bilirler. Savaştan kazanım elde edenlerin sadece yöneticiler olduğunun da farkındadırlar.[515] Bir tarafta çıkarlarının en iyi barış yoluyla karşılanabileceğini bilen insan topluluğu, diğer tarafta ise vatandaşlarını savaşa sürükleyen birkaç hanedan yöneticisi yer almaktadır. O halde, savaşı ortadan kaldırmanın en uygun yolu, hanedan politikalarını ortadan kaldırmak ve bütün dünya uluslarına halk egemenliğine dayanan demokratik yönetimi uygulamaları yönünde baskı yapmaktır.[516] "Tarihin sonu" tezi ile liberal demokrasinin nihaî zaferini ilan etmiş bulunan Fukuyama'ya göre de, terörizm ve ulusal kurtuluş savaşları önümüzdeki dönemde de uluslararası gündemin önemli bir parçasını oluşturmaya devam edecek, buna karşılık, göründüğü kadarıyla, büyük devletlerin mutlaka karışmaları gereken büyük çaplı sürtüşmeler eninde sonunda ortadan kalkacaklardır.[517]

Hobbes'un otoriteci pesimizmi ile Grotius, Rousseau ve Kant gibi isimlerin liberal optimizmi arasında, Samuel Pufendorf'un[518] (1632-1694) mutavassıt yaklaşımı yer almaktadır. Pufendorf, bir yandan Grotius'un doğal hukuk tezini reddetmiş, diğer taraftan da, Hobbes'un *bellum omnium contra omnes*'ini (herkesin herkese karşı savaşı) insanlığın tabiî hali kabul etmeksizin, her türlü hukuk ve ahlâkı Tanrı'nın iradesine atfetmiştir. Ona göre insan, tabiatı bakımından bir egoizm (Hobbes) ve iyilikseverlik (Grotius) karışımıdır. Bu karışımdan, herkes için, insanın tabiatına ve çıkarına en uygun olan barışa, mümkün olan bütün vasıtalarla yardım etme ödevi çıkar.[519]

Uluslararası ilişkileri açıklamak için insanın doğasına atıfta bulunanların onun temelde iyi veya kötü olduğu konusunda ayrılmalarına karşılık, analizlerinde bu kavrama yer vermek istemeyenler de mevcuttur. Biyolojik ve psikolojik yaklaşımlara kuşkuyla bakarak, bireyin şiddet yanlısı olmasında esas olarak öğrenme unsurunun önemli olduğunu vurgulayan Albert Bandura gibi isimlerin çalışmalarından yararlanan bazı Uluslararası İlişkiler bilim adamları, psikolojik faktörleri ve insan doğasını savaşın nedeni olarak görmektense, savaşın ortaya çıkmasının şartları arasında ele almak gerektiğini savunmaktadır.[520] Benzer şekilde Popper, tarihin yardımıyla savaşın nedenleri olarak ekonomik çıkarların çatışmasını, ideolojik anlaşmazlığı, ırkların ya da ulusların uyuşmazlığını, emperyalizmlerin ya da militarist sistemlerin rekabetini, sınıf çatışmasını yahut nefret, korku, kıskançlık ve intikam alma isteği gibi psikolojik faktörleri göstermenin daima mümkün olduğuna dikkat çekmektedir. Ona

---

[515] Knutsen, s. 192-193.
[516] *A.g.e.*, s. 193.
[517] Fukuyama, *Tarihin Sonu mu?*, s. 51.
[518] Göze, s. 129-130.
[519] Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, çev. H. Vehbi Eralp, 5. b., İstanbul: Sosyal Y., 1993, s. 213, n. 1.
[520] Arı, *Uluslararası İlişkiler*, s. 403-405.

göre, böylesi bir neden arayışı, söz konusu sebeplerin bütünüyle ortadan kaldırılmaması durumunda savaşları önlemek için çaba göstermenin ve tedbir almanın faydasız olduğunu kanıtlamaya yarayacaktır. Savaşın nedenlerinin "insan doğası"nda yahut daha belirgin olarak insan doğasının saldırganlığında bulunacağının ileri sürülmesini ve barışın sağlanması için bu saldırganlığa uygun boşalma yolları bulunmasının istenmesini psikolojizm olarak nitelendiren Popper, ilk bakışta önyargısız ve bilimsel görünen "savaşın nedenleri"ni inceleme yaklaşımının, aslında yalnızca önyargılı değil, aynı zamanda makul bir çözümün yolunu tıkayıcı nitelikte olduğu ileri sürmektedir. Bu tür değerlendirmeleri sözde-bilimsel kabul eden Popper, şu soruyu yöneltmektedir: "Yasalar koymak ve bir polis kuvveti kurmak yerine, suçluluk sorununa 'bilimsel' olarak, yani suçun nedenlerinin tam neler olduğunu bulmaya çalışarak yaklaşsaydık, nereye ulaşırdık?"[521]

Aynı şekilde insan doğası kavramına kuşkuyla yaklaşan Waltz'a göre, uluslararası güç mücadelesini insan doğasına bağlayan açıklamaların eksik yanı, açıklamaya çalıştıkları olgudaki düzensizlikleri izah edememeleridir. "Şayet insan doğası hep aynı ise, niye hep savaş yoktur?"[522] sorusunu yönelten Waltz, devletler arasında devam eden "doğa durumu"nun sık sık gaddarca davranışlar üretmekle birlikte yaşamın kendisini imkânsız duruma getirmemiş olduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre, idealistlerin savunduğu bir federalist dünya birliğinin gerekli olduğu ispatlanabilir ama bu onu varolur hale getirmeye yetmez. Böyle bir girişim sonucunda kendimizi ölümden daha kötü bir hayatı yaşarken bile bulmamız mümkündür. Ayrıca, nasıl bir devlet içinde iç savaşlar yaşanabiliyorsa, federalist dünya devletinin de iç savaşa sahne olmayacağı kesin olarak söylenemez.[523] Ayrıca, insanın doğasının savaşların çıkması kadar, barışın yapılmasının sebebi de olabildiği görülmektedir.[524]

Kozmopolitan Uluslararası Etik

Günümüzde insan haklarına riayetin devletin uluslararası meşruiyetinin ölçütlerinden birisi haline gelmeye başlamış olması, bir başka deyişle, "devletlerin egemenlik haklarının uluslararası normlarla sınırlandırılması, uluslararası ilişkilerin kozmopolitan uluslararası etiğe doğru bir kayma eğilimi içine girdiğini göstermektedir".[525] Hukukun siyasal bir boyutunun bulunması ve bir devletin varlığına işaret etmesine karşılık, ahlâkın son tahlilde

[521] Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, C. 1, s. 293-294.
[522] Yalvaç, s. 151.
[523] Williams, Wright ve Evans, s. 318-320.
[524] Waltz, *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*, s. 28.
[525] Dağı, s. 222-223.

toplumsal bir olgu niteliği taşıması,[526] kozmopolitan uluslararası etik konusunun uluslararası siyaset sosyolojisi çerçevesinde inceleme konusu yapılmasını zorunlu hale getirmektedir.

Bu normatif boyut, Uluslararası İlişkiler disiplinine sosyal ve siyasal teori ile ahlâk felsefesi bağlamında daha geniş bir çerçeveden yaklaşılması anlamına gelmektedir. "Diğer türlü savaş, açlık ve ekolojik sorunlar gibi konulara Uluslararası İlişkiler disiplininin geleneksel kalıplarında uygun etik cevaplar vermek mümkün görünmüyor."[527] Bu yaklaşımın Uluslararası İlişkiler disiplinindeki ilk temsilcilerinden olan Hugo Grotius (1583-1645), insanın *sosyal* bir varlık olduğunu vurgulamış, Machiavelli ile güç kazanan realist yaklaşımın aksine, moral değerlere sahip bir uluslararası toplumun varlığını savunmuştur. Ona göre, devletler de, bireylerin sosyalliğinden kaynaklanan bir toplumsallığa, bir başka deyişle başkaları ile birlikte yaşama isteğine sahiptir ve bu nedenle, bir uluslararası toplumdan bahsetmek mümkündür.[528] Uluslararası toplumda genel kabul gören normlar ve gelenekler bulunduğunu ileri süren Grotius, devletlerin bu kuralları ihlal etmeleri durumunda kısa vadedeki çıkarları için uzun vadedeki huzurlarını tehlikeye atmış olacaklarını savunur. Uluslararası ilişkilerde mütekabiliyet esasını benimseyen Grotius'a göre, devlet ve *birey*in farklı moral standartlara tâbi olduğu düşüncesi yanlıştır.[529]

Uluslararası İlişkiler teorisi açısından idealizmin kurucularından olan Immanuel Kant (1724-1804), uluslararası sistemin *karşılıklı etkileşim*e dayandığını ve devlet davranışlarının birbirinden ayrılarak analiz edilemeyeceğini ileri sürmüştür.[530] Kant'a göre *dünya politikası* çalışmaları, devletlerin anlaşmazlıkları yerine, "*bireylerin etkileşimi* vasıtasıyla üretilen uluslararası toplumu" tartışmalıdır. İnsanlık toplumunun uluslararası ilişkilerdeki merkezî gerçeklik olduğu kabul edilmeli ve o, insanlığın en yüksek toplumsal çabasının amacı olarak görülmelidir.[531] Çıkarlarımız için başkalarını araç haline getiren eylemlerimizi ahlâkî bulmayan Kant'a göre, *bireyler* gibi devletler de ilişkilerini *tek yanlı* ilkelere göre belirleyemezler. Dolayısıyla egemen devletlerin eylemleri ancak genel bir yasa olması istenilen bir ilke üzerinde ahlâken temellendirilebilir. Bu noktada bireyin çıkarı eylemin ahlâkîliğinin referansı olamayacağı gibi, devlet eylemleri de tek başına "ulusal çıkar" gerekçesiyle haklılaştırılamaz.[532] Kant'a göre, tıpkı bireyler arasındaki barış gibi devletler

---

[526] Hukuk kurallarının çiğnenmesi durumunda devlet yaptırımıyla karşılaşılır, buna karşılık ahlâk kurallarının çiğnenmesi ayıplama, kınama ya da protesto şeklindeki toplumsal baskıyla karşılaşma sonucunu verir. Bkz. Neval Okan, *Hukuka Giriş*, 6. b., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2002, s. 7.
[527] Dağı, s. 188.
[528] Yurdusev, s. 48-49.
[529] *A.g.e.*, s. 50.
[530] Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, s. 105.
[531] Knutsen, s. 193.
[532] Dağı, s. 194-195.

arasındaki barış da ya otorite oluşturma ve hâkimiyet tesisi yoluyla tek bir dünya devletinin kurulmasıyla, ya da bir sözleşme ile gerçekleştirilen federasyon vasıtasıyla sağlanabilir. Bundan hareketle bir "milletler cemiyeti"nin ve bir uluslararası yargı organının kurulmasını teklif etmiştir. Devleti de, uluslar topluluğunu da insanlığın korunmasının doğal koşulu kabul eden Kant, tek başına bunu yeterli görmez, ayrıca özgürlüğü, ahlâkı ve görev bilincini gerekli görür. Birincisinde siyasal otorite, ikincisinde ise hukuk öncelik sahibidir. Birinci yol Hobbes'un sözleşme düşüncesine karşılık gelirken, ikincisi onun ahlâkî barış düşüncesinin karşılığıdır.[533] Fukuyama'ya göre, Kant'ın uluslararası ilişkiler üzerine yazıları daha sonra modern liberal enternasyonalizmin düşünsel temelini oluşturduğu gibi, Amerika'nın Birleşik Devletler olarak örgütlenmesini ve Birleşmiş Milletler'i kurma çabalarına ilham kaynağı oldu.[534] Bununla birlikte Kant da, Hobbes ve Locke gibi, yasal normların geçerliliği sorununa cevap bulmak için "güç, çıkar ve meşruiyet" üçlüsüne ya da sacayağına dayanmaktadır. Bu kavramsal çerçeve ise, son tahlilde uluslararası hukukun ağırlıklı olarak "devlet"lere referansla anlaşılmasına yol açmaktadır.[535]

Sıkça rasyonalizm olarak adlandırılan bu normatif yaklaşım, realizmden farklı olarak, uluslararası ilişkileri bir savaş hali olarak tasvir etmez. Uluslararası ortamın çok sayıda egemen devletin varlığı ve ortak bir üst otoritenin yokluğu anlamında anarşik yapıda olduğu varsayılmakla birlikte, uluslararası ilişkilerin bir savaş hali olmadığı, bir *toplumsallık* durumunun bulunduğu kabul edilir. Bir üst yaptırım organı bulunmasa da, *uluslararası toplum*un belirli bir hukuk sisteminin bulunduğu, belirli ölçüde işleyen bir uluslararası hukukun mevcut olduğu, uluslararası toplumun gelenekler, diplomasi, güç dengesi ve ittifaklar gibi kurumlar eliyle işleyişini sürdürdüğü kabul edilir. Bu nedenle rasyonalist yaklaşımın, *doğa hali*ni *savaş hali* olarak kabul etmeyen Locke'un analizini benimsediği söylenebilir. İnsanın tabiatı bakımından genelde iyi ve ortak bir güce boyun eğmeden beraber yaşayabilecek kadar da akıllı bir varlık olduğunu savunan Locke'a göre, doğa halinde iyi niyet, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma mümkündür.[536]

Günümüzde insan haklarının mahiyetine, öncelik sıralamasına ve korunma mekanizmalarının etkinliğine ilişkin tartışmalar devam etmekle birlikte, *uluslararası toplum*un soykırım, devlet güdümlü işkence, toplu katliam ve sürgün gibi eylemlere karşı

---

[533] Kurt Schilling, *Toplumsal Düşünce Tarihi*, çev. Nihal Önol, İstanbul: Varlık Y., 1971, s. 298-299.
[534] Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev. Zülfü Dicleli, İstanbul: Simavi Y., t.y., s. 339.
[535] Oliver Kessler, "Toward a Sociology of International? International Relations between Anarchy and World Society", *International Political Sociology*, Vol. 3, No. 1 (2009), s. 104.
[536] Yurdusev, s. 48.

sessiz kalmadığını gösteren bir uluslararası insan hakları hukuku oluşmuş bulunmaktadır.[537] Charles R. Beitz gibi yazarlar bir adım daha ileriye giderek, uluslararası bir "sosyal adalet" ilkesinin geliştirilmesi gerektiğini öne sürmektedirler. Beitz'e göre, ekonomik ve siyasal karşılıklı bağımlılıklar, küresel eşitsizlik, kıtlık ve çevre kirlenmesi ulusal sınırların moral önemini ortadan kaldırmıştır. Bundan hareketle Beitz, doğal kaynakların da adil bir yeniden dağıtımının yapılacağı bir uluslararası düzen kurulması gerektiğini ileri sürer.[538]

Batı-merkezciliği eleştiren ve Habermascı eleştirel Uluslararası İlişkiler kuramını oluşturmaya çalışan Linklater'e göre, eleştirel kuramın üreteceği yeni uluslararası ilişkiler vizyonunun amacı, uluslararası sisteme *devlet-dışı aktörleri* entegre etmek ve *etiksel* evrenselliği dünya düzeninin temeli haline getirmektir. İletişimsel ussallık farklı kimliklerin birarada yaşamasını mümkün kılacak bir demokratik dünya düzeninin kurulmasını sağlayacaktır. Bu düzenin kurucu öğesi, *kozmopolitan ve evrensel ahlâk ilkeleri* üzerine bina edilecek bir *toplum anlayışı* olmak zorundadır. Böylece Linklater, iletişimsel ussallığın ürünü kozmopolit bir ahlâk anlayışına dayanan dünya düzeni vizyonunu demokrasinin gerçekleşmesinin yolu olarak önermekte ve bunu Uluslararası İlişkiler kuramının temel normatif amacı olarak göstermektedir.[539] Bununla birlikte Linklater, Keyman'a göre, kozmopolit ahlâk anlayışı ile modernite arasındaki ilişkinin boyutlarını ve kozmopolit ahlâkın oluşturulması ihtimalini ve sınırlarını karanlıkta bırakmaktadır. Eğer modernite Aydınlanma döneminden beri küresel nitelik taşıyan bir proje ise, modernitenin araçsal ussallık yoluyla işleyişi yalnızca Avrupa'yla sınırlı olamaz; Avrupa-dışı kültürlerin "geleneksel" olarak tanımlanmasıyla meşruluk kazanmış global bir işleyiştir. Bu demektir ki *araçsal ussallık,* farklı kimlikleri "ötekilik" içinde yok ederek Avrupalı modern kimliğin egemenliğini pekiştiren bir kozmopolitan ahlâk biçimidir. *İletişimsel ussallık* ise farklı kimlikleri tanıyacak şekilde bir kozmopolit ahlâk oluşturarak Avrupa-merkezli global işleyişi sorgulayacaktır. Fakat Habermascı kuram bunu yapmak yerine Avrupalı modern kimliği veri alır ve bu kimliğin iletişimsel ussallıkla bütünleşeceğini varsayar. Böylece Batılı modern kimlik, tarihselliği ve söylemselliği gözardı edilerek evrenselleştirilir. İkinci olarak, Habermascı eleştirel kuram iletişimsel ussallık temelinde kurulacak kozmopolitan ahlâkın kapitalist dünya düzeni içinde gerçekleştirileceğini varsaymaktadır. Üretim ilişkileriyle iletişim arasında ayırım yapılarak, Birinci Dünya ile Üçüncü Dünya arasında kurulacak iletişimin, kapitalist

[537] Dağı, s. 221-222.
[538] *A.g.e.,* s. 213-214.
[539] Keyman, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", s. 234-236.

dünya düzeninin belli çıkarları üretmesi ve güvence altına alması gerçeği karşısında ne kadar mümkün olacağı sorusu cevapsız bırakılmaktadır.[540]

Çağımızda Birleşmiş Milletler kurucu yasasının, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin, Sivil ve Siyasal Haklar ile Sosyal ve Ekonomik Haklar Sözleşmelerinin, altlarında imzaları bulunan devletlere insan haklarının uluslararası bir nitelik taşıdığını kabul ettirmiş olması itibariyle, bireyleri ve toplulukları uluslararası ilişkilerin temel bir öğesi haline getirdiği söylenebilir. Bu noktanın uluslararası ilişkiler sosyolojisi açısından özellikle önem taşıdığı açıktır. Bütün devletlerce onaylanan uluslararası hukuk kuralları, egemen bir devletin kendi vatandaşlarına dilediği tarzda davranabileceği düşüncesini geçersiz hale getirmiştir. Helsinki Sonuç Antlaşması gibi bölgesel nitelikteki insan hakları sözleşmeleri de bu yöndeki gelişmelere hız vermiştir. Böylece oluşan uluslararası insan hakları rejimi bireyi uluslararası ilişkilerin öznesi haline getirirken, devlet-vatandaş ilişkileri kapsamındaki bütün muamelelerin içişleri sorunu olduğu yolundaki anlayışın güç kaybetmesine de neden olmuştur.[541] Bunun yanı sıra kendi ülkelerinde siyasal nedenlerle hayati tehlike içinde bulundukları için başka ülkelere iltica etmek zorunda kalanların sahip olacakları haklar konusu da bireyi ve toplumu uluslararası ilişkilerin öznesi haline getirmektedir.[542]

Postmodern Eleştirel Kuramın Katkıları

Siyaset sosyolojisindeki modernleşme paradigmasını onaylayıcı pozitivist ana mecraya karşı post-modernist ve post-yapısalcı perspektifler çerçevesinde "kültürel dönüş" temeli üzerinde kendisini gösteren bir karşı çıkış, sadece Batı-merkezci modernleşme paradigmasını değil, fakat aynı zamanda neo-Marksist yaklaşımların ekonomizmini ve karşılaştırmalı politik makro-sosyolojinin pozitivist biçimini de sorguladı.[543] Böylece bu perspektifler, karşılaştırmalı modernleşme incelemesine muhalefet eden bir karşı hareket olarak, post-Marksist bir olgu kabul edilebilecek şekilde neo-Marksist alternatifin sınırlarına karşı geliştirildi. Hem modernleşme teorisi hem de neo-Marksist teoriler bir yandan yapısalcılığa, işlevselciliğe ve evrimciliğe eğilim gösteren bir Avrupa-merkezciliği paylaştılar, diğer yandan da ekonomik gelişmeye, sosyal yapıya ve sınıf temelli güç politikasına saplanıp kaldılar. Buna karşı post-modernizm, bir yandan Batılı/küresel kapitalizmdeki post-endüstriyalizm, post-Fordizm, yeni iletişim teknolojileri, tüketici kültürü, yeni sosyal hareketler, feminizm, çok-kültürlülük, kültürel çoğulculuk, siyasal kültür ve

---

[540] *A.g.e.*, s. 236-238.
[541] Dağı, s. 222.
[542] *A.g.e.*, s. 189-191.
[543] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 102.

siyasal parti oluşumunun yeni kalıpları gibi yeni yapısal gelişme ve olgulara vurguda bulundu. Diğer yandan da, sosyal ve politik alanlarda yeni kolektif aktörlerin ortaya çıkışına ve pekçok yeni sosyal hareket bağlamında feminist ve çevreci yönelimlerin başgöstermesine paralel olarak, analitik dikkatini yapılardan kültüre ve aktörlere çevirdi. Ayrıca, yeni post-modernist teoriler ve metodolojiler, modernleşme teorisinin ve Marksizm'in büyük anlatılarını eleştirdiler ve gücün kültürel-epistemolojik inşasına dikkat çektiler.[544]

Postmodernist ve post-yapısalcı "kültürel dönüş" (*cultural turn*),[545] sosyolojide, siyaset biliminde ve siyaset sosyolojisinde bir hermenötik-yorumcu ve kültürel-tarihsel gelenek başlatmış bulunmaktadır.[546] Böylece ortaya çıkan eleştirel Uluslararası İlişkiler kuramı, en genel tanımıyla, uluslararası ilişkilerin sadece devletler arası değil, devlet - *sivil toplum* bağlantısını da kapsayan bir ilişki türü olduğu varsayımından yola çıkması itibariyle,[547] uluslararası siyaset sosyolojisi açısından önem taşıyan bir yaklaşım durumundadır. Bu anlayış çerçevesinde, siyasal alanı sadece devletle sınırlayan yaklaşımın, belli bir egemenliği/iktidarı meşrulaştırma amacıyla bilgi üreten bir söylem olduğu kabul edilir. Bu anlamda eleştirel kuram bilgi ve iktidar/güç arasındaki ilişkiye dikkat çeker.[548] Eleştirel yaklaşımı benimseyenlere göre teori, sosyal, kültürel ve ideolojik etkilere mutlak biçimde bağımlıdır ve belirli bir zaman ve mekan içine yerleşiktir, tarihseldir. Bilgi ve değerler arasındaki bağlantıya vurgu yapan eleştirel okul, teorik çabalarının yalnızca bir bilgi bütünü olmayıp, aynı zamanda *toplumsal* ve siyasal dönüşümü gerçekleştirme amaçlı bir yöntem olduğunu öne sürmektedirler.[549]

"Kültürel dönüş"ün etkisinin 1980'lerdeki ve 1990'lardaki postmodernizm ve küreselleşme tartışmalarına olan etkisinin yaygın, önemli ve geniş olduğu bilinmektedir. Postmodernizmin, iletişim teknolojilerinin artan etkisine ve buna bağlı olarak değişen uzay ve zaman algısına işaret eden post-industriyalizm kavramı ile olan ilişkisi açıktır.[550] Yapısalcılık-sonrası (post-yapısalcı) ve postmodernist teoriler, güç kavramınının anlam haritasını biçimsel politik kurumlardan piyasa ve özel alanlar gibi gayriresmî politik süreçlere kadar

---

[544] *A.g.e.*, s. 107.
[545] 1970'li yıllarda gündeme gelen ve öncülüğünü Jacques Derrida, Roland Barthes, Clifford Geertz, Pierre Bourdieu, Hayden White ve Michel Foucault gibi isimlerin yaptığı "kültürel dönüş", kültür konusunu sosyal bilimlerdeki tartışmaların odağı haline getirmeye çalışan bir bilimsel yönelimdi. Bkz. Israel Gershoni ve Ursula Woköck, "The Return of the Concrete?", *Histories of the Modern Middle East: New Directions* içinde (279-286), ed. Israel Gershoni, Hakan Erdem ve Ursula Woköck, London: Lynne Rienner Publishers, 2002, s. 285, n. 7.
[546] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 102.
[547] Keyman, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", s. 228.
[548] *A.g.e.*, s. 229.
[549] Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, s. 240.
[550] Jasper, s. 123.

genişletmiştir (Dyrberg, Foucault, Torfing). Yapısalcılık-sonrası anlayışı ve postmodernist akımları benimseyen yazarlar, nesnelliği sorunsal haline getirdiler ve sosyolojinin empirik alanını daralttılar. Bu yazarlar, politikanın farklı alanlardaki önceden görmezden gelinen tezahürlerini açığa çıkararak, siyaset sosyolojisini neredeyse sosyolojinin tamamını kapsar hale getirdiler. Ancak, Hicks, Janoski ve Schwartz'ın ifadesiyle, şayet herşeyin bu şekilde politik bir anlam taşıdığı kabul edilirse, siyaset sosyolojisinin kendisinin de bir merkezden yoksun ve kapsamı belirsiz hale geleceğini kabul etmek gerekmektedir.[551]

Bununla birlikte, Uluslararası İlişkiler disiplininde eleştirel dönemi simgeleyen bütün bu tartışma konuları, kuramın *modernite* çerçevesine yerleştirilerek sorgulanması, bilgi-iktidar ilişkisinin tanınması, normatif boyuta önem verilmesi ve kimlik/fark ilişkisinin Uluslararası İlişkiler kuramınının temeli olarak kabul edilmesi olarak anlaşıldı. Böylece, Uluslararası İlişkiler kuramının modernite projesi tarafından üretilen Batı-merkezli bir söylem olduğunu ileri sürülmüş, buna bağlı olarak, kuram tarafından nesnel bilgi olarak sunulan görüşlerin öznel olduğu, belirli bir çıkara hizmet ettiği ileri sürülmüştür. *Olgu*larla *değer*ler arasında yapılan kesin ayırımın, *araçsal ussallığın* hegemonyasını kurmaya yönelik olması itibariyle özünde siyasal bir niteliğe sahip olduğu vurgulanmıştır. Bilginin "siyasal olan"la yani iktidar ve çıkarla ilişkisinin kurulmasının ve araçsal ussallığa dikkat çekilmesinin, örtük olarak, alternatif bir dünya düzeninin kurulması için bilgi üretilmesi gerektiğini söyleme anlamında normatif bir bakış açısı içerdiği savunulmuştur. Modernitenin sorunsallaştırılması ise, uluslararası sistemin kapitalist, Batı-merkezci ve ataerkil *kültürel yapısına* dikkat çekilmesi ve Uluslararası İlişkiler teorisinin *toplumsal gruplar* (kimlikler), devletler ve dünya düzeni arasındaki eklemlenme noktalarını açığa çıkaracak şekilde yeniden oluşturulması gerektiğinin vurgulanması olarak anlaşılmıştır.[552]

Bu çerçevede postmodern eleştirel yaklaşımın, uluslararası ilişkileri üç kavram etrafında analiz ettiği kabul edilmiştir: Belirsizlik, parçalanma ve fark. Belirsizlik, uluslararası sistemi devletler arası sisteme indirgeyen ve devleti dünya politikasının temel aktörü olarak kabul eden realizmin bu belirlilik anlayışının reddi, buna karşılık uluslararası ilişkilerin

---

[551] Hicks, Janoski ve Schwartz, s. 3.

[552] Bkz. Keyman, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", s. 229-231. Duverger'ye göre, sosyal bilimlerinin az-gelişmişliği, "çok sayıda kesin ve kanıtlanmış" gözlemle çalışmaya imkân vermediğinden ve kuram kurmak için çok sayıda izlenim, sezgi ve sağduyu verisine başvurmak zorunlu kalındığından, kavramlar, ister istemez bir ideoloji niteliğine bürünmektedir. Gözlemcinin, gözlemlediği olayların bir öğesi haline gelmesi ve etkisi altında kalması da, bilim adamını, farkına varmaksızın öz ideolojisinden beslenen kuram ve varsayımlar geliştirmeye itmektedir. O nedenle toplum bilimci, dürüst, nesnel ve tarafsız olmayı hiç bir zaman tam anlamıyla gerçekleştirememekdedir. Gerçekleştirdiğini sananlarsa egemen ideolojiden beslenenlerdir. Çünkü, egemen ideoloji yaygın biçimde kabul gördüğü için daha "nesnel" görünme inkânına sahiptir. Bkz. Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, s. 21-22.

tarihsel ve söylemsel kurulmuşluğuna, çok boyutluluğuna ve karmaşık yapısına vurguda bulunulması anlamına gelmektedir. Parçalanma ise, realizmin "veri" aldığı "modern, Batılı, erkek, ussal benlik" anlayışının kendisine yönelen sorgulamalar sonucu parçalanmış olmasına işaret etmektedir. Fark kavramı ise, modern kimliğin farklı kimlikleri dışlayan anlayışının reddedilmesi ve farklılıkların kabulü eğilimini yansıtır.[553] Böylece realizm, farklı yaklaşımları sınırlandıran ve engelleyen bir mekanizma olarak görülmekte, realist Uluslararası İlişkiler anlayışı bir "dışlayıcı söylem" olarak moderniteye yerleştirilmektedir.[554]

Buna bağlı olarak, eleştirel teorinin, yapıların nasıl ortaya çıktığını ve davranışları nasıl belirlediğini açıklamaya çalışarak, etiği ve normatif analizi tekrar uluslararası ilişkiler teorisine dahil etmeyi amaçladığı kabul edilmiştir.[555] Bunda, Uluslararası İlişkiler kuramının "farklı" kimlikleri "öteki" olarak niteleyip dışlayan yapısına dikkat çekmek suretiyle postmodern yaklaşımın Uluslararası İlişkiler kuramına girişinin öncülüğünü yapan Richard K. Ashley'in, bu perspektifin, "farklı kimliği" ve "parçalanmayı" destekleyerek var olan düzeni dönüştürmeyi amaçladığını öne sürmesinin de etkisi bulunmaktadır.[556] Realist metinlerin "farklılık"ları "aynılığa", açıklığı kapalılığa, belirsizliği belirliliğe ve tarihselliği evrenselliğe indirgediklerini ve bu temeller üzerine bir Uluslararası İlişkiler kuramı oluşturduklarını ileri süren Ashley, Derrida'nın yapıbozum anlayışından hareketle, söz konusu metinlerin iç-dış, Doğu-Batı, kadın-erkek, normal-anormal, değer-olgu gibi masum olmayan karşıtlıklar ekseninde kurulduğunu savunmuştur. Ona göre, kutuplardan her biri, diğerinin egemenliğini pekiştirecek şekilde "eksik" ve "olumsuz" niteliklerle "öteki" konumuna indirgenerek tanımlanmaktadır.[557] Postmodern eleştirel yaklaşıma göre, "öteki"nin bu şekilde sunumu, kültürün, farklı öznelerin tarihsel süreç içinde birbirleriyle etkileşimde bulundukları "ortak/evrensel değer ve anlamlar" olarak tanımlanmasına dayanmaktadır. Böylece kültür, belli "ortak" değer ve anlamlarca oluşturulan bir "varolma durumu"na karşılık gelmektedir. Postmodernist yaklaşım ise, kültürü bir varolma durumundan çok, anlamların ve değerlerin

---

[553] Keyman, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", s. 251-252.
[554] *A.g.e.*, s. 253.
[555] Bkz. Derya Özveri, "Eleştirel Teorinin Temelleri ve Uluslararası İlişkilere Bakışı", *Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış* içinde (181-194), Kocaeli: Umuttepe Y., 2009, s. 130.
[556] Bkz. Keyman, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", s. 250-251.
[557] *A.g.e.*, s. 254. Ashley'in iddiasının aksine, Foucault'nun farklılıkların reddinden değil, ortaya çıkarılmasından ya da üretilmesinden şikâyetçi olduğu görülmektedir: "Söylem; sınıflama, ayrımlama ve karşılaştırma yoluyla farklılıkları ortaya çıkarır. 'Suçlu', 'deli' ve 'sapkın', normal ve sağlıklı iktidarın, uygulamalarının aynılık ve farklılık çerçevesine sistematik bir ayrım çizgisi çektiği noktada ortaya çıkan bilimsel bir söylemin tezahürleri olan kavramlardır." Bkz. Mark Philip, "Michel Foucault", Çağdaş Temel Kuramlar, ed. Quentin Skinner, çev. Ahmet Demirhan, Ankara: Vadi Yayınları, 2. b., 1997, s. 91

verili bir zaman ve mekân dahilinde inşa edilip değiş tokuş edildikleri bir ideolojik/söylemsel pratik olarak görür.[558]

Benzer şekilde Neumann ile Welsh'e göre, *Avrupa toplumunun globalleşmesinin* ardındaki kültürel mantık, "öteki"nin dışsal düşman olarak üretilmesidir. Uluslararası İlişkiler kuramının Avrupa-merkezci yapısıyla farklı kimliklerin "ötekileştirilmesi" arasında bir bağ bulunmaktadır, çünkü Avrupalı olmak, Avrupalılığın "barbarlıktan" dışsal farklılaşmasına bağlıdır.[559] Keyman'a göre bu, Uluslararası İlişkiler kuramının uluslararası pratikleri *sosyolojik* söylem tarafından üretilen modern-geleneksel ve Doğu-Batı arasındaki bir dizi iki kutupluluk aracılığıyla çözümlediğini gösterir. İkili kutuplar yeni-realizmde Doğu-Batı, dünya sistemi kuramında ise merkez-çevredir. Böylece bir yandan modern olmayan toplumlar arasındaki farklılıklar tipolojik bir yapı olarak geleneksel olana indirgenirken, diğer yandan da, geleneksel olanın var oluş koşulları modern olana göre belirlenmektedir.[560] Aynı şekilde, Birinci ve İkinci Dünyalar kendi özellikleriyle tanımlanırken, Üçüncü Dünya, kendisini oluşturan toplumların kültürel ve tarihsel yapılarına hiçbir göndermede bulunulmadan, dışardan bir bakışla tanımlanır.[561] Fakat bu, sadece söylem düzeyinde kalan bir tanımlama değildir. Edward Said'in "*Oryantalizm*" adlı çalışmasında söylediği gibi, "doğulu öteki"nin kurmaca olarak üretildiği sömürgeleştirme süreci sadece metinsel değil, aynı zamanda bilimsel, kuramsal, askerî ve ekonomiktir.[562]

Balibar, "öteki"nin üretilmesi sürecini "dışlaştırma" olarak adlandırır. Ona göre, "modern bir uluslarüstü Avrupalı ya da Batılı kimliği kavramının oluşturulması", sömürgeciliğin mirası olan sürekli bir "dışlaştırma" sayesinde gerçekleşmiştir. Öyle ki, "farklı tâbiyetlerden (İngiliz, Fransız, Hollandalı, Portekiz vb.) sömürgeci kastlar, vahşilere/barbarlara karşı uygarlığı/medeniyeti savunma görüntüsü altında "beyaz" üstünlüğü düşüncesini uydurmuşlardır.[563] Tamamen farklı "tabiat"lara sahip toplumsal grupların, özellikle de "yabancı" toplulukların ve "aşağı" ırkların "azınlıklaştırılması"nı hedefleyen bu tasnifler, sadece benzer söylem ve tutumların yanyana gelmesini değil, dışlama ve

---

[558] E. Fuat Keyman, "Farklılığa Direnmek: Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Öteki' Sorunu", *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark* içinde (71-106), der. F. Keyman, M. Mutman ve M. Yeğenoğlu, İstanbul: İletişim Y, 1996, s. 78-81.
[559] *A.g.e.*, s. 85-86.
[560] *A.g.e.*, s. 86.
[561] *A.g.e.*, s. 101. Ancak Lacoste, gelişmiş olarak adlandırılan ülke aydınlarının azgelişmiş olarak adlandırılan ülkelerin toplumsal yapıları üzerinde durdukları zaman bunu genelde mesela nüfus fazlalığı veya artışı ile azgelişmişlik arasında ilişki kurmak ve bu ve böylece onların azgelişmişliklerindeki sömürü ilişkilerinin etkisini gözardı etmek gibi amaçlarla yaptıklarını vurgulamaktadır. Bkz. Yves Lacoste, *Az Gelişmiş Ülkeler*, çev. Yaşar Gürbüz, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1965, s. 85-89.
[562] Keyman, "Farklılığa Direnmek: Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Öteki' Sorunu", s. 93.
[563] Balibar, "Irkçılık ve Milliyetçilik", s. 57.

tahakkümlerin oluşturduğu tarihsel bir sistemi temsil etmektedir.[564]

Ötekileştirme süreci, Uluslararası İlişkiler kuramının da içinde yer aldığı bütün bir sosyal bilimlerin karşılaştırma temeli üzerine kurulmasıyla başlar. Karşılaştırmanın temel amacı ise "öteki"nde "eksik" olanın bulunmasıdır. Max Weber bu noktayı şu şekilde ifade etmiştir: "Tarihin, diyelim ki Ortaçağ şehrinde neyin özgül olduğunu ortaya koyması gerektiğinde kesinlikle anlaşıyoruz; fakat bu ancak, biz önce diğer şehirlerde (antik, Çinli, İslami) neyin eksik olduğunu bulursak olanaklıdır."[565] Bryan S. Turner'a göre, sosyoloji, modern bilim anlayışına yaslanan bir disiplin olarak, benzer şekilde, İslam ülkelerinde kapitalizmin gelişmemesini, o tuplumlardaki "eksiklikleri" kavramsallaştırarak açıklamaya çalışmaktadır.[566] Buna bağlı olarak Burke, karşılaştırma yönteminin "biz merkezcilik" (*ethnocentrism*) tehlikesini içinde taşıdığını belirtir. Çünkü Batılı bilginler "çoğu kez Batı'ya öteki kültürlerin ayrılık gösterdiği norm gözüyle bakmışlardır".[567] Bu, "öteki"nin, Batılı "özne" karşısında bir "bilgi nesnesi" konumuna indirgenmesidir ve "öteki", "ben"in tersine çevrilmiş biçimidir. Burke, bu tavrın Spencer ve Marx tarafından da benimsendiğini belirtmektedir. Ona göre, Spencer'daki "geleneksel toplum" da, Marx'taki "feodal toplum" da esas itibarıyla tortusal kategorilerdir; "modern" ya da "kapitalist" toplumun belli başlı niteliklerini tersine çevirmekten ibaret kalan "ayna görüntüsü" dünyalar sunmaktadır. "Endüstri öncesi", "siyaset öncesi" ve "mantık öncesi" gibi terimlerin kullanılmasının da aynı yöntemin bir başka uygulaması durumunda olduğunu belirten Burke, böylesi "tersine çevirmeler"le gerçekçi çözümlemeler yapılamayacağını savunmaktadır.[568] Batı düşüncesi "Öteki'ne, Uygar'ın karşısına İlkel'i diken bir Ayna'dan bakmıştır".[569]

Bu meyanda Burke, "öteki" tanımının tutarsızlığının anlaşılması için Marcel Granet'nin "*Le Pensee Chinoise*" (1934, Çin Düşünüşü) adlı eseriyle Lucien Febvre'in "*Le Probleme de l'Incroyance*" (1942, İnançsızlık Sorunu) isimli çalışmasının art arda okunmasını önerir. Böylece görülecektir ki, geleneksel Çinliler'le XVI. yüzyıl Fransızlarına yakıştırılan özellikler son derece birbirine benzemektedir. Her ikisi de XX. yüzyıl Fransız aydınıyla karşıtlık içinde tanımlanmışlardır ve "onlar" ile "biz" arasındaki karşıtlık, "ötekiler"in çeşitliliğini tek biçimliliğe indirgemektedir. Burke'e göre, bu tür indirgemecilik, yapısalcı

---

[564] *A.g.e.*, s. 66.
[565] Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 22.
[566] Bryan S. Turner, "Oryantalizm ve İslam'da Sivil Toplum Meselesi", *Oyantalistler ve İslamiyatçılar - Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi* içinde (35-59), ed. Asaf Hüseyin ve diğerleri, çev. Bedirhan Muhib, 2. b., İstanbul: İnsan Y.,1989, s. 37.
[567] Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 25.
[568] *A.g.e.*, s. 142.
[569] Cemal Bali Akal, *Sivil Toplumun Tanrısı*, 2. b., İstanbul: Engin Y., 1995, s. 34.

çözümlemenin bedelidir.[570] Benzer şekilde oryantalist söylem Doğu'yu, Batı kültürünün değer ve kurumlarını ters çevirerek tanımlamakta, böylece siyaset, din ve halk kültürüyle ilgili "önyargılar", "bilim" haline dönüşmektedir: "İslami olarak belirlenmiş şeyler, Batı'daki şeylerin bir tersine çevrilmesidir."[571] Foucault'nun bilgi analizi perspektifiyle bakıldığında, oryantalizm, bireylerin tasnif edildiği, tiplemeler üreten bir söylem olarak ele alınabilir: Enerjik Batılı birey, şehvete düşkün Doğulu bireye; rasyonel Batılı, tahmin edilemez Doğuluya; kibar beyaz, gaddar sarı insana karşılık gelmektedir.[572] Böylece "öteki", "modern karşıtı" olarak tanımlanan ve olgusal karşılığı olmayan zihinsel bir inşa olarak kurgulanmaktadır. Eric Hobsbawm "geleneğin icadı"ndan söz ederek bu kurgusallığın gelenek düşüncesine kadar uzandığını ileri sürmektedir.[573] Mazzini de uygarlık kelimesinin, "geçen yüzyılın Fransız zihniyeti tarafından yaratılmış" olduğunu belirtmektedir.[574] Duverger ise, modern tarihin de bir inşa olduğunu savunmaktadır. Ona göre, nasıl insan geçmişini her an yeniden inşa ediyorsa, bazı olayları seçiyor, başka bazılarını unutuyorsa, bazılarının gerçek ölçülerini büyültüyor, başka bazılarınınkini de küçültüyorsa, aynı şekilde milletler de kendilerine yapma bir tarih üretmektedirler. Bu da onların tutumları, davranışları, politikaları ve kurumları üzerinde derin bir etki yapmaktadır.[575]

Keyman'a göre, farklı kimliklerin kendi tarihsel varlığını reddeden bu ötekileştirici söylem, hegemonya ve egemenlik kurma amacına hizmet eden bir araçtır. Hegemonik güç durumundaki modern benliğin ayrıcalıklı özne konumu ve egemen kimlik pozisyonu, farklı kimliklerin olumsuz anlamda ötekileştirilmesi sayesinde üretilmekte ve muhafaza edilmektedir. Ona göre, Uluslararası İlişkiler kuramının bu hegemonya ve egemenlik kurma çabalarının aracı olmaktan çıkarılması için ön şart olarak farklılık nosyonunun kabul edilmesi gerekmektedir. Çünkü farklılık nosyonu, egemen söylem çerçevesinde tanımlanan kimliğin gerek ilişkisel gerekse tarihsel/söylemsel olarak kurulmuş olan doğasının farkına varmamızı sağlar.[576] Keyman'a göre, post-modernist söylem, farklı kültürlerin ve farklı kimliklerin

---

[570] Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 92.
[571] Aziz el-Azmeh, "Oryantalizmin Eklemlenmesi", *Oyantalistler ve İslamiyatçılar - Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi* içinde (229-268), ed. Asaf Hüseyin ve diğerleri, çev. Bedirhan Muhib, 2. b., İstanbul: İnsan Y., 1989, s. 251.
[572] Bryan S. Turner, *Oryantalizm, Kapitalizm ve İslâm*, çev. Ahmet Demirhan, İstanbul: İnsan Y., 1991, s. 119.
[573] Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 2.
[574] Lucien Febvre, *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi Y., 1995, s. 12.
[575] Duverger, *Politikaya Giriş*, s. 93-94.
[576] E. Fuat Keyman, *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, çev. Simten Coşar, İstanbul: Alfa Y., 2000, s. 284. Söz konusu "ilişkiselliğin" anlaşılması bakımından *itibarî*, *nisbî/oranlı* ve *izafî/göreli* kavramları üzerinde durmak yararlı olur. Zaman ve mekân gibi kavramlar nisbîdir; mesela dün, bugüne nisbetle dün, daha önceki güne nisbetle ise ertesi gündür. Ankara, İstanbul'a nisbetle doğuda, Erzurum'a nisbetle ise batıdadır. İzafî kavramlar ise, babalık ve kardeşlik gibi olguları ifade ederler.

özgüllüğünün ayrıcalıklı bir merkez olmadan tanınmasını talep ederek, mesela Avrupa'ya ayrıcalıklı bir konum veren Avrupa-merkezci bakış açısından uzak durulmasını isteyerek, Uluslararası İlişkiler kuramının sorgusuz kabul edilen analitik kategorilerinin sömürgeleştirici doğasını açığa çıkarmaktadır.[577]

Benzer şekilde Cynthia Weber, "egemenlik" ile "müdahale" kavramları arasındaki karşıtlık ilişkisinin sorgulanabilir bir *söylem* olduğunu öne sürer. Şansölye Metternich'in 1820'lerde savunduğunun aksine yüz yıl sonra Başkan Wilson'un müdahale "hakkı"nı reddettiğini, fakat yine de savaş halinde olmayan Meksika'ya asker gönderdiğini hatırlatan C. Weber, bu eylemin meşrulaştırılması için "müdahale" kavramının yeniden tanımlandığını belirtir. Yine, egemenlik de Meksika yönetimi ile değil, Meksika halkı ile özdeşleştirilmiştir.[578] Bu nedenle Weber şu soruyu yöneltir: "Kendinden, ya da işlev itibariyle, bir gönderilenden yoksun oldukları düşünülürse, egemenlik ile müdahale arasındaki sınır ortadan kaldırılabilir mi?"[579] Bu karışıklığın nedenini Ashley ve Walker gösterirler: Egemenlik sözcüğü ideolojik olarak kullanılmaktadır.[580] Bu yaklaşımı uç noktasına götüren C. Weber, "Devlet," demektedir, "gönderileni (referent) bulunmayan bir im'dir".[581] Söylemin tarihsel bağlam içindeki kurulmuşluğu, güncel uluslararası gelişmelerin yorumlanmasında da kendisini gösterir. Chomsky'ye göre, Yahudiler'in yaptığı, "misilleme, karşı-terörizm veya negatif geri-besleme", Filistinliler'in yaptığı ise "terör" olarak adlandırılmaktadır.[582] İsrailliler'in Filistin'de yaptıklarının terörizm değil "misilleme", bazen "önleyici taarruz", çok

---

Baba, çocuğuna göre baba, kendi babasına göre ise çocuktur (Bkz. Tâhir bin Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, İstanbul: İklim Y., 1988, s. 81, n. 1). Böylece "kimlik", belirli bir ilişkisellik içinde söylemsel olarak kurulur. Ancak, nisbî ve izafî kavramlarını kurgusallık anlamında birbiri yerine kullanmak mümkündür. İbn Haldun, soy bağının vehmî (kurgusal, itibarî) bir şey (*emrun vehmiyyun*) olduğunu söylerken gerçekte ilişkisellik ve tarihsellik/söylemsellik durumuna dikkat çekmiş olmaktadır (Bkz. *Mukaddime*/Âtıf Ef., vr. 65b; *Mukaddime*/Zağbî, s. 157-158; *Mukaddime*/Kendir, I, s. 171-172; *Mukaddime*/Uludağ, I, s. 335; *Mukaddime*/Pîrîzâde, I, s. 256; *Mukaddime*/Rosenthal, I, s. 265). Pîrîzâde, *vehmî* tabirini açıklamak için *emr-i nisbî* (göreceli iş/durum) ve *emr-i i'tibârî ve vasf-ı izâfî* (gerçekte öyle olmadığı halde zihinde öyle kabul edilen iş/durum ve/veya göreceli nitelik) karşılığını (*Mukaddime*/Pîrîzâde, I, s. 256) ve ayrıca *te'alluk-i ma'nevî* (manevî alâka/ilişki) ifadesini kullanmaktadır (*Mukaddime*/Pîrîzâde, I, s. 358). Benzer şekilde İbn Haldun, "mülk"ün (devlet kurumunun) ve hükümdarlığın göreceli (*izafî*) olduğuna, iki taraf arasındaki bir ilişki ya da "nisbet"e karşılık geldiğine dikkat çekmektedir. Bkz. *Mukaddime*/Âtıf Ef., vr. 95a; *Mukaddime*/Zağbî, s. 220; *Mukaddime*/Kendir, I, s. 267; *Mukaddime*/Uludağ, I, s. 418; *Mukaddime*/Pîrîzâde, I, s. 367; *Mukaddime*/Rosenthal, I, s. 82-383.

[577] *A.g.e.*, s. 265.

[578] Necati Polat, "Post-Yapısalcı Yaklaşımlar", *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* içinde (261-289), der. Atila Eralp, 7. b., İstanbul: İletişim Y., 2004, s. 278-279.

[579] *A.g.e.*, s. 280.

[580] *A.g.e.*, s. 275.

[581] *A.g.e.*, s. 277. Doğru olan, devleti gönderileni bulunmayan değil, sürekli değişen ve yenilenen dinamik bir im olarak görmektir. Nitekim D. Campbell'e göre, devletin ontolojik bir statüsü bulunmamaktadır ve statüsü zamansal ve mekansal olarak dış politika pratikleriyle kurulmaktadır. Bkz. Keyman, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", s. 256.

[582] Noam Chomsky, *Korsanlar ve İmparatorlar - Gerçek Dünyada Uluslararası Terörizm*, çev. Fatma Ünsal, İstanbul: Akademi Y., 1991, s. 109.

nadiren de olsa "herhangi bir ülkenin bu tür sıkıntılı şartlarda düşebileceği nadir zorbalıklarda bulunması" olarak değerlendirilebilmesi için yeni bir dil/söylem ve tarih uydurulmuştur.[583]

Ancak, "öteki"nin söylemsel bir kurgu olduğunun post-modernist söylem tarafından kabul edilmesi, onun kendi söylemini oluşturmasına izin verilmesi anlamına gelmemektedir. Bu yüzden, post-modernist ve feminist söylemlerin, söz konusu "öteki" tarafından dikkatli bir sorgulamaya tâbi tutulması eşit derecede önem taşımaktadır.[584] Bunun yanı sıra, postmodernizmin merkezinde yeraldığı eleştirel yaklaşımların, son tahlilde, karşı çıktığı düşüncelerin dolaylı bir tasdiki olarak anlaşılması kaçınılmazdır. Öncelikle postmodernizmin sadece moderniteye/modernizme değil, insanlığın bütün bir bilimsel ve kültürel birikimine karşı çıkış anlamı taşıdığı görülmektedir. Burke'ün ifadesiyle, "Eskiden nesnel oldukları varsayılan cinsiyet, sınıf, topluluk gibi katı toplumsal olguların, şimdi kültürel olarak 'inşa edilmiş' ya da 'oluşturulmuş' bulundukları varsayılıyor".[585] Ne var ki, bu yaklaşım biçimi ontolojiyi deontolojiye indirgemek anlamına gelmektedir. Postmodern eleştirel kuramın temel çelişkilerinden biri budur; bir yandan "farklılıkların" ve değişik "kimlik"lerin tanınması çağrısı yapılırken, diğer yandan bütün "farklılıklar" ve "kimlik"ler kültürel inşa gibi gösterilerek yok sayılmaktadır.[586]

---

[583] *A.g.e.*, s. 34. Benzer şekilde Montesquieu, zencilerin "aşağı" oldukları tezinin, onların beyazlar tarafından sömürülmelerini haklı kılmaya yaradığını ifade etmiştir. Bkz. Duverger, *Politikaya Giriş*, s. 32.

[584] Keyman, *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, s. 266. Postmodern yaklaşım, kavramsal çerçeveleri ve söylemleri eleştiriye tâbi tutup sorguladığında kayda değer birtakım sonuçlara ulaşabilmektedir. Bununla birlikte olgusal gerçekliğin tarafsız bir tasvirini ya da tanımını "inşa edilmiş bir söylem" olarak göstermeye çalıştığında, gerçekte bizzat kendisi "inşa edilmiş bir söylem" olarak olgusal gerçekliğin reddini talep etmektedir. Postmodernistlerin kadın ile erkek arasındaki cinsiyet "ayrı"lığını görmezden gelerek onları "aynı"laştırmaya çalışması ve biyolojik "fark"ı " yok sayarak kadın ve erkek "kimlik"lerini reddetmesi, bunun en çarpıcı örneklerinden birini oluşturmaktadır. Buradan da anlaşılabileceği gibi, bütün "söylem"leri "kültürel inşa" konusu görmek kadar, tüm söylemlerin "kültür-bağımsız" ve nesnel olduklarını düşünmek de doğru değildir. Bu noktada postmodern söylemin bizzat kendisinin de bir kültürel inşaya karşılık geldiği gözönünde tutulmalıdır. Öte yandan, modern Batı düşüncesinin en çok kullandığı referans noktalarından biri olan "insan doğası" kavramının içeriğinin de büyük oranda kültür-bağımlı olduğu bilinmektedir. Tüm insanları içine alan genellemelerin belli bir kültür ya da medeniyet içinde anlamlı olan davranış biçimlerinin ve o davranış biçimlerini sembolize eden kavramların etnosentrik bir şekilde diğer kültürlere dayatılması anlamına gelmesi mümkündür (Bkz. Ömer Demir, *Bilim Felsefesi*, İstanbul: Ağaç Y., 1992, s. 91). Ancak, herşeyin kültürel inşa anlamı taşıdığını, kültürden bağımsız olgusal gerçekliklerin hiç bulunmadığını ve herhangi bir kültürün bu olgusal gerçeklikleri nesnel biçimde asla ifade edemeyeceğini ileri sürmek de, yanlış bir kültürel inşa ya da söylemden başka birşey değildir. Kuhn'a göre, paradigması hâkim konuma gelen galip ekol, "kendine özgü inançları ve önyargıları nedeniyle", bilgi birikiminin "belli kısımlarına ağırlık vermek" durumundadır (Thomas S. Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş, 3. b., İstanbul: Alan Y., 1991, s. 50). Postmodern söylemin kendine özgü inançları ve önyargılarının yanı sıra, bilgi birikiminin belli kısımlarını "dışladığı" gözardı edilmemelidir.

[585] Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 116.

[586] Gerçekte cinsiyetin reddi, Foucault'nun yaptığı şekilde, kültürel olarak inşa edilmektedir. Üstelik, sınıf ya da toplulukla cinsiyet aynı kategoriye dahil edilemezler, çünkü sınıfın aksine cinsiyetin doğal bir temeli vardır, kadın ve erkeğin cinsiyeti inşa edilebilen kültürün değil inşa edilemeyen bedensel farklılığın sonucudur. Bu yaklaşım biçimi, *sosyal* olay ve olgularla *doğal* olay ve olguları karıştırmaktadır. Cinsiyetin temeli anatomik ve fizyolojik özelliklerdir, bunlarınsa kültüre indirgenemeyecekleri ve kültürel olarak inşa edilemeyecekleri açıktır. İnsanın dünyaya gelişi eşeyli üremenin, eşeyli üreme ise anatomik ve fizyolojik temelli cinsiyet farklılığının

Connolly'ye göre, söylemi "metin"le özdeşleştiren yapı çözümü işlemi bir açıklama tarzı olarak hareket edemediği ve, köktenci ve bütünsel olmamayı amaçladığı için, kuram-karşıtı bir konumda kalır ve alternatif bir kuram üretmez.[587] Onun yapabileceği, sadece hireyarşiyi tersyüz etmektir.[588] "... bir tarihçi, özellikle de uzun erimli bakan bir tarihçi için, 'postmodern' teriminin seçilmesi, Rönesans'tan bu yana birçok aydın kuşağının başkalarını kendi dönemlerinin ya da kuşağının gerçekten özel olduğuna inandırmak için başvurdukları bir abartıdan başka bir şey olamaz."[589] "... Michel Foucault'nun çalışmaları da yeni bakış açıları oluşturmada çok fazla işe yaramamakta. Foucault'yu karamsar bir şekilde okuduğumuzda oryantalist söyleme alternatif bir söylemin sadece bir başka iktidar zemininden destek alarak doğrulacağını çıkarmamız da mümkün.... çünkü bilginin genişlemesi sadece bir iktidar alanı ile tanımlanabilen bir olgu."[590] "... kültürel inşanın bir varsayım değil bir sorun, üstünde daha ayrıntılı çözümlemeler yapılmasına değecek bir sorun sayılması gerekmektedir. Bir kimse, (diyelim) yeni bir sınıf ya da cinsiyet anlayışını nasıl inşa eder? Ve o 'bir kimse' kimdir? Yeniliğin kabul edilmesini nasıl açıklayabiliriz."[591] Üstelik bu varsayımın doğru kabul edilmesi durumunda bile, yeni yaklaşım da en iyi ihtimalle bir kültürel inşa olarak kabul edilmesi gerekecektir. Bir "yeni" kültürel inşanın eskisine tercihi için de açık bir neden bulunamayacak, böyle bir neden gösterilse bile, onun da bir 'kültürel inşa' olduğu söylenebilecektir.

Keyman'a göre, Habermas ve Gramscici postmodern eleştirel söylem, "insansal özelliğin kimlik/farklılık bağlamı içerisindeki ilişkisel kuruluşunu özellikle vurgularken, *Öteki* vasıtasıyla öğrenmek yoluyla söylemini yeniden-kurmaya yeltenmediği için kendisini

---

sonucudur. Eşeyli üreme ne kadar kültürel inşa ise, cinsiyet de o kadar kültürel inşa kabul edilebilir. Deyim yerindeyse bu tutum, elma ile armut arasındaki "fark"ı *doğal* bir olgu değil de *kültürel bir inşa* olarak görmekten farksızdır. Cinsiyetin kültürel inşa olduğu iddiası, gerçekte, cinsiyetin "ne olup olmadığını" değil, bu iddiayı savunanların cinsiyet konusunu "nasıl görmek istediklerini" göstermektedir. Öte yandan, bu yaklaşım biçimi bir "karşı-söylem" durumundadır ve erkek ile kadın arasındaki "farklılığı" yok sayarak, bizzat eleştirdiği tutumu sergilemekte, farklılıkları aynılaştırmaktadır. Ayrıca, bu düşünce tarzı, adının (postmodernizm) taşıdığı iddianın aksine, "salt modernliğe karşı çıkış" olarak gösterilemez, çünkü mesela cinsiyet, kendini modern olarak tanımlayan için olduğu kadar, onun geleneksel kabul ettiği "öteki" ya da "modern olmayan" için de bir *olgu*dur. Şayet modern olan, geleneksel olarak kabul ettiği "öteki"ne karşı cinsiyet olgusunu savunsaydı, postmodernizmin modernizme reddiye olduğunu düşünebilirdik. Oysa durum tam aksidir. Gerçekte cinsiyet farklılığının reddi, kültürel olarak inşa edilmektedir; cinsiyet farklılığının kendisi ise biyolojik gerçekliktir, kültürel olarak inşa edilmiş değildir. Buna karşılık, biyolojik gerçekliğin gözmezden gelinmesi ve kadın-erkek eşitliğinin mutlaklaştırılması bir kültürel inşadır ve kadın ile erkek arasındaki "fark" kadar, onların kendilerine özgü "kimlik"lerinin de yok sayılması anlamına gelmektedir.

[587] Keyman, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", s. 253, 255-256.

[588] William E. Connoly, *Kimlik ve Farklılık - Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*, çev. Ferma Lekesizalın, İstanbul: Ayrıntı Y., 1995, s. 82-83.

[589] Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 134.

[590] Turner, "Oryantalizm ve İslam'da Sivil Toplum Meselesi", s. 51.

[591] Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 120.

Avrupa-merkezcilikten ayrıştırmakta başarısız olur".[592] Ayrıca o, Habermas'ın, "eleştirel kuramın Avrupa-merkezci niteliğini kabul ettiğini" belirtmektedir.[593] Bununla birlikte Keyman, eleştirel kuramın ayırt edici özelliği olarak, "temellerden bağımsız kuramsal çoğulculuk" sağlayacak olan yöntemini görmektedir. Çünkü, ona göre, eleştirel kuram "nesnelliği değil, kendisi ile yöneldiği özne konumları arasında diyalojik bir etkileşimi varsayar".[594] Ancak, Habermas ve Antonio Gramsci'nin eleştirel söylemi "Öteki vasıtasıyla öğrenmeyi kabul" etmiyorsa şayet, sözkonusu "öteki" ile "diyalojik bir etkileşim" (veya "empatik işbirliği")[595] gerçekleştiremiyor demektir. Bu durumda, ya eleştirel kuramın "diyalojik bir etkileşimi varsaymadığını" ve dolayısıyla bir tür nesnellik iddiasında bulunduğunu ya da Habermas ile Gramsci'nin kuramının "eleştirel kuram"a özgü kabul edilen nitelikleri taşımadığını belirtmek gerekir. Ne var ki, Keyman'ın çalışması bu konuda açıklayıcı olmadığı gibi, başka soru işaretlerine de yol açmaktadır. Ona göre, "Eleştirel uluslararası ilişkiler söylemleri ... uluslararası sistemi ontolojik olarak verili bir varlık olarak alma eğilimini reddederler"[596] ve ayrıca "uluslararası kavramını ontolojiden arındırmak, ataerkik (*patriarchal*) ve Avrupa-merkezci karakteristiklerini açığa çıkarmak" anlamına gelmektedir.[597] Bu durumda, "eleştirel kuramın hâkim dilleri olan Habermascı ve Gramscici eleştirel kuramlar"ın[598] kendilerini "Avrupa-merkezcilikten ayrıştırmakta başarısız" olması, bu söylemlerin "uluslararası sistemi ontolojik olarak verili bir varlık olarak alma eğilimini reddettikleri" iddiasını geçersiz hale getirir. Ancak, eleştirel kuramların asıl sorunu, disiplindeki ana akımları eleştirme konusunda büyük ölçüde hemfikir olsalar da, bunun ötesine geçildiğinde kendi aralarında çok fazla mutabakat sağlayamamalarıdır. Ayrıca, belirli bir epistemolojileri ve ontolojileri bulunmadığı gibi, ortak bir politik program da ortaya koyamamaktadırlar.[599]

Yine Keyman'a göre, hiçbir eleştirel kuram tek başına uluslararası ilişkilerin karmaşık doğasını tam anlamıyla açıklayamaz, ayrıca uluslararası ilişkilerin eleştirel bir şekilde kuramlaştırılabilmesi için temel bir zemin de sunamaz. Bunun yanı sıra, kendine ait bilgi iddiaları itibariyle her bir eleştirel söylemin kısmîliğinin ve sınırlarının kabul edilmesi gerekmektedir. Eleştirel kuram, sadece, kuruculuk tekelini ya da iddiasını dışlayan kuramsal

---

[592] Keyman, *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, s. 5.
[593] *A.g.e.*, s. 144.
[594] *A.g.e.*, s. 6.
[595] *A.g.e.*, s. 286.
[596] *A.g.e.*, s. 10.
[597] *A.g.e.*, s. 12.
[598] *A.g.e.*, s. 282.
[599] Richard Wyn Jones, "Introduction: Locating Critical International Relations Theory", *Critical Theory and World Politics* içinde (1-19), ed. Richard Wyn Jones, London: Lynne Rienner Publishers, 2001, s. 9.

çoğulculuğun ve eleştirel muhakemenin önünü açmaya yaramaktadır. Kuramsal çoğulculuk, tanınmaya değer bir çok eleştirel uluslararası ilişkiler kuramının mevcut olması anlamına gelmektedir. "Kuruculuğu dışlamak" ise, eleştirel kuramlar arasındaki etkileşimin hiyerarşik bir düzenlemeye gitmeden, özsel bir merkez belirlemeden gerçekleştiğini gösterir.[600] Yine Keyman'a göre, eleştirel kuramı Uluslararası İlişkiler alanına aktarma çabaları kısıtlayıcı ve indirgemeci olur ve "eleştirel kuramı açıklayıcı ve fikrî işlevlerini ifa etmekten mahrum bırakır". Ayrıca Keyman, Habermas, Gramsci yönelimli ya da yapısalcılık/post-modern hâkim eleştirel söylemlerin uluslararası ilişkilerin karmaşıklığını kendi içlerinde tam anlamıyla yeniden kuşatabilecek durumda olmadıklarını, eleştirel bir Uluslararası İlişkiler kuramlaştırması için "ortak bir payda, temel bir öz, ya da çıkış noktasını teşkil eden bir ilke" oluşturmaya elverişli olmadıklarını vurgulamaktadır.[601]

Hegemonya Yaklaşamı ve Post-Kolonyal Teori

Marksist geleneklerin bir yeniden canlanışı olan neo-Marksizm, siyaset sosyolojisindeki modernleşme paradigmasını onaylayıcı pozitivist ana mecraya karşı, siyasal gücün ve onun kapitalist kalkınma ve sınıf çatışması üzerinde teşekkülünün eleştirel bir analizini geliştirdi.[602] Her ne kadar neo-Marksizm birçok açıdan eleştirel teorinin genel motivasyonlarını ve yönelimlerini paylaşmışsa da, daha çok, Marksizm'in felsefe mirasını bir ölçüde ihmal ederek onun politik-ekonomik analiz geleneğine sahip çıkmıştır. Neo-Marksist analizin özünde, kapitalizmin ekonomik yapısı ile kapitalist devlet arasındaki ilişki, sınıf yapılarının ve karşılıklı ilişkilerinin politik güç üzerindeki etkisi ve Antonio Gramsci'nin yaptığı şekilde devletin değişen biçimlerinin ve kapitalist hegemonyanın işlevinin incelenmesi yer alır. Neo-Marksizm özellikle gelişmiş Batı kapitalizmindeki sosyal eşitsizliklere, toplumsal çatışmalara ve siyasal güç yapılarına odaklanmıştır. Bununla birlikte bakış açısı, modernleşme teorisinde ve karşılaştırmalı modernizasyon incelemesinde olduğu gibi, Avrupa-merkezcilik, ekonomizm ve evrimcilikle sınırlanmıştır.[603] Bununla birlikte sosyalist hukukçu Tunkin'in, "Bir toplumun ekonomik yapısı, genel olarak üst-yapının ve onun öğelerinden birisi olarak da uluslararası hukukun temel çizgilerini belirler ve bu, *toplumsal olguların* karşılıklı eylemlerinin karmaşık koşulları içinde oluşur" dediği bilinmektedir.[604]

---

[600] Keyman, *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, s. 285.
[601] *A.g.e.*, s. 4.
[602] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 102.
[603] *A.g.e.*, s. 107.
[604] Önen, s. 17.

Gramsci'nin temel düşüncesi, egemen/hâkim sınıfın toplumu cebre (hiç değilse yalnız cebre) dayanarak yönetmediği, aynı zamanda inandırmaya ve iknaya da dayandığıydı. İnandırma ve ikna süreci dolaylı bir şekilde işliyordu; tâbi ya da yönetilen sınıflar, aldıkları eğitim ve öğretimin etkisiyle ve sistem içindeki yerlerinden ötürü, toplumu yöneticilerinin gözleriyle görmeyi öğreniyorlardı. Gramsci bu durumu "hegemonya" kavramı ile ifade etmekteydi.[605] Yönetilen sınıfların/toplulukların sistem içindeki yerleri, dinî kurumlar, sendikalar, eğitim kurumları, dernekler vb. şeklindeki örgütlenmeler anlamına gelmektedir.[606] Hegemonya, egemenlikten şu yönüyle ayrılmaktadır: Bir devletin, "egemenlik" alanı içindeki tüm yurttaşları üzerinde her alanda, bir başka deyişle "total" bir otoriteye sahip olmasına karşılık, hegemonyası altındaki oluşumlar üzerinde bu şekilde mutlak ve sınırsız bir otoritesi bulunmaz; onlar üzerindeki tasarruf yetkisi belirli ölçüde yerel yöneticilere bırakılmıştır.[607]

Marx'ın "egemen sınıfın kendi ideolojisini toplumun tümüne benimsettiği yolundaki düşüncesine[608] ve "siyaset alanındaki gruplar arası uzlaşmanın mahiyeti" üzerinde duran Benedetto Croce'nin "etik-politik" fikrine dayanan Gramsci, egemenliğin sadece ekonomik ve siyasal güç yönüne değil, aynı zamanda ideolojik yönlendirmeyle üretilen rıza tarafına da önem verir. Buna bağlı olarak Gramsci hegemonyayı, ekonomi/siyasal güç (egemenlik) + rıza (kültürel liderlik) olarak formüle eder.[609] Böylece Gramsci, hegemonyayı, "hakimiyet gücü ile yönetmek"ten ayırt etmiş oluyordu. Devlet, toplumun değişik katmanlarından destek almasını sağlayan eğitim ve öğretim vasıtasıyla kültürel ve "ahlâkî" liderliği elinde tutuyordu. Böylece devleti "baskı" ve "gönüllü rızası" arasındaki denge açısından ele alan Gramsci, modern toplumlardaki gücün politik, kültürel, ideolojik, entelektüel ve ahlâkî boyutlarına dikkat çekmiştir.[610]

Gramsci'nin devlet ve politikaya ilişkin görüşlerinin Uluslararası İlişkiler disiplini açısından en önemli yanı, onun sivil toplum ile devlet arasındaki ilişkiyi çözümleyiş biçimi ve hegemonya kavramına yukarıda işaret edildiği şekilde yüklediği anlamdır. Gramsci'nin kuramında devlet, sınıf çatışması ve sınıflar arası dengeler açısından toplumsal düzeyde incelenmektedir. Böylece devleti hükümete, politikayı da zor ve güç kullanımına indirgeyen

---

[605] Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 84. Gramsci'nin "rıza" düşüncesinden Walter Lipmann, ve Noam Chomsky gibi isimler de analazlerinde yararlanmışlardır. Bkz. Noam Chomsky, *Demokratik İdeallerin Çöküşü*, çev. Cevdet Cerit, İstanbul: Pınar Y., 1995, s. 54-56.
[606] Bkz. Kemâli Saybaşılı, *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar*, Ankara: Doruk Y., 1999, s. 69.
[607] Ronald Cohen, "Devletin Kökenleri - Yeniden Değerlendirme", *Erken Devlet* içinde (43-111), ed. Henri J. M. Claessen ve Peter Skalnik, çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi Y., 1993, s. 52.
[608] Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, s. 235.
[609] Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, 16. b., Ankara: Bilgi Y., 2004, s. 50; Keyman, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", s. 243.
[610] Robert Benewick ve Philip Green, *20. Yüzyıl Politik Düşünürleri*, çev. Ali Çimen, İstanbul: Timaş Y., 2000, s. 195.

yaklaşım terk edilmekte, devletin hükümet ve hegemonya, politikanın da zorlama ve onaylama olarak anlaşıldığı daha kapsamlı bir siyaset teorisine ulaşılmaktadır. Bu kuram çerçevesinde yönetici sınıfların hakimiyeti salt güç sorunu olmaktan çıkmakta, bir yandan moral veya entelektüel anlamdaki hegemonik liderlik inceleme konusu yapılmakta, diğer yandan da yönetilen sınıfların onayı/rızası çözümlemeye dahil edilmektedir.[611]

Gramsci'nin yaklaşımının Uluslararası İlişkiler'e uygulanmasına öncülük etmiş olan Robert W. Cox'a göre, devlet - *sivil toplum* bağlantısı Uluslararası İlişkiler kuramının temel konusu olmalı, disiplin çerçevesinde devlet, toplumsal sınıflar ve dünya düzeninin birbirlerine eklemlenme tarzlarının çözümlenmesi amaçlanmalıdır.[612] Cox, geleneksel Uluslararası İlişkiler teorisinin sivil toplum ile devlet alanlarını ayırarak analizine sadece devleti aldığını, oysa günümüzde içiçe geçmiş olan bu iki alanın birlikte incelenmemesi durumunda analizlerin anlama çabasına yardımcı olamayacağını ileri sürmektedir.[613] O nedenle, Cox'a göre, sivil toplum, devlet ve dünya sistemi arasındaki ilişki, Uluslararası İlişkiler teorisinin inceleme konusu durumundadır.[614] Bundan hareketle Cox, hegemonyayı ulusal ve dünya genelinde olmak üzere ikiye ayırır. Dünya hegemonyası, bir toplumsal sınıfın belirli bir ülkede kurmuş olduğu ulusal hegemonyanın dışavurumudur. Cox'a göre hegemonik bir dünya devleti, hegemonyasını sürdürmesini sağlayacak uluslararası kurum ve kuralları da beraberinde getirir.[615] Hegemonya tarihsel bir süreç içinde yeniden üretilmekte, bir hegemonik sınıfın yerini bir başka hegemonik sınıfın almaktadır. "Gramsci hegemonyayı aynı zamanda bir devletin diğeri üzerindeki hakimiyeti olarak görmektedir."[616]

Gramsci'nin askerî, stratejik ya da jeopolitik dengedeki değişiklikler olarak gözlemlenen uluslararası güç ilişkilerini toplumsal ilişkilerdeki değişikliklere bağladığını savunan Cox, bu yaklaşımın farklı bir Uluslararası İlişkiler kuramı ortaya çıkardığını ileri sürmektedir. Ona göre bu, disiplinin geleneksel devlet-merkezli görüşler yerine toplumsal güçler eksenine oturtulması anlamına gelmektedir. Gramsci'nin hegemonya kavramı Uluslararası İlişkiler'e uygulandığında realistlerde olduğu gibi salt bir askerî güce ya da dünya sistemi yaklaşımında olduğu gibi salt bir ekonomik üstünlüğe karşılık gelmemekte, bütün bunların yanı sıra ideolojik üstünlüğü de içermektedir. Dünya sistemi yalnızca bir dünya ekonomisi ya da küresel siyaset değil, aynı zamanda global bir sivil toplum olarak

---

[611] Yalvaç, s. 178.
[612] Keyman, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", s. 240-241.
[613] Williams, Wright ve Evans, s. 395.
[614] *A.g.e.*, s. 391, 408-409.
[615] Yalvaç, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar", s. 180-181.
[616] Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 309, n. 18.

düşünülür.[617] Cox'a göre hem iktidarı hem de bu iktidarın rıza yoluyla yeniden üretimini ifade eden hegemonya, Uluslararası İlişkiler bağlamında dünya düzeninin kurulması anlamına gelir. Lider devletin hegemonyası sadece siyasal ve ekonomik gücüne değil, aynı zamanda evrensel bir dile (değerlere ve fikirlere) karşılık gelen hegemonik ideolojisine de bağlıdır. Bu, bir hegemonik gücün etkisi altındaki ülkelerin kendi çıkarlarını hegemonik devletinki ile uyumlu hale getirdikleri bir dünya düzenidir.[618] Dünya düzeninin tarihsel olarak kurulmuşluğuna ve iktidar-güç ilişkilerinin devletler arası ilişkilerle sınırlı olmadığına dikkat çeken bu yaklaşım, iç ve dış dinamikleri hesaba katan bir egemenlik-bağımlılık ilişkisini gündeme getirerek devlete verilen ayrıcalıklı aktör rolünü reddeder. Ayrıca düzenin "yeniden üretimi"nde inandırma, ikna etme ve rıza oluşturmanın önemi vurgulanarak değişim sorunsalına bir çözüm getirilir.[619] Böylece, dünya düzeninin yeniden üretiminde kültürel boyut analize dahil edilmekte, realizmin ticaret ilişkileri ağırlıklı ekonomi tasavvuru üretim ilişkileri temelinde yeniden kurulmakta ve üretim ile kültür (iletişim) arasında bağlantı oluşturularak, var olan dünya düzeninin değiştirilme imkanı ve bunun sınırları gösterilmektedir.[620] Buna bağlı olarak, ekonomik ve siyasal/ideolojik yapılar arasındaki ilişkinin, altyapı-üstyapı ayrımının gösterdiği şekilde birinin önceliği olmaksızın belirli bir zaman ve mekân içinde nasıl oluştuğunun gösterilmesi ve altyapı-üstyapı ayrımına dayanan ekonomik indirgemeciliğin aşılması mümkün hale gelmektedir. Bunun yanı sıra, sivil toplum - devlet ilişkisi çerçevesinde dünya düzeninin ekonomik ve kültürel boyutlarının gözönünde tutulması, siyasal indirgemecilik sorununu ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca, dünya düzeninin tarihselliği gösterilmiş olmaktadır.[621]

Bununla birlikte, Gramsci'nin Cox tarafından Uluslararası İlişkiler kuramına uygulanan yaklaşımı kendi içinde en az üç temel sorun taşımaktadır. Birincisi, hegemonya kavramının toplumsal sınıflar düzeyinde kullanılması bu yaklaşımın sınıf indirgemeci bir eğilim içermesine neden olmaktadır. İkinci olarak, sınıf kategorisi, toplumsal sınıf oluşturmayan kimlikler (örneğin kültürel, etnik ve ırksal kimlikler) karşısında Avrupa-merkezci denilebilecek bir bakış açısıyla ayrıcalıklı konuma getirilmektedir. [622] Üçüncü olarak da, ekonomik bağlamda üretime verilen öncelik özneler arası ilişkiyi üretime indirgemektedir. Bunun nedeni, üretimin, varolan sosyo-politik ve ekonomik şartların üretimi ve yeniden üretimi değil, sadece ürünlerin üretimi ve dolaşımı olarak anlaşılmasıdır. Sınıf ve

[617] Yalvaç, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar", s. 180.
[618] Keyman, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", s. 244-245.
[619] *A.g.e.*, s. 246-247.
[620] *A.g.e.*, s. 239-240.
[621] *A.g.e.*, s. 243-244.
[622] *A.g.e.*, s. 248.

sınıf-dışı kimlikler arasında ontolojik bir seçim yaparak sınıfsal olmayan kimlikleri sınıf kimliği içinde eriten bu yaklaşım, hegemonyanın oluşumunu kimliğin oluşum sürecinden ayrı düşünmesiyle dikkat çekmektedir. Hegemonik ideolojinin kullandığı evrensel dille elde edilen rıza, düzenin yeniden üretiminin ön şartı kabul edildiğine göre, hegemonya, kimliğin kurulma süreci içinde yer almaktadır. O halde, hegemonya özneler arası ilişkinin kurucu öğesidir, bu ilişkiye dışsal değildir.[623]

Öte yandan, siyaset sosyoyojisindeki modernleşme paradigmasını onaylayıcı pozitivist ana mecraya karşı çıkan post-kolonyal incelemeler, post-modernist kültürel yönelimi Batı dışı dünyaya kadar genişletti.[624] Gelişmiş kapitalist ülkeler ile post-kolonyal Üçüncü Dünya arasındaki ilişkileri inceleyen post-kolonyalizm, sadece modernleşme teorisiyle ilgili değil, aynı zamanda neo-Marksizm'le de ilişkili post-modernist hayal kırıklığını ve büyünün bozuluşunu yansıtmaktadır.[625] Diğer taraftan, neokolonyal teoriler, iki ayırıcı özelliği bulunan bir "yeni emperyalizm" türünden söz etmektedirler. Birincisi, bu emperyalizmin arkasında devlet desteği bulunmamaktadır, yani imparatorluksuz bir emperyalizmdir. İkincisi, bu emperyalizm, sömürenleri zenginleştirirken sömürülenlere kayda değer hiç bir katkıda bulunmayan bir emperyalizm cinsidir.[626]

Post-kolonyal teorinin en önemli temsilcileri olarak Edward Said, Frantz Fanon, Gayatri Chakravorty Spivak ve Homi K. Bhabha gösterilmektedir.[627] Edward Said'in *Orientalism* adlı kitabı[628] ve ardından yaptığı, Üçüncü Dünya'nın yapısal güç analizinden yola çıkıp kolonyal ve post-kolonyal toplumların kültürel inşası sorununu incelemeye yönelen post-kolonyal araştırmaları ve seçkinlerin tartışılmasıyla başlayıp, toplumsal skalada daha aşağıda yeralmakta olan, baskı altında tutulan ve susturulmuş durumdaki sınıfların, grupların ve bireylerin tetkikiyle devam eden çalışmaları, modernleşme paradigmasının eleştirisi olarak özellikle etkili olmuştur. Ancak, post-kolonyal incelemeler özellikle yazınsal eleştiri, karşılaştırmalı edebiyat, antropoloji ve etnografi alanlarında başlatılmış bulunduğu için, bu tür araştırmaların post-kolonyal toplumların siyasal sosyolojisi ile ilişkisi konusu tartışma konusu yapılmıştır. Bu çerçevede, kalkınma sosyolojisindeki siyasal modernleşme yaklaşımlarına karşı üç akım ortaya çıkmıştır: Üçüncü Dünya'nın politik ekonomisi, üçüncü-dünya devletinin

---

[623] Bkz. *A.g.e.*, s. 248-250.
[624] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 102.
[625] *A.g.e.*, s. 107-108.
[626] Waltz, *Uluslararası İlişkiler Kuramı*, s. 29.
[627] Jonathan Hart ve Terrie Goldie, "Post-colonial Theory", *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory: Approaches, Scholars, Terms*, ed. Irena R. Makaryk, Toronto: University of Toronto Press Inc., 1993, s. 155.
[628] Said'in bu kitabı pekçok dile çevrilmiş ve dünya genelinde akademik çevrelerde en sık atıfta bulunulan eserlerden biri haline gelmiştir. Bkz. Yazar: Daniel Martin Varisco, *Reading Orientalism: Said and the Unsaid*, Seattle: University of Washington Press, 2007, s. 12.

siyasal analizi ve siyasal kültür analizi. Sonuçta siyaset sosyolojisindeki post-kolonyal incelemeler, post-kolonyal rejimlerin ve toplumların değişik tipleri arasındaki sistematik bir karşılaştırma olmaktan çok, büyük ölçüde nitel-yapıbozumcu (*qualitative-deconstructive*) çalışmalarla ilgili hale gelmiştir. Ancak, karşılaştırmalı siyaset sosyolojisindeki değişik eleştirel alternatiflerin temel etkisi, nitel değişkenler eksenli karşılaştırma yöntemlerine karşı niteliksel olay/durum eksenli yöntemlerin güçlendirilmesi olmuştur.[629]

Egemen modernleşme paradigmasına yönelik olarak ortaya çıkarılan eleştirel nitelikteki muhtelif karşı akımların ve siyasal modernleşme alanında yapılan ilgili karşılaştırmalı araştırmaların ortak paydası, Avrupa-merkezli evrensellik iddiası ile evrimci ve normatif önyargıların genişçe tenkit konusu yapılmasıydı.[630] Said'in 1978 yılında yayınladığı *Orientalism* kitabında Avrupa-merkezciliği eleştirmesinin ardından bu eleştirel yaklaşım, siyaset bilim ve sosyolojiden Uluslararası İlişkiler'e kadar bütün sosyal bilim alanlarını etkiledi.[631] Bunun karşılaştırmalı siyaset sosyolojisindeki temel yansımaları ise, makro düzeydeki yapısal nedensel ilişkilerin izah gerektirmeyecek kadar açık kabul edilen geçerliliğinin sorgulanması, yapının incelenmesinden aktör ve kültürün incelenmesine geçiş yapılması, sistem istikrarının araştırılmasının yerini çatışmanın ve değişimin araştırılmasının alması ve siyasal alanda onaylayıcı normatif tutumdan daha çoğulcu değer yönelimine geçilmesi oldu. Ancak, bu eleştirel karşı hareketlerin, siyasetin karşılaştırmalı makro-sosyolojisinin egemenliğine bir son verdiğini söylemek abartılı olur. Ondan ziyade, onun, eleştirel karşı akımların pekçok öğesiyle bütünleşmek suretiyle modernleşme teorisinin yapısal-işlevselci varsayımlarının gözden geçirilmesine mecbur bırakılarak, siyaset sosyolojisi alt-disiplinini tanımlama kapasitesini yitirmesine yol açtı. Bu eleştirel karşı akımlar, genel bir karşı paradigma içinde biraraya gelemediler, tam aksine birbirlerinden ayrı ve farklı akımlar olarak kaldılar.[632]

Son dönemde ise, hem bir sistem hem de bir siyasal ideoloji olarak komünizmin 1980'li yılların sonunda çökmesiyle yaşanan makro-politik değişim, siyaset sosyolojisindeki yaklaşım ve akımları etkilemiş bulunmaktadır. İkinci Dünya'da komünizm sonrası siyasal ve sosyal değişim ve dönüşüm süreçleri vasıtasıyla Batı modernitesinin yakalanması girişimleri ve bunun Üçüncü Dünya'nın sosyalist ülkelerinde yol açtığı yansımalar, sonuçta, karşılaştırmalı politik makro-sosyolojinin, gözden geçirilmiş bir modernleşme kavramsal

---

[629] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 108.
[630] Avrupa-merkezcilik, en azından sosyal tarihin yakın zamanlardaki doğuşuna kadar özellikle dünya tarihi söz konusu olduğunda neredeyse bütün yerleşik tarih yazım geleneğini etkilemiştir. Bkz. Peter Gran, *Beyond Eurocentrism: A New View of Modern World History*, New York: Syracuse University Press, 1996, s. 2.
[631] Hobson, *The Eurocentric Conception of World Politics*, s. 2.
[632] Spohn, "Comparative Political Sociology", s. 108.

çerçevesi ve yeni-modernleşme analizi temeli üzerine kurulu değişim ve dönüşüm araştırmaları şeklinde güçlü bir biçimde yeniden canlanmasına neden oldu. Aynı zamanda, Batılı ve Batılı olmayan toplumlarda modernleşme süreçlerinin çeşitlilik gösterir hale gelmesiyle birlikte, dünyanın Batılılaştırılmasını hedefleyen modernist ön kabulü eleştiren yeni alternatif modernleşme perspektifleri geliştirildi ve farklı modernleşme dinamiklerinin analizi amaçlandı. Öte yandan, aynı dönemde, özellikle Avrupa'nın bütünleşme ve birleşme tecrübesiyle, dünyadaki küreselleşme süreçleriyle ve bunun ulusal politikalar üzerindeki etkileriyle ilgili olarak uluslarüstü siyaset sosyolojisi alanı çerçevesinde yeni bir makro-sosyolojik bakış açısı geliştirildi. Bununla birlikte, gözden geçirilmiş bir modernleşme yaklaşımının canlanmış olması, daha çok İkinci Dünya ülkelerinin komünizm sonrası değişim ve dönüşüm incelemeleri ile bağlantılıdır. Bu incelemeler, sadece nesnel yapılara, kurumlara ve işlevlere değil, aynı zamanda söz konusu ülkelerdeki toplumların ve politikaların değişim ve dönüşümüne yönelik sübjektif bir modernleşme faaliyetine de vurguda bulunan bir "yeni-modernleşme" analizi temeli üzerinde durmaktadır.[633]

[633] *A.g.e.*, s. 111.

SONUÇ

Uluslararası siyaset sosyolojisinin temel özelliklerinden birini, çok-disiplinli bir araştırma alanı olması oluşturmaktadır. Doğal olarak bu, onun disiplinler arası nitelik taşıyan bir inceleme sahası olduğunu söyleme imkânı da verebilir. Disiplinin bu özelliğinin doğal sonucu, araştırma alanına giren birçok konuyu çok boyutlu bir bakışla ve farklı açılardan ele alabilmeyi sağlayacak bir teorik zenginlik sunmasıdır. Ancak bunun muhtemel bir olumsuz yan etkisi, maymun iştahlılık tabir edilen bir özensiz merakla pekçok yaklaşım ve kuramın disipline yüzeysel bir kavrayışla dahil edilmesi tehlikesidir.

O nedenle, uluslararası siyaset sosyolojisi çalışmalarının tek başlarına salt Uluslararası İlişkiler, siyaset bilim ve sosyoloji araştırmalarına göre çok daha büyük bir dikkat ve derinlik istediği söylenebilir. Disiplinin henüz yeterli olgunluğa kavuşmamış olması, bu dikkat ve derinlik ihtiyacını çok daha kritik bir konu haline getirmektedir. Böyle olmakla birlikte, geçmiş çağlara göre çok büyük ve hızlı bir değişim yaşamakta olduğu söylenen dünyamızda pekçok sorunun salt Uluslararası İlişkiler, siyaset bilim veya sosyoloji disiplinlerinin mevcut yaklaşımları tarafından tam ve kapsamlı bir şekilde açıklanmasını beklemek, kısıtlayıcı ve dar bakışlı bir tutum olacaktır. O nedenle, bu disiplinler arasında gerçekleştirilecek sinerjik bir etkileşim ve işbirliğinin, bilim adamlarının entelektüel ufkunun genişlemesine ve daha incelikli ve derin analizler yapabilmelerine imkân vermesi beklenmelidir. Böylesi etkileşim ve işbirliği çabalarının bağımsız bir disiplin halinde bir geleneğinin oluşturulması, söz konusu çabaların uzun vadede verimli sonuçlara yol açması bakımından önem taşımaktadır.

Bu noktada, uluslararası "siyaset" sosyolojisi ile uluslararası "ilişkiler" sosyolojisi isimlendirmeleri arasındaki farklılığa rağmen, bu iki ayrı isim altında yapılan bilimsel çalışmaların neredeyse bütünüyle aynı konular üzerinde yoğunlaştığının altını çizmek gerekmektedir. Öyle ki, uluslararası ilişkiler sosyolojisi çalışmalarının, "siyaset" kavramının yerine "ilişkiler" tabirinin oturtulmasına rağmen, daha çok uluslararası güvenlik ve uluslararası göçlerden kaynaklanan entegrasyon sorunları gibi son tahlilde siyasal konular etrafında kümelendiği görülmektedir.

Öte yandan, özellikle küreselleşme olgusunun dünyanın gündemini böylesine yoğun bir şekilde işgal ettiği bir dönemde, uluslararası siyaset sosyolojisi disiplinine olan ihtiyacın çok daha belirgin ve önemli hale geldiği söylenebilir. Küreselleşme, eski çağlardan beri belirli malların (mesela baharat) uluslararası ticaretin konusu olmasında ve mübadele aracı olarak

altın ve gümüşün global geçerliliğinde kendisini uzun zamandır gösteren bir olgu durumundaysa da, özellikle petrol, kömür ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarının dünya genelinde kullanılır hale gelmesi ile birlikte bir asır önce hızlanmış, hatta savaşlar bile, bu enerji kaynaklarına bağlı olarak küresel hale gelmiş, "dünya savaşı" unvanını hak eder bir boyutta seyretmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak, Soğuk Savaş döneminin gösterdiği gibi, uluslararası ittifak ve bölünmeler de küresel bir niteliğe bürünmüştür. Günümüzde ise, bu küreselleşme trendi, artık bir daha geri dönülmez bir biçimde siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlara kendi rengini vermiş bulunmaktadır. Sadece bu durum bile, uluslararası siyaset sosyolojisinin çağımızın olaylarının anlaşılması bakımından taşıdığı önemi göstermeye kâfi gelebilir.

Doğal olarak, uluslararası siyaset sosyolojisi, klasik Uluslararası İlişkiler, siyaset bilim ve sosyoloji disiplinlerinin toplamından daha fazla birşeydir. Bir bütünün, parçalarının toplamından daha fazla ve bir ölçüde farklı bir anlama sahip olması gibi, uluslararası siyaset sosyolojisi de, söz konusu disiplinlerin inceleme konularının bazılarının eklektik bir yaklaşımla bir araya getirilmesinden ibaret bir araştırma faaliyeti değildir. Söz konusu disiplinler çerçevesinde anlamlı görünen birçok kuram, uluslararası siyaset sosyolojisi açısından yaklaşıldığında geçersiz ya da anlamsız görünebilir. Bu, sorunların çok daha geniş bir perspektiften, daha derin bir boyuttan ve farklı açılardan ele alınmasının getirdiği tabiî bir sonuçtur. Ancak, bu noktada tam yetkinliğe ulaşmak için uluslararası siyaset sosyolojisinin önünde yürünmesi gereken çok uzun bir yolun bulunduğu da bir gerçektir. Bununla birlikte, söz konusu çabaların belirli bir tartışma, ayıklama, geliştirme ve sistematize etme sürecinden sonra, sadece uluslararası siyaset sosyolojisi alanının değil, genel olarak sosyal bilimlerin çok daha ileri ve istenen bir düzeye gelinmesine bir ölçüde katkıda bulunacağı kesindir.

Uluslararası siyaset sosyolojisinin tartışmaya açık bir yönünü, Batı'da geliştirilmiş bulunan diğer bütün sosyal bilim dalları için de söz konusu olan Batı ya da Avrupa-merkezcilik sorunu oluşturmaktadır. Bu özellik, bir ölçüde doğal kabul edilebilir, çünkü bilim insanlarının kendi öz ideolojilerini veya değer yargılarını uzmanlaştıkları bilimsel disiplinlere bazen bilinçlice bazen de farkında olmaksızın taşımakta oldukları, herkesçe kabul edilen bir "insanlık durumu" olarak gözönüne alınmalıdır. Doğal olmayan, bilimsel gelişmenin önünü tıkayacak şekilde bilim-dışı bir zihniyetle Batı-merkezci yaklaşımların bir tür tartışılmaz tabuya veya dogmatik gerçekliklere dönüştürülmesi, Batı-merkezcilik ile bilimselliğin özdeş hale getirilmesidir. Bazen bu, söz konusu Batı-merkezci yaklaşımların "ana akım" kuramlar olarak sunulması ve böylece zımnen farklı akımlara da "meşruiyet" tanınması şeklinde daha makul ve kabul edilebilir çerçevede yapılsa da, sonuçta değişen fazla birşey olmamaktadır. Bu

açıdan, postmodernist akımların sosyal bilimlerin farklı alanlarında eleştirel yaklaşımlar geliştirmekte olmalarının, bilimsel dinamizmin ve bilim zihniyetinin canlı tutulması bakımından kayda değer bir katkı sağladığı söylenebilir. Ancak, postmodernist eleştirel yaklaşımların da ayrıca eleştiriye tâbi tutulması, en az Batı-merkezcilik kadar yıkıcı sonuçlar doğuracak bir karşıt uca savrulmanın önüne geçilmesi bakımından önem taşımaktadır. Çünkü postmodernist yaklaşımlar, bütün ufuk açıcı ve tartışmalara derinlik kazandırıcı özelliklerine rağmen, son tahlilde, yöntemlerinin doğal bir sonucu olarak, "yıktıklarının" yerine alternatif bir bilimsel bütün koymayı başaramamaktadırlar. Tartışılan sorunları ontolojik ve epistemolojik bir düzleme taşımaları itibariyle gerçekte felsefî bir nitelik taşıyan postmodernist yaklaşımların bütün sosyal bilim dallarını tartışma konusu yapabilmeleri, esas itibariyle onların bu felsefî niteliğinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu durum, özü bakımından, bir ölçüde, farkında olunmaksızın sosyal bilimlerin felsefeden henüz ayrılmamış bulunduğu geçmiş çağlara dönüş anlamına gelmektedir. Yol açtığı sonuçlar itibariyle postmodernist yaklaşımların bir kısır döngüye karşılık geldiği söylenebilir. Çünkü, temel argümanları bakımından, karşı çıktığı yaklaşımlar için getirdiği eleştirilerin hemen hepsinin aynı zamanda kendi tezleri için de geçerlilik taşıdığını kabul etmemek mümkün değildir.

Bu nedenle, uluslararası siyaset sosyolojisinin, diğer sosyal bilim dalları gibi, Batı-merkezciliğin dogmatizmi ile postmodernist yaklaşımların sonuçsuz rölativizmi arasındaki gerilimi aşma ödeviyle de karşı karşıya bulunduğu söylenebilir. Bununla birlikte, söz konusu uçlardan herhangi birini benimseme eğilimi içinde olan bilim çevreleri arasındaki tartışmaların, disiplinin önünü açan bir canlılığa ve fikir hareketliliğine yol açma potansiyeli de mevcuttur. Bu tartışmaların seyredeceği mecranın ve yol açacağı sonuçların, disiplinin geleceğini belirleyecek ana etken olduğundan şüphe etmek için herhangi bir neden bulunmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

Abrahamsen, Rita ve Michael C. Williams, *Security Beyond the State: Private Security in International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

Akal, Cemal Bali, *İktidarın Üç Yüzü*, Ankara: Dost Kitabevi, 1998.

....., *Modern Düşüncenin Doğuşu*, 2. b., Ankara: Dost Kitabevi, 1997.

....., *Sivil Toplumun Tanrısı*, 2. b., İstanbul: Engin Y., 1995.

Akın, İlhan, *Kamu Hukuku*, 7. b., İstanbul: Beta Basın Yayım, 1993.

Akinchan, Sitaram, *Caste, Class and Politics: Emerging Horizons of Political Sociology*, New Delhi: Gyan Publishing, 1995.

Aklar, Yasemin Kilit, "Globalist Teoriler: Emperyalizm ve Bağımlılık", *Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış* içinde (123-137), Kocaeli: Umuttepe Y., 2009.

Albrow, Martin, "Introduction", *Globalization, Knowledge and Society: Readings from International Sociology* içinde (3-13), ed. Martin Albrow ve Elizabeth King, Newbury Park: SAGE Publications Ltd, 1990.

Albrow, Martin ve Elizabeth King, "Towards a Universal Social Science", *Globalization, Knowledge and Society: Readings from International Sociology* içinde (17-18), ed. Martin Albrow ve Elizabeth King, Newbury Park: SAGE Publications Ltd, 1990.

Alford, Robert R. ve Roger Friedland, *Powers of Theory: Capitalism, the State, and Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

Allardt, Erik, "Party Systems and Voter Alignments in the Tradition of Political Sociology", *Party Systems and Voter Alignments Revisited* içinde (10-23), ed. Lauri Karvonen ve Stein Kuhnle, London: Routledge, 2001.

Amenta, Edwin, "State-Centered and Political Institutional Theory: Retrospect and Prospect", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (96-114), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005.

Amin, Samir, *Avrupa Merkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi*, çev. Mehmet Sert, İstanbul: Ayrıntı Y., 1993.

....., *Eurocentrism*, New York: Monthly Review Press, 1989.

Andersen, Margaret L. ve Howard Francis Taylor, *Sociology: Understanding a Diverse Society*, 4. ed., Belmont: Thomson Learning, 2008.

Anderson, Peter J., *The Global Politics of Power, Justice, and Death*, London: Routledge, 1996.

Archer, Margaret S., "Foreword", *Globalization, Knowledge and Society: Readings from International Sociology* içinde (1-2), ed. Martin Albrow ve Elizabeth King, Newbury Park: SAGE Publications Ltd, 1990.

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler*, 2. b., İstanbul: Alfa Basın Yayım Dağıtım, 1997.

....., *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 3. b., İstanbul: Alfa Y., 2004.

Arıboğan, Deniz Ülke, *Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, İstanbul: Sarmal Y., 1998.

Armstrong, David ve Julie Gilson, "Intoduction: Civil Society and International Governance", *Civil Society and International Governance* içinde (1-12), ed. David Armstrong ve diğerleri, New York: Routledge, 2011.

Aron, Raymond, *Politics and History*, çev. Miriam Bernheim Conant, New Brunswick: Transaction Publishers, 2009.

....., "What is a Theory of International Relations?", *Journal of International Affairs*, Vol. 21, No. 2 (1967), s. 185-206.

Arora, N. D., *Political Science*, New Delhi: Tata McGraw-Hill, 2010.

Arslan, Mahmut, "Montesquieu'nun Siyaset Sosyolojisi", *Sosyoloji Dergisi*, (Dizi: 3, Sayı: 1'den ayrı basım) İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989, s. 263-288.

Arslantürk, Zeki ve M. Tayfun Amman, *Sosyoloji: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*, 4. b., İstanbul: Çamlıca Y., 2001.

Ashraf, Ali ve L. N. Sharma, *Political Sociology*, Hyderabad: Universities Press, 2004.

Ashworth, Lucian M., "Ibn Khaldun and the Origins of State Politics", *Postcolonialism and Political Theory*, ed. Nalini Persram, Lexington Books, Lanham: Lexington, 2007.

Aşukin, N. S. ve N. P. Butirskiy ve A. B. Veber, *Politika Sözlüğü*, çev. Mazlum Beyhan, İstanbul: Sosyal Y., 1979, s. 190.

Aydın, Mustafa, *Siyasetin Sosyolojisi: Bir Sosyal Kurum Olarak Siyaset*, İstanbul: Pınar Y., 2002.

Baechler, Jean, *Kapitalizmin Kökenleri*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. b., Ankara: İmge Kitabevi Y., 1994.

Bagader, Ebubekir, *Modern Çağda Ulema*, çev. Osman Bayraktar, İstanbul: İz Y., 1991.

Bahar, Halil İbrahim, *Sosyoloji*, Ankara: USAK Y., 2009.

Balcı, Ersin, *İlerlemenin Öteki Yüzü*, İstanbul: Ağaç Y., 1992.

Balibar, Etienne, "Irkçılık ve Milliyetçilik", *Irk, Ulus, Sınıf-Belirsiz Kimlikler* içinde (50-87), ed. E. Balibar ve I. Wallerstein, çev. Nazlı Ökten, 2. b., İstanbul: Metis Y., 1995.

Bartelson, Jens, "The Social Construction of Globality", *International Political Sociology*, Vol. 4, No. 3 (September 2010), s. 219-235.

Bates, Robert H., *Essays on the Political Economy of Rural Africa*, New York: Cambridge University Press, 1983.

Baycroft, Timothy, *Culture, Identity and Nationalism: French Flanders in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Suffolk: The Boydell Press, 2004.

Baydur, Mithat, *Milliyetçilik*, İstanbul: Ağaç Y., 1994.

Bealey, Frank ve Richard A. Chapman ve Michael Sheehan, *Elements in Political Science*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999.

Beckfield, Jason, "Transboundary Politics", *Handbook of Politics: State and Society in Global Perspective* içinde (145-160), ed. Kevin T. Leicht ve J. Craig Jenkins, New York: Springer, 2010.

Bell, Michael, *Literature, Modernism and Myth: Belief and Responsibility in the Twentieth Century*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Bendix, Reinhard ve Coenraad M. Brand, "Introduction", *State and Society: A Reader in Comparative Political Sociology*, ed. Reinhard Bendix ve Coenraad M. Brand, London: University of California Press, 1973.

Bendix, Reinhard ve Seymour Martin Lipset, "The Field of Political Sociology", *Reader in Political Sociology* içinde (54-73), ed. Frank Lindesfeld, New York: Fund and Wagnalls, 1968.

Benewick, Robert ve Philip Green, *20. Yüzyıl Politik Düşünürleri*, çev. Ali Çimen, İstanbul: Timaş Y., 2000.

Bercotivch, Jacob ve Allison Houston, "The Study of International Mediation: Theoretical Issues and Empirical Evidence", *Resolving International Conflicts: The Theory and Practice of Mediation* içinde (11-35), ed. Jacob Bercovitch, London: Lynne Rienner Publishers, 1996.

Berg, Axel van den ve Thomas Janoski, "Conflict Theories in Political Sociology", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (72-95), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005.

Berg-Schlosser, Dirk, "Culture at a Crossroads?", *Political Sociology: The State of the Art* içinde (31-49), ed. Subrata Kumar Mitra, Malte Pehl ve Clemens Spiess, Obladen: Barbara Budrich Publishers, 2010.

Berkes, Niyazi, *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, İstanbul: Yön Y., 1965.

Bernstein, J. M., *Adorno: Disenchantment and Ethics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Bigo, Didier, "The Möbius Ribbon of Internal and External Security(ies)", *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory* içinde (91-116), ed. Mathias Albert, David Jacobson ve Yosef Lapid, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2001.

....., "Pierre Bourdieu and International Relations: Power of Practices, Practices of Power", *International Political Sociology*, Vol. 5, No. 3, s. 225-258.

Bigo, Didier ve R. B. J. Walker, "Political Sociology and the Problem of the Intarnational", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 35, No. 3 (2007), s. 725-739.

Bilgin, Pınar, "The *International Political* 'Sociology of a Not So International Discipline' ", *International Political Sociology*, Vol. 3, No. 3 (September 2009), s. 338-342.

Bloom, William, *Personal Identity, National Identity and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s. 119.

Bodley, John H., *The Power of Scale: A Global History Approach*, New York: M. E. Sharpe, Inc., 2003.

Bommes, Michael ve Ewa Morawska, "Introduction", *International Migration Research: Constructions, Omissions, and the Promises of Interdisciplinarity* içinde (1-16), ed. Michael Bommes ve Ewa Morawska, Hants: Ashgate Publishing Company, 2005.

Bottomore, Tom, *Frankfurt Okulu*, çev. Ahmet Çiğdem, 2. b., Ankara: Vadi Y., 1997.

....., *Political Sociology*, London: Hutchinson and Co. Ltd, 1979.

....., *Siyaset Sosyolojisi*, çev. Erol Mutlu, Ankara: Teori Y., 1987.

Bouthoul, Gaston, *Siyaset Sosyolojisi*, çev. Ali Türkây Yazıcı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1968.

....., *Sosyoloji Tarihi-I*, çev. Cemal Süreyya, İstanbul: İletişim Y., 1992.

Böhnisch, Lothar, *Politische Soziologie: Eine problemorientierte Einfűhrung*, Opladen: Verlag Barbara Budrich, 2006.

Brachet-Márquez, Viviane, "Undemocratic Politics in the Twentieth Century and Beyond", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (461-481), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005.

Breiner, Peter, "Weber and Political Sociology", *The Wiley-Blackwell Companion to Political Sociology* içinde (15-26), ed. Edwin Amenta, Kate Nash ve Alan Scott, Oxford: Blackwell Publishing, 2012.

Brym, Robert J. ve John Lie, *Sociology: Your Compass for a New World*, 3. ed., Belmont: Thomson Wadsworth, 2007.

Bulliet, Richard W., *The Case for Islamo-Christian Civilization*, New York: Columbia University Press, 2004.

Burke, Peter, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Y., 1994.

Carr, Edward Hallett, *Milliyetçilik ve Sonrası*, çev. Osman Akınhay, 3. b., İstanbul: İletişim Y., 1999.

....., *Tarih Nedir?*, çev. Misket Gizem Gürtürk, 5. b., İstanbul 1996.

Cashman, Greg, *What Causes War?: An Introduction to Theories of International Conflict*, Lanham: Lexington Books, 2000.

Chapman, Roger, "Huntington, Samuel P.", *Culture Wars: An Encyclopedia of Issues, Viewpoints, and Voices*, ed. Roger Chapman, Armonk: M. E. Sharpe, Inc., 2010, s. 269.

Chatterjee, Partha, *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası*, çev. Sami Oğuz, İstanbul: İletişim Y., 1996.

Chernilo, Daniel, *A Social Theory of the Nation-State: The Political Forms of Modernity beyond Methodological Nationalism*, New York: Routledge, 2007.

Chomsky, Noam, *Demokratik İdeallerin Çöküşü*, çev. Cevdet Cerit, İstanbul: Pınar Y., 1995.

....., *Korsanlar ve İmparatorlar - Gerçek Dünyada Uluslararası Terörizm*, çev. Fatma Ünsal, İstanbul: Akademi Y., 1991.

Chorev, Nitsan, "On the Origins of Neoliberalism: Political Shifts and Analytical Challenges", *Handbook of Politics: State and Society in Global Perspective* içinde (127-144), ed. Kevin T. Leicht ve J. Craig Jenkins, New York: Springer, 2010.

Clausewitz, Carl von, *Savaş Üzerine*, çev. Şiar Yalçın, İstanbul: Spartaküs Y., 1997.

Cohen, Ronald, "Devletin Kökenleri - Yeniden Değerlendirme", *Erken Devlet* içinde (43-111), ed. Henri J. M. Claessen ve Peter Skalnik, çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi Y., 1993.

Collins, Randall, "A Comparative Approach to Political Sociology", *State and Society: A Reader in Comparative Political Sociology* içinde (42-69), ed. Reinhard Bendix ve Coenraad M. Brand, London: University of California Press, 1973.

Connoly, William E., *Kimlik ve Farklılık - Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*, çev. Ferma Lekesizalın, İstanbul: Ayrıntı Y., 1995.

Cooke, Thomas N., "The State and Social Media Abroad: International Political Sociology & The 'Blurring' of Who\What Governs Foreign Policy", 16 July 2012, s. 1-69, http://cas.uwo.ca/_files/MRP%20TCooke.pdf (Erişim: 27 Kasım 2012).

Copleston, Frederick, *Felesefe Tarihi - Hegel*, C. VII, çev. Aziz Yardımlı, 3. b., İstanbul: İdea Y., 1996.

..... (F. C. Copleston), "Hegel", *Büyük Düşünürlerin Politika Felsefeleri* içinde (85-92), ed. Maurice Cranston, İstanbul: Milliyet Kültür Kulübü, 1968.

Cristi, Marcela, *From Civil to Political Religion: The Intersection of Culture, Religion and Politics*, Ontario: Wilfrid Laurier University Press, 2001.

Crouch, Colin, "Introduction: The Place of Participation in the Study of Politics", *British Political Sociology Yearbook* içinde (1-18), Vol. 3, ed. Colin Crouch, London: Croom Helm Ltd., 1977.

Dağı, **İhsan D.**, "Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları", *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* içinde (185-226), der. Atila Eralp, 7. b., İstanbul: İletişim Y., 2004.

Davutoğlu, Ahmet, "The Clash of Interests: An Explanation of the World (Dis)order", *Intellectual Discours*e, Vol. 2, No. 2 (1994).

....., "The Clash of Interests: An Explanation of the World (Dis) Order", *Perceptions: Journal of International Affairs*, Vol. 2, No. 4 (December 1997 - February 1998), s 92-121.

Decoufle, Andre-Clement, *Devrimler Sosyolojisi*, çev. Mehmet Aközer, İstanbul: İletişim Y., 1991.

Demir, Ömer, *Bilim Felsefesi*, İstanbul: Ağaç Y., 1992.

Demir, Ömer ve Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 4. b., Ankara: Vadi Y., 1998.

Demirhan, Ahmet, *Modernlik*, İstanbul: Ağaç Y., 1992.

Deth, Jan van, "Political Sociology: Old Concerns and New Directions", *Political Sociology: The State of The Art* içinde (105-126), ed. Subrata Kumar Mitra, Malte Pehl ve Clemens Spiess, Opladen: Barbara Budrich Publishers, 2010.

Dowse, Robert E. ve John A. Hughes, *Political Sociology*, 2. ed., Chichester: John Wiley & Sons, 1986.

Drake, Michael S., *Political Sociology for a Globalizing World*, Cambridge: Polity Press, 2010.

Drezner, Daniel W., *The Sanctions Paradox: Economic Statecraft and International Relations*, Cambridge: Cambridge Universtiy Press, 1999.

Dupuy, Rene-Jean, *Uluslararası Hukuk*, çev. Selahattin Bağdatlı, 2. b., İstanbul: İletişim Y., 1995.

Duverger, Maurice, *Politikaya Giriş*, 2. b., İstanbul: Varlık Y., 1984.

....., *Siyaset Sosyolojisi*, çev. Şirin Tekeli, 2. b., İstanbul: Varlık Y., 1982.

Easton, David, "Siyasal Sistemlerin Çözümlenmesi Konusuna Bir Yaklaşım", çev. Feride Acar, *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar* içinde (173-199) , der. Kemâli Saybaşılı, Ankara: Doruk Y., 1999.

Ebenstein, William, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, İsmet Özel (çev.), İstanbul: Şûle Y., 1996.

Effrat, Andrew, "Power to the Paradigms: An Editorial Introductions", *Perspectives in Political Sociology* içinde (3-34), ed. Andrew Effrat, Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1973.

Eflatun, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, 5. b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985.

Eisenstadt, S. N., "Religion and the Civilizational Dimensions of Politics", *The Political Dimensions of Religion* içinde (13-41), ed. Said Amir Arjomand, Albany: New York University, 1993.

el-Azmeh, Aziz, "Oryantalizmin Eklemlenmesi", *Oryantalistler ve İslamiyatçılar - Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi* içinde (229-268), ed. Asaf Hüseyin ve diğerleri, çev. Bedirhan Muhib, 2. b., İstanbul: İnsan Y., 1989.

Er, İzzet, *Din Sosyolojisi*, Ankara: Akçağ Y., 1998.

Eralp, Atila, "Uluslararası İlişkiler Disiplinin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* içinde (57-88), der. Atila Eralp, 7. b., İstanbul: İletişim Y., 2004.

Ertman, Thomas, "State Formation and State Building in Europe", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (367-383), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005.

Ertop, Kıvanç ve Çetin Yetkin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, C. 1, İstanbul: Say Y., 1985.

Evans, Graham ve Jeffrey Newnham, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, H. Ahsen Utku (çev.), İstanbul: Gökkubbe, 2007.

Evans, Peter, "Counterhegemonic Globalization: Transnational Social Movements in the Contemporary Global Political Economy", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (655-670), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005.

Faulks, Keith, *Political Sociology: A Critical Introduction*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999.

Febvre, Lucien, *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi Y., 1995.

Fernández-Santamaría, José A., *The State, War and Peace: Spanish Political Thought in the Renaissance, 1516-1559*, Cambridge: Cambridge University Press, 1977.

Finnemore, Martha, *National Interests in International Society*, New York: Cornell University Press, 1996.

Finnemore, Martha ve Kathryn Sikkink, "International Norm Dynamics and Political Changes", *Exploration and Contestation in the Study of World Politics* içinde (247-277), ed. Peter J. Katzenstein, Robert O. Keohane ve Stephen D. Krasner, Cambridge: The MIT Press, 1999.

Fligstein, Neil, "The Political and Economic Sociology of International Economic Arrangements", *The Handbook of Economic Sociology* içinde (183-204), ed. Neil J. Smelser ve Richard Swedberg, Princeton: Princeton University Press, 2005.

Frost, Mervyn, *Ethics in International Relations: A Constitutive Theory*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Fuat [Başgil], Ali, *Esasiye Hukuku Dersleri*, 2. b., İstanbul: Bozkurt Matbaası, 1936.

Fukuyama, Francis, *Tarihin Sonu mu?*, çev. Yusuf Kaplan, Kayseri: Rey Y., 1992.

....., *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev. Zülfü Dicleli, İstanbul: Simavi Y., t.y.

Gellner, Ernest, *Milliyetçiliğe Bakmak*, çev. Simten Coşar, Saltuk Özertürk ve Nalan Soyarık, İstanbul: İletişim Y., 1998.

....., *Uluslar ve Ulusculuk*, çev. Büşra E. Behar ve Günay G. Özdoğan, İstanbul: İnsan Y., 1992.

Gershoni, Israel ve Ursula Woköck, "The Return of the Concrete?", *Histories of the Modern Middle East: New Directions* içinde (279-286), ed. Israel Gershoni, Hakan Erdem ve Ursula Woköck, London: Lynne Rienner Publishers, 2002.

Gert, Bernard, *Hobbes*, Cambridge: Politiy Press, 2010.

Giddens, Anthony, *Social Theory and Modern Sociology*, Stanford: Stanford University Press, 1996.

....., *Sosyoloji - Eleştirel Bir Yaklaşım*, çev. Ruhi Esengün ve İsmail Öğretir, Erzurum: İhtar Y., 1993.

Glasberg, Davita Silfen ve Deric Shannon, *Political Sociology: Oppression, Resistance, and the State*, London: SAGE Publications Ltd., 2011.

Goodwin, Jeff, "Revolution and Revolutionary Movements", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (404-422), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005.

Goldsmith, M. M., "Liberty, Luxury and the Pursuit of Happiness", *The Languages of Political Theory in Early-Modern Europe* içinde (225-251), ed. Anthony Pagden, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Gottfried, Paul, "Introduction to the Transaction Edition", Franz Oppenheimer, *The State: Its History and Development Viewed Sociologically* içinde (vii-xx), çev. John M. Gitterman, New Brunswick: Transaction Publishers, 1999.

Gönlübol, Mehmet, *Milletlerarası Siyasî Teşkilatlanma*, 3. b., Ankara: A.Ü. SBF Y., 1975.

....., *Uluslararası Politika*, Attila Kitabevi, 4. b., Ankara: 1993.

Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta Y., 1987.

Gran, Peter, *Beyond Eurocentrism: A New View of Modern World History*, New York: Syracuse University Press, 1996.

Granados, Francisco J. ve David Knoke, "Organized Interest Groups and Policy Networks", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (287-309), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005.

Greenfeld, Liah, *Nationalism: Five Roads to Modernity*, Cambridge, Mass.: *Harvard* University Press, 1992.

Greenfeld, Liah ve Jonathan Eastwood, "Nationalism in Comparative Perspective", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (247-265), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005.

Griffiths, Martin ve Steven R. Roach ve M. Scott Solomon, *Fifty Key Thinkers in International Relations*, 2nd ed., New York: Routledge, 2009.

Griffiths, Martin ve Terry O'Callaghan ve Steven C. Roach, *International Relations: The Key Concepts*, New York: Routledge, 2002.

Guibernau, Montserrat, *Milliyetçilikler - 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler*, çev. Neşe Nur Domaniç, İstanbul: Sarmal Y., 1997.

Şehmus, Güzel, *Devlet-Ulus*, İstanbul: Alan Y., 1995.

Halfmann, Jost, "World Society and Migrations: Challenges to Theoretical Concepts of Political Sociology", *International Migration Research: Constructions, Omissions, and the Promises of Interdisciplinarity* içinde (129-151), ed. Michael Bommes ve Ewa Morawska, Hants: Ashgate Publishing Company, 2005.

Halim (Paşa), Said, *Buhranlarımız*, haz. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, t. y.

Hall, John A., *The State of the Nation: Ernest Gellner and the Theory of Nationalism*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Hall, John A. ve T. V. Paul, "Preconditions for Prudence: A Sociological Synthesis of Realism and Liberalism", *International Order and the Future of World Politics* içinde (67-77), ed. T. V. Paul ve John A. Hall, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Halliday, Fred, "For an International Sociology", *Historical Sociology of International Relations* içinde (244-264), ed. Stephen Hobden ve John M. Hobson, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 246.

Ham, Peter van, *Social Power in International Politics*, New York: Routledge, 2010.

Hampson, Fen Osler ve Chester A. Crocker ve Pamela R. Aall, "Negotiation and International Conflict", *Handbook of Peace And Conflict Studies* içinde (35-50), ed. Charles Webel ve Johan Galtung, New York: Routledge, 2007.

Harbeson, John W., "Civil Society and Political Renaissance in Africa", *Civil Society and the State in Africa* içinde (1-29), ed. John W. Harbeson, Donald Rothchild ve Naomi Chazan, London: Lynne Rienner Publishers, 1994.

Hart, Jonathan ve Terrie Goldie, "Post-colonial Theory", *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory: Approaches, Scholars, Terms*, ed. Irena R. Makaryk, Toronto: University of Toronto Press Inc., 1993.

Hauss, Charles, *International Conflict Resolution*, 2. ed., London: The Continuum International Publishing Ltd, 2010.

Hayes, Carlton J. H., *Milliyetçilik: Bir Din*, çev. Murat Çiftkaya, İstanbul: İz Y., 1995.

Hazard, Paul, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, çev. Erol Güngör, 2. b., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994.

Hegel, Georg W. F., *Tarihte Akıl*, çev. Önay Sözer, İstanbul: Kabalcı Y., 3. b., 1995.

....., *The Philosophy of History*, New York: Cosimo, Inc., 2007.

Hicks, Alexander ve Frank J. Lechner, "Neopluralism and Neofunctionalism in Political Sociology", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (54-71), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005.

Hicks, Alexander ve Thomas Janoski ve Mildred A. Schwartz, "Political Sociology in the New Millennium", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and*

Globalization içinde (1-30), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005.

Hobson, John M., "Decolonizing 'Western Exceptionalism and Universality' One More Time", *Recent Themes in World History and the History of the West: Historians in Conversation* içinde (104-110), ed. Donald A. Yerxa, Columbia: University of South Carolina Press, 2009.

....., *The Eurocentric Conception of World Politics: Western International Theory, 1760-2010*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

....., *The Wealth of States: A Comparative Sociology of International Economic and Political Change*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Hooks, Gregory ve James Rice, "War, Militarism, and States: The Insights and Blind Spots of Political Sociology", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (566-584), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005.

Hooks, Gregory ve Linda Lobao, "Space and Politics", *Handbook of Politics: State and Society in Global Perspective* içinde (367-384), ed. Kevin T. Leicht ve J. Craig Jenkins, New York: Springer, 2010.

Horowitz, Donald L., *Ethnic Groups in Conflict*, London: University of California Press, 1985.

Horowitz, Irving Louis, *Behemoth: Main Currents in the History and Theory of Political Sociology*, New Brunswick: Transaction Publishers, 1999.

....., *Foundations of Political Sociology*, New Brunswick: Transaction Publishers, 1997.

Houtman, Dick, *Class and Politics in Contemporary Social Science*, New Brunswick: Transaction Publishers, 2009.

Huntington, Samuel P., "The Clash of Civilisations?", *Samuel P. Huntington's The Clash of Civilisations?: The Debate* içinde (1-25), New York: Foreign Affairs, 1996.

Huysmans, Jef ve Joao Pontes Nogueira, "International Political Sociology: Opening Spaces, Stretching Lines", *International Political Sociology*, Vol. 6, No. 1 (2012), s. 1-3.

Hüseyin, M. Muhammed, *Modernizmin İslam Dünyasına Girişi*, çev. Sezai Özel, İstanbul: İnsan Y., 1986.

Inglehart, Ronald, *Modernization and Postmodernization*, Princeton: Princeton University Press, 1997.

Jackson, Patrick Thaddeu, *The Conduct of Inquiry in International Relations*, New York: Routledge, 2011.

Jacobson, David, *Rights across Borders: Immigration and the Decline of Citizenship*, London: The Johns Hopkins University Press Ltd, 1997, s. 4.

James, David R. ve Kent Redding, "Theories of Race and State", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (187-198), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005.

Janoski, Thomas, *Citizenship and Civil Society: A Framework of Rights and Obligations in Liberal, Traditional, and Social Democratic Regimes*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Janoski, Thomas ve Fengjuan Wang, "The Politics of Immigration and National Integration", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (630-654), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005.

Jasper, James M., "Culture, Knowledge, Politics", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (115-134), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005.

Jenkins, J. Craig ve William Form, "Social Movements and Social Change", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (331-349), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005.

Jones, Richard Wyn, "Introduction: Locating Critical International Relations Theory", *Critical Theory and World Politics* içinde (1-19), ed. Richard Wyn Jones, London: Lynne Rienner Publishers, 2001.

Kalpakian, Jack, "Ibn Khaldun's Influence on Current International Relations Theory", *The Journal of North African Studies*, Vol. 13, No. 3 (September 2008), s. 363-376.

Kapani, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, 16. b., Ankara: Bilgi Yayınevi, 2004.

Karakatsanis, Neovi M. ve Jonathan Swarts, "From the Editors", *Political and Military Sociology: An Annual Review*, Vol. 38 (2010, New Brunswick: Transaction Publishers), s. vii-viii.

Kariye, Badal W., *The Political Sociology of Security, Politics, Economics and Diplomacy*, Bloomington: AutorHouse, 2010.

Karlığa, Bekir, "Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Yeni Bulunan Bir Fizik Kitabı Tercümesi ve Onsekizinci Yüzyılın Başında Osmanlı Düşüncesi", *Bilim-Felsefe-Tarih*, S. 1 (Mayıs 1991, İstanbul: Hikmet Neşriyat), s. 277-331.

Keegan, John, *Savaş Sanatı Tarihi*, çev. Füsun Doruker, İstanbul: Sabah Kitapları, 1995.

Kelley, Donald R., *Frontiers of History: Historical Inquiry in the Twentieth Century*, New Haven: Yale University Press, 2006.

Kelman, Herbert C., "Further Thoughts on the Processes of the Compliance, Identification, and Internalization", *Social Power and Political Influence* içinde (125-170), ed. James T. Tedeschi, New Brunswick: Transaction Publishers, 2008.

....., "Social-Psychological Dimensions of International Conflict", *Peacemaking And International Conflict: Methods & Techniques* içinde (61-107), ed. I. William Zartman, revised ed., Washington: United States Institute of Peace, 2007.

Kessler, Oliver, "Toward a Sociology of International? International Relations between Anarchy and World Society", *International Political Sociology*, Vol. 3, No. 1 (2009), s. 87-108.

Keyman, **E. Fuat**, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* içinde (227-260), çev. Simten Coşar, İstanbul: Alfa Y., 2000.

....., "Farklılığa Direnmek: Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Öteki' Sorunu", *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark* içinde (71-106), der. F. Keyman, M. Mutman ve M. Yeğenoğlu, İstanbul: İletişim Y., 1996.

....., *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, çev. Simten Coşar, İstanbul: Alfa Y., 2000.

Kılıçbay, Mehmet Ali, "En Gerçekçi Senaryo", Alexis de Tocqueville, *Eski Rejim ve Devrim* içinde (9-16), çev. Turhan Ilgaz, İstanbul: Kesit Y., 1995.

Knutsen, Torbjorn L., *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, çev. Mehmet Özay, İstanbul: Açılım Kitap, 2006.

Kornblum, William, *Sociology in a Changing World*, 9. ed., Belmont: Wadsworth, 2012.

Kourvetaris, George ve Betty Dobratz, *Political Sociology: Readings in Research and Theory*, New Brunswick: Transaction, 1980.

..... (George A. Kourvetaris ve Betty A. Dobratz), "Siyaset Sosyolojisinin Gelişimi ve Durumu", *Siyaset Sosyolojisi Yazıları* içinde (53-122), ed. Meral Sağır ve Serkan Akıllı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004.

Kozak, İbrahim Erol, *İbn Haldun'a Göre İnsan-Toplum-İktisat*, İstanbul: İnsan Y., 1984.

Köker, Levent, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Y., 3. b., 1995.

Kuhn, Thomas S., *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş, 3. b., İstanbul: Alan Y., 1991.

Yves, Lacoste, *Az Gelişmiş Ülkeler*, çev. Yaşar Gürbüz, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1965.

....., *İbni Haldun*, Mehmet Sert (çev.), İstanbul: Sosyalist Y., 1993.

Landheer, Bart, *On the Sociology of International Law and International Society*, The Hague: Martinus Nijhoff, 1966.

Landman, Todd ve Neil Robinson, "Introduction", *The SAGE Handbook of Comparative Politics* içinde (1-9), ed. Todd Landman ve Neil Robinson, London: SAGE Publications Ltd, 2009.

Lawson, George ve Robbie Shilliam, "Sociology and International Relations: Legacies and Prospects", *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 23, No. 1 (2010), s. 69-86.

Lindenfeld, Frank, "Editor's Introduction: Some Contemporary Approaches to Political Sociology", *Reader in Political Sociology* içinde (3-9), ed. Frank Lindenfeld, New York: Funk & Wagnalls, 1968.

Linklater, Andrew, *Critical Theory and World Politics: Citizenship*, State and Humanity, New York: Routledge, 2007.

....., "Introduction", *International Relations: Critical Concepts in Political Science*, Vol. 4 içinde (1251-1252), ed. Andrew Linklater, London: Routledge, 2000.

....., "The Achievements of Critical Theory", *International Theory: Positivism and Beyond* içinde (279-298), ed. Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

....., *The Problem of Harm in World Politics: Theoretical Investigations*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

....., *The Transformation of Political Community*, Columbia: University of South Carolina Press, 1998.

Linz, Juan José, *Robert Michels, Political Sociology, and the Future of Democracy*, New Brunswick: Transaction Publishers, 2006.

Lipset, Seymour Martin, *Consensus and Conflict: Essays in Political Sociology*, New Brunswick: Transaction Publishers, 1990**.**

Luhmann, Niklas, *A Sociological Theory of Law*, çev. Elizabeth King-Utz ve Martin Albrow, London: Routledge & Kegan Paul, 1985.

Machiavelli, *Hükümdar*, çev. Yusuf Türk, İstanbul: Düşünen Adam Y., 1996.

Malmvig, Helle, *State Sovereignty and Intervention*, New York: Routledge, 2006.

Mann, Golo ve Harry Pross, *Aussenpolitik*, Frankfurt am Main: Fischer Bücherei, 1958.

Mann, Michael, *The Sources of Social Power: The Rise of Classes and Nation-States, 1760-1914*, I- II, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Manzo, Kathryn A., *Creating Boundaries: The Politics of Race and Nation*, London: Lynne Rienner Publishers, 1998.

Mardin, Şerif, **.....,** *Siyasal ve Sosyal Bilimler - Makaleler II*, der. Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder, İstanbul: İletişim Y., 1990.

Markoff, John, "Transitions to Democracy", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (384-403), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005.

Martinelli, Alberto, *Global Modernization: Rethinking the Project of Modernity*, London: SAGE Publications Ltd, 2005.

Martinich, A. P., *Hobbes*, New York: Routledge, 2005.

Mazrui, Ali (A.), *Afrikalılar*, çev. Yusuf Kaplan, İstanbul: İnsan Y., 1992.

McMichael, Philip, "Globalization", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (587-606), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005.

Mehmetoğlu, Dilara, "Pozitivizm, Normativizm ve Davranışsalcılık Teorilerine Genel Bir Bakış", *Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış* içinde (17-40), Kocaeli: Umuttepe Y., 2009.

Meray, Seha L., *Devletler Hukukuna Giriş*, I-II, 3. b., Ankara: A.Ü. SBF Y., 1965.

Meyer, John W., "Rationalized Environments", *Institutional Environments and Organizations: Structural Complexity and Individualism* içinde (28-54), ed. John W. Meyer ve W. Richard Scott, London: Sage Publications Ltd., 1994.

Migdal, Joel S., *State in Society: Studying How States and Societies Transform and Constitute One Onether*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Mitchell, C. R., *The Structure of International Conflict*, London: Macmillan Pres Ltd, 1981.

Mitra, Subrata Kumar ve Malte Pehl, "Introduction", *Political Sociology: The State of the Art* içinde (13-30), ed. Subrata Kumar Mitra, Malte Pehl ve Clemens Spiess, Obladen: Barbara Budrich Publishers, 2010.

Morawska, Ewa, "The Sociology and History of Immigration: Reflections of a Practitioner", *International Migration Research: Constructions, Omissions, and the Promises of Interdisciplinarity* içinde (203-239), ed. Michael Bommes ve Ewa Morawska, Hants: Ashgate Publishing Company, 2005.

Morgenthau, Hans J., *Uluslararası Politika*, I-II, Baskın Oran ve Ünsal Oskay (çev.), Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği, 1970.

Nash, Kate, *Contemporary Political Sociology: Globalization, Politics, and Power*, 2nd ed., Chichester: Blackwell Publishers, 2010.

Newland, Kathleen, "Ethnic Conflict and Refugees", *Ethnic Conflict and International Security* içinde (143-163), ed. Michael E. Brown, Princeton: Princeton University Press, 1993.

Nicholson, Michael, *Rationality and the Analysis of International Conflict*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

Nietzsche, Friedrich, *Tarih Üzerine*, çev. Nejat Bozkurt, 3. b., İstanbul: Say Y., 1996.

Okan, Neval, *Hukuka Giriş*, 6. b., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2002.

Olick, Jeffrey ve Chares Demetriou, "Sociology, Political", *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol. 8, ed. William A. Darity, Jr., 2. ed., Detroit: Macmillan Reference, 2007, s. 2-5.

Olson, William C. and A. J. R Groom, *International Relations Then and Now: Origins and Trends in Interpretation*, London: HarperCollins, 1991.

Onuf, Nicholas Greenwood, *The Republican Legacy in International Thought*, Cambridge:

Öncü, Ahmet, *Sosyoloji ya da Tarih: İbn-i Haldun ve Mukaddime Üzerine Bir Deneme*, Ankara: Öteki Y., 1993.

Önen, Mesut, *Uluslararası İlişkiler Dersleri*, 2. b., İstanbul: Beta Y., 1988.

Özveri, Derya, "Eleştirel Teorinin Temelleri ve Uluslararası İlişkilere Bakışı", *Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış* içinde (181-194), Kocaeli: Umuttepe Y., 2009.

Özkazanç, Alev, *Siyaset Sosyolojisi Yazıları*, Ankara: Dipnot Y., 2007.

Parkinson, C. Northcote, *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984.

Pettman, Ralph, *State and Class: A Sociology of International Affairs*, London: Croom Helm Ltd, 1979.

Philip, Mark, "Michel Foucault", *Çağdaş Temel Kuramlar* içinde (90-109), ed. Quentin Skinner, çev. Ahmet Demirhan, 2. b., Ankara: Vadi Y, 1997.

Pin-Fat, Véronique, *Universality, Ethics, and International Reations: A Grammatical Reading*, New York: Routledge, 2010.

Platig, Raymond, *International Relations: Problems of Evaluation and Advancement*, Santa Barbara - California: Carnegie Endowment for International Peace, 1967.

Ponton, Geoffrey ve Peter Gill, *Introduction to Politics*, 2. ed., Oxford: Basil Blackwell, 1988.

Prélot, Marcel, *Politika Bilimi*, çev. Nihal Önol, İstanbul: Varlık Y., 1972.

Price, Richard ve Christian Reus-Smit, "Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism", *International Relations: Critical Concepts in Political Science*, Vol. 4 içinde (1784-1816), ed. Andrew Linklater, London: Routledge, 2000.

Puchala, Donald J., *Theory and History in International Relations*, London: Routledge, 2003.

....., "Woe to the Orphans of the Scientific Revolution", *The Evolution of Theory in International Relations* içinde (39-60), ed. Robert L. Rothstein, Columbia: University of South Carolina, 1992.

Ramsbotham, Oliver ve Tom Woodhouse ve Hugh Miall, *Contemporary Conflict Resolution*, Cambridge: Polity Press, 2011.

Reeves, Julie, *Culture and International Relations: Narratives, Natives and Tourists*, London: Routledge, 2004.

Rengger, Nicholas J., *International Relations, Political Theory and the Problem of Order*, London: Routledge, 2000.

Rice, Condoleezza, "Sovyet Büyük Stratejisinin Evrimi", *Savaşta ve Barışta Büyük Stratejiler* içinde (205-232), ed. Paul Kennedy, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Eti Kitapları, 1995.

Ritzer, George, *Explorations in Social Theory: From Metatheorizing to Rationalization*, London: SAGE Publications Ltd, 2001.

....., *Globalization: A Basic Text*, Chichester: Wiley-Blackwell, 2010.

Sarıbay, Ali Yaşar, *Siyasal Sosyoloji*, 2. b., İstanbul: Der Y., 1994.

Saybaşılı, Kemâli, *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar*, Ankara: Doruk Y., 1999.

SBA, "Milliyetçilik", *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul: Risale Y., 1990, s. 32-35.

Schelling, Thomas C., *The Strategy of Conflict*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1980.

Schilling, Kurt, *Toplumsal Düşünce Tarihi*, çev. Nihal Önol, İstanbul: Varlık Y., 1971.

Schwartz, Mildred A. ve Kay Lawson, "Political Parties: Social Bases, Organization, and Environment", *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization* içinde (266-286), ed. Thomas Janoski ve diğerleri, New York: Cambridge University Press, 2005.

Senger, Harro von, *Savaş Hileleri*, çev. Mekin Özbalta, İstanbul: Anahtar Kitaplar Y., 1996.

Shaw, Martin, *Theory of the Global State: Globality as an Unfinished Revolution*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Sheptycki, James, "Criminology and the Transnational Condition: A Contribution to International Political Sociology", *International Political Sociology*, Vol. 1, No. 4 (2007), s. 391-406.

Smith, Anthony D., *Toplumsal Değişme Anlayışı*, çev. Ülgen Oskay, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Y., 1988.

Spohn, Willfried, "Comparative Political Sociology", *The SAGE Handbook of Comparative Politics* içinde (101-124), ed. Todd Landman ve Neil Robinson, London: SAGE Publications Ltd, 2009.

....., "Political Sociology: Between Civilizations and Modernities - A Multiple Modernities Perspective", *European Journal of Social Theory*, Vol. 13, No. 1 (February 2010), s. 49-66.

Svallfors, Stefan, "Conclusion: The Past and Future of Political Sociology", *The Political Sociology of the Welfare State* içinde (258-280), ed. Stefan Svallfors, Stanford: Stanford University Press, 2007.

....., "Introduction", *The Political Sociology of the Welfare State* içinde (1-29), ed. Stefan Svallfors, Stanford: Stanford University Press, 2007.

Şeriati, Ali, *Medeniyet ve Modernizm*, çev. Ahmet Yüksekoğlu, İstanbul: Bir Y., 4. b., 1985.

Tatar, Taner, "Malatya'da Siyasi Katılım: Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1 (2003), s. 331-350.

....., *Siyaset Sosyolojisi*, İstanbul: Turan Y., 1997.

Tedeschi, James T., "Introduction and Overview", *Social Power and Political Influence* içinde (1-15), ed. James T. Tedeschi, New Brunswick: Transaction Publishers, 2008.

Thakur, A. P., *Weber's Political Sociology*, New Delhi: Global Vision Publishing House, 2006.

Thomas, Ward, *The Ethics of Destruction: Norms and Force in International Relations*, New York: Cornell University Press, 2001.

Tiryakian, Edward A., "Sociology's Great Leap Forward: The Challenge of Internationalisation", *Globalization, Knowledge and Society: Readings from International Sociology* içinde (63-78), ed. Martin Albrow ve Elizabeth King, Newbury Park: SAGE Publications Ltd, 1990.

Tomlins, Christopher, *Freedom Bound: Law, Labor, and Civic Identity in Colonizing English America, 1580-1865*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Toynbee, Arnold, *Medeniyet Yargılanıyor*, çev. Ufuk Uyan, İstanbul: Yeryüzü Y., 1980.

....., *Savaş ve Uygarlık*, çev. Mehmet Dündar, 2. b., İstanbul: Ürün Y., 1997.

Tzu, Sun, *Savaş Sanatı*, çev. Sibel Özbudun ve Zeynep Ataman, 2. b., İstanbul: Anahtar Kitaplar, 1996.

Turan, İlter, "Türkiye'de Din ve Siyasal Kültür", *Çağdaş Türkiye'de İslam* içinde (39-69), ed. Richard Tapper, çev. Özden Arıkan, İstanbul: Sarmal Y., 1993.

Turner, Bryan S., *Orientalism, Postmodernism and Globalism*, London: Routledge, 1994.

....., *Oryantalizm, Kapitalizm ve İslâm*, çev. Ahmet Demirhan, İstanbul: İnsan Y., 1991.

....., "Oryantalizm ve İslam'da Sivil Toplum Meselesi", *Oyantalistler ve İslamiyatçılar-Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi* içinde (35-59), ed. Asaf Hüseyin ve diğerleri, çev. Bedirhan Muhib, 2. b., İstanbul: İnsan Yayınları, 1989.

Varisco, Daniel Martin, *Reading Orientalism: Said and the Unsaid*, Seattle: University of Washington Press, 2007.

Vergin, Nur, *Siyasetin Sosyolojisi*: *Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*, İstanbul: Bağlam, 2003.

....., "Siyaset ile Sosyolojinin Buluştuğu Nokta", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 90 (2007), s. 61-65.

Wæver, Ole, "A Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations", *Exploration and Contestation in the Study of World Politics* içinde (47-88), ed. Peter J. Katzenstein, Robert O. Keohane ve Stephen D. Krasner, Cambridge: The MIT Press, 1999.

....., "The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations", *International Organization*, Vol. 52, No. 4 (Autumn 1998), s. 687-727.

Wallerstein, Immanuel, *Tarihsel Kapitalizm*, çev. Necmiye Alpay, İstanbul: Metis Y., 2. b., 1996.

....., "Toprağı Bol Olası Modernleşme", *Tarih Risâleleri* içinde (243-250), der. Mustafa Özel, İstanbul: İz Y., 1995.

Jones, Richard Wyn, "Introduction: Locating Critical International Relations Theory", *Critical Theory and World Politics* içinde (1-19), ed. Richard Wyn Jones, London: Lynne Rienner Publishers, 2001.

Waltz, Kenneth N., *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press, 2001.

....., "Realist Thought and Neorealist Theory", *International Relations: Critical Concepts in Political Science*, Vol. 4 içinde (1521-1536), ed. Andrew Linklater, London: Routledge, 2000.

....., "Realist Thought and Neorealist Theory", The *Evolution of Theory in International Relations* içinde (21-38), ed. Robert L. Rothstein, Columbia: University of South Carolina, 1992.

....., *Uluslararası İlişkiler Kuramı*, çev. Ersin Onulduran, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Y., 1982.

Walzer, Michael, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument With Historical Illustrations*, New York: Basic Books, 2006.

Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, çev. H. Vehbi Eralp, 5. b., İstanbul: Sosyal Y., 1993.

Weber, Cynthia, *International Relations Theory: A Critical Introduction*, 3. ed., New York: Routledge, 2010.

Wendt, Alexander, "Social Theory as Cartesian Science: An Auto-critique from a Quantum Perspective", *Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and his Critics* içinde (181-219), ed. Stefan Guzzini ve Anna Leander, New York: Routledge, 2006.

....., *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Williams, Howard ve Moorhead Wright ve Tony Evans, *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme*, çev. Zana Çitak ve diğerleri, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.

Williams, Raymond, *Keywords*, Fontana: William Collins Sons and Co., 1976.

Wright, Quincy, *A Study of War*, Chicago: University of Chicago Press, 1983.

Yalvaç, Faruk, "The Sociology of the State and the Sociology of International Relations", *State and Society in International Relations* içinde (93-114), ed. Michael Banks ve Martin Shaw, New York : Harvester Wheatsheaf, 1991.

....., "Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar", *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* içinde (131-184), der. Atila Eralp, 7. b., İstanbul: İletişim Y., 2004.

Yumuk, Gülsevim, "Is Everything that is Legal Ethical? Research on the Turkish Tax System", *The Ashgate Research Companion to Corporate Social Responsibility* içinde (305-318), ed. David Crowther ve Nicholas Capaldi, Burlington: Ashgate Publishing Company, 2008.

Yurdusev, A. Nuri, " 'Uluslararası İlişkiler' ve Öncesi", *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* içinde (15-55), der. Atila Eralp, 7. b., İstanbul: İletişim Y., 2004.

Yücekök, Ahmet N., *Siyaset'in Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi)*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Y., 1987.